CALVIJN EN HET CALVINISME

EEN STUDIE OVER CALVIJN

EN ONS

GEESTELIJK EN KERKELIJK LEVEN

DOOR

H. J. COUVÉE

PREDIKANT TE ZEIST

MET EEN WOORD VOORAF DOOR

D. KUILMAN

HERV. PRED. TE LEIDEN

Die U verklaagt is Mozes, op welken gij gehoopt hebt. Joh. 5: 45.

De zekerheid des heils is de grondslag van het Christendom. Calvijn, 3e leerr. o. d. rechtv.

Wij moeten op onze hoede zijn tegen vooroordelen daar deze het ons onmogelijk maken, om billijk te oordelen. Calvijn op Hand. 10: 34.

Er zijn minstens twee soorten Calvinisme: het Calvinisme van Calvijn en het Calvinisme dat na hem gekomen is. Prof. Dr. E. Doumergue.

Men moet Calvijn bestuderen ... in Calvijn. Dezelfde.

INHOUD

HOOFDSTUK I. INLEIDING

§ 1 Karakter van dit boek — Geen wetenschappelijk boek — Bestemd voor de gelovigen — Toch, naar wij hopen, niet onwetenschappelijk—Wetenschappelijk onderzoek is eerlijk onderzoek— Bronnen om Calvijn te leren kennen

§ 2 Aanleiding — Aanval van twee gereformeerde predikanten op onze evangelisatie — Calvijn zou het met die Calvinisten en hun Geest verwanten niet eens zijn

§ 3 Ons standpunt — Geloofsstandpunt — Beschrijving daarvan door Prof. Dr. J.H. Gunning — Het heilsbezit van de eerste christelijke gemeente — Ook in de Hervormingstijd — Het geloofsstandpunt niet subjectief — Calvijn staat geheel op dat standpunt

HOOFDSTUK II. WAAROM JUIST CALVIJN?

§ 4 Men beroept zich op Calvijn — De Geestelijke opwekking in 1905 Ons grootste bezwaar tegen het Geestelijk en kerkelijk leven van onze tijd — Calvijn aan onze zijde — Opleving van de Calvijn- studie — Twee soorten Calvinisme

§ 5 Vooringenomen geschiedbeschrijving

§ 6 Terug naar de oorsprongen van de Reformatie — Het echte Calvinisme leeft voort in Piëtisme en Methodisme (Prof. Dr. A. Lang) — Calvijn nog een woord voor onze tijd — Schitterend voorbeeld van Calvijn hoe Rome te bestrijden — De zekerheid van het heils de grondslag van het christendom — Calvijn zelf aan het woord laten

HOOFDSTUK III. CALVIJNS METHODE

§ 7 Tegenstrijdigheden — Verouderde tegenstelling en Luther — Calvijn gaat niet van één beginsel uit — Het paradoxaal karakter van de taal van Calvijn

§ 8 Loci Communes — De theologie van Calvijn een complexio oppositorum — Calvijn gaat niet uit van de leer van de praedestinatie — Ook niet van de eer van God — Ook niet van de leer van God

§ 9 Calvijn ging uit van de zekerheid van het geloof — Calvijns zelfgetuigenis in zijn Psalmen-commentaar — Zijn getuigenis aan Kardinaal Sadolet — Zijn getuigenis aan Koning Frans I — Het getuigenis van Calvijn is het getuigenis van een kind van God

§ 10 Calvijn ervarings-theoloog — Hij schrijft als een gelovige tot gelovigen — Alleen een gelovige kan Calvijn verstaan — Op de achtergrond van Calvijns denken en schrijven staat Rome

HOOFDSTUK IV. CALVIJN NOCH SCHOLASTICUS NOCH INTELLECTUALIST

§ 11 Scholastiek en intellectualisme — Twee zienswijzen ook nog heden doorwerkende — Scholastiek de poging om het Chr. geloof voor het menselijk verstand te rechtvaardigen — intellectualisme de beschouwing dat men “de waarheid” met het verstand kan aannemen en bevatten — Twee gronddwalingen liggen aan beide ten grondslag: I dat het voorwerp van het geloof “waarheden” zijn, II dat deze “waarheden” met het verstand kunnen worden onderzocht, ontleed, beschreven en aanvaard — Calvijn werd niet moe beide dwalingen te bestrijden

§ 12 Calvijn en de Roomse scholastiek — Alle leer, die niet sticht, is te verwerpen — Tegenover de speculatieve theologie de Bijbelse theologie — Onwetendheid van de pauselijke theologen — De leer van de oude Kerk door de sofisten bedorven — Het kwam bij Calvijn bovenal aan op de zaligheid van de zielen — Voor Calvijn vielen de ere Gods en de zaligheid der zielen samen — De scholastiek wees de ontwaakte zondaar

de weg tot vrede niet — Ze had de rechtvaardigheid door het geloof weggenomen — Calvijns beroep op de kerkvaders — Calvijns scherpzinnigheid — Zijn humor en spot — Zijn argumenten tegen Rome nog steeds actueel — De Roomse scholastiek nog altijd een gevaar

§ 13 De Synode van Dordrecht en haar gevolgen — Beide partijen wilden verzekerdheid van het geloof — De Synode van Dordrecht zette de eerste stap op de verkeerde weg door de strijd op intellectualistisch terrein over te brengen — Verbondstheologie tegenover scholastiek, persoonlijke ervaring tegenover logica —De methode van de scholastiek overwon — Nog een andere fout van de Synode van Dordrecht — Haar geloofsbelijdenis was niet, als in de eerste hervormingstijd, om te verenigen, maar om de dwalenden te bannen — Daling van het geloofsleven na de Synode van Dordrecht (Bavinck) — Niet toevallig — Jean de Labadie en de opwekking in Middelburg — De opwekking in Nijkerk — De Geestelijke opwekkingen door de Kerk steeds verworpen — Nog andere gevolgen van de Synode van Dordrecht — Rationalisme en Arminiamisme — Het reveil — Strijd tegen het naturalisme—Een nieuwe vorm van scholastiek—Zuiverheid van denken boven wedergeboorte

§ 14 De protestantse scholastiek van onze dagen — De Chr. Encyclopedie —Wat is gereformeerd? —Twee gronddwalingen — I God heeft “waarheden” geopenbaard — Deze zijn te vinden in de Heilige Schrift — Uit deze “waarheden” worden dogma’s gevormd — Deze dogma’s moeten in een belijdenis worden samengevat — Men moet deze geloven op gezag — II Deze waarheden moeten nu met het verstand worden aangenomen — Het intellectualisme komt sterk naar voren in de afwijzing van de “ethische richting” — Niet minder bij de bestrijding van de “ervarings-theologie” — De definitie van geloof bij Calvijn is te verkiezen boven die van de Heid. Catechismus, die van Melanchton is.

§ 15 Wat zou Calvijn daarvan zeggen? — Welk een verschil! — God heeft geen “waarheden” maar “Zich” geopenbaard — Christus het enige voorwerp van het geloof — De laatste en diepste grond van ons geloof is niet de Schrift maar Christus

§ 16 De leer van de woordelijke onfeilbaarheid van de Heilige Schrift de grondslag van de protestantse scholastiek — Of alles precies zo gebeurd is — Vele en zeer ernstige bezwaren tegen deze inspiratie (Bavinck) — Calvijn zegt: nee, niet zulk een theopneustie — Calvijn erkende fouten en onnauwkeurigheden in de Schrift, evenals de andere reformatoren

§ 17 Calvijn leerde de woordelijke onfeilbaarheid niet — Door vijf schrijvers overtuigend aangetoond — Prof. E. Doumergue — Lic. L. Goumaz — Calvijn maakt onderscheid tussen hetgeen de zaligheid raakt en de rest — Wanneer het de zaligheid raakt rijst het gezag van de Schrift voor hem op als een muur van graniet — In de andere gevallen doet Calvijn het werk van een historicus en staat men verwonderd over zijn vrijheid tegenover de Schrift — Prof. Dr. J.A. Cramer — Dr. J.G. Ubbink — Calvijns exegese van 2 Tim. 3 vs. 16 — Calvijn en het Concilie van Trente — Lic. Wilhelm Niesel — De Heilige Schrift als regel en richtsnoer voor de vernieuwing van de kerken — Het Woord en de woorden van de Heilige Schrift — De leer van een letterlijke ingeving maakt van de Bijbel een afgod.

§ 18 De pogingen van Gereformeerd zijde om te bewijzen dat Calvijn de woordelijke onfeilbaarheid

leerde, door Calvijn zelf afgewezen — Het boek van Dr. D.J. de Groot — Propagandistische strekking — Het probleem geheel verkeerd gesteld — Hoe de schrijver zich de inspiratie voorstelt — Bij Calvijn geen enkele positieve uitspraak daaromtrent — In het Evangelie is ons het hart van God geopend — Een mozaïek, voorstellende: Een reproductie van Calvijns inspiratieleer — Weg met zulke

spitsvondigheden! — De kwestie zuiver gesteld — Een verminkt citaat — De theologie een wetenschap van de verloste mens — Calvijn niet gedegradeerd tot, maar gerehabiliteerd als ervaringstheoloog — wat de schrijver uit Calvijns woorden haalt — Wat Calvijn werkelijk zegt — Calvijn stelt Dr. Cramer in het gelijk en Dr. de Groot in het ongelijk — Uit Calvijns 24e leerrede over 2 Tim. 3 vs. 16 — Scholastieke voorlichting — Welke inspiratie Calvijn bedoelt — Voorbeelden uit Calvijn's uitleggingen — Geen onfeilbare historische mededelingen maar Goddelijk onderwijs — Het oordeel van Dr. Ubbink over het boek van Dr. de Groot — Calvijn had geen behoefte aan enige inspiratie-theorie

§ 19 Grond van het geloof en gezag van de Bijbel – Calvijn's geloofsbegrip is niet alleen niet intellectualistisch, maar biedt zelfs ter bestrijding van het intellectualisme krachtige steun (S.P. Dee) Het geloof heeft bij Calvijn nooit de goddelijke waarheid tot voorwerp — Er is maar één waarheid, waarvan Calvijn de kennis noodzakelijk acht. Dat is de genade van God in Chr. Jezus — "Waarheid Gods" door Calvijn gewoonlijk in ethische zin opgevat (Dee) — Bezwaren tegen de definitie van geloof in de Heid. Catechismus — Schriftgeloof en vertrouwen op de belofte van de genade één — Het getuigenis van de H.G. verzekert ons niet van de verbale inspiratie — De leer van de verbale inspiratie een vluchtheuvel — De overtuiging van de Goddelijkheid van de H. Schrift komt niet tot stand dan door de ervaring van de Goddelijke welwillendheid heen (Dee) -- Alleen een gelovige kan de Heilige Schrift voor Gods Woord houden — Wat is een gelovige volgens Calvijn en volgens de scholastiek? — Zonder heilszekerdheid geen echt gelovige — De Schrift heeft alleen voor de gelovige gezag — Volgens Calvijn steunt het geloof niet op het gezag van de Bijbel, maar steunt het gezag van de Bijbel op de ervaring van het geloof — De leer over de Heilige Schrift voor Calvijn niet één van de voornaamste geloofsartikelen — Het geloof heeft niet zijn grond in de ervaring, maar is zelf ervaring (Dee)

§ 20 Een scholastiek systeem — Hierin: 1. Een kerkbegrip dat principieel afwijkt van dat van Calvijn — 2. Een goedpraten en verdedigen van de Afscheiding en de Doleantie — 3. Een verdedigen van de zonde van de pluriformiteit van de Kerken — 4. Een leer van het genade-verbond, die geheel afwijkt van de oorspronkelijke leer — 5. Een verheerlijken van de traditie Elke schrede van de oude kerk af is een dwaalweg (Calvijn) Het onderscheiden tussen fundamentele en niet-fundamentele geloofsartikelen juist één van de grondbeginselen van Calvijn — Nog enige uitspraken van de scholastiek

§ 21 Drie grote gevaren — Het gevaar van zelfgenoegzaamheid — Een grondslag die geen grondslag is — Farizeïsme

§ 22 Onverwachte kritiek van Gereformeerde zijde op het Neo-Calvinisme — Het boek van Dr. G.C. Berkhouwer over Karl Barth afgewezen

§ 23 Samenvatting — Calvijn en Calvinisme

§ 24 Een Koninklijk woord van Calvijn

Aanhangsel

WOORD VOORAF

Het zal velen, die meer of minder met het theologisch en kerkelijk leven van onze tijd voeling houden, niet verwonderen, dat kort na 't jaar 1936 ook dit boek over "Calvijn en Calvinisme" verschijnt. Te ontkennen valt het immers niet, dat overal in de wereld de invloed van Calvijn's werk en geschriften zich weer sterker dan voorheen doet gelden. Nu theologen van verschillende kerken en richtingen zich weer ernstig met de Geneefse Hervormer en zijn gedachtewereld bezig houden, ja gedwongen worden om zich opnieuw met de inhoud van Calvijn's geschriften op de hoogte te stellen, komen ze ook voor merkwaardige ontdekkingen te staan. Eén van deze merkwaardige ontdekkingen is zeker ook wel deze, dat Calvijn en 't Calvinisme er nog wel wat anders uitzien als tot nu toe voortdurend in Nederland door velen, die zich bij uitstek Calvinisten en Neo-Calvinisten noemen, gepredikt wordt. Voor de schrijver van dit boek is dit ontegenzeggelijk ook het geval geweest. Jarenlang heeft hij zich reeds, als gevolg van een ondervonden bestrijding van Gereformeerde zijde, met de studie van en over Calvijn diepgaand bezig gehouden. En steeds meer is Ds. Couveé, wiens naam in Nederland voor de arbeid van tentzending, Gemeenschapsbond en Geestelijke opwekkingsbeweging onvergetelijk zal blijven, tot de overtuiging gekomen, dat de Hervormer van Genève b.v. in zijn Institutie ons niet een star-dogmatisch, droog leerboek voor wetenschappelijk gevormden heeft achtergelaten, maar integendeel, dat het een troosthoek hij uitnemendheid is voor de werkelijk gelovigen, voor hen, die zekerheid van het geloof kennen en van daaruit over alle Christelijke levensvraagstukken gaan nadenken.

Maar het is de schrijver van dit boek niet alleen begonnen om deze visie op Calvijn en 't Calvinisme te poneren en zo goed mogelijk wetenschappelijk voor gestudeerden te verdedigen. Nee, hij heeft met zijn boek bovenal een ander doel.

Wat hem zeer nauw ter harte gaat is de verwarde onGeestelijke toestand in de kerken van allerlei naam, waardoor zovele zielen beroofd worden van de zekerheid en de blijdschap van het geloof. Wat hem tot een *cri de conscience* brengt is, dat het heersende Calvinisme aan die toestand heeft meegewerkt door z'n intellectualisme, z'n scholastiek, z'n op Roomse manier poneren van "waarheden"; welke "waarheden" dan moeten aangenomen worden om tot een levend geloof te kunnen komen, terwijl teveel vergeten wordt, dat dit alleen door een vast vertrouwen op Gods barmhartigheid in Christus ons geschonken kan worden, als gave van de Geest door de prediking van het Evangelie.

En nu velen in onze tijd zich afkerig tonen van dat Calvinisme, dat ze menen aan Calvijn te moeten toeschrijven en dientengevolge dus ook geen interesse hebben voor het diep Geestelijk leven van deze Hervormer, die ze dan bovendien zien als de bestrijder van Castellio en de verbrander van Servet, nu komt Ds. Couvée ook dezen duidelijk maken, dat Calvijn geen intellectualist, geen scholasticus, geen verkapt-Roomse, maar bovenal een levend gelovige is, die tot de mensen van onze tijd veél te zeggen heeft.

Het spreekt, dat mijn oudere vriend en collega Ds. Couvée, met wie ik mij in vele opzichten Geest verwant gevoel, deze hoofdgedachten op zijn wijze heeft uitgewerkt, een wijze, die misschien niet aller instemming kan wegdragen, omdat ze een sterk persoonlijk karakter draagt. Maar wat hij in dit boek ons heeft geschonken, is zeer zeker de belangstelling van de ontwikkelden in de verschillende Kerken meer dan waard en zal menig predikant een helderder blik op vele tegenwoordig besproken problemen geven.

Van harte wens ik, dat dit boek in handen van allen in de Kerken komt, die nog steeds het als een grote vreugde weten, dat ze persoonlijk mogen belijden "dat vast vertrouwen, hetwelk de Heilige Geest door het Evangelie in mijn hart werkt, dat niet alleen aan anderen, maar ook aan mij vergeving van de zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken is uit louter genade, alleen om de verdienste van Christus wil."

Leiden D. Kuilman

AAN DE LEZER

Met innige dank aan God zie ik dit boek verschijnen. De studie van Calvijn, van zijn levensgeschiedenis en zijn geschriften, is mij tot zegen geweest en ik hoop dat velen, die de hier aangeboden citaten van Calvijn zullen lezen, in die zegen mogen delen. Calvijn is voor mij een geheel andere geworden, dan ik hem mij vroeger, onder invloed van de traditie, had voorgesteld. Hij is mij een trooster, een tedere zielzorger geworden. Misschien zal hij het ook voor u zijn.
Ik noem dit boek een studie over Calvijn en ons Geestelijk en kerkelijk leven. Maar het spreekt van zelf dat met dit boek de rijke stof over een zo breed terrein niet uitgeput is. Er blijven nog verscheidene gewichtige punten ter behandeling over, zoals: Hoe komt het verslagen hart tot rust? De aanbieding van de genade. Hoe Calvijn volgens zijn eigen verklaring tot de leer van de predestinatie kwam. Zijn gedachten over en zijn verhouding tot de leer van het genadeverbond. Kunnen kinderen van God gekend worden? Geloofsonderzoek en Chr. biecht. Zijn kerkbeschouwing. Zijn pogingen om alle evang. Kerken tot eenheid te brengen. Het ideaal dat hem hierbij voor ogen stond, en nog veel meer. Wanneer de Heere mij leven en gezondheid wil schenken, hoop ik later meer hierover te schrijven, waartoe een reeks aantekeningen gereed ligt. Indien tenminste de ontvangst van dit boek de uitgever vrijmoedigheid geeft een nieuwe studie op dit gebied te laten verschijnen.
Dit boek draagt een persoonlijk karakter. Door de zegen, die God mij, met nog vele anderen, geschonken heeft in de dagen van de Geestelijke opwekking, werden mijn ogen geopend voor veel, wat in ons Geestelijk en kerkelijk leven m.i. niet naar het Woord en uit de Geest is. Daarom zijn ook allerlei kleine voorvallen en verschillende uitspraken, mondeling of schriftelijk in maand- of weekblaadjes tot mijn kennis gekomen, opgenomen en besproken, die in een wetenschappelijk boek niet thuisbehoren, maar die voor mij even zovele symptomen waren van onze toestanden op Geestelijk en kerkelijk gebied en van gedachten, die door meerderen in onze tijd gekoesterd worden. Het verblijdt mij, dat ik deze dingen nu eens kalm mocht neerschrijven, in de zekere overtuiging, dat Calvijn, zo hij nog leefde, hierin aan onze zijde zou staan.

Daarom verzoek ik u, lezer, laat de uitspraken van Calvijn, die u hier worden aangeboden, eens rustig op u inwerken. Dan zult u bespeuren, welke verreikende perspectieven ze ons openen voor ons Geestelijk en kerkelijk leven. Natuurlijk zie ik reeds de lijnen, waarlangs wij, volgens hetgeen Calvijn ons voorhoudt, uit onze kerkelijke ellende zouden kunnen geraken, maar die konden in dit boek nog niet uitvoerig getrokken worden. De eerste stippellijnen daartoe zijn echter voor de opmerkzame en gelovige lezer in deze studie reeds te bespeuren.
Nog iets. Evenals Calvijn opkwam voor zijn vervolgde geloofsgenoten in Frankrijk en elders, om ze te verdedigen tegen valse beschuldigingen, zo kom ik in dit werk op voor zovelen, die door opwekkingssamenkomsten, conferenties, tentzending, evangelisatie of op welke wijze dan ook, tot de zekerheid van het geloof gekomen zijn en die door de officiele kerken vaak als min of meer vreemde, excentrieke, overdreven, kortom als niet-normale christenen worden beoordeeld en voorbijgegaan. Het zal hun, evenals mij, tot vreugde en dankbaarheid stemmen, indien zij vernemen, dat Calvijn juist als de echte, de ware Christenen aanziet, die weten dat zij vergeving van zonden hebben en dat Jezus hun Heiland is.
Ook kom ik op voor die Kerk, die naar Schrift en historie de wettige erfgenaam is van het werk van God in de 16e eeuw in Nederland, maar die er zelf veel schuld aan heeft, dat zovele waarachtig gelovigen hebben gemeend, hoewel ten onrechte, dat ze haar moesten verlaten.
De meeste onderstrepingen zijn van mij. Sommige zijn door de auteurs zelf aangebracht, maar ik kon dit niet altijd aangeven. Daarom rekene men ze mij toe. Sommige woorden of zinnen zijn vet gedrukt ter afkeuring, andere ter aanbeveling. De opmerkzame lezer zal zelf dat

verschil wel ontdekken.

Mijn vriend, D. Kuilman, Herv. predikant te Leiden, die dit werk van het begin af heeft zien groeien en er levendig belang in stelde, heeft op mijn verzoek met een “Woord vooraf” dit boek bij de lezers willen introduceren, waarvoor ik hem hier mijn hartelijke dank betuig.

Die dank breng ik ook aan de Hoogleraren Dr. J.A. Cramer, Dr. F.W.A. Korff, Dr. M. van Rhijn en Dr. M.J.A. de Vrijer voor hun belangstelling in mijn arbeid en voor menige wenk, die ik mij ten nutte heb gemaakt. Insgelijks aan de predikanten J.C. Aalders te Enschede, J.G.W. Goedhard te Zeist, A.C.G. de Hertog en A.T.W. de Kluis, beiden te Rotterdam, Th. Scharten te Zeist, W. Volger te Nieuw-Amsterdam en G.H. Wagenaar te Zeist, die de kopie van dit boek geheel of gedeeltelijk lazen en die mij aanmoedigden door hun belangstelling en instemming.

Mijn vriendelijke dank voorts aan de Uitg. Mij. Broekhoff, die mijn boek heeft willen uitgeven en voor de keurige uitvoering daarvan.

Op een enkele uitzondering na zijn alle geschriften, die hier aangehaald worden, in de Univ. Bibliotheek te Leiden aanwezig of ze zullen het spoedig zijn. Daar bevindt zich ook een verzameling geschriften over opwekkingen in verschillende landen en tijden, over Piëtisme, Methodisme, Finney, Moody, Spurgeon, Heilsleger, Gemeenschaps- en Groepsbeweging enz., in de loop van de jaren door mij bijeengebracht en waarvan een afzonderlijke catalogus in bewerking is.

En eindelijk, de Heere gebiede Zijn zegen over dit werk. Ook mijn bedoeling daarbij was

Soli Deo Gloria

Zeist, November 1936 H.J. COUVÉE

HOOFDSTUK I

INLEIDING

§ 1 Karakter van dit boek

Dit boek bedoelt niet te zijn een wetenschappelijk boek. Ik zeg dit van te voren, omdat ik niet altijd de oorspronkelijke Latijnse tekst van Calvijns werken heb kunnen raadplegen en meest vertalingen heb gebruikt. Ook had ik het Corpus Reformatorum niet altijd bij de hand en kon dus niet aldoor naar dit standaardwerk verwijzen.
Toch heb ik het menigmaal bestudeerd en vooral op voor mijn doel markante plaatsen vergeleken.
Maar vooral daarom schrijf ik geen wetenschappelijk boek omdat ik vrees dat in dat geval vele historici het zouden lezen, beoordelen en — terzijde leggen tot nader order. Vele Gereformeerde voorgangers zouden het waarschijnlijk lezen, omdat de titel hun aandacht trok, maar ze zouden het in hun kerkelijke bladen bespreken en verwerpen, zonder dat hun lezers en hun kerkleden in staat waren het oordeel van deze beoordelaars aan het boek zelf te toetsen.
Nee, ik schrijf dit boek voor de Christelijke Gemeente, inzonderheid voor de kinderen van God, verspreid in de verschillende kerken van onze dagen. Daarom zal men hier geen citaten uit Calvijns werken vinden, dan in het Hollands, zodat alle enigszins ontwikkelde gemeenteleden zonder veel moeite dit boek zullen kunnen lezen.
Om dezelfde reden betreur ik het dat van de Dissertatie van Dr. S.P. Dee, Gereformeerd predikant: "Het geloofsbegrip van Calvijn"[1] niet een editie is verschenen waarin de citaten van Calvijn uit het Latijn in het Hollands vertaald zijn. Want dit eerlijke boek, waaraan ik veel gehad heb, zou menige lezer reeds hebben kunnen overtuigen van het feit dat de traditie zich niet altijd op Calvijn kan beroepen, al heeft de schrijver hier en daar getracht de traditie in bescherming te nemen. Ik waardeer dit werk daarom zo bijzonder, omdat de schrijver het uitspreekt, en het ook met de stukken **bewijst**, door heel zijn boek heen, dat het Calvijn **vooral om de zekerheid van het geloof** te doen was.[2]
Ook is het jammer dat het boek van Prof. Dr. J.A. Cramer "De Heilige Schrift bij Calvijn"[3] zoveel citaten in het Latijn geeft. Want ook dit werk zou menigeen de ogen kunnen openen. Thans blijft dit voortreffelijk boek, naar ik vrees, bijkans alleen bekend onder de vakgeleerden.

Maar al bedoel ik met dit boek geen wetenschappelijk werk de wereld in te zenden, ik hoop toch dat het niet onwetenschappelijk is en dat de wetenschappelijke mensen niet ontevreden over mij zullen zijn, want ik heb — ik durf dit zeggen, want het is in het geheel geen verdienste — een goed gevormd wetenschappelijk geweten. Dit dank ik inzonderheid aan het onderwijs van drie leermeesters, van wie ik het meeste geleerd heb op het gebied, waarop dit boek de belangstellenden lezer zal rondleiden. Ik noem hier met grote dankbaarheid en eerbied de namen van Prof. Dr. J.G.R. Acquoy, Prof. Dr. M.A. Gooszen en Prof. Dr. J.H. Gunning, allen destijds hoogleraren in de theologie aan de Universiteit te Leiden.
De eerste heeft in mij, gelijk in meerderen van zijn leerlingen, liefde doen ontbranden voor de kerkgeschiedenis en daarbij grote belangstelling gewekt voor de bronnen-studie. Ook heeft deze het meest bijgedragen tot het vormen van wat ik daar-even noemde een wetenschappelijk geweten. Want hij liet ons zien hoe onwetenschappelijk het was, ja oneerlijk, om gegevens die

[1] Kampen 1918.
[2] A.w. bladz. 26 en 27..
[3] Utrecht 1926.

wij bij ons onderzoek vinden, te verdonkeremanen of te verminken, indien ze met onze opvattingen niet stroken of onze bewijsvoering zouden omverwerpen. Dat dit helaas nog menigmaal gebeurt, zal ik in het vervolg genoodzaakt zijn aan te tonen.
De tweede, destijds kerkelijk hoogleraar, heeft ons bij de behandeling van de dogmengeschiedenis voornamelijk rondgeleid in de eerste periode van de Reformatie. Hij wees ons aan, dat er, behalve de Lutherse en Calvinistische stroming in de reformatorische beweging, nog een derde was geweest, die haar vertegenwoordigers had in de Duits-Zwitserse theologen, vooral Zwingli en zijn opvolger Bullinger, lang vóórdat Calvijn op het wereldtoneel verscheen.
Nu was dit het grote doel van Prof. Gooszen, aan te wijzen dat deze derde groep grote invloed heeft gehad in de Nederlanden, welke nog te herkennen is in de Heidelbergse Catechismus en in onze formulieren.
Aan dat onderwijs van Prof. Gooszen heb ik zeer veel te danken, al kan ik mij niet met alle denkbeelden van deze geleerde verenigen. Zonder dat onderwijs zou dit boek niet hebben kunnen geschreven worden.
Zo is het ook met het onderwijs van Prof. Gunning. Wat ik aan deze vrome geleerde te danken heb, ook voor mijn eigen zieleleven, is eenvoudig niet te beschrijven. Dat behoeft ook niet. Op één ding wil ik echter wijzen. Ik heb van hem geleerd een oog te hebben om enigszins te doorzien **wat uit de Geest is** en **wat uit het vlees is**, zowel in de theologie als in het christelijk en kerkelijk leven. Veel is er dat zich met de schoonste christelijke namen en termen aandient, maar wanneer men het in zijn uitgangspunt en zijn bedoelingen proeft, dan moet men tot de slotsom komen dat er heel veel uit het vlees bij is. Het is vooral de hoofdstelling van Prof. Gunning, als ik het zo noemen mag, die mij van de aanvang af gegrepen heeft en waarvan ik de waarheid, gedurende mijn ambtelijk leven en in de Geestelijke opwekkingen, waarin God mij gezegend heeft, steeds duidelijker heb mogen zien en ervaren namelijk **het ethisch karakter van de waarheid** of, zoals hijzelf het nader beschrijft: ethisch is, dat men bekeerd moet zijn om de waarheid te kunnen kennen.[4] Wij zullen in dit boek aantonen, dat Calvijn het met deze hoofdstelling volmaakt eens is. Prof. Gunning heeft ons eveneens volkomen eerlijkheid aanbevolen bij elk wetenschappelijk onderzoek, ja bij **elk** onderzoek. Hij drukte dit op zijn eigenaardige wijze zó uit, dat wij tot elk voorwerp van onderzoek, hetzij dit was een plant, een dier, de sterrenhemel, de geschiedenis, de Heilige Schrift of wat ook, moesten komen met de gedachte: “Spreek, opdat ik u kenne!”

Wetenschappelijk onderzoek is eenvoudig **eerlijk** onderzoek.
Ik ontveins mij niet de grote moeilijkheid van de studie. waarvan ik hier enige resultaten wil mededelen. Want niet alleen zijn de geschriften van Calvijn zo talrijk, dat er bijna een mensenleeftijd voor nodig schijnt om ze allen nauwkeurig te bestuderen[5] maar ook de litteratuur over Calvijn groeit allengs aan en is reeds enorm groot[6]. Men moet zich dus beperken. Daarbij dreigt echter een gevaar. Zullen wij bij de keuze van wat wij van Calvijn bestuderen niet juist datgene overslaan, wat ons een geheel andere indruk van Calvijn zou doen krijgen, indien wij het in onze studie hadden opgenomen? Dat is een gevaar waar menige onderzoeker niet op verdacht was.
Soms denkt men: Wanneer ik de Institutie van Calvijn lees, dan heb ik de gehele Calvijn in alle momenten van zijn overtuiging. Maar — en wij zullen er de voorbeelden van zien — dan

[4] Stemmen voor Waarheid en Vrede 1878, bladz. 368.
[5] In het Corpus Reformatorum (voortaan aangehaald als C.R) vormen de werken van Calvijn 58 dikke kwarto banden (voortaan aangehaald als Opp. Calv. = Opera Calvini = werken van Calvijn. C.R. 29 = Opp. Calv. 1).
[6] Goumaz, La doctrine du salut d'après les commentaires de J. Calvin sur le Nouveau Testament, Nijon 1917 schrijft, dat er volgens C.R. 87 tot het jaar 1900 reeds 900 werken bestonden, geheel of gedeeltelijk aan Calvijn gewijd. Daarbij kwamen nog talrijke studies, inzonderheid n.a.v, de 400ste geboortedag van Calvijn in 1909.

vergeet men, dat de praktijk van Calvijn, zijn commentaren, zijn leerredenen dikwijls een zó verrassend licht werpen op zijn uiteenzettingen, dat wij tot de overtuiging moeten komen, dat wij de gehele Calvijn nog **niet** hadden. Doumergue zegt terecht: "Om waarlijk de gehele Calvijn te kennen, zijn gedachte, zijn karakter, zijn persoonlijkheid, moet men niet één bron raadplegen, maar drie: zijn Institutie, zijn leerredenen en zijn brieven."[7] Alleen zou ik er aan toe willen voegen: zijn uitleggingen en kleinere geschriften.
Maar het gevaar waarop ik wees, verdwijnt voor het grootste gedeelte, wanneer wij schrijvers raadplegen, die Calvijn grondiger dan wij bestudeerd hebben en die tot dezelfde resultaten gekomen zijn als wij. Vooral iemand als Prof. E. Doumergue, die ik daar aanhaalde, voor wie de studie over Calvijn een levenstaak is geweest en die de resultaten daarvan neergelegd heeft in zeven dikke folio delen, waarvan de eerste drie in het Hollands vertaald zijn geworden.[8]
Wanneer hij en de andere schrijvers hetzelfde bij Calvijn hebben gevonden wat wij menen te zien, dan wagen wij het om te trachten een vergelijking mogelijk te maken tussen Calvijn en onze tijd.
Wij blijven echter gedachtig aan een woord van Prof. Dr. I. van Dijk "dat er een zeer strenge studie nodig is om ook maar enigszins op de hoogte te komen van gereformeerde theologie."[9]
Ik beschouw het als een roeping, door God mij opgelegd om mede te delen, wat Hij mij heeft laten zien.
Men beschouwe dit boek daarom als een getuigenis of liever nog als een *cri de conscience.*
In de verste verte maak ik er geen aanspraak op, dat ik de tegenwoordige literatuur over Calvijn, zelfs niet die in Nederland verschenen is, ook maar enigszins volledig onder de ogen zou hebben gehad, Wanneer ik dus in mijn bestrijding hier of daar een auteur uit ons land aanhaal, beschouwe men dit zo, dat ik zijn woorden neem als type van wat in verschillende kringen gedacht wordt. Het is ons daarbij allerminst te doen om bepaalde personen te bestrijden, en anderen te sparen, maar om gedachten die in onze tijd leven te toetsen aan Calvijn.

§ 2 Aanleiding tot het schrijven van dit boek

Aanval van twee gereformeerde predikanten

Het was in het jaar 1932 dat twee gereformeerde predikanten in de Enschedese Kerkbode van 21 en 28 Mei een aanval deden op de evangelisatie van de Ned. Chr. Gemeenschaps-bond, waarvan ik toen nog secretaris en algemeen leider was.
Vanwege de Afdeling van die Bond aldaar vroeg men mij op deze artikelen te antwoorden, dan zou men aan alle leden van de Gereformeerd Kerk in die plaats dat antwoord toezenden.
Ik las die artikelen en al lezende van alinea tot alinea groeide mijn verbazing, dat Gereformeerd predikanten zoiets konden schrijven. Want bijna bij elke zin kwam het mij voor dat ik gemakkelijk één of meer uitspraken van Calvijn daartegenover kon plaatsen, waaruit blijken zou dat deze Hervormer het op deze punten meer met **ons** dan met **hen** eens was. Ik laat het voornaamste van die artikelen hier volgen, dan kan de lezer zelf oordelen.

De ene predikant schrijft o.a.
"De oude strijd tussen Gereformeerden en Arminianen of Remonstranten hernieuwt zich

---

[7] E. Doumergue, Jean Calvin, Les hommes et les choses de son temps, Tome IV: La pensée reIigieuse de Calvin, Lausanne 1910 p.1.
[8] Door Ds. W.F.A. Winckel: I Calvijns jeugd, II Calvijn in het strijdperk, III Calvijn en Genève. Deel IV is niet vertaald, evenmin als de volgende delen; de reden daarvan laat zich vermoeden, gelijk wij zien zullen.
[9] In: De beoefening der Gereformeerd theologie in ons Vaderland. Studiën VI 1880, bladz. 49. Gezamenlijke geschriften, I bladz. 338.

telkens." — Hier zou men kunnen vragen: is de schrijver vergeten dat de synode van Dordrecht in haar Sententie geoordeeld heeft dat de naam van Remonstranten en Contra-Remonstranten in eeuwige vergeting behoort gebracht te worden? — hij vervolgt:
"Ook in deze dagen is dit het geval.
Ja, nu wel in bijzondere mate en zin, mede ten gevolge van de veldwinnende begeerte tot Evangelisatie.
Men zou kunnen vragen: wie doet er tegenwoordig niet aan Evangelisatie? Verschillende kerken, verenigingen en personen zijn in dit werk bezig en het schijnt, alsof steeds meerderen daartoe roeping en lust gevoelen.
Maar een bedenkelijk verschijnsel is, dat velen daarbij **de kerk aan de kant zetten**, of **haar 't werk uit de handen nemen, haar voorbijgaan of minder daartoe in staat achten**.
Mijn bedoeling is er op te wijzen, hoe steeds meer, ook door de toenemende zucht tot Evangelisatie, de **Gereformeerde belijdenis wordt prijsgegeven** en de dwalingen van de Arminianen steeds meer aan 't opkomen zijn.
Op allerlei wijze, door toespraak en lectuur wordt **de leer van een algemene verzoening** voortdurend gepropageerd en verwerpt men wat onze kerken in de 17e eeuw (1618/19) tegenover de Remonstranten hebben geoordeeld en vastgesteld.
Zelfs meent men dat onze kerken, door haar leer **dat de genade van God particulier is**, eigenlijk zichzelf van de gelegenheid tot Evangelisatie **uitsluiten** en de belijdenis van de uitverkiezing tot zaligheid daarvoor haar wel een groot sta-in-de- weg moet zijn.
Maar zo komt men er dan toe om de **algehele verdorvenheid** en onbekwaamheid van de mens ten goede te ontkennen en, zoals de **Arminianen** deden, geloof en bekering in de eigen handen van de mens te stellen.
De voldoening van Christus door Zijn lijden en sterven voor Gods uitverkorenen, als hun Borg en Middelaar, **wordt** vervangen door een **algemeen onbepaald aanbod van genade** of **heil en zaligheid** en de leer dat **iedereen kan zalig worden, als hij slechts wil**.
Het wordt zo steeds meer **een aanbieden** en **een aannemen** van Jezus en bijgevolg wordt van 't werk van de Heilige Geest, van de enige auteur of werkmeester van alle genade, vaak **met geen enkel woord gesproken**.
Maar de Arminiaan weerspreekt deze waarheid en wil de Geest van God **het werk uit de handen nemen**.
Zo komt het dat men, **eenmaal tot het geloof en de bekering gekomen**, ook geen behoefte gevoelt om op te wassen in de genade en kennis van Jezus Christus. **Men gelooft dat Jezus zijn zaligmaker is**, dat men **bekeerd** is en **de roeping heeft anderen daartoe op te wekken en te leiden**. Zulke mensen kennen **vaak geen strijd**, geen **twijfel**, maar zeggen **dat ze er zijn** en alle ogenblik wel kunnen sterven, **zó zeker zijn ze van hun zaligheid. Zij zullen Jezus niet loslaten**."
Dat is toch eigenlijk smalen op de zekerheid van het geloof? Of ziet u het anders lezer? Leg hier eens naast, de antwoorden op de vragen 1, 9, 52, 53 en 54 van de Heidelb. Catechismus.

De schrijver vervolgt: "Het is een Christendom vaak, dat, zo men zegt, op hoge benen loopt en maar niet kan begrijpen, hoe een Christen nog **kan klagen over zijn zondig hart en leven**, over **weinig geloof**, veel **Geestelijke achterstand, gebrek aan liefde**, ja **zelfs liefdeloosheid van zijn hart**. Maar bij velen van dezulken blijkt vroeger of later, **dat hun geloof toch niet het ware was, niet het werk van de Geest van de Heere, slechts een tijdgeloof**".
Hoe weet de schrijver dat? Heeft hij die mensen gadegeslagen? Kent hij die mensen? Of denkt hij dat maar, omdat hij het klagen over de zonde veel echter vindt, veel geloviger, vromer, schriftuurlijker, dan wanneer men met blijdschap zegt: Ik weet dat mijn Verlosser leeft?
"Van het onkerkelijke, of zogenaamde interkerkelijke standpunt, algemeen Christelijke grondslag, eigen optreden enz., is het zich stellen tegenover de Kerk een noodzakelijk gevolg.

En daarvoor dienen juist in het bijzonder de Gereformeerd belijders zich te wachten voor het meedoen en meegaan met zulke bewegingen, omdat ze dan **allicht in een richting worden geleid**, die hen brengt, waar ze misschien in het begin niet dachten te komen."
Tegen genoemde Bond heeft hij o.a. deze bezwaren: "dat zijn belijdenis **algemeen Christelijk** is en daarmee de Gereformeerd Kerk **met haar belijdenis aan de kant zet**, waarvan gevolg is een min of meer opzettelijke bestrijding van haar **gewichtigste leerstukken** als de **uitverkiezing, het verbond van God, dat de genade particulier is**, enz.; dat de Bond eigen samenkomsten houdt voor bidstond en Evangelisatie, bedoeld als prediking van het Evangelie en aan deze een openbaar karakter geeft enz.; dat daarin ligt een miskenning van de Kerken van de Heere (dat zijn dus: de Gereformeerde Kerken?) van haar roeping **tot verkondiging van Gods Woord**, van hare **van God gewilde gemeenschap van de Heilige Geest,** van de inwoning **van de Heilige Geest in haar midden** en van **haar roeping tot prediking van het Evangelie aan afgedwaalden**."

Een ander Gereformeerd pred. schreef in dezelfde kerkbode o.a.:
"Nu zijn velen in onze tijd afkerig van een confessie, althans van een enigszins uitgebreide confessie, van een belijdenis waarin men iets belijnds belijdt. Men wil terug, **vele eeuwen liefst terug** toen het Christendom één was; en dat kan niet anders dan door de **ontwikkeling van de theologie** te schrappen, dat is, het **werk van de Geest** te minachten.
Dit streven ontstaat door de zucht naar eenheid, en dan wil men een wereldbond van kerken, of ook een gemeenschapsbond van Christenen met voorbijzien van Kerkelijke grenzen.
Het **kerkelijk instituut is maar mensenwerk**.
De **ene algemene kerk is alleen Gods werk** en belijdenissen zijn ook maar menselijk knutselwerk, In de Apostelische belijdenis, belijden wij te geloven één algemene Kerk. **Zij willen die zien**.
Het is waar, de Christenheid toont een droef beeld van verdeeldheid. Maar als men dan **eenheid wil**, moet er toch een **band** zijn. Hoe rekkelijker die band, hoe meer christenen daardoor gebonden worden, hoe vager de lijn, hoe minder mensen daartegen bezwaar hebben.
Een grondslag is tenslotte onmogelijk. De N.C.S.V. heeft geen grondslag, maar alleen een doelstelling.
De gemeenschapsbond heeft wel een grondslag, naar ik meen alleen de uitdrukking "**Heilige Schrift**".
En nu lijken uitdrukkingen als: "**tot Jezus leiden**", "**de Christus brengen**", de "**Heilige Schrift**" **wel heel mooi** maar zij zeggen **TOCH EIGENLIJK NIETS**".

Hoe vindt u dit lezer? Hoe een leraar van de Chr. Gemeente zó iets durft neerschrijven, is mij een raadsel, tenzij hij niet weet bij ervaring wat het zeggen wil: iemand tot Jezus te leiden, maar dan deed hij bescheidener door te zwijgen.
"Want aanstonds" gaat de schrijver voort "komt de vraag: wie is Jezus vooru? Wat deed Hij? U moet aanstonds weer omschrijven, dus een belijdenis opstellen, wat u a.g. Jezus gelooft.
De Heilige Schrift dus als **Grondslag**?
Aan gereformeerden kan toch niet verweten worden dat zij de Bijbel in de hoek drukken: maar alleen tot grondslag ,"de Bijbel", **is toch wel zeer vaag** — want ieder ketter heeft zijn eigen letter. Het is maar de vraag: hoe leest u, hoe verstaat u de Heilige Schrift? Hoe vele dwalingen en ketterijen zijn al niet verdedigd met de Schrift?"
Wat dunkt u lezer? Blijkt hier niet uit dat de schrijver eigenlijk de zuiver Roomse leer is toegedaan, dat de Schrift geen gezag heeft zonder de uitlegging van de Kerk? Hier dan: de uitlegging van de Gereformeerde Kerk?
De schrijver eindigt zijn artikel met deze ontboezeming: "Geven wij daarom, **wat de Heilige Geest ons gegeven heeft in de eeuwen die achter ons liggen, niet prijs**."

Ik heb u een groot gedeelte van deze bestrijding medegedeeld, lezer, omdat het wel goed kan zijn dat men eens leest wat er alzo in Gereformeerde kringen gedacht en gezegd wordt.
Niemand kan ontkennen, dat we hier niet een zuiver gereformeerd geluid horen, al zullen er zeker gereformeerden zijn, die dit schrijven afkeuren.
Gelijk ik reeds opmerkte, ik stond verbaasd en dacht: zijn dat nu Calvinisten, die zó weinig van Calvijn afweten en dan nog menen echte volgelingen van hem te kunnen zijn? Vindt u in deze artikelen één sprankeltje deernis met de zielen?
Blijkt er enige zorg uit voor de zaligheid van de aan hen toevertrouwde kerkleden ? Spreekt niet uit alles een angstige bezorgdheid voor de veiligheid van de gereformeerde traditie en de gereformeerde kerkbeschouwing? En wanneer de mentaliteit van vele Christenen zó is, kunnen deze dan eigenlijk nog wel Calvinisten genoemd worden?

Onze studie van de aanvang van de reformatie

Wilt u weten, lezer, hoe ik zo aan deze gedachte kwam? Welnu, die artikelen riepen een schone periode uit mijn leven in de herinnering. Het was in het begin van deze eeuw dat ik in Zeeland, in mijn tweede gemeente, een studie maakte van de aanvangstijd van de Hervorming. Ik bestudeerde Zwingli, Bullinger, Luther, Melanchton, Farel, Calvijn en vele anderen. Daardoor werd ik geleid tot de frisse Geestelijke levensbron, die toen ontsloten werd, ongelooflijk nuchter, vrij van elke traditie, hoofdzaken van bijzaken onderscheidende, zonder een zweem van bekrompenheid, op de man afgaande, in het diep ernstige besef dat een zwaard boven het hoofd hing. Ik verzamelde een schat van aantekeningen. Uit die studie zijn drie lezingen geboren, waarvan ik er twee in Zeeland voor een kring van predikanten hield.

De eerste was getiteld: *Het hoge belang van een Nederlandse uitgave van de voornaamste oorkonden van de gereformeerde kerken in de 16e eeuw tot op de Synode van Embden 1571.*
Ik had een lijst opgesteld van alle geloofsbelijdenissen, catechismen, liturgieën en kerkordeningen, in die periode verschenen, voor zover ik ze kon opsporen, chronologisch gerangschikt, bij elkaar 136 nummers; en bepleitte de wenselijkheid van een uitgave daarvan in het Nederlands, opdat ieder in ons land een overzicht kon hebben van wat nu eigenlijk gereformeerd was in de 16e eeuw.[10]
De tweede lezing had tot onderwerp: *Ons doopsformulier en de leer van de absolute predestinatie.*
De derde lezing hield ik in Amerongen in de Gereformeerde Kerk, toen ik met mijn gereformeerde collega Ds. W. Schock in 1909 en nog een paar anderen de 400ste verjaardag van Calvijn herdacht. Samenwerking was toen nog mogelijk en geoorloofd.
Mijn onderwerp was toen: *Calvijn als strijder voor de eenheid van de gelovigen.*
De tweede en derde lezing hoop ik later te verwerken, wanneer het mij vergund mag worden deze studie voort te zetten.
Ik had die derde lezing niet op schrift, maar sprak op een grote reeks aantekeningen. Die aantekeningen en citaten werden nu weer voor de dag gehaald, de boeken, waaruit ik ze verzameld had, werden weer opengeslagen, zowel de Institutie als de Uitleggingen en vooral de brieven van Calvijn, alsmede tal van levensbeschrijvingen, En hoe meer ik zocht, hoe groter het materiaal werd. Toen werd mij echter ook duidelijk, dat ik dit alles niet kon verwerken in één of twee artikelen voor een maandblaadje. Ik stelde mij daarom voor over dit onderwerp — zo God mij leven en gezondheid schonk — een verhandeling te schrijven.
Deze verhandeling is geworden tot een boek, dat ik hierbij aan de belangstellende lezer

[10] Deze lijst bevindt zich thans in de Univ. Bibl. te Leiden.

aanbied.
Ik beantwoordde de aanval in het kort in genoemd maandblad en deelde daarbij mijn voornemen mede later daarop terug te komen.[11]
Dit, geachte lezer, was de aanleiding tot deze studie. Wij wensen u Calvijn te laten zien, zoals hij werkelijk was, dan kunt u zelf beoordelen of hij aan de zijde van deze opponenten en hun Geest verwanten zou staan, dan wel aan de zijde dergenen, die dankbaar belijden hun Heiland gevonden te hebben en God danken voor de verkregen verlossing.

§ 3 Ons standpunt hetzelfde als dat van Calvijn en de andere Reformatoren

Geloofsstandpunt

Ons standpunt is dat van het geloof. Wij zijn overtuigd, dat wij, om het geloof te kunnen verstaan en te kunnen beschrijven en dus ook om de beschrijvingen van anderen te kunnen beoordelen, **in het geloof moeten staan, aan het geloof moeten deelhebben**. Zo iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbij gegaan, zie, het is alles nieuw geworden. Het is onze ervaring, dat wij dan ook de dingen om ons heen anders gaan zien dan te voren.
God heeft ons door Zijn genade op dit standpunt van het geloof geplaatst en nu hebben wij van daaruit de geschiedenis, de kerken, de richtingen, de wetenschap, de cultuur, het maatschappelijk leven, kortom het gehele mensenleven te bezien.[12]
Dit is het standpunt van de wedergeborene, van de zondaar, wie genade geschied is, die met Paulus kan zeggen: In **Hem** hebben wij de verlossing door Zijn bloed, namelijk de vergeving van de misdaden, naar de rijkdom van Zijn genade (Ef. 1 vs. 7). En: deze Geest getuigt met onze Geest **dat wij kinderen Gods zijn**, Van de dichter die spreekt:

> God heeft mij zijn Zoon gegeven,
> Door ’t geloof nam ik Hem aan;
> Ja ik weet het, ik zal leven
> En door Hem ten hemel gaan.

Beschrijving daarvan door Prof. Dr. J.H. Gunning Jr.

Zeer schoon heeft Prof. Dr. J.H. Gunning dat standpunt aldus beschreven:
“Het beginsel, waar wij van uitgaan, is Jezus Christus naar de Heilige Schrift, Die wij door het geloof aanschouwen als de Gekruisigde en Verheerlijkte.
Toen wij dood waren door de misdaden, heeft God ons levend gemaakt met Christus — uit genade zijn wij zalig geworden — en heeft ons mede opgewekt en medegezet in de hemel in Christus.
De prediking van Jezus als de Christus is gekomen en wij hebben onze diepste behoeften ons ten volle bekend gemaakt en vervuld gezien,
Vroeger **heerste** in **ons** het afgetrokken verstand, dat nu **dient**.
Gods genade redt ons door de prediking van het Woord.
Wij geloven en worden nu, door te sterven aan onszelf en op te staan met Christus, **overgezet** in de hogere, de ware werkelijkheid, de **hemel** (Ef. 2 vs. 6), Dat is een leven: God heeft ons

---

[11] Mocht iemand er belang in stellen mijn antwoord te lezen, dan kan hij dat vinden in de Gemeenschapsbode, Orgaan van de Ned. Chr. Gemeenschapsbond, 10e jaargang 1932-33, blz. 22--28.
Van deze Gemeenschapsbode, waarvan ik elf jaar eind-redacteur was, bevinden zich de jaargangen I tot XI 1923-34, in de Univ. Bibl. te Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam, benevens in de Kon. Bibl, te 's-Gravenhage.
[12] Zie: Ik heb geloofd en daarom zing ik. Tien jaren gemeenschapsarbeid in Nederland, Zeist 1933. blz. 42.

levend gemaakt (vs. 5). Nu slaan wij de ogen op en zien rondom ons een andere wereld. Het oude is voorbij gegaan, zie het is al **nieuw** geworden. Nu **zien, aanschouwen** wij als de hoogste werkelijkheid, in het middelpunt van alle dingen, Jezus Christus met heerlijkheid en eer gekroond (Hebr. 2 vs. 9) na en vanwege het lijden van de dood; en rondom Hem, als Hem onderworpen en door Hem verklaard, alle dingen, welke wij nu **kennen** in hun eigenlijke aard, te weten in hun bestemming voor het Koninkrijk van de Heere (1 Joh. 2 vs. 20).
Nu is ons uitgangspunt voor het leven en derhalve ook voor de daarvan afhankelijke wetenschap, veranderd. Vroeger gingen wij uit van de mens, zoals hij van nature is, in hem ziende de Gods-idee, dat flauw en onwaar besef, hetwelk wij, zolang wij zonde en genade niet kennen, van God hebben, Dat was de filosofie van de natuurlijke mens, Thans gaan wij wederom uit van de mens, maar nu van de **ware** Mens, zoals wij hem aan het Kruis en op de Troon gezien hebben door het geloof.
In hem zien wij nu de waarachtige God. Dus, Christus aanschouwende **gaan** wij voor alle kennis en leer en prediking **uit van God**, zoals Hij zich in Jezus Christus ons geopenbaard en gegeven heeft. Deze aanschouwing is het geloof."[13]
En elders: "De regel die hierbij voor alles geldt is; dat wij in de hemel gezet zijn met Christus, en alzo ook van die hoogte uit hebben te **denken**. Wij mogen niet onze standplaats in het natuurlijke leven nemen en dan van daaruit, naar de gewone categorieën van de wereldse wetenschap, de dingen van het geloof beoordelen.[14]
Maar van het geloof, van Jezus Christus moet men in alles, ook in het denken, uitgaan en alzo van de hogere bodem uit, waarop Hij ons heeft overgezet, alle dingen, ook de dingen van de wetenschap, beoordelen."[15]

Heilsbezit van de eerste Chr. Gemeente

Wij menen dus, dat wij in het geloof moeten staan om Calvijn te kunnen begrijpen en ook om het Geestelijk en kerkelijk leven van onze tijd te kunnen beoordelen. Want nu het licht ons is opgegaan en wij in Christus tot nieuw leven zijn gekomen, zien wij al dadelijk dat het nieuwe leven datgene is, wat de Christelijke kerk van de aanvang af onderscheidde van de wereld om haar heen. Met grote duidelijkheid heeft L. Thimme in zijn schitterend mooi boek: "Kirche, Sekte und Gemeinschaftsbewegung" aangewezen dat de oorspronkelijke Chr. gemeente iets bezat, dat de wereld, Joden en Heidenen rondom haar, niet had. Dit was niet een nieuwe leer, een nieuw inzicht b.v. in de Schrift, in de verzoening, in de genade, maar een **heilsbezit** "zo was het een rijk innerlijk bezit, wat de oorspronkelijke gemeente tezamen bond. Het religieuse bezit was het eigenlijk constitutieve, ook bij de oorspronkelijke gemeente"[16] — "Het is ons duidelijk geworden" zegt hij "dat het primaire in de Christelijke gemeenschap, het religieuse **bezit** is, de religieuse **ervaring**."[17] Wat hij met dit heilsbezit bedoelt, blijkt duidelijk uit hetgeen hij laat volgen: "Wanneer wij nu de noodzakelijke vraag doen: wat was allereerst het religieuse bezit van de oorspronkelijke gemeente, dan is er geen ander antwoord mogelijk dan dit, dat het is de opgestane en ter rechterhand van God verhoogde Jezus Christus, die door God verhoogd is, en van Wie de oorspronkelijke gemeente verwacht, dat Hij binnen korte tijd wederkomen zal."[18]
Hij laat dan verder zien hoe het in de loop van de Kerkgeschiedenis steeds weer om dat

[13] Dr. J.H. Gunning, Jezus Christus de Middelaar Gods en der menschen, Amst. z.j. (1884), blz. 17 v.v.
[14] a.w. blz. 72.
[15] a.w. blz. 73.
[16] Lic. L. Thimme, Kirche, Sekte und Gemeinschaftsbewegung vom Standpunkie einer chr. Soziologie aus. Schwerin i.M. 1925, blz. 23.
[17] A.w. blz. 19.
[18] A.w. blz. 21.

heilsbezit ging, hoe het immer weder te voorschijn trad, wanneer de kerk in vormendienst dreigde onder te gaan, waarbij hij nadrukkelijk positie neemt tegenover de beschouwingen van E. Troeltsch[19] en van Alb. Ritsshl[20] die beiden, naar hij duidelijk aantoont, van datgene, waarom het eigenlijk ging, **dat heilsbezit**, niets begrepen hebben.

Ook in de Hervormingstijd

ging het om dit heilsbezit. "Deze machtige beweging" zegt Prof. H. Bavinck "had een religieuse oorsprong en werd uit de diep gevoelde behoefte aan **zekerheid van het heil** geboren. Luther zocht haar in het doen van goede werken tevergeefs; hij vond ze in de vrije genade van God, in de rechtvaardigmaking van de zondaar door het geloof alleen, Toen hij deze schat had gevonden, trad hij met heldenmoed op tegen de ganse Christenheid van zijn tijd. Zekerheid was een kenmerk van Luthers geloof en van dat bij **alle Hervormers**."[21]
Ook Calvijn staat op dat geloofsstandpunt, Van dat standpunt ging hij uit. Terecht zegt Prof. B. Besz: "Karakteristiek voor deze geloofsleer (namelijk de Institutie van Calvijn) is, dat ze, in tegenstelling met de meeste latere protestantse dogmatieken, van het begin af haar standpunt in het **geloofsbewustzijn** van de Christen inneemt en niets weten wil van een zogenaamde natuurlijke theologie.[22]
Indien wij dan nu op hetzelfde standpunt van het geloof met Calvijn staan, dan willen wij in de Geest naast hem gaan staan en hem vragen: Broeder, zeg ons, wat hebt u nu als gelovige gezien van de waarheid van God, van de Geestelijke stromingen van uw dagen, wat is volgens u een gelovige, wat de kerk, enz.? en deel ons dan mede wat u van onze Geestelijke en kerkelijke toestanden zou denken, of u het in alle dingen eens zou zijn met degenen, die zich bij uitstek uw volgelingen willen noemen.

Het geloofsstandpunt niet subjectief

Nu hoor ik echter bezwaren inbrengen tegen dit geloofsstandpunt, Velen vinden dat te vaag en noemen het **subjectief**. Het is opmerkelijk hoe bang men is voor dat subjectieve. Men vreest, dat men daarmede niet werken kan, nòich in de theologie, nòch in de praktijk van het leven, vooral niet ten opzichte van de Kerk. Men zoekt naar het **objectieve**, dat dan vaster zou zijn dan het geloof, dat subjectief is, en meent, dat men die vastigheid vinden kan in zichtbare en tastbare dingen, zoals Heilige Schrift, instituut, sacrament, doop enz.
En wat men zoekt en meent nodig te hebben, schrijft men nu gaarne aan Calvijn toe en maakt zich wijs dat Calvijn **dezelfde behoefte** aan dat objectieve heeft gehad, als deze lieden. Prof. K. Schilder b.v. meent, dat als Calvijn spreekt van de "uitwendige middelen en werktuigen, waardoor God ons nodigt tot Christus' gemeenschap en ons daarin houdt"[23] hij daarmede bedoelt: steunsels, stutten, iets wat **houvast** geeft, waar men **praktisch mee wer**ken kan — die daartoe strekken — **dat men er zich op verlaten kan**, dat men zeggen kan: **dit en dat heb ik daaraan**.[24] Ook zegt hij dat, als men Calvijn leest, "dan blijkt, dat er tekens weer sprake is van een concrete Kerk,[25] gelijk ze optreedt in het **zichtbare, concrete** leven.[26] En

---

[19] Die Soziallehren der Chr. Kirchen und Gruppen.
[20] Geschichte des Piëtismus 3 Bd. Bonn 1880-1886.
[21] Prof, Dr. H. Bavinck. De zekerheid des geloofs, 2e dr. Kampen 1903, blz. 42,
[22] Bern. Besz. Unsere religösen Erzieheer. Eine Geschichte des Christenthums in Lebensbildern, 2 Aufl. Leipzig, Bd. II. Calvin S 86.
[23] Dit is de titel van het 4e boek der Institutie.
[24] Over steunsels vergelijke men Inst. III. 2.29 en Calvijn op Col. 2 vs. 6. Deze plaatsen worden aangehaald in § 18 en § 15. Zie zaakregister.
[25] Volgens Calvijn kan de Kerk bestaan, zonder dat men haar gedaante zag. Wanneer Calvijn Kerk zegt, bedoelt hij mensen. Aan Frans I, aangehaald in § 20. Zie zaakregister.

later spreekt hij van een heus, concreet kerkverband.[27] Misschien wil Prof. Schilder bij gelegenheid wel eens mededelen, historisch, hoe het kerkverband van de Zwitserse kerken er uit zag ten tijde van Calvijn en ook dat kerkverband, waarin Calvijn ook de kerk van Wittenberg als Kerk van de Heere insloot.[28]

Dr. P.J. Kromsigt schrijft dat Calvijn zich bij de opbouwing en ook bij de praktische doorvoering van zijn kerkbegrip geheel richtte naar Gods geopenbaarde wil, Daardoor bleef hij bewaard voor het **subjectivisme** van de Dopersen en van de vroegere Donatisten. Daardoor staat het **objectieve** steeds zo sterk bij hem op de voorgrond. En zo ook alleen is zijn kerk begrip levensvatbaar gebleken in het leven van de volken, het legde beslag op de volken (in tegenstelling met de Dopersen, die tot kleine kringen bleven beperkt) totdat straks het z.g. NeoCalvinisme opkwam, waarin een sterk **piëtistisch** (resp. **Dopers**) element is opgenomen, waardoor het oorspronkelijk kerkbegrip zijn **schriftuurlijke zuiverheid** en daarmee zijn samenbindende kracht voor het leven van de volken heeft ingeboet."[29] En iets verder: "Over de doorwerking van de Doperse, individualistische, subjectivistische beginselen in heel het moderne leven enz. zie men Troeltsch."[30] (Men vergelijke **hierbij echter** wat wij op blz. 15 opmerkten over de beschouwingen van Thimme tegenover Troeltsch en Ritschl.)

Wij willen er thans niet verder op ingaan. Het is er ons hier om te doen, er op te wijzen, hoe men in onze tijd in vele kringen schuw is voor wat men noemt: "het subjectieve." **Wat bedoelt** men daar eigenlijk mee? Als ik goed zie, dan meent men daarmee — en de bijvoeging van de woorden piëtistisch, Dopers enz. schijnen daar wel op te wijzen — het nadruk leggen op, het uitgaan van en het rekenen met de **bekering**, het **bewustzijn een kind van God te zijn**. Maar als dat zo is, dan heeft Calvijn dat **subjectieve** sterk op de voorgrond geplaatst en hebben zijn volgelingen zijn bedoelingen geheel misverstaan. Dat subjectieve is ook bij alle andere Hervormers te vinden. Niemand minder dan Prof. Dr. H. Bavinck getuigt zelf van het **subjectieve** standpunt, dat al de Kerken van de Hervorming innamen.[31] Hij is van oordeel:

"De Reformatie nam welbewust en vrij haar standpunt in het religieuse subject, in het geloof van de Christen, in het getuigenis van de H. Geest ".[32]

Maar "dat is niet subjectief" zegt Prof. Gunning, "Niet in ons zwak geloof wordt de grondslag gezocht, voor de waarheid, die wij te belijden en te beleven hebben. Niet het geloof zelf toch rechtvaardigt ons, maar Christus, Die het geloof aangrijpt. Niet op onze gewisheid rust God, maar op God rust onze gewisheid. Wij kennen God, omdat wij van Hem gekend zijn (1 Cor. 1 vs. 3; Gal. 4 vs. 9). Niet daarom zijn wij zeker van God, omdat wij onszelf als bekeerd en verlost kennen, maar omdat wij God in Christus hebben gezien, weten wij ons verlost. Eerst ziet God ons aan in genade, dan wij Hem in overgave.[33]

En elders beschrijft hij zeer fijn hoe die voorliefde voor het "objectieve" uit een verkeerd beginsel voorkomt, aldus:

De grote menigte hoort altijd naar het verstandelijke, klare, afgepaste, schijnbaar logische.

---

[26] De reformatie No, 21, 16 Febr. 1934.
[27] Id. No. 22.
[28] Denken wij maar eens aan zijn brief aan Luther, Jan. 1545, welke aldus eindigt: "Vaarwel dus, zeer doorluchtige man, uitstekende dienaar van Christus, mij een voor eeuwig eerwaardige vader. De Heere blijve u door Zijn Geest besturen tot algemeen welzijn van Zijn Kerk.
Zie R. Schwarz. Joh. Calvins Lebenswerk in seinen Briefen. Eine Auswahl von Briefen Calvins in deutscher Uebersetzung. Mit einem Geleitwort von Prof. Dr. Paul Wernle, 2 Bde. Tübingen 1909 I blz. 203. Zie ook: F. Bungener. KaIvijn. Zijn leven, zijn werk en zijn geschriften. Naar 't Frans met een woord ter inleiding van J.P. Hasebroek. Amst. 1863, blz. 176.
[29] Het kerkbegrip van Calvijn. Onder eigen vaandel, Tweede jaargang 1927, blz, 220 v.
[30] A.w. blz. 221.
[31] Gereformeerd Dogmatiek 4 dln. Kampen 1895-1901 2: ed. 1906-1911. I [1]blz. 486, [2]623.
[32] a.w. I [1]blz. 490, [2]626.
[33] Middelaar a.w. 39 v.

"Zo schijnt er niets duidelijker dan dat de leer van de belijdenis recht heeft, de tegen haar overstaande dwaling niet. Die leer wordt dan beschouwd als iets **onpersoonlijks, objectiefs** — alsof ze niet als antwoord van de gemeente op Gods Woord, dóór de Geest , de persoon van de belijders heengegaan ware om te ontstaan, en voortdurend daardoor heenging om te blijven bestaan! Het **objectiefste** wat er is, het **énig-objectieve**, de Heilige Geest en Zijn stem in het hart van Gods kinderen wordt op deze wijze tot iets "**subjectiefs**" verklaard, en die er nadruk op leggen, als **subjectivisten** aangeklaagd bij de menigte. En deze hoort dit zeer gaarne, omdat zij daardoor van een lastige stem, die tot persoonlijke bekering roept, bevrijd wordt en zonder bekering, door dit "**objectieve**" te beamen, heersen kan." En bijna profetisch klinken ons deze woorden in de oren: "alle poging tot kerkherstel, **ook bij snel werelds succes**, is ijdel, als er bij de Gemeente geen **persoonlijke bekering** is voorafgegaan, en zij dus niet in waakzame zelfverloochening zich tot de komst van de Heere bereidt, maar **Hem eigenhandig naar de aarde trekken** en in **haar ordeningen** vestigen wil."[34]

Prof. Doumergue bespreekt ook deze tegenwerping. Natuurlijk, daar kan men niet aan ontgaan. "Men zegt", zo schrijft hij: "de methode van Calvijn is subjectief. Ongetwijfeld, maar alleen in die zin, waarin elke methode van wetenschap subjectief is. Het licht veronderstelt het oog, het geluid veronderstelt het oor. Het subjectivisme in de eigenlijke zin van het woord, begint pas daar, waar het oog — niet tevreden met het licht te zien — zich inbeeldt het te kunnen **scheppen**. Het getuigenis van de Heilige Geest schept niet de waarheid van de Bijbel; het doet haar ons denken, het legt haar ons uit, zoals de menselijke Geest de wetten van de astronomie denkt, maar niet de planeten schept."[35]

"Men spreekt zo vaak van de **objectieve grondslag** van het geloof" zegt Prof. Dr. J.A. Cramer. "En die **objectieve grondslag** zou dan zijn Gods woord. Al het andere is subjectief, zegt men. Maar wat is subjectiever, zouden wij willen vragen — om ons nu eenmaal aan die terminologie te houden, die m.i. hier geheel onjuist is — wat is subjectiever dan wat Calvijn hier zegt? Hij zegt, "dat wij uit de Schrift de zekerheid verkrijgen, dat God ons genadig gezind is. Het fundament van dat geloof is de zekerheid — niet dat de Bijbel geïnspireerd is — maar dat God waarachtig is. En dan volgt: zolang wij die zekerheid, die vaste overtuiging niet hebben, heeft het woord van God hoegenaamd geen gezag voor ons.[36] **Hier laat Calvijn het gezag van de Schrift rusten op de geloofservaring**. Wanneer die zekerheid er niet is, namelijk de zekerheid dat God ons genadig is, **blijft het gezag van de Schrift altijd in de lucht hangen**."[37]

Wanneer ik dan ook verneem hoe men telkens weer vraagt naar het "objectieve", naar "iets concreets", naar een houvast, naar iets waarvan men weet "wat men er aan heeft", dan denk ik onwillekeurig aan het gouden kalf in de woestijn. Een onzichtbare God te dienen, was voor het volk Israël blijkbaar te moeilijk. Het vereist ook alle energie van het geloof. Daar had men geen houvast aan. Maar zo'n beeld, symbool van kracht, dat kon men **zien**, dat **kon men in zijn midden hebben**, dat was iets **concreets**, zeker, maar het was ook — **ongeloof**. De ark van het verbond was ook iets **objectiefs, iets concreets, daar had men wat aan, daar kon men wat mee doen**, men kon die meedragen in het leger, in de strijd tegen de Filistijnen, beslist, maar — Gods tegenwoordigheid en Gods hulp kon men er zich niet door verschaffen.

Zo'n **objectieve maatstaf** is wel heel gemakkelijk in het gebruik, want ten slotte kunnen gelovigen en ongelovigen, bekeerden en onbekeerden hem aanleggen, Maar daarmee is dan ook die maatstaf om Geestelijke dingen te onderscheiden geoordeeld en onbruikbaar.

Wil men evenwel spreken van een **objectieve** maatstaf bij de gereformeerde theologen na de Synode van Dordrecht, dan heeft men daar meer recht toe. Wij hopen ter gelegener plaats aan

---

[34] Irenisch. Een woord aan de Gemeente over de "Proponents-formule." Amst. z.j. [1833] voorrede blz. 5 v.
[35] Doumergue Calvin IV blz. 66.
[36] vgl. Inst. III 2.6.
[37] vgl. Inst. I 8, 1 Dr. Cramer a.w. blz. 40.

te wijzen, dat de Synode van Dordrecht **de eerste stap zette op de verkeerde weg**. Men zegt wel eens, dat men na Dordt uit de **objectieve** periode naar de **subjectieve** overging, maar wij geloven dat men met meer recht het omgekeerde kan verdedigen, hoewel ik die uitdrukking al zeer ongelukkig gekozen acht. Maar wil men daar eenmaal van spreken, dan hebben wij, naar het Mij voorkomt, de periode vóór Dordt de "**subjectieve**" te noemen, de periode van het beslist en opgewekt geloofsleven, van de geloofszekerheid. Doch daarna ging men over in de "objectieve" periode, de leer was vastgesteld, objectief, concreet, voor ieder grijpbaar, men wist, wat men daaraan had, men had een **objectieve** maatstaf, waaraan iemands geloof kon gemeten en onderscheiden worden, en die leer kon nog verder en precieser worden vast-gesteld (denk aan Assen), maar het subject werd vergeten en verarmde, "men beleed thans zijn geloof niet meer, men geloofde alleen nog zijn belijdenis, Het geloof van de 16e eeuw ging over in de orthodoxie van de 17e eeuw.[38]

Was dat toevallig? of was het een noodzakelijk gevolg van die verkeerde stap? Ook Prof. Bavinck is van oordeel dat "de 17e eeuw toch de eeuw van de objectiviteit was. De stof lag gereed, ze behoefde alleen geordend te worden, **De traditie werd een macht**. Niet alleen de Schrift, maar ook de belijdenis, ja zelfs de dogmatische behandeling kreeg een onaantastbare autoriteit en deed Camero de klacht slaken, dat men in de leer niet afwijken kon van hen, die geacht werden pilaren te zijn, zonder vervolgd te worden."[39] Geldt dit, wat Dr. Bavinck van de 17e eeuw zegt, niet nog evenzeer van onze tijd?
En het resultaat? "Tot in de Dordtse periode klinkt deze blijde toon (van de geloofszekerheid) nog na", schrijft Prof. Bavinck. "Maar dan komt er allengs daling in de stem, **onzekerheid en vrees** in de taal van het geloof, — Deze orthodoxie effende enerzijds onder de bredere kringen van het volk de weg voor het Rationalisme, dat de godsdienst maakte tot een zaak van het verstand, de waarheid aangaande de eeuwige dingen liet afhangen van historische bewijzen en verstandelijke redeneringen. Maar anderzijds riep zij in de enge kring van de vromen ook een reactie in het leven, **die aan verstandelijke kennis niet genoeg had**, in bevinding het wezen der god-zaligheid zocht, enz."[40]
Terecht zegt dan ook Prof. Gunning: "Toen nu de tijd van meer kalme rust kwam, bleek het, dat de **gereformeerde leer** niet langer in waarheid ongeschonden blijven kon. Deze leer toch onderstelt een **heilig**, sterk **Geestelijk leven**, anders is ze veel te zwaar om te dragen."[41]
Calvijn nu stond geheel en al op het standpunt van het geloof. Hij ging niet uit van een abstracte idee, maar van het geloof, d.i. van het bewustzijn gegrepen en tot een kind van God gemaakt te zijn. Dan beschrijft hij wat hij thans ziet — en dan komen de eer van God, de soevereiniteit van God, de predestinatie met kracht naar voren, maar gezien van uit dat geloofsstandpunt — en dan **bestrijdt** hij alles, inzonderheid de leer en de praktijk van de Roomse kerk, wat dat vaste geloof, **verzoend te zijn, verlost te zijn** en **door Christus een genadige Vader te hebben**, dreigt te zullen ondermijnen. Want al zijn werken en streven was daarop gericht de **zekerheid van het geloof** te verdedigen, en allen die **deze zekerheid** bezaten, bijeen te brengen en te houden.
Dat hij de zekerheid van het geloof allernoodzakelijkst oordeelde blijkt o.a. uit wat hij schrijft: "**Wij moeten deze zekerheid bezitten, anders blijft de poort van de zaligheid voor ons gesloten**."[42]

---

[38] Dr. H. Bavinck Zekerheid a.w. blz. 45.
[39] Gereformeerd Dogm. I [1]blz. 116 [2]blz. 178.
[40] Zekerheid blz. 45 v.
[41] Van Calvijn tot Rousseau Rott. 1881 blz. 36.
[42] Il faut que nous soyons asseurez, ou autrement la porte de salut nous est fermée. Derde leerrede over de rechtvaardiging (Gen. 15 vs. 6) Opp. Calv. 23.711. Duits bij E. Mülhaupt. Joh. Calvin, Diener am Wort Gottes. Eine Auswahl seiner Predigten. Göttingen 1934. S. 155.

Wanneer men dan ook het standpunt van het geloof waarop Calvijn stond, verlaat en b.v. uitgaat van een beginsel — en men solt tegenwoordig met beginselen, want die zijn "objectief", daar heeft men houvast aan — b.v. van de Schrift, van de belijdenis, van de vrijmacht van God, van een Godsbegrip of van welk "beginsel" ook, dan vervalt men onvermijdelijk in scholastieke begripsbepalingen en dan **zegt** men wel dat men **God de eer wil geven** — en naïef denkt men misschien dat men dat doet — maar inderdaad geeft men aan **zijn logica de eer** en komt formeel uit in een systeem dat veel gelijkt op dat van Rome.

HOOFDSTUK II.
WAAROM JUIST CALVIJN?

§ 4. Men beroept zich op Calvijn

Had dit boek een wetenschappelijk doel, dan was er geen reden, waarom wij niet evengoed naar het gevoelen van een andere Hervormer een onderzoek zouden instellen b.v. van Bullinger, Oecolampadius of Bucer en dan zou bovenstaande vraag weinig zin hebben. Want al zou dit misschien voor de historicus enige waarde hebben, wat voor belang zou de gemeente van onze dagen in ons Vaderland daarin stellen, te vernemen hoe één van hen zou gedacht hebben over onze toestanden en verhoudingen? Geheel anders wordt het, wanneer wij zouden kunnen aanwijzen dat Calvijn zich in onze toestanden niet zou kunnen vinden, ja zelfs dat Calvijn een scherpe kritiek zou uitoefenen op hetgeen door velen van onze tijdgenoten wordt geleerd en in praktijk gebracht, ook onder de Calvinisten in en buiten de Hervormde Kerk. Dan gaat men luisteren, dan **moet** men luisteren, omdat Calvijn de man is, op wie men zich gaarne beroept, wiens beginselen men zegt, in alles te willen toepassen en wiens trouwe volgelingen men voorgeeft te zijn. Ja, voor velen betekent een woord van Calvijn het eind van alle tegenspraak.
Wanneer ik zelf mijn bezwaren t.o. van ons tegenwoordig Geestelijk en kerkelijk leven neerschreef en dat boek de wereld inzond, dan zou men zich al spoedig daarvan afmaken — ik ben er van overtuigd — door mij te noemen een man van de opwekking, een methodist, een piëtist en mijn gevoelens omtrent de zekerheid van het geloof als dopers, subjectivistisch, Labadistisch enz, af te wijzen.
Maar wanneer ik kan aantonen dat mijn bezwaren ook door Calvijn worden gedeeld, dat hij uitspreekt en met beslistheid uitspreekt, wat ons reeds lang bezwaard heeft, dan zal men dat gevoelen van Calvijn toch maar niet eenvoudig met dergelijke adjectieven van zich af kunnen schuiven. Men zal dan moeten aantonen òf dat ik dwaal, dus dat ik Calvijn verkeerd begrepen heb, maar dat met de nodige bewijzen er bij, òf men zal moeten erkennen dat Calvijn zijn goedkeuring zou onthouden aan zeer veel, dat men in zijn naam gedaan, gezegd en verdedigd heeft, maar eveneens aan allerlei toestanden en beschouwingen die door rechtzinnige niet-calvinisten worden in stand gehouden en verdedigd.

De Geestelijke opwekking in 1905

In het jaar 1905 heeft God mij in aanraking gebracht met de opwekkingsbeweging, die toen vanuit Wales ook over ons Vaderland kwam.[43] In die beweging werd ik zelf rijkelijk gezegend, waardoor ik een heel andere blik kreeg op ons Geestelijk en kerkelijk leven. Ook bracht ze een grote wijziging teweeg in mijn prediking en mijn zielszorgelijke arbeid. Ik zag hoe oude en jonge mensen in de nood van hun ziel na een zielzorgelijk gesprek met een broeder of zuster tot bewuste overgave aan de Heiland en daardoor tot de blijdschap en de verzekerdheid van het geloof kwamen. Ik bad de Heere mij iets van de gaven te schenken, welke HIJ aan die broeders en zusters verleend had; ik luisterde goed toe, onderzocht biddend de Schrift en de Heere heeft mij verhoord en mij ook willen gebruiken om menige ziel aan Zijn voeten te brengen. Vooral drie boeken waren mij daarbij tot grote zegen.
Vooreerst Th. Jellinghaus, Das Völlige gegenwärtige Heil durch Christum.[44] Ik zou deze titel liefst zó willen overzetten: Het volle Heil dat ons door Christus toegebracht wordt is in onze onmiddellijke nabijheid. Men zou dat boek — en het is een dik boek — kunnen noemen een

[43] Zie literatuur over de opwekking in Wales en in Holland alsook over de Tentzending in het Aanhangsel, aan het eind van dit boek.
[44] Laatste ed. 1903.

populair-wetenschappelijke uiteenzetting van de prediking van de Brigthon opwekking, die omstreeks 1875 in Engeland (Oxford) en vandaar naar Europa, vooral Duitsland, een grote zegen verspreidde. Ook in ons land werden o.a. Huet, Faure en Bähler daardoor aangegrepen. Vooral het eerste deel van dat boek: De rechtvaardiging door het geloof, was mij van veel waarde met zijn: Jetzt Glauben! d.i. niet afwachten, niet uitstellen, niet vragen, maar nù, nù, onmiddellijk geloven! Het tweede gedeelte *De heiliging door het geloof,* heeft de schrijver later teruggenomen.
Het tweede boek was: N.J. Hofmeijer, *Uit de duisternis tot het licht.* Wenken over de oorsprong en de aard van het Chr. leven.[45] In drie afdelingen: 1. De bekering. 2. De overgave aan Jezus Christus. 3. De heiliging van de gelovigen. Inzonderheid de tweede afdeling was voor mij van bijzondere betekenis, daar ik hier min of meer systematisch beschreven vond, wat wij in die dagen, telkens en telkens beleefden. Dat kunt u lezer, begrijpen, wanneer ik u enkele hoofdstukken daarvan opnoem. Wie moet zich aan Jezus overgeven? — Waarop rust de opwekking tot overgave aan Jezus Christus? — De bewuste overgave aan Jezus Christus — Wat hij doet die zich overgeeft. — Wat vele ontwaakten van de overgave terughoudt. — De overgave en het Woord van God. — enz.

Het derde boek was: *Leven en werken van Ch. Finney en de jongste opwekkingen in de Ver. Staten, naar zijn eigen levensbeschrijving.*[46] Dat boek las ik reeds vóór de opwekking van 1905 en toen dacht ik: heerlijk, als men zulke dingen beleven mag, maar het is mogelijk dat zulke dingen in Amerika voorkomen, maar in ons stijve Nederland zal dat wel niet gebeuren, Maar toen de Opwekking er was, las ik het opnieuw en toen was mijn overtuiging: och broeder, u hebt hetzelfde beleefd als wij thans hier ondervinden, alleen in grotere afmetingen.
Dit boek deed mij opeens de werkelijkheid zien van wat ik wel al lang geloofde maar nooit zo krachtig in toepassing had gebracht, noch had zien brengen. Ik laat u een kleine episode lezen, die karakteristiek is voor het gehele boek maar ook voor de gehele arbeid van Finney, en sedert ook van ons. “Hij opende vergaderingen voor opgewekten, waarin dezen met hem konden spreken over de weg, die zij moesten gaan, teneinde volkomen vrede deelachtig te worden; en hierbij kwam het er vooral op aan, de meest diepgewortelde vooroordelen uit te roeien en te verwijderen. Algemeen had men de bekommerde zondaren de raad gegeven, om een nieuw hart te bidden, de genademiddelen naarstig te gebruiken, voor alle dingen vlijtig de Schrift te onderzoeken, maar voor het overige te wachten, tot God hun gebed verhoren en hen bekeren zou. (Is dit ook niet in het kerkelijk leven van onze tijd een nog veel voorkomende dwaling, zoowel in de prediking als bij de zielzorg? — C.) Deze behandeling gaat uit van de veronderstelling, dat **zij geheel en al bereid zijn**, de genade aan te nemen, maar **dat God er mede toeft**, en het nu de roeping is van de boetvaardige zondaar, God door gebed te bewegen, ze te schenken. Daartegenover stelde nu Finney de bereidwilligheid van God om genade te verlenen, in het helderste licht. Het moet bij de zondaar tot gehele overgave komen.”[47]
Welk een heerlijke ontdekking was dat alles voor mij! Ik kon aan de mensen zeggen: u behoeft niet meer te blijven wachten, vragen, tobben, u kunt de zekerheid verkrijgen. Ik zag in: het Chr. leven begint eerst wanneer men kan **danken** voor de **verkregen** verlossing en het geloof is niet een **toestemmen** van waarheden en het **vragen** om vergeving van zonden, maar de gemeenschap met Christus en het zalige bewustzijn dat onze zonden vergeven zijn. Hoe eenvoudig en schriftuurlijk was dit alles! En bij veel zegen, die God mij gaf, ontmoette ik ook

[45] 3de uitgaaf Utrecht 1885.
[46] Met inleidend woord van Prof. Christlieb. Neerbosch 1880. Idem 2de druk met een woord vooraf door H.J. Couvée, Neerbosch 1909.
[47] a.w. blz. 50 v. 2de druk blz. 30.
De lezing van bovengenoemde drie boeken kan ik niet genoeg aanbevelen, vooral aan Predikanten en andere zielzorgers.

veel tegenstand. Dat was eigenlijk heel niet te verwonderen. Het is ook wel heel onaangenaam voor het vlees, wanneer men vele jaren als een vooraanstaand Christen is beschouwd en geëerd, tot de ontdekking te moeten komen dat men een ongehoorzame is, dat men nog pas beginnen moet, en dat men dat begin, de zekerheid van het geloof, niet bezit.

Ons grootste bezwaar tegen het Geestelijk en kerkelijk leven van onze tijd

Ik heb deze heerlijke boodschap met nog andere broeders uitgedragen en verkondigd in Tentzending, Evangelisatie en Gemeenschapsbond, zowel van het platform als in zielszorgelijke gesprekken; en wondervol is de zegen geweest, die God op deze arbeid gegeven heeft. Ook hebben wij die boodschap verdedigd in geschriften en wel eerst in 10 jaargangen van het Maandschrift Maranatha, orgaan van de Ned. Tentzending 1910-1920 met zijn vervolg Nieuwe Wegen, daarna elf jaren in de Gemeenschapsbode 1923-1934 en in enkele brochures.[48] Jarenlang heb ik getracht voor deze zegen open deuren in de Herv. kerk te verkrijgen, maar op weinige uitzonderingen na is het mij en mijn medestrijders niet gelukt. Ik pleitte er voor dat ouderlingen bekeerde mensen moesten zijn — en predikanten natuurlijk allereerst — maar dit werd als Labadisme afgewezen. Tot tweemaal toe is, in een grote vergadering, dat woord mij voor de voeten geworpen.
De mensen, die langs die weg tot de Heiland waren gekomen, bleven voor een groot deel wel in de kerk, maar vonden daar in de regel toch niet die gemeenschap, die ze juist nu zo zeer behoefden en verlangden. Wat moesten die zielen, die verlangend uitzagen naar mensen, die eenzelfde ervaring deelachtig waren als zij, die hen begrepen en met hen bidden en danken konden en wilden, wel zeggen van de stelling, dat Christus Zijn kerk door de ambten regeert, wanneer zij predikanten en ouderlingen ontmoetten, die hun Geestelijk leven in het geheel niet begrepen, met wie zij geen Geestelijk contact (1 Joh. 1) konden krijgen? Moesten ze niet tot het vermoeden komen, dat deze ambtsdragers zelf dat leven niet kenden en bezaten?
En in de rechtzinnige prediking hoorden ze wel het evangelie van het behoud, maar meestal gericht tot mensen, die geacht werden nog niet tot Christus gekomen te zijn, en maar zelden een prediking waarvan de grondtoon was de dankbaarheid voor de verkregen verlossing.
Soms maakten de voorgangers zich in hun gebed tot tolken van degenen, die vragen om ontdekkend licht opdat zij hun zonden mogen zien en zo tot Christus mogen komen, of van degenen die bidden; geef ons geloof, dan hebben wij u ook! (Historisch).
Het scheen wel of de gemeente van Christus voornamelijk bestond uit zoekende zielen, die uitzagen naar het geloof, en niet uit **verloste zondaren**. Ik meende toch en meen dit nog, dat dit laatste duidelijk in de Schrift te vinden is, en dat Calvijn van hetzelfde gevoelen was, hopen we u te laten zien.
Eens hoorde ik van de kansel een rechtzinnig predikant zeggen: “De kerk? Wat is de Kerk? De kerk bestaat uit zondige mensen.” Dat was er toch wel helemaal naast.
Zou deze predikant geen onderscheid kennen tussen kinderen van God en ongelovigen? Helaas, ik geloof dat er velen zijn die daartussen geen onderscheid maken. Ik weet wel dat het in de laatste tijd wel meer en meer gebruikelijk wordt om te spreken van een kerk van zondaren, maar ik acht dit misleidend, dit kweekt valse gerustheid en bovenal het is niet

---

[48] Stelt iemand er belang in te weten welke dat zijn, dan noem ik: Niet-kerkelijke evangelisatie, een eis van onze tijd. Utrecht 1911 (28 blz.)
Hoe brengen wij de mensen tot de zekerheid van het geloof. Een gewichtige vraag voor alle zielzorgers en voor allen, die ernst maken met het heil van hun ziel. Voorn. naar Pastor Joh. Holzel te BerIijn, Amerongen 1926 (16 blz.).
Is de gemeenschapsbeweging nodig? Amerongen 1927 (8 blz.)
De Ned. Chr. Gemeenschapsbond, zijn ontstaan, zijn bedoelingen en zijn beginselen. Amerongen 1930 (22 blz.)
Het standpunt van de Ned. Chr. Gemeenschapsbond tegenover de Kerk (Met de verklaring van het Hoofdbestuur van de Gnadauer Gemeenschapsbond) Zeist 1932 (14 blz.).

schriftuurlijk, niet reformatorisch en niet Calvinistisch. (Vgl. 1 Joh. 3; 1 Joh. 4; Rom, 8, Efeze en vele plaatsen in de apost. brieven. Ook b.v. Hand. 2 vs 47 enz.).
Reeds in 1880 schreef Dr. J.H. Gunning Jr.: "De grond van onze kerkelijke ellende ligt bij ons hoofdzakelijk niet in de Synode, niet in het gebrekkige van de kerkregeling, maar in een zeker gematigd behoud, een belijden van "de hoofdwaarheden" of "hoofdfeiten" van het evangelie, **zonder van de persoonlijke bekering uit te gaan**."[49]
In deze laatste woorden kan worden samengevat **het** grote bezwaar, dat wij en velen met ons hebben tegen onze huidige toestanden op Geestelijk en kerkelijk gebied, al de andere bezwaren kunnen hieruit afgeleid worden.
U kunt dus begrijpen, lezer, hoe verheugd en dankbaar ik was, toen ik bij dieper doordringen in Calvijn's geschriften en levensgeschiedenis, bevond, dat

Calvijn aan onze zijde

stond, dat hij ondervonden heeft dezelfde ervaring, die wij hebben **ervaren**, dat hij stond in dezelfde **Geest van het geloof**, waarin ook wij door Gods genade mogen staan en dat hij dus volkomen onze bezwaren zou delen. Waaruit ik weer de gevolgtrekking maakte, dat diegenen, die zich op Calvijn beroepen en deze heerlijke verkondiging van de persoonlijke geloofsverzekerheíd afwijzen — en ik herinner u aan één van de opposanten uit Enschede[50] — òf Calvijn niet kennen òf hem niet begrepen hebben.
Dat velen zich op Calvijn beroepen zonder de ware Calvijn te kennen, heeft ook Dr. D. Chantepie de la Saussaye in zijn tijd reeds opgemerkt. Hij schrijft: "Men acht het geloof gebonden aan de onvolmaakte dogmatiek van de Hervormers en deze wordt niet in haar levend bezielend karakter bestudeerd, maar zoals zij zich in de overgeleverde theologie heeft gekristalliseerd. Hoe velen zijn er niet b.v. die de vijf Dordtse punten zeer goed kennen, immers wier hele levensbeschouwing daardoor is beheerst, maar van de adem van het leven, die alle geschriften van Calvijn doorwaait, geen Ahnung hebben.[51]
Natuurlijk zijn de omstandigheden, waarin Calvijn leefde, geheel andere dan waarin wij verkeren, doch datzelfde kunnen wij ook van Paulus zeggen Maar het geloof waaruit beiden handelden en schreven, is hetzelfde, **moet** hetzelfde zijn, als wat wij en alle kinderen van God van de Heere ontvangen **hebben** of ontvangen **kunnen**.
Calvijn toont ons aan, dat de zekerheid van het geloof te verkrijgen is en dat deze zekerheid nodig is om de Schrift te kunnen verstaan, om de waarheid te kunnen kennen en beschrijven, de kerk op te kunnen bouwen en de dwalingen te kunnen bestrijden.
Om die reden in de eerste plaats willen wij deze studie over Calvijn in het licht geven.
Maar nog om andere redenen.
Reeds meer dan veertig jaren worstelden wij met ons kerkprobleem, Wij konden maar niet loskomen van de gedachte, dat de verscheuring, verbrokkeling en verwarring op kerkelijk gebied en het partijwezen in ons kerkelijk leven, niet naar de wil van de Heere **kon** zijn. Steeds werden mijn gedachten bepaald bij Joh. 17 "Opdat zij één zijn" en 1 Cor. 3 vs. 4: "Want als de één zegt: ik ben van Paulus, een ander: Ik van Apollos, **zijt gij niet vleselijk**?"
Aan de andere kant maakte het feit, dat verschillende kerken, kerkjes en kringen zich voor hun bestaansrecht beriepen op Gods Woord en de leiding van de Heilige Geest, terwijl zij de andere rondweg ongehoorzaam aan de wil van de Heere noemden, een wonderlijke indruk op mij.
Wat? zou dan de Heilige Geest tot de één zeggen: "ga uit de Herv. kerk!" tot een ander: "nee blijf er vooral in!", tot een derde: "wordt gereformeerd, want die Kerk is alleen op Gods

[49] Een woord over onze kerkelijke toestand 's-Gravenhage 1880 blz. 4.
[50] Zie onze blz. 7.
[51] Geen flauw vermoeden hebben. Zie Ernst en Vrede IIIe jaarg. 1855 bladz. 96 v.

Woord gebouwd!", tot een vierde: “voeg u bij de vrij-evangelischen!”, tot een vijfde: “alleen bij de Darbisten moet u zijn, want die zijn de enigen, die de bedoeling van de Heere goed hebben begrepen!”: tot een zesde: “nee, maar bij de Baptisten moet u zijn. Gehoorzaamheid aan de Schrift heeft hen tot Bapisten gemaakt d.i. tot gemeente-christenen”[52]; tot een zevende: u behoort bij de Gereformeerde Bond in de Herv. kerk, want die hebben en verdedigen eigenlijk alleen “de waarheid”! enz, enz.? En elk van die zeven beroept zich dan toch maar op Gods Woord om zijn: “ik ben van Paulus, ik van Cefas”, te verontschuldigen en te verdedigen!
Dat **kan** toch niet het werk van de Heilige Geest zijn? Daar moest toch een fout schuilen? Alleen, ik kon die fout niet ontdekken. En nu heeft Calvijn ons de ogen geopend en laten zien, waar die fout zit, en naar ik meen, wijst hij ons de weg, hoe wij uit onze kerkelijke ellende en verscheurdheid zouden kunnen geraken. Wij stellen ons voor dit aan te wijzen in een studie over Calvijn en ons kerkelijk leven. Ook daarom dus willen, ja **moeten** wij Calvijn laten spreken.
En nu treft het dat wij in onze tijd ons bevinden in een

Opleving van de Calvijn-studie

Dr. Udo Smidt schrijft: “Wij beleven in onze dagen zo iets van een Calvijn-renaissance.”[53]
Wij haalden reeds aan een herinnering van L. Goumaz (blz. 4), dat er in 1900 reeds over de 900 werken over Calvijn bestonden, waarbij sedert het begin van deze eeuw nog een groot aantal studies is bijgekomen.
Prof. E. Doumergue schrijft in 1931: “In het “Bulletin de la société calviniste de France” (Febr. 1931) neemt de opsomming van publicaties, hetzij van werken **van** Calvijn (herdrukken, vertalingen) hetzij van werken **over** Calvijn (theol. dissertaties, studies, verhandelingen, biographiën, enz.) vier bladzijden in beslag. Deze publicaties (waarvan er meerderen door Katholieken geschreven zijn) verschenen kort geleden of zullen eerstdaags verschijnen in Frankrijk, Zwitserland, Nederland, Hongarije, Amerika en zelfs in Japan (de vertaling van de Institutie). En hier is niet alleen sprake van steeds intensiever bestudering van de gedachtenwereld van Calvijn. Wij moeten van een ware mode spreken, Calvijn is in de mode. Hij is het meest in de mode van alle protestantse theologen. Heel het protestantisme vraagt naar hem, zelfs protestanten wier ideeën het meest van de zijne uiteenlopen.
“Het is hier niet de plaats deze opleving te bestuderen. Wij volstaan met de opmerking, dat zij soms diepe oorzaken heeft en soms op reacties duidt, waarmee wij ons gelukwensen kunnen.”
En hij besluit met deze opvallende woorden: “Maar inmiddels is het meer dan ooit nodig de echte gedachtenwereld van **de ware Calvijn** op het nauwkeurigst te leren kennen.”[54]
Maar, zal iemand misschien zeggen, waartoe is dat nodig ? Wij kennen in Nederland toch Calvijn wel? Hebben niet tal van Calvinisten ons bekend gemaakt met de persoon, de denkbeelden en de beginselen van Calvijn?
Toch wijst dit woord van Prof. Doumergue er op dat er toch wel zo iets moet bestaan als een **niet-ware** Calvijn en dat er wel eens een **niet-echte** gedachtenwereld van Calvijn in omloop kon wezen!
Inderdaad, zó is het.

---

[52] Zie: De Christen 3 Febr. 1933.
[53] Udo Smidt, Calvins Bezeugung der Ehre Gotles, Berlin z.j. (na 1927) blz. 117.
[54] E. Doumergue, Le Caractère de CaIvin. L'Homme - Le Système – L’Eglise - L'Etat. 2me ed. La Cause. Neuilly (Seine) 1931 p. 62. Holl. Vertaling: Calvijn als mens en Hervormer. Uit het Frans vertaald door Helena C. Pos. A’dam z.j. (1931), blz. 59 v. Duitse vertaling: Calvins Wesen, Der Mensch - Der Gedankenaufbau - Die Kirche - Der Slaat. Deutsche Ausgabe von Wilh. Boudriot, Mit GeIeitwort von Em. Stickelberger. Neukirchen Kr. Mörs 1934. blz, 51.

"Daarbij komt", zegt Prof. Doumergue iets verder, "dat er

minstens twee soorten Calvinisme

zijn; het **Calvinisme van Calvijn** en het **Calvinisme dat ná hem gekomen is**. Deze twee stemmen dàn eens overeen en lopen dàn weer **uit elkaar**. Waar kan men zo al niet uitkomen, als men te werk gaat met losse, uit hun verband gelichte teksten, beroofd van alle begeleidende gedachten, die er een bepaalde zin aan geven". En hij voegt er als waarschuwing aan toe "Laat de lezer ten minste op zijn hoede zijn".[55] En verder: "**het echte Calvinisme** is het Calvinisme van Calvijn en men moet Calvijn bestuderen.... **in Calvijn**. **Al het andere moet naar deze maatstaf gemeten en tot deze norm herleid worden**".[56] En in het vierde deel van zijn Calvin dat handelt over la pensée réligieuse de Calvin, zegt hij: Wij zijn zo vrij u een Calvijn voor te stellen, die zowel wat aangaat zijn dogmatiek als zijn levensbeschrijving, **niet** is de **Calvijn van de traditie**, of laten we liever zeggen: **van de legende**; want indien er, wat zijn levensbeschrijving betreft, een katholieke legende bestaat, schijnt er ten opzichte van zijn dogmatiek een **protestantse legende** te bestaan, Wij nemen de vrijheid een Calvijn naar voren te brengen met tal van nuances, die men hem vroeger nooit had toegeschreven, een Calvijn even rijk aan tegenstrijdigheden als men er hem vroeger vrij van verklaard heeft. Niets meer van het kolossale stuk marmer, zonder een enkele ader, zonder een enkel barstje, doch hard en koud. Wij zijn zo vrij een Calvijn voor te stellen, die mysterieus en onbegrijpelijk zou zijn, indien hij niet levend was. Het leven is het grootste mysterie en de grootste werkelijkheid. De gedachte van Calvijn, geheel doortrokken van schijnbare (ik zeg: schijnbare) logische tegenstrijdigheden, is **leven** geweest, een **bron van leven**, zodanig, dat de stroom uit die bron, na vier eeuwen nog vloeit.

"En, daar iedere schrijver zich vleit met de een of ander illusie — lezer wees niet al te streng! — willen wij het belijden dat wij de hoop koesteren dit leven te hebben aangevoeld en dit gedachtenleven van Calvijn met iets meer nauwkeurigheid, iets meer kracht en iets meer sympathie te hebben weergegeven dan onze eerbiedwaardige voorgangers op het gebied van de dogmengeschiedenis."[57]

En Stickelberger die een aanbeveling schreef voor de Duitse vertaling van Doumergue's "Caractère de Calvin" drukt zich in dezelfde Geest uit: "Aan de Duits sprekende gereformeerden wordt door deze uitgave iets bijzonders aangeboden: het in beknopte vorm saamgevatte levenswerk van de gropte Calvijn-onderzoeker, in zekere zin zijn erfenis aan zijn gereformeerde geloofsgenoten; en een blik in het wezen van de **echte Calvijn**, de waarheidszoeker en geduchten veldheer van God, **vrij van misvormingen van vooringenomen** geschiedschrijvers van de laatste eeuw".[58]

Zou dat soms de oorzaak zijn van het onderscheid tussen de echte Calvijn en de Calvijn van de traditie, dat sommige geschiedschrijvers Calvijn hebben voorgesteld als de auteur van inzichten, gevolgtrekkingen, beginselen en methoden, die later ontstaan zijn? Op zichzelf is dat in het geheel niet onmogelijk. Zo schreven de Farizeërs en wetgeleerden hun wetsbepalingen toe aan Mozes en de Roomsen hun ceremoniën **en** Maria-verering aan de apostelen. En mocht dit ten aanzien van Calvijn ook het geval zijn, dan is een nauwkeurig onderzoek noodzakelijk. Men stelle toch Cavijn niet aansprakelijk voor hetgeen zijn opvolgers na hem hebben gedaan en gezegd, of wat men op de klank af uit zijn woorden heeft afgeleid.

"Het is opvallend", zegt Prof. Dr. A. Lang, "dat Calvijn's naam dikwijls niet genoemd wordt

---

[55] a. w. blz. 126 v. Holl. blz. 118 — Duits blz. 95.
[56] a.w. blz. 130, Holl. blz. 121. Duits blz. 97.
[57] Doumerque Calvin IV voorrede blz. VII v.
[58] Calvins Wesen blz. 7.

daar, waar hij dankbaar **moest** worden genoemd. Dit geschiedt deels uit onwetenheid, deels uit terughouding tengevolge van een **vooringenomen geschiedbeschrijving**, waarvan de ban ook door het jaar 1909 niet geheel verbroken is ."[59]
Het verschijnsel heeft dus wel in brede kring de aandacht getrokken. En helaas, het is maar al te waar, dat propagandisten in de regel slechte historieschrijvers zijn en vele Calvinisten zijn vóór alle dingen propagandisten. Ook hier in Nederland kunnen wij daarvan meespreken.
Wilt u enige voorbeelden?

§ 5 Vooringenomen geschiedbeschrijving

In de aanvang van zijn Encyclopaedie der H. Godgeleerdheid waarschuwt Dr. A. Kuyper de lezer, dat hij hier geen zuivere historiebeschrijving zal vinden. "Deze encyclopedie", zegt hij op blz. 48, "vermijdt opzettelijk alle schijn van een toch onware neutraliteit, en maakt geen geheim van wat toch bij de bewerking op elke bladzijde uitkomt, dat de Gereformeerde Theologie haar als de Theologie in haar zuiverste verschijning voorkomt." Het is nu wel heel eerlijk om dit van te voren te zeggen, maar een historieschrijver moet de historie zelf laten spreken en dan kan hij nog genoeg zijn sympathie voor het een verschijnsel meer laten uitkomen dan voor het andere. Maar zijn dogmatisme mag geen invloed uitoefenen op de beschrijving van de geschiedenis.[60] En dat doet het bij Dr. Kuyper wèl. Zo wordt al dadelijk in § 62, waar enkele treffende volzinnen aan Luther zijn gewijd, Calvijn ten tonele gevoerd, met wie "de tweede reformatie" onder volkeren van geheel andere aanleg doordrong, waardoor dan naast "de Duits-Lutherse" een eigenaardige "gereformeerde ontwikkeling van de Theologie" aan het woord zou zijn gekomen. Ja, die door Calvijn geïnaugureerde en geïnspireerde beweging wordt hier zo ernstig opgevat, dat op theologisch gebied straks alleen sprake schijnt te blijven van **haar**, naast een Lutherse en een Roomse Theologie. Alsof we vóór Calvijn niet hadden theologen van een gehalte van Zwingli en Oecolampadius c.s.!
Alsof de Gereformeerde Theologie vóór Calvijn en na hem geen uitdrukking had gegeven in Belijdenissen, Liturgien, Catechismi en Kerkordeningen, die geenszins de stempel dragen van de Geest van Calvijn! Zelfs vinden we na deze inleidende paragraaf een afdeling, die tot opschrift draagt: **Calvijn**. Wij dachten dat we met een **geschiedenis**, een stelselmatig en geregeld verhaal van de Encyclopedie te doen hadden. Maar hoe kan dan Calvijn er de eerste plaats innemen — Calvijn, **die geen enkel woord** over die wetenschap heeft geschreven? Is het geen dogmatisme, als men hem laat **voorafgaan** aan mannen als Erasmus, Melanchton, Bullinger en Hyperius, die hun gedachten over het onderwerp hebben uitgesproken op een wijze, die volgens Kuyper's eigen beschrijving, wel indruk moest maken en bij de inrichting van de theologische leerscholen van de 16e eeuw en de regeling van de studiengang aanwijsbare invloed heeft geoefend? Calvijn is hier de **leerling**, niet de **meester**.[61]

Het schijnt wel alsof vele Gereformeerde schrijvers er nauwkeurig voor zorgen, bij het citeren van andere dan gereformeerde auteurs, dit zó te doen, dat de lezer er toch vooral geen aanbeveling in leest om die auteurs te gaan lezen. Daar hebt u b.v. Prof. Dr. H. Bavinck. In zijn magistrale Gereformeerd dogmatiek citeert hij een ongelooflijk groot aantal auteurs vanaf de oudheid tot op heden, uit verschillende landen en volken, maar meestal in reeksen waaruit blijkt of ze ter lezing en bestudering worden aanbevolen of niet. Onder de laatsten behoren natuurlijk de "ethischen", Ch. de Saussaye Sr., Gunning, enz. Deze worden nu in de regel genoemd in een reeks die aanvangt bij Schleiermacher, loopt over de Vermittlungstheologen

[59] Zwei Calvin-Vorträge: I Rechfertigung und Heiligung nach Calvin, II Calvin und der moderne Gemeindegedanke. Gutersloh 1911, blz. 49.
[60] Zie onze bladz. 2 v.
[61] Voornamelijk volgens Prof. Dr. M.A. Gooszen in Kerkel. Courant 17 Maart 1894.

en uitkomt op de ethischen van heden. Nu komt er in het eerste deel een zeer merkwaardige uitspraak voor, waarvan wij dankbaar nota moeten nemen en waarop wij later hopen terug te komen, "Zowel de Roomse als de Protestantse theologie is bij het onderzoek naar de diepste grond van het geloof uitgekomen bij het religieuse subject en moet haar positie nemen in het **geloof van de gemeente**."[62]
Nu moge misschien Prof. Gunning niet de eerste zijn geweest die deze uitdrukking gebezigd heeft, zeker is het dat hij haar met kracht naar voren heeft gebracht in zijn inaugurele rede te Leiden. "De Wijsbegeerte van de godsdienst uit het beginsel van het geloof van de gemeente" en zijn twee daarop volgende toelichtende brochures: "Het geloof van de gemeente als theologische maatstaf van het oordeel in de wijsbegeerte van de godsdienst I en II." Zij die omstreeks 1889 te Leiden studeerden, weten zich misschien nog wel te herinneren hoe deze uitdrukking door Hervormde theologen met gereformeerde sympathiën met hoon werd besproken. U begrijpt lezer, hoe deze passage bij Bavinck mij dan ook hartelijk verblijdde. Het deed mij echter leed hier juist de naam van Gunning **niet** geciteerd te vinden. Ik schreef mijn ontstemming aan mijn leermeester en zijn antwoord was: "Lieve vriend, laten wij ons verblijden wanneer de waarheid gezien wordt en het stof, dat er bij opgejaagd wordt, vergeten".

In de tweede editie van Bavinck's Gereformeerd Dogmatiek komt aan het slot van het vierde deel een register van namen, maar Gunnings naam ontbreekt geheel.
In dezelfde lijn ligt het volgende: De bekende **Zacharias Ursinus** schreef een uitlegging van de Heid. Catechismus in het Latijn.[63] Daarin gaf hij aan welke geschriften over de leer van de kerk handelen en naar de methode van zijn tijd rubriceerde hij ze aldus: elf goddelijke — de Heilige Schrift — elf kerkelijke, d.i. door leraars van de kerk geschreven. Deze laatste zijn weer onderverdeeld in:
Publieke d.i. in de naam van de kerk geschreven;
a. de katholieke d.i. symbolen of belijdenissen van de gehele kerk: Apostolische, van Nicea, van Constantinopel, van Athanasius, van Chalcedon;
b. Particuliere d.i. belijdenissen van bepaalde kerken of kerkvergaderingen als: de catechismussen, de **Augsburgse, Wittenbergse, Helvetische** confessies. enz.;
Of **Private** op last of in naam van één of meer doctoren of theologen uitgegeven als daar zijn de loci communes of commentaren van Philippus (Melanchton), **Luther, Brenz, Petrus Martyr, Bullinger, Calvijn** en anderen.[64]
Dit boek werd vertaald in het Hollands door C. van Proosdy.[65] De **Wittenbergse en Helvetische** confessie liet hij **eenvoudig weg**, alsook de gehele reeks commentaren van **Melanchthon, Luther**, enz. Hij vertaalde dit laatste eenvoudig als volgt: **Private** d.i. naar het plan en op naam van één of meerderen geschreven; zoals dogmatieken, verklaringen enz.."[66]
Zijn Gereformeerd lezers mochten de hand eens uitstrekken naar geschriften van Melanchton, Bullinger of anderen!
Dan dacht Calvijn daar wel heel anders over, gelijk wij zien zullen.

Ik verzoek uw aandacht, lezer, voor het feit, dat Ursinus, de voornaamste opsteller van onze Heidelbergse Catechismus de **Wittenbergse Confessie** benevens de commentaren van **Melauchton** rekent tot die geschriften, waaruit wij de leer **van de kerk** kunnen leren kennen,

---

[62] Gereformeerd Dogmatiek I [1]blz 493, [2]blz. 629, Vergel, onze blz. 27.
[63] Zach. Ursinus, Corpus doctrinae christianae ecelesiarum à Papatu Reformatarum continens catecheticas explicationes. Genevae 1623.
[64] a.w. blz. 150.
[65] Verklaring van de Heid. Catechismus. Kampen 1884-86.
[66] a.w. blz. 158.

Wat waren die mensen in de 16e eeuw toch veel nuchterder en Geestelijker dan velen in onze tijd.
Ligt het ook niet in dezelfde lijn dat de "Korte verklaring"[67] wel allerlei gevoelens van andere auteurs vermeldt, maar nooit een auteur noemt? Een recensent in de Nederlander schreef onlangs n.a.v. één van de jongst uitgekomen deeltjes (kleine Profeten II). "Natuurlijk is dit geen verzuim, maar methode. Deze is te verdedigen op grond van de populaire opzet van het boek, maar heeft het geweldige nadeel, dat het de lezer volkomen afhankelijk maakt in zijn oordeel van de auteur en het pogen tot verder persoonlijk onderzoek afsnijdt in plaats van bevordert." Zou dit laatste soms juist de bedoeling zijn?
Een ander voorbeeld. Indertijd vond ik een prachtig citaat van Calvijn bij Dr. W. v. d. Bergh in zijn: *Calvijn over het genadeverbond*,[68] dat aldus luidt: "Aan de Vaders (van het O.V.) stond dezelfde toegang open als aan ons, niet anders dan door Christus konden zij verhoord worden, **maar de deur was nog eng en als het ware gestremd; nu is zij zo wijd en zo ruim mogelijk open**."[69]
Ik heb dit citaat menigmaal gebruikt in toespraken en prediking, menigmaal tot verbazing van mijn toehoorders, die niet begrijpen konden dat Calvijn zó iets had kunnen schrijven,
Toen ik nu, in verband met mijn tegenwoordige studie, alle in het Hollands vertaalde uitleggingen van Calvijn aangeschaft had, zocht ik de plaats op in de vertaling van de Commentaar op Jesaja van Dr. L.W. van Deventer — Utr. 1900. Maar ik kon haar niet vinden. Het Corpus Reformatoren hielp mij uit de droom. Daar stond het in het Latijn wel degelijk, maar de vertaler had het zeker maar beter gevonden **die plaats weg te laten**. Trouwens, bij nader onderzoek moet ik hier ernstig tegen dit boek waarschuwen. Het is geen vertaling maar een parafrase. Als men daarin leest, leest men Calvijn niet, maar Dr. van Deventer of zijn medehelper.

Een ander voorbeeld:
Zoals ik u reeds mededeelde is het boek van Prof. Doumergue: Le caractère de Calvin in het Hollands vertaald door Mej. Helena C. Pos, onder de titel: *Calvijn als mens en hervormer.* Over het algemeen een eerlijke vertaling.
Toch werd één plaats weggelaten, waar het oorspronkelijke zegt: "**Het intellectualisme houdt geen rekening met de ervaring. Voor Calvijn zijn de leer en de ervaring niet van elkaar te scheiden**.[70]
Nu kan dit onwillekeurig zijn gebeurd, maar deze uitspraak klinkt toch wel wat ongereformeerd in de zin, die dat woord heden heeft om het vermoeden te wettigen, dat het toch wel met bedoeling gedaan is. Het is echter volkomen in de Geest van Calvijn.
Het sterkste staaltje van vooringenomen geschiedbeschrijving is echter wel het volgende:
Zoals men weet — en wij hopen hierop terug te komen — is à Lasco de man, van wie in hoofdzaak ons doopsformulier afkomstig is.
Nu zegt Dr. F.L. Rutgers in zijn: Calvijn's invloed op de reformatie in de Nederlanden: "De Poolse edelman, Johannes à Lasco, die als superintendent en predikant in Oost-Friesland en bij de Nederl. Vluchtelingenkerk in Londen voor de Reformatie hier te lande een man van betekenis geweest is — was zeker niet in volle zin Calvinist; en bepaaldelijk met betrekking tot de predestinatie en het Avondmaal wilde hij de leerstukken anders formuleren dan Calvijn deed. Toch was bij hem dit verschil geenszins een antithese; evenmin als Calvijn er dat ooit in zag, Het werd meest veroorzaakt, doordat hij "in vergelijking met de grote Geest verwant"

[67] der Heilige Schrift met nieuwe vertaling. Uitg. Kok, Kampen.
[68] 's Gravenhage 1879, blz. 67.
[69] Op. Jes. 65 vs 24.
[70] a.w. Frans, blz. 71. Duits, blz. 54. Ontbreekt in de Holl. vert. blz. 67 achter "loochent."

een mindere mate had van "scherpheid en diepte van inzicht"[71] Ten aanzien van de predestinatie wilde hij zich nooit iets laten ontvallen, dat als afkeuring van Calvijn's leer zou kunnen beschouwd worden. Lasco in zijn brief aan Bullinger van 7 Juni 1553: "Hieruit (namelijk uit de voorstelling van à Lasco) zoekt die goede man (namelijk een wegens een misdrijf afgezet predikant) alle mogelijke aanleiding om ons in strijd te brengen met Dominus Calvijn, die naar het oordeel van de meesten al te hard over de predestinatie geschreven heeft, en hij beschuldigt ons voortdurend, alsof wij de naam en de leer van Calvijn veroordelen. Omdat hij echter nooit iets van mij gehoord heeft, nóch hijzelf nóch iemand anders, wat hij zou kunnen verdraaien ten nadele van de naam van Calvijn, die ik bovendien eer en liefheb als een man van God "heeft hij een ander gevonden, één van onze collega's" enz.) Calvijn en Lasco zijn ook tot de dood van laatstgenoemde (1560) als vrienden en broeders aan elkaar verbonden gebleven, zoals o.a. blijkt uit de enkele brieven, die van hun correspondentie bewaard zijn."[72] Tot zover Dr. Rutgers.

Nu zou de lezer volgens deze mededeling allicht denken dat het verschil dus zo groot niet was tussen beiden Maar wat blijkt nu? Dat aan de aanhaling **uit dezelfde brief** aan Bullinger voorafgaat een passage, waarin à Lasco aan de Hervormer van Zürich mededeelde, dat hij nooit ingestemd heeft met diegenen, die sommige plaatsen van de Heilige Schrift zo beperken, dat ze niet zeggen **dat Christus voor allen gestorven is**.[73]
Deze zin nu laat Dr. Rutgers **eenvoudig** weg. Hetzou toch wel heel pijnlijk zijn voor een gereformeerde om te erkennen, dat ons doopsformulier in hoofdzaak afkomstig is van iemand, die geloofde dat **Christus voor allen** gestorven was (hoewel het reeds duidelijk genoeg blijkt uit het formulier zelf, doch daarover later) en om dat aan zijn gereformeerde lezers mede te delen.
Dan was Gobius du Sart eerlijker, die schreef: "Het is buiten twijfel dat één verschil tussen hem (á Lasco) en Calvijn bestaat, namelijk de leer van de algemene aanbieding van de genade (in die zin opgevat dat volgens à Lasco Christus **voor allen gestorven is** en derhalve de genade aan allen aangeboden worden kan."[74]
Nu tracht Gobius du Sart het verschil wel te verzwakken door te beweren, dat dit meer formeel dan materieel was en dat à Lasco geen dogmaticus was, maar het feit zelf kan door het water van de zee niet afgewassen worden, dat ons doopsformulier uitgaat van de overtuiging dat Christus voor allen gestorven is!
En wat zegt nu de Chr. Encyclopedie ervan? Wij zullen later zien dat wij in dit werk een compendium hebben van hetgeen in gereformeerde kringen gedacht en geleerd wordt.
Dr. H. Kaajan erkent eerst de betekenis van à Lasco voor ons land. "Indirect is zijn invloed gebleken, in ons vaderland inzonderheid door de Heidelb. Catechismus en de Datheense liturgie, waarin ook à Lasco een krachtig woord spreekt."
En dan gaat hij voort: "Eigenaardig is, dat er tussen à Lasco en Calvijn verschil is over het Avondmaal en de leer van de predestinatie. A Lasco **schijnt meer tot een universalistische opvatting van het heil geneigd te zijn**. Calvijn weet dat aan gebrek aan dogmatisch inzicht bij à Lasco. Zijn kracht lag geheel op het terrein van de kerkregering, meer dan op dat van de dogmatiek. Niettemin, à Lasco was een uitnemend Christen, door zijn God ten rijke zegen

---

[71] Woorden van H. Dalton, Johannes à Lasco. Uit het Hoogduits vertaald door P.C. van Oosterzee, Utr. 1885, blz. 271.
[72] Dr. F.L. Rutgers a.w. blz. 61-63.
[73] Et proinde. nos non assentiri iis, qui loca quaedam scripturae ita urgent, ut negent, omnino Christum pro omnibus mortuum esse. à Lasco ed. A. Kuyper II 676. Vergel. Dr. A.J. van 't Hooft, De theologie van Heinrich Bullinger in betrekking tot de Nederlandse Reformatie, Amst. 1888 blz. 157 v.
[74] Dr. J.W.F. Gobius du Sart. De geschiedenis van de liturgische geschriften van de Ned. Herv. Kerk. Opnieuw onderzocht. Utr. 1886 blz. 73.

gesteld.[75]
Van deze laatste zin nemen wij dankbaar nota. Hier betuigt een Gereformeerd predikant dat iemand een uitnemend Christen kan zijn, die gelooft **dat Christus voor allen gestorven is**. Maar dit laatste wil Dr. Kaajan natuurlijk niet neerschrijven; Lasco **schijnt meer geneigd te zijn** tot, enz.
Is dit alles nu vooringenomen geschiedbeschrijving of is het dit niet? Daarom durf ik gerust zeggen, dat men de historische beweringen van de bewerkers van deze Chr. Encyclopedie, zonder nauwkeurige controle, maar niet voetstoots aannemen kan.

Zo is ook de bewering van Ds. J.H. Landwehr, in zijn artikel over Bullinger, met de historie in strijd, als hij zegt, dat met de tweede Helvetische Confessie het Calvinisme over het Zwinglianisme gezegevierd heeft.[76] Voor de leer van het Avondmaal mag dat waar zijn, maar een feit is het toch dat met die confessie, die door alle gereformeerde kerken in Zwitserland en Frankrijk is aangenomen, de mildere opvatting ten opzichte van de leer van de predestinatie van Bullinger zegevierde over de strengere van Calvijn. Wij hopen daar later op terug te komen.

Tot dezelfde rubriek behoren nog wel meer boeken. Ik noem er U nog enkelen. Zo b.v. Dr. P.A.E. Sillevis Smit over: *De organisatie van de Chr, kerk in de apostolische tijd.* Alle vóór hem verschenen historische onderzoekingen op dit terrein wijst hij af als onvoldoende en als hij dan eindelijk zelf zijn onderzoek zal beginnen, stuiten wij op eenmaal op deze zin: "De organisatie van de Chr. kerk moet worden afgeleid uit de Christus, **Hij** is de organisator van Zijn kerk op aarde" en dan wordt op scholastieke wijze de organisatie van de gereformeerde kerk "uit de Schrift" afgeleid. Maar dat **is** geen historisch onderzoek, dat is star dogmatisme. Het is nog zeer de vraag of de Heere Jezus een Kerk heeft willen stichten zoals wij thans dat woord verstaan. Het komt mij voor dat ook in deze Calvijn beter de bedoeling van zijn Meester verstaan heeft, dan velen van zijn volgelingen.

Ik noem verder het boek van Dr. D. Jacobs: *De verhouding tussen de plaatselijke en de algemene kerk in de eerste drie eeuwen.* Een boek waarvan Prof. Haitjema schrijft: "De geschiedenis van de ontwikkeling van de organisatie van de Chr. kerk in de eerste drie eeuwen is in dit boek beschreven met behulp van begrippen, onderscheidingen en tegenstellingen, die zuiver 20e eeuws zijn. Daarom zijn de conclusies, die de schrijver uit zijn rijkelijk aangevoerde bewijsplaatsen trekt, **onverholen tendentieus**."[77]
Van het in die kringen zo hoog geroemde boek van Ds. Kraan over de Oxford Groep beweging, schrijft Prof. Dr. M. v. Rhija: "zoveel woorden, zoveel fouten."[78]
Over het boek van Dr. Berkouwer over Karl Barth zullen wij horen in § 22.

De lezer houde het ons ten goede dat wij door de mededeling van deze voorbeelden zoveel van zijn geduld gevergd hebben. Maar deze dingen lagen mij reeds lang op het hart en het is misschien wel goed dat er eens de aandacht op gevestigd wordt.
Ook vormen ze een schakel in de bezwaren, die ik heb tegen het Geestelijk en kerkelijk leven van onze tijd.
Ook zal iedere onpartijdige lezer inzien hoe deze vooringenomen geschiedbeschrijving ten

---

[75] Christelijke Encyclopedie voor het Nederlandse volk. Uitgave J.H. Kok. Kampen. 6 delen 1925-1931. Deel III, blz. 584. (Mij is nog geen plaats bekend waar Calvijn dit oordeel over á Lasco uitspreekt. Het zou wel interessant zijn te lezen waar Calvijn aan á Lasco gebrek aan dogmatisch inzicht verwijt.)
[76] Chr. Enc. I 402.
[77] Onder eigen vaandel, 2e jaargang, blz. 233.
[78] Weekblad voor Christendom en Cultuur, 12e jaarg., No. 29, 15 Mei '36.

nauwste samenhangt met of mede de oorzaak is van wat Doumergue noemt: *Het Calvinisme dat na Calvijn gekomen is.*
Is het in het algemeen niet schrikkelijk eenzijdig en onhistorisch om Calvijn zó te isoleren van de andere reformatoren, alsof hij eigenlijk eerst de **echte**, de zuivere waarheid gegrepen en verdedigd heeft? Zijn de anderen niet even goed voor de eer van God opgekomen?
Hoe meer ik in Calvijn lees, inzonderheid in zijn brieven, hoe meer ik ook de andere reformatoren liefkrijg, juist omdat Calvijn ze zo liefhad, ook Melanchton en Luther met welke beide mannen hij zich één wist in het geloof. Hij drong er altijd sterk op aan **de eenheid te bewaren**. Ook maakte hij steeds onderscheid tussen hoofdzaken en bijzaken. In zijn uitlegging op Rom. 12 vs. 6 merkt hij op bij de woorden: **regel** (analogie) **van het geloof**. "Onder het woord geloof verstaat hij (de apostel) de **voornaamste hoofdstukken** van de religie, waarmede alle leer moet overeenkomen, of overtuigd worden vals te zijn. **In de andere stukken is minder zwarigheid**."[79] Onder die voornaamste stukken verstaat hij die welke de zaligheid raken. Wij hopen uit Calvijns geschriften zelf te bewijzen dat noch de leer van de uitverkiezing, noch de leer van het verbond van God, noch de leer dat de genade particulier is, volgens Calvijn tot de voornaamste hoofdstukken van de Christelijke religie behoren, al noemt onze Enschedese opponent, stellig met velen van zijn Geest verwanten, deze stukken de **gewichtigste** leerstukken van de Gereformeerde kerk.[80]

§ 6 Terug naar de oorsprongen van de reformatie

Om al deze redenen moeten wij terug naar de oorsprongen van de reformatie. Zeer terecht zegt de Saussure: "Ons Protestantisme heeft in de loop van de eeuwen door allerlei aan zijn wezen vijandige invloed, verschillende wijzigingen ondergaan. Men heeft getracht deze afwijkingen aannemelijk te maken als het **wezen van onze godsdienst**. Daartegenover blijven wij geloven, dat ons heil alleen gelegen is in een **terugkeer tot onze oorsprong**. Zoals men in de zestiende eeuw het ware wezen van het Christendom weervond door terug te gaan naar de oorspronkelijke gegevens, zo moeten wij het ware karakter van het Protestantisme weer leren kennen door terug te keren tot zijn oudste bronnen, Trouwens hierin bestaat de **voortdurende reformatie**: dat men altijd weer terugkeert tot de bronnen, om aan ons geloof zijn oorspronkelijke zuiverheid terug te geven. Dit streven vindt men terug in alle vroegere pogingen, in de reformatie van Luther en Calvijn en in de verschillende reveils tot op heden. Als wij dus op onze beurt terugkeren tot de bron, om er ons geloof door te laten doordrenken, handelen wij daarmee **in overeenstemming met het beginsel van het Protestantisme**."[81]
Wanneer wij dan teruggaan tot de reformatie dan blijkt ons dat alle reformatoren stonden in en uitgingen van het welverzekerd geloof in Christus en wij zullen zien dat ook Calvijn de vurige, de hartstochtelijke verdediger was van de **zekerheid van het geloof**.
U kunt daarom begrijpen, na wat ik boven schreef over onze ervaringen in de Geestelijke opwekkingen van onze tijd en hoe wij menigmaal als methodisten en pietisten werden aangeduid en afgewezen, hoe verrast ik was het volgende te lezen in het reeds aangehaalde geschrift van Dr. A. Lang, gereformeerd hoogleeraar in Halle, ook door Dr. S.P. Dee zelf een **Calvijn-kenner** genoemd[82], derhalve: alleszins bevoegd:
"Een zo machtige godsdienstige conceptie als de Calvinistische, die in haar tijd boven alles uitstak, kan ook op de toekomst niet zonder uitwerking zijn gebleven. Wel is waar is het **echte Calvinisme** sneller ten grave gedaald en in de 19e eeuw minder volledig opgestaan dan het

[79] Op Rom. 12 vs. 6.
[80] Zie onze bladz. 8.
[81] Jean de Saussure. In de leerschool van Calvijn. Uit het Frans vertaald door A.L. Boeser. Met een inleiding van Dr. J.A. Nederbragt. Amst. z.j. (1931) blz. XIII v.
[82] Dr. Dee a.w. 162.

orthodoxe Lutherdom.
Maar toch leeft het in het innerlijke motief van zijn heilsopvatting tot in onze dagen krachtig voort, en wel, om van anderen te zwijgen, voornamelijk **in het Piëtisme** en **het Methodisme**.
De vroomheid van het Piëtisme en Methodisme is in haar grondmotief calvinistische vroomheid. Wel is waar springt bij de heilsweg, zoals Piëtisme en Methodisme die beschrijven, bij de eerste oogopslag de analogie met Melanchtons opvatting van rechtvaardiging en heiliging naar voren. Maar deze analogie is, afgezien van één punt, toch slechts formeel: slechts het synergisme is het, dat A.H. Franke of Wesley met Melanchton verbindt. Maar het beslissende in de piëtistische vroomheid is niet het synergistische maar het hem eigen dringen naar **zekerheid**, geslotenheid en volledigheid van de staat van een Christen. Men streeft naar een verandering van de gehele persoonlijkheid. Men wil **zeker** zijn, de vrede met God ondervinden (Spüren). Men houdt elke tegenstand tegen de zonde, maar ook elke aanvaarding van godsdienstige ideeën en stemmingen voor **volkomen vruchteloos**, zolang er niet iets **principieel nieuws** in de mens gekomen is. Dit nieuwe heet thans met voorliefde **bekering** en **wedergeboorte**. Maar het ligt niet ver af van hetgeen Calvijn "inplanting in Christus" noemt. Het beslissende bij de bekering is haar aanvang; heeft zich de mens eerst doorgeworsteld tot de staat van de genade, dan komt al het andere naar verhouding gemakkelijk; dan volgt slechts een, om zo te zeggen, natuurlijke verderontplooiïng.
Wanneer men dan de volharding niet direct leert, zo ligt ze toch in de psychologische consequentie.
Als bekeerde sluit men zich onder elkander aan en tegenover de wereld af. Liggen hier de parallellen bij Calvijn niet met de handen te grijpen?
Uit de samenhang met het Calvinisme volgt de waardering, die de methodistisch-piëtistische vroomheid verdient. Het is bekend dat, hoewel de Methodistische kerk er slechts één uit een reeks van vrije kerken is, toch de methodistische eigenaardigheid de gehele evangelische Engels-sprekende wereld, tot ver in de rijen van de Anglikaansche kerk doordrong.
Welk een rol het Piëtisme in de 19e eeuw in Duitsland, vooral in de aanvangsperiode van de opwekking speelt, behoeft eveneens niet vermeld te warden. Sedert de wederopleving van het Evangelisch Christendom na de Aufklärung, is de methodistisch-piëtistische vroomheid één van zijn sterkste factoren, zo niet de sterkste. Zij is de erfgenaam van het Calvinisme, vooral in zijn aggressieve kracht, in evangelisatie, inwendige en uitwendige zending."[83]
Vergeten wij ook niet wat Prof. Emil Brunner kort geleden schreef. "Het is bij ons zo langzamerhand mode geworden om overal waar iets van het Evangelie zich in het leven begint te openbaren, met het slagwoord "Piëtisme" er op los te slaan. Het zou wel eens een nuttig werk kunnen zijn om aan de hand van het derde boek van Calvijns Institutie en van zijn uitleggingen van het N.T. aan te tonen hoeveel echt-reformatorische en echt-Bijbelse eisen en, opwekkingen tot een Christelijk leven onder deze nieuwste ketternaam zouden vallen. Wie zo licht "Piëtisme" roept, valt onder de verdenking met een goedkope orthodoxie zich alle aansporingen tot werkelijk en beslist geloofsleven, van het lijf te houden."[84]
Uit alles blijkt dus

dat Calvijn nog een woord voor onze tijd

heeft. Reeds P. Henry, die een prachtige levensbeschrijving van Calvijn heeft gegeven, zei dit met het oog op zijn tijd; "Ja, dit werk (de Institutie) is daarom van zulk een principiële en in waarheid grote betekenis voor de kerk, omdat het geloof van de schrijver zo echt is of omdat het besef van de enigheid en grootheid van de levende God zo geheel daaraan ten grondslag

[83] Zwei Calvin-Vorträge, blz. 29 v.
[84] Meine Begegnung mit der Oxforder Gruppenbewegung. Basel 1932. S. 29. Vergel. Gemeenschapsbode, Juli 1934, blz. 10.

ligt; van die God die zich drievuldig openbaart, die, eeuwig van de natuur en de stof onderscheiden, op een voor ons onbegrijpelijke wijze, de schepping buiten zich geschapen heeft. En daarom staat Calvijn in zo scherpe tegenstelling tegenover onze tijd. De Persoonlijke God is hem alles, hij beziet alles uit dit gezichtspunt. Alle vromen, al hebben zij de Heere in het geloof gevonden, kunnen in dit opzicht nog oneindig veel van Calvijn leren daar juist het geloof in de waarachtige God in hem boven alles domineert. Niet die God, Die zich alleen in het N.T. geopenbaard heeft, en die sommige mystieke naturen uitsluitend met het verstand of met het gevoel trachten te vinden; niet die God, Die met de natuur verbonden langzamerhand tot zelfbewustzijn doordringt, maar de eeuwige God, Die Mozes en de Profeten gekend hebben, Deze verkondigt Calvijn met meeslepende kracht, Deze is de grond van zijn vroomheid. Voor hem is het geloof aan God leven, het geloof in Christus leven, het geloof in de Heilige Geest leven."[85]

Zeer behartigingswaardige dingen zegt Ds. W.F.A. Winckel in zijn woord vooraf voor de vertaling van Doumergue's tweede deel: "Er is zoveel te leren uit het leven van Calvijn, vooral voor de tegenwoordige tijd. Het voorbeeld dat de grote reformator van Genève gaf, is zo beschamend. Hoe zelfverloochenend was zijn houding, toen zijn diensten in Straatsburg bijna niet beloond werden! Hoeveel kon hij toegeven, **soms naar onze mening, al te veel**" (inderdaad voor een gereformeerde veel te veel, gelijk wij zien zullen. c.) om de wereld niet het schouwspel te gunnen van een **door onderlinge twisten verdeelde kerk**.
Hoe kon hij **leerverschil verdragen, getuige zijn verhouding tot Melanchton**! Over het algemeen stelt men zich van de reformator het **tegenovergestelde voor**. Vandaar, dat sommigen het stijf op zijn stuk staan, als het **nevenzaken** betreft, voor Calvinistisch houden.
Het werk, dat hiermee ons volk wordt aangeboden, kan **dezulken terechtwijzen**."[86]
"Men zou kunnen aantonen" zegt Prof. E. Doumergue zelf "dat **het Calvinisme van Calvijn nooit zoals heden ten dage het woord spreekt waar deze tijd op wacht**."[87] En nog een schrijver van onze tijd, Jean de Saussure, verklaart: "Wij hebben Calvijn hier niet genomen als onderwerp voor een zuiver historische verhandeling, waarbij men zo onpersoonlijk mogelijk moet blijven. Wij hebben veeleer bij hem, met behoud van onze volle vrijheid, versterking van ons eigen geloof gezocht en een handwijzing, die wij kunnen overbrengen aan de mensen van onze tijd, **die zekerheid zoeken**. Als predikant hebben wij het de gelovigen en zoekenden van onze tijd willen zeggen: Zie! **dit alles kunnen wij van Calvijn leren**. Wanneer wij hem bestuderen met deze vooropgezette bedoeling, zal hij dichter bij ons komen te staan; dan wordt hij één, **die aan onze generatie nieuw leven inblaast**; dan wordt hij voor ons **een levende persoon**."[88]
En om te laten zien, dat hij geen slaafse navolging van Calvijn bedoelt zegt hij wat z.i. **een Calvinist** is, namelijk "**een gelovige**, die zich in het wezen van de zaak door Calvijn laat inspireren, en die daarbij toch zijn eigen oordeel houdt als mens van de twintigste eeuw.
"Want een protestant zal nooit op Calvijn teruggaan, zoals een R.K. teruggaat op Thomas Aquinas: met afstand doen van het denken en uitvinden van zeven eeuwen lang. Bovendien zal een Protestant de theologie, zelfs van de grootste leraar van de kerk nooit indentificeren met de Goddelijke schrift-openbaring."[89]
Gelijk wij reeds gezegd hebben, wensen wij dus de denkwereld van Calvijn te stellen

[85] P. Henry, Das Leben Johann Calvins, des groszen Reformators, 3 Bde. Hamburg 1835-1844. 1 blz. 332 v. Een door de schrijver zelf verkorte uitgave werd in het Hollands vertaald: P. Henry, Het leven van Joh. Calvijn, de grote Hervormer. Uit het Duits door P.J.L. Huet, 2 dln. Rott. 1847.
[86] Doumergue, Calvijn in het strijdperk, vert. door W.F.A. Winckel. Woord vooraf.
[87] Calvijn als mens. blz. 125 noot Frans blz. 133, Duits blz. 99 v.
[88] A.w. XIV v.
[89] A.w. 2 v.

tegenover de godsdienstige denkwijze van onze tijd. Daaruit zal ons blijken dat ten onrechte velen in onze dagen leven onder de traditie of laten wij juister zeggen: onder de suggestie — want die traditie is opzettelijk gewild en wordt nog steeds gevoed en versterkt — dat de zich noemende Calvinisten 1. de zuiverste openbaring van het lichaam van Christus vormen, 2. het zuiverste de waarheid hebben geformuleerd, 3. de beste uitleggers en verdedigers van Gods Woord en 4. de ware vertolkers van Calvijn zijn.
U begrijpt, waarde lezer, dat indien **wij** deze dingen beweerden, men eenvoudig de schouders op zou halen, maar indien Calvijn bewijst dat deze dingen alzo zijn, dan is er hoop dat menigeen Calvijn **gelijk** moet geven en uit die suggestie bevrijd wordt.

Schitterend voorbeeld van Calvijn hoe Rome te bestrijden

Op één ding moet ik nog wijzen, waarom het o.i. ook van zoveel belang is om Calvijn weer te gaan bestuderen, namelijk, omdat Calvijn ons zulk een schitterend voorbeeld geeft, **hoe Rome moet bestreden worden**. Hij richt zijn aanvallen op de kern van de grote dwaling welke hierin bestaat — en dit is zijn grootste grief tegen Rome — dat het de zekerheid van het geloof heeft weggenomen, door de leer van de goede werken. “De vraag naar de zekerheid van het geloof stond inderdaad in het middelpunt van Calvijn’s denken evenals in geheel het reformatorische denken.
“En hier moet er met nadruk op gewezen worden: wanneer Calvijn naar zekerheid vraagt — **en tegenover zijn Roomse tegenstanders is dit juist voor hem het centrale punt** — dan valt die vraag voor hem niet uiteen in twee vragen: één naar de zekerheid van het heil en een andere naar de zekerheid van de verkiezing. Dit “geloof brengt zekerheid mee.”[90]
“Deze grote gerustheid” zegt Calvijn, “die de Duivel de dood, de zonde en de poorten van de hel durft bespotten, moet in alle godzalige harten zijn; want **ons geloof is niets**, tenzij wij ons **zeker overtuigd** houden, dat Christus **de onze** is en dat **de Vader** ons **in Hem genadig is**. Niets is daarom verderfelijker en dodelijker voor het geloof, dan de leer van de scholastieken: dat men van zijn zaligheid niet zeker kan en mag wezen.”[91]
En in een preek over de rechtvaardigmaking bespreekt Calvijn, hoe wij de verzekering van onze rechtvaardigmaking kunnen deelachtig worden. “Deze eerzekerheid” zegt hij, “is door het Pausdom niet begrepen; zij strijden ernstig daartegen en zeggen, dat wij niet kunnen verzekerd wezen dat ons God aanneemt en dat wij in Zijn genade zijn, maar dat wij daarvan slechts een hoop hebben. Dit is niet anders dan de grondslag van het Christendom vernietigen.”[92] Voor Calvijn is dus

de zekerheid van het heil de grondslag van het Christendom

Zonder geloofsverzekering is het een vrij onvruchtbaar werk om tegen Rome te strijden of tegen Rome te waarschuwen. Een beroep op de Heilige Schrift alleen geeft niet veel, omdat Rome beweert de ware uitlegging van de Heilige Schrift te bezitten. Heeft Calvijn ons dan ook in dit opzicht niet veel te leren? Hoe komt het, dat in deze dagen verscheidene intellectuelen Rooms worden? Is het niet omdat ze zekerheid, vastheid zoeken? Rome biedt gerustheid aan, maar het is een valse gerustheid, de R. Kerk wil de verantwoordelijkheid voor

---

[90] E. Mülhaupt, Die Predigt Calvins, ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken. Berlin u. Leipzig 1931 S. 122. De laatste woorden zijn een citaat van Calvijn uit de derde leerrede over de rechtvaardig-making (Gen. 15 vs. 6). Opp. Calv. 23, 712. Duits bij E. Mülhaupt, Joh. Calvin, Diener am Wort Gottes. S. 155.
[91] Op Rom. 8 vs. 33, vergel. Prof. Dr. E. Knodt, Joh. Calvin, Mitteilungen aus seinen Leben und seine Schriften, Herborn 1909 S. 128.
[92] Uit dezelfde leerrede, Duits bij Mülhaupt, Diener S. 155. Hollands bij P. Biesterveld, Calvijn als Bedienaar des Woords. Kampen 1897. blz. 119.

de zaligheid van de ziel gaarne op zich nemen, mits men gelooft wat de kerk leert en doet wat de kerk beveelt. Wanneer nu iemand lang in ongeloofstheoriën heeft geleefd en het besef van verantwoordelijkheid ontwaakt in de ziel, dan zoekt men hoe men die verantwoordelijkheid op een ander kan overdragen, opdat men rust krijgt voor de ziel. Nu kan alleen Christus ons die zekerheid en rust van het geweten schenken, wanneer wij ons geheel aan Hem overgeven en door het geloof Hem toebehoren. Welnu, vinden die intellectuelen die zekerheid in de kerken van onze tijd? Laten zij eens in onze kerken komen, dan vernemen zij daar meestal, dat zij zich bevinden te midden van een schare die de zaligheid nog zoekt en niet een schare die de zaligheid bezit.[93] En denk daarbij aan het geharrewar tussen de kerken onderling en tussen de verschillende partijen in de kerken en hoe men om allerlei onbenulligheden elkander vermijdt of de één tegen de ander waarschuwt? Krijgt een waarlijk ontwaakt geweten dan de indruk, dat de zekerheid en rust van de ziel daar te vinden is?
Daarom moet tegenover Rome met kracht **de zekerheid van het geloof** geponeerd en als de hoofdzaak van het christelijk leven verdedigd worden, zoals Calvijn niet moe werd dit telkens te doen.
Wij willen — de lezer zal dit reeds bespeurd hebben -- in verband met de bedoeling van dit boek, zoveel mogelijk

Calvijn zelf aan het woord laten

daarom geven wij de citaten liefst zo volledig mogelijk. Aan louter verwijzingen naar plaatsen uit Calvijns werken hebben de lezers weinig, daar de meesten van hun die werken niet bij de hand hebben. Ook willen wij gaarne andere schrijvers laten spreken, die Calvijn bestudeerd hebben en tot dezelfde resultaten gekomen zijn als wij. Het is frappant, hoeveel onderzoekers ook en vooral uit de laatste tijd, mij bevestigen in mijn inzichten omtrent hem. In het begin van deze studie twijfelde ik wel eens aan de juistheid van hetgeen ik gevonden had, maar hoe meer ik in Calvijns geschriften doordrong, hoe meer hij mij zelf overtuigde, dat ik juist zag. Welnu, daarom willen wij Calvijn zelf laten spreken. Men behoeft mij niet te geloven, als men dan Calvijn maar gelooft. En meent men mij op historische gronden te kunnen weerleggen, laat men dan eerst beginnen Doumergue te weerleggen. Maar dan niet op de wijze van Karel V, die op de Rijksdag van Augsburg (1530) eenvoudig liet bekend maken dat door de Roomse theologen de evangelische “Confessie volkomen uit de Heilige Schrift **was weerlegd gewor-den**.”[94] Dus niet zó, dat de nader te noemen scholastieken **decreteren**, dat ze Doumergue en andere door mij aangehaalde schrijvers uit de Heilige Schrift weerlegd **hebben**, maar zó, dat elke onvooringenomen historicus moet toegeven, dat die weerlegging onweersprekelijk is.
De deskundige zal hier weinig nieuws vinden, dit boek maakt er dan ook generlei aanspraak op om nieuwe dingen aan het licht te brengen. Daarom wil ik zelf zoveel mogelijk op de achtergrond blijven. Wil men dan mijn boek voornamelijk als compilatiewerk beschouwen, ik zal het niet tegenspreken. Mijn bedoeling is niet een “mooi” boek te schrijven, maar om veler ogen te openen en om te trachten een m.i. voor het geloofsleven van velen verderfelijke en onschriftuurlijke traditie en daaruit voortvloeiende suggestie door te breken.
Ik hoop echter hartelijk dat deze studie anderen moge opwekken opnieuw Calvijn ter hand te nemen, ten eerste om na te speuren of ik historisch getrouw ben geweest, en ten andere en dat vooral, om mede te werken de stem van de echte Calvijn weer te laten horen aan de verbroken Christenheid van onze dagen.
Tenslotte nog een opmerking. Indien het ons, evenals Calvijn, om de eenheid, om herstel van de eenheid onder Gods kinderen te doen is, dan zijn wij vast overtuigd dat wij die eenheid niet

[93] Vgl. onze blz. 27.
[94] Merle d’Aubigné Gesch. d. Herv. in de 16e eeuw, IV 237.

verkrijgen door lievigheden aan elkaars adres te doen toekomen. Want daarbij blijven wij toch allen op ons standpunt staan en willen wij allen wel gaarne eenheid, doch onder voorwaarde dat de **anderen tot ons** overkomen. Nee wij willen wel in liefde deze dingen behandelen, maar wij moeten de zondige oorzaken van het gebrek aan eenheid trachten te ontdekken en bloot te leggen. Daarom moeten wij de dingen openhartig bij hun naam noemen. Wij willen en mogen de terminologie van Calvijn niet overnemen, die zijn tegenstanders soms honden of varkens noemt, wij willen geen enkele persoon beledigen of krenken. Het liefst zouden wij allen, die wij helaas bestrijden moeten, als kinderen van God de hand willen drukken en vernemen dat ze het mij ook willen doen. Maar inzichten en gevoelens, die wij zondig achten, zullen wij ook zondig noemen en ze verfoeien, al zijn ze nog zo in ere. Het is ons, evenals Calvijn, om de eer van God te doen en menen, evenals hij, dat alleen kinderen van God Hem de eer kunnen geven, die Hem toekomt. Alles wat de zaligheid van zondaren in de weg staat of wat de gewetens met valse voorstellingen tracht gerust te stellen, komt dus de eer van God te na; zo is het ook met alles wat de gescheidenheid van de kinderen van God in stand houdt en verdedigt, en dat moet met nadruk bestreden worden.
Er is een soort verdraagzaamheid die voortvloeit uit onverschilligheid, waarbij men zich op **eigen** erf terugtrekt en de ander beleefd, zeer beleefd soms, op zijn erf laat. Hier echter geldt 't het erf van onze Hemelse Vader en indien wij Zijn kinderen zijn, dan moeten wij **op dat erf** als broeders samen wonen, samenleven en samen arbeiden. Dan mogen wij ons niet in een hoek van dat erf terugtrekken en ons van de anderen afzonderen.

Wij eindigen dit hoofdstuk met een woord van Prof. Gunning: "De verschillende overtuigingen op godsdienstig gebied staan met bitterheid, ja zelfs met kalmte tegenover elkaar. Men neemt het verschil van de godsdiensten aan als een feit, dat nu eenmaal zo is, zonder te bedenken, hoe vreselijk alle scheuring is in de ogen van de Heere, Die gebeden heeft: Opdat zij allen één zijn, gelijkerwijs Gij Vader in mij en Ik in U dat ook zij in ons één zijn; **opdat de wereld gelove dat Gij Mij gezonden hebt**; — die dus een **zichtbare**, immers voor "de wereld" **merkbare** éénheid als middel genoemd heeft, opdat de wereld geloven zou, terwijl zij nu in de gapende kloof aanleiding heeft om te vragen: wat is dan de waarheid, als van twee (of meer) zijden het tegenover elkaar staande voor waarheid wordt uitgegeven?"[95]

[95] Het geloof van de gemeente als theologische maatstaf van het oordeel in de wijsbegeerte van de godsdienst, 1890. Voorrede blz. I.

HOOFDSTUK III

CALVIJNS METHODE

§ 7 Tegenstrijdigheden

Een van de eerste dingen, die wij ontdekken wanneer wij meer dan oppervlakkig en onvooringenomen de geschriften van Calvijn gaan bestuderen is wel, dat hij helemaal de man niet is, zoals de traditie hem gewoonlijk voorstelt, namelijk, als de man van de streng logische gedachte, van de ijzeren consequentie, als de man die, uitgaand van een hoogverheven principe zoals de Soevereiniteit van God of de uitverkiezing en van daaruit voortredenerende, met niets ontziende logica een leersysteem opbouwde, waarin heel de christelijke waarheid werd uiteengezet tot een overal prachtig sluitend geheel. Er is een tijd geweest dat men dit niet inzag of niet wilde inzien. Zelfs nog Dr. S.P. Dee zegt: Hoe zou een consequente Geest als de zijne twee **elkaar uitsluitende oplossingen** van het probleem, dat in zijn dagen actueler was dan ooit, **onverzoend naast elkaar hebben kunnen laten staan**?[96] En dat terwijl Dr. Dee toch zelf wel heeft kunnen bemerken, dat waar hij bij Calvijn de rust van het heldere en klare begrip denkt te vinden,[97] deze hem telkens door de vingers glipt en hij zelf moet toegeven: Wij krijgen trouwens in het algemeen niet de indruk dat Calvijn hier nauwkeurige distinctie en zuivere begripsbepaling nastreeft.[98]
In die tijd waarover ik sprak, trachtte men de levens en gevoelens van grote mannen het liefst onder het gezichtspunt van één centrale gedachte of van één hoogste principe te verklaren, vooral als het er op aan kwam de kenmerkende verschillen tussen hen tegenover elkaar te stellen. Zo ontstond de thans m.i.

Verouderde tegenstelling tussen Calvijn en Luther

Men meende namelijk Luther het best te kunnen typeren als de man wie het vóór alle dingen ging om de **rechtvaardigheid** uit het **geloof** en om het **behoud van de zielen**, terwijl men dan de betekenis van Calvijn daarin zag, dat het hem bovenal te doen was om **de eer van God** en de **predestinatie**.
Deze voorstelling vinden wij nog bij K. Fröhlich, die schrijft: “De grondvraag van de reformatie is de vraag naar de genadige God.” Calvijn neemt ook deze vraag op. Maar wij beleven aan hem dat hij deze vraag anders stelt dan Luther, anders ondervindt, anders doorleeft. “Hoe krijg ik een genadige God?” zo vraagt Luther; “Hoe wordt Gods eer door mij grootgemaakt”, (mächtig)? zo Calvijn. Luthers vraag is ten slotte de vraag naar het heil van de ziel, Calvijns vraag echter is die naar de eer van God.[99]
Het komt mij voor, dat Fröhlich hier een valse tegenstelling maakt. Dat de traditie hem nog parten speelt, blijkt ook uit het vervolg: “Bij Luther zijn het de fijne, diepe momenten van het persoonlijke, het tedere innige van de verhouding van een kinderlijke vrome mens tot God, die zijn ziel beroeren. Calvijn echter is **hard, stroef, streng, vol ruwe mannelijkheid**.”
Ik moet ronduit bekennen, dat ik bij Calvijn niets daarvan gevonden heb. Op mij maakt hij juist de indruk van grote tederheid en bezorgdheid voor de zaligheid van de zielen, een trooster wie het er om te doen is “de arme conscientiën” tot rust te brengen, een kampioen voor de zekerheid van het geloof, een ijveraar voor de eer van God, die alleen recht geëerd kan worden door kinderen van God en op de wijze die Hij zelf heeft voorgeschreven en aan

---

[96] A.w. blz. 186.
[97] A.w. blz. 2.
[98] A.w. blz. 8.
[99] K. Fröhlich, Die Reichsgottesidee Calvins. München 1922, blz. 15.

wiens eer schandelijk werd tekort gedaan door aanbidders van beelden, gestorven heiligen en brood. “In één ding echter”, vervolgt Fröhlich, “stemmen beiden met elkaar overeen: in het nadruk leggen op de gedachte van de genade.”
Die tegenstelling nu heeft men jarenlang elkaar nagesproken en in leesboeken nageschreven. Vooral in sommige kringen heeft men dit met een ware hartstocht en niet vrij van een zekere reclamezucht uitgedragen om daardoor Calvijns voortreffelijkheid boven Luther te verkondigen. Wij zullen als resultaat van ons onderzoek laten zien, dat voor dit geaccentueerde onderscheid niet zoveel reden bestaat, daar het hun beiden om de daareven genoemde doeleinden te doen was en dat ’t in elk geval Calvijn zeer bijzonder te doen was om **de rechtvaardiging uit het geloof** en **de zaligheid van de zielen**, Van Luther weet ik minder af, maar wat ik van hem weet, doet mij hem ook hartelijk liefhebben, al betreur ik het dat hij de oorzaak is geweest dat Calvijn zijn grote levensdoel, **de eenheid van alle evangelische kerken**, zoals wij zien zullen, niet heeft kunnen bereiken. Prof. Doumergue schrijft in de aanvang van zijn vierde deel deze hartelijke woorden, die ik geheel onderschrijf: “Die twee helden van het christelijke geloof in de 16e eeuw, zijn onvergelijkbare grootheden, verschillend en toch weer gelijk. Vooreerst, de één gaat aan de ander vooraf. Voorts, elk van hen heeft een ander werk gekregen (een roeping, zouden ze zelf gezegd hebben), dat ieder speciaal moest volbrengen; en in het volbrengen van dat werk was elk van hen de eerste en de grootste.
Wat mij betreft ik sta tegenover hen als een kind, aan wie gevraagd wordt te kiezen tussen Vader en Moeder; ik kies... ik houdt het meest van allebei.”[100]
Maar niet alleen dat deze tegenstelling niet door de historie bevestigd wordt, maar het is door voortgezet onderzoek hoe langer hoe duidelijker gebleken, dat men een zo rijk leven als van Calvijn niet onder één gezichtspunt kan verklaren en begrijpen.

Calvijn gaat niet van één beginsel uit

vele ernstige Calvijnonderzoekers spreken zelfs van de vele tegenstrijdigheden, die wij in Calvijns geschriften ontmoeten. Prof. Doumergue wijdt in zijn boek Le Caractère de Calvin, een geheel hoofdstuk aan deze tegenstrijdigheden.[101] “Wij moeten”, zegt hij ‚ons rekenschap geven van de wijze waarop Calvijn te werk gaat, van zijn methode, want die bepaalde het gehele gebouw van zijn gedachte, zijn systeem. Er is in de wijsbegeerte en in de theologie tweeërlei methode: **de aprioristische** en de aposterioristische, de deductieve en de inductieve, de syllogistische en de experimentele methode.” Bij de ene methode gaat men uit van een gegeven, en daaruit voortredenerende stelt men van te voren (a priori) vast wat waar moet zijn; volgens de andere gaat men eerst alle gegevens nauwkeurig na en stelt daarna” (a posteriori) vast hoe het met de zaak gelegen is. “Welke was nu Calvijns methode?” vraagt Prof. Doumergue verder, en hij geeft zelf ’t antwoord: “Beide.”
“Wanneer Calvijn de man van de aprioristische methode was geweest, zou hij uitgegaan zijn van de idee van God, van Zijn natuur en daaruit van boven naar beneden, alle gevolgtrekkingen afgeleid hebben. Hij zou onmiddellijk de predestinatie hebben geponeerd en al wat haar weerspreekt, als verantwoordelijkheid van de mens en het overige hebben terzijde gesteld. Het leerstuk van de predestinatie nu wordt in de Dogmatiek van Calvijn, dat is in zijn Institutie, niet uiteengezet in de aanvang van het eerste boek, maar ongeveer aan het einde van het derde en laatste boek (het vierde behandelt de leer van de kerk). Daarentegen vangt de Institutie aan met deze uitspraak: Nagenoeg de gehele hoofdinhoud van de ware en volkomen wijsheid bestaat uit twee delen: Kennis van God en kennis van de mens.
En welke van die tweeërlei kennis leidt tot de andere? “Het is niet gemakkelijk”, zegt Calvijn,

[100] Calvin IV, blz. VIII.
[101] A.w. blz. 76, v. Holl. blz. 72, v. Duits blz. 49.

"om uit te maken, welke voorafgaat en de andere tevoorschijn brengt. Ze zijn met elkaar verbonden door vele banden. Er is een onderlinge band tussen de kennis van God en de kennis van onszelf en de één behoort bij de ander.[102]
Calvijn gebruikt dus de twee methoden tegelijk. Hij begint bij God en met heel zijn logica daalt hij af, steeds lager. Hij handelt over de mens en met al zijn logica stijgt hij omhoog, steeds hoger. Zo stoot hij dan op tegenspraken, op tegenstrijdigheden, of — om met Pascal te spreken — op antinomieën.
Hoe staat het nu echter met zulk een tegenstrijdigheid of antinomie? Dat is een ogenschijnlijke tegenspraak. Want onoplosbare werkelijke tegenstrijdigheden kunnen onmogelijk in de waarheid bestaan.
Geen tegenspraken, nooit, noch op de aarde, noch in de hemel! Het is echter maar al te waar, dat wij elk ogenblik feiten en ideeën ontmoeten, die ons **schijnen** tegenstrijdig te zijn, Ongetwijfeld naar mate onze kennis vermeerdert, worden zekere tegenstrijdigheden opgelost en verdwijnen. Daar echter de mens een oneindig wezen is, dat zijn grenzen heeft, en de waarheid, dat is God, oneindig is, blijft zelfs voor de geleerdste en schranderste mensen het aantal ogenschijnlijke en voor het ogenblik onoplosbare tegenspraken onnoemelijk groot.
De simplicisten, dat zijn de mensen die boven alles logische consequenties wensen en een leersysteem, waarin alles sluit als een bus, trachten deze antinomieën geweld aan te doen, om ze te doen verdwijnen, want ze betekenen de weerlegging van hun systemen. De grote Geest en met werkelijkheidszin echter, de realisten, houden ze hoog. Want voor hen zijn ze de toetsteen van de waarheid, welke het leven is."[103]
Prof. Doumergue haalt dan nog aan een uitspraak van een eminent wijsgeer, Boutroux, "Het is" zegt hij "alsof hij aan Calvijn gedacht heeft, toen hij schreef: "Het is voor de logica een wanhopig probleem hoe **vrijheid** en **moeten** met elkaar te rijmen zijn; hoe eenzelfde subject tegelijkertijd zijn eigen meester kan zijn en toch onderworpen aan een wet." enz. Maar die eigenlijk gezegde logica, de logica van de begrippen, is niet de enige logica. Er bestaat ook een logica van het leven, van de werkelijkheid, van de rede in de volste en hoogste zin van het woord." En men zou alweer zeggen, dat Boutroux aan Calvijn gedacht heeft, wanneer hij hieraan toevoegt: "Zo willen wij, wat ons onderwerp aangaat, niet aanpassen de abstracte logica, die van de begrippen afdaalt naar de werkelijkheden, maar de concrete levende logica, die van het zijn tot het denken voert, van de feiten naar hun samenhang."[104]
Doumergue vergelijkt dan het gedachtencomplex van Calvijn "bij een gothische spitsboog met twee zijden waarvan elk een druk uitoefent in tegenovergestelde richting. En deze tweevoudige — laten wij zeggen — tegenstrijdige drukking houdt daarboven in de top van het gewelf de sluitsteen vast, met verwonderlijke kracht. Hoe krachtiger deze druk in tegengestelde richting is — onder deze een onafwijsbare voorwaarde, dat hij niet achtereenvolgens, niet afwisselend, maar altijd gelijktijdig en voortdurend drukt — des te sterker is het gewelf en des te beter in staat een reusachtig en wonderschoon gebouw te dragen. Verzwakking en nog des te meer wegneming — al is het maar voor één ogenblik — van één van de beide drukkingen, van de één of de andere helft van de boog is hetzelfde als de boog weg te nemen, en daarmee de sluitsteen en het gehele gebouw te laten ineenstorten.
Welnu het gehele gedachtensysteem van Calvijn is gelijk aan zulk een boog met twee helften en twee tegenovergestelde drukkingen. Sommige critici beamen of ontkennen de druk van rechts, anderen die van links, En aan de discussie kan nooit een eind komen, daar ze allen over bewijsplaatsen beschikken. Maar op die manier begrijpt men niets van de psychologie van het leven en in het bijzonder van de theologie van onze hervormer. Enige aanhalingen rechts of enige aanhalingen links vertolken evenmin de juiste en ware gedachte van Calvijn

[102] Inst. I 1. 1-3.
[103] Caractère blz. 76-79, Holl. blz. 72-75, Duits blz. 59-62.
[104] Caractère blz. 79-80, Holl. blz. 75. Duits blz. 62.

als dat de linker- of rechterhelft van de spitsboog de boog zelf is. De boog heeft, om boog te zijn, de twee tegenovergestelde drukkingen nodig en de denkwijze van Calvijn is slechts de denkwijze van Calvijn, dank zij de tegenstrijdigheden, de antinomieën."[105]
"Dit is zeker", zegt Prof. Doumergue elders, "dat het bij Calvijn niet gaat om these, antithese en synthese, maar bij hem zijn telkens twee thesen, die beiden **even waar** zijn, en waarvan geen van beiden kan plaats maken voor de andere."[106]
Aan het einde van zijn hoofdstuk over de antinomieën bij Calvijn trekt Prof. Doumergue deze conclusie, waarin m.i. een zeer ernstige waarschuwing ligt voor onze tijd en voor onze vaderlandse theologen:
"Uit deze methode, dit systeem, vloeien twee consequenties voort:
Ten eerste: Het is o zo gemakkelijk voor critici, die wel met dogma's weten om te gaan, maar dat niet doen op de wijze van het werkelijke leven, dat bijeen brengt en verbindt, maar op de wijze van de anatomie, die ontleedt en uit elkaar rukt — om het systeem van Calvijn terug te brengen tot de één of andere idee, of tot een geheel tegenoverstaande idee, Aan bewijsplaatsen heeft het nooit ontbroken, noch aan de ene, noch aan de andere zijde. Voor de één moet Calvijn zijn triomfen afgeven aan Thomas van Aquino, volgens anderen aan Kant. Twee dwalingen, twee oordeelvellingen in strijd met de waarheid.
Vervolgens een consequentie die buitengewoon belangrijk is. Het systeem van Calvijn is van een bewonderenswaardige rijkdom; het is compleet; het verwaarloost geen enkel element van de waarheid van het leven. Vandaar zijn invloed, zijn macht."[107]
Maar het zijn niet alleen grote centrale waarheden, die Calvijn in zijn systeem laat staan en die voor ons menselijk verstand onverenigbaar met elkaar zijn, maar ook in zijn meer gedetailleerde beschrijvingen komen die tegenstellingen voor.
Prof. Haitjema zegt: "Daarom worstelt Calvijn zo onophoudelijk met de taal en neemt hij telkens een omschrijving terug, die hij even tevoren heeft gegeven."[108]
Prof. Doumergue schrijft: "Geen theoloog is zo ver gegaan in het zichzelf **tegenspreken**. Hij heeft niets willen prijsgaven van de heilige schat van de Chr. ervaring."[109]
"Het is niet moeilijk", zegt Prof. Dr. J.A. Cramer, "enkele uitspraken van Calvijn naar voren te brengen, om een bepaald gevoelen van hem eenzijdig te belichten en zo zijn denkbeelden naar eigen inzicht te fatsoeneren. Daarvoor moet men zich wachten. Wij moeten Calvijn leren kennen, zoals hij is, met al zijn tegenspraken. Grote mannen, die iets nieuws brengen en zich uit het bestaande los moeten maken kunnen het niet anders doen, dan door allerlei tegenspraken heen: het nieuwe trekt hen uit boven datgene, waardoor zij als kinderen van hun tijd worden vastgehouden. Zo komen de inconsequenties, die echter het bewijs zijn van hun heroïsche grootheid.[110]
"Alleen Geest en van lager rang kunnen het altoos vermijden zichzelf tegen te spreken"[111], zegt Prof. Dr. J.H. Gunning Jr.
In verband hiermede wijst B. Besz ook op het leven van Calvijn, dat wij ook moeten leren kennen, om hem te kunnen begrijpen. "Vaak", zegt hij, "wordt de fout gemaakt, dat men grote mannen voornamelijk beoordeelt naar hun theorieën. Maar deze zijn in het algemeen gemakkelijker te begrijpen dan het **werkelijke** leven, met de **tegenstrijdigheden**, die nu eenmaal het erfdeel van elk mens zijn.
Zo heeft men ook Calvijn als de man van het logische denken, geheel vanuit zijn leer willen

---

[105] A.w. blz. 80 v., Holl. blz. 76 v., Duits blz. 62 v.
[106] E. Doumergue, Calvin V, La pensée ecclesiastique et la pensée politique de Calvin, Lausanne 1917, blz. 386, note 2.
[107] A.w. blz. 81 v., Holl. blz. 77, Duits blz. 63.
[108] Onder eigen vaandel II, blz. 201.
[109] L'art et le sentiment dans l'oeuvre de Calvin 79-82 aangehaald in Calvijn en Genève blz. 419.
[110] A.w. blz. I.
[111] Middelaar, blz. VII, met het oog op D. Chantepie de la Saussaye.

verstaan. Wij hebben echter gezien dat reeds zijn leer allerlei tegenstrijdigheden aanwijst en zich in het geheel niet op een afgeronde formule laat terug brengen. Ten volle moeten wij thans zeggen, dat ook bij Calvijn, evenals bij andere grote mannen de werkelijkheid oneindig rijker en gecompliceerder is, dan zij het volgens zijn leer schijnt te zijn. Groter dan de theoloog Calvijn, is zonder twijfel de reformator in hem, de praktische kerkman, de diplomaat."[112]
Zeer leerrijk is de beschrijving die P. Brunner hiervan geeft. Deze heeft een diepgaande studie gemaakt van "Het Geloof bij Calvijn". Reeds in de aanvang van dit werk wijst hij aan hoe uiterst moeilijk het voor hem was om van Calvijn's uitspraken over zulk een afzonderlijk onderwerp tot een juist inzicht daarvan te komen. Vandaar, dat hij spreekt van

Het paradoxaal karakter van de taal van Calvijn

"Op een tweede eigenaardigheid", zegt hij, "van de taal van Calvijn moeten wij acht geven: het tegenstrijdige, het paradoxale. Men kan dikwijls opmerken dat een uitspraak: **het is zó en zó**, weer opgeheven wordt door een volgende overweging: **het is toch eigenlijk zo niet, maar anders**. Juist daar waar Calvijn over het geloof spreekt, zo b.v. in Boek III hoofdstuk 2 is dit opheffen van een uitspraak door het tegenovergestelde duidelijk te zien. Zo heet het: het geloof is noodzakelijk met kennis verbonden.
Die kennis is niet maar een of andere mening, maar ze is zo vast en zeker, dat ze in haar zekerheidskarakter helemaal niet achterstaat bij enige kennis van dingen uit de ervaringswereld. Maar deze kennis is aan de andere zijde van die aard, dat men haar in het geheel niet met een kennis, die voortspruit uit de ervaringswereld, vergelijken kan. Want het voorwerp van de geloofskennis is het goddelijke, het is echter onbegrijpelijk (Incomprehensibilis). Derhalve een kennis van **iets**, dat "eigenlijk" in het geheel niet gekend kan worden? Ja, het geloof bezit een vaste overtuiging en een zekere kennis van iets, dat het niet bevatten kan (quod non capit).[113]
Dergelijke paradoxen worden ons tegemoet gevoerd, wanneer van **de zekerheid van het geloof** gesproken wordt. Geloof, zo zegt Calvijn, eist een **onomstotelijke zekerheid**, niets is aan het geloof meer vreemd dan **onzekerheid**. Maar niettegenstaande dat, is de onzekerheid toch altijd weer aanwezig, is er geen zekerheid van het geloof zonder een onzekerheid en aan de andere zijde is bij alle onzekerheid toch 'n laatste **zekerheid** aanwezig. Tussen deze tegengestelde gedachten gaat de bewijsvoering als een slinger heen en weer, de ene uitspraak werpt de andere omver en verbiedt ons ze beiden tegelijk **woordelijk, direct en ongebroken** te verstaan. Wij vinden geen rond en beslist: "Zo is het" maar altijd moet de tegenstelling, de antihese, ook gehoord worden: het is echter ook weer anders. De tegenspraak tussen deze uitspraken is dikwijls zo groot, dat men zich afvraagt, of de een de andere niet opheft, niet neutraliseert.[114]
"Nu is het duidelijk dat de wijze waarop iemand over het geloof spreekt, maar niet een willekeurig aangenomen kleed is, dat men willekeurig met een ander verwisselen kan, maar dat deze diep in de zaak zelf, hier: in het geloof, geworteld is. Zo kan dus de manier, waarop Calvijn over het geloof spreekt, daarop **wijzen**, wat het geloof is, of beter, wat het geloof **niet** is. Waarom zet Calvijn koud, zakelijk, onpersoonlijk, raadselachtig en duister het woord fides, geloof in de uiteenzetting neer en ziet hij af van een psychologische opheldering? Waarom bewegen zijn gedachten zich in die paradoxale tegenstrijdigheid? Daarom, omdat het geloof bij Calvijn geen grijpbaar, aanschouwelijk gegeven is, daarom, omdat het enige, wat wij aan het geloof, wanneer het zuiver blijven zal, in elk geval zien kunnen, zijn onbeschrijfbaarheid

[112] B. Besz a.w. II, blz. 98.
[113] Inst. III. 2. 14.
[114] P. Brunner, vom Glauben bei Calvin. Tübingen 1925, blz. 3.

is. Hoe zou men dan het geloof volgens Calvijn kunnen beschrijven? Wij bekennen het: in de zaak zelf, in het geloof, ligt de grond voor al die vragen, die wij ons in de aanvang stelden.
Deze schijnbare onmogelijkheid, het geloof bij Calvijn tot een voorwerp van onderzoek te maken is het gewichtigste gezichtspunt, waarvan wij uitgaan. Laten wij dit buiten beschouwing, dan hebben wij niet verstaan, wat Calvijn met "geloof" bedoelt.[115]
"Wij zagen boven wat het geloof niet is, en waarom Calvijn om die reden **zo** en niet **anders** daarvan spreekt, Maar **iets** moet er toch zijn, al is het dan iets niet aanschouwelijks, waarvan "eigenlijk" niets gezegd kan worden.
Van zulk een ding, dat zich niet grijpen laat, zodat men het zou kunnen beschrijven, kan men slechts heenwijzend, aanduidend, spreken. De heenwijzende tendens is aan de uitspraken van Calvijn over het geloof in hoge mate eigen. Hij spreekt daarom droog, koud, nuchter, onpsychologisch over het geloof, opdat de belangstelling van de lezer zich niet zal hechten aan datgene, wat onder het bereik van de mens geschiedt, maar daaroverheen geleid wordt op het **andere**, de zaak (het ding) zelf.
Hij brengt daarom het woord **geloof** onverklaard, raadselachtig in de uiteenzetting in, opdat de lezer moet opmerken en opzien als op een wegwijzer, die naar een ander onbekend land heenwijst. Hij spreekt daarom zo paradox over het geloof, opdat de lezer zich toch maar niet bij een onmiddellijke, directe uitspraak zou kunnen neerleggen, maar door de antithese, de keerzijde verder heen gewezen zou worden op datgene, wat aan de overzijde (jenseits) van alle uitspraken ligt, waarvan men derhalve niet meer direct, onmiddellijk spreken kan. Alleen zó, heenwijzend, kan men volgens Calvijn, van het geloof spreken."[116]
Dit is wel een prachtige verklaring, die Brunner van het paradoxale karakter van Calvijns beschrijvingen geeft, Toch meen ik dat de schrijver hier Calvijn zelf nog niet goed verstaat.
Wat hij aanvoert is alleszins waar, wanneer men zich lezers voorstelt, die nu eens als onpartijdige historici intellectualistisch weten willen, haarfijn, wat het geloofsbegrip van Calvijn is. Maar ik hoop U straks aan te tonen, dat Calvijn zich andere lezers voorstelt, en wel gelovigen, die evenals hij, de ervaring van het geloof **hebben**, en in de zekerheid van het geloof **staan**. Aan hen heeft hij het woord geloof maar te noemen en zij begrijpen hem. Hier geldt alweer het beginsel, dat men bekeerd moet zijn om de waarheid te kunnen kennen. Een onbekeerde, hij mag nog zulk een wetenschappelijk theoloog zijn, als men maar wil, kàn Calvijn niet begrijpen òf hij begrijpt hem eenzijdig, d.i. verkeerd.

§ 8 Loci Communes

Misschien is er nog een formele reden, waardoor verklaard wordt, dat er in het systeem van Calvijn tegenstrijdigheden voorkomen. Ik waag dit als een hypothese uit te spreken, Dan denk ik aan de manier waarop men bij de aanvang van de reformatie gewoon was, de verschillende uitspraken van de Heilige Schrift in cahiers bijeen te brengen en vast te houden, Het is bekend, dat men voor die tijd in de scholen de kerkleer onderwees meestal op grond van de Sententiae van Petrus Lombardus (gest. 1164). In dit zwaar te verwerken boek en de talrijke nog zwaardere commentaren daarover, was de leer niet onmiddellijk uit de schrift uiteengezet, maar door middel van thesen en anti-thesen en oneindige verdelingen van de begrippen, naar men voorgaf, filosophisch vastgelegd.
Toen Melanchton in 1520 als hoogleraar te Wittenburg voor de tweede maal de brief aan de Romeinen verklaarde, begon hij, in plaats van blote opmerkingen bij de afzonderlijke gedachten op te schrijven, de gehele leer onder enige hoofdstukken samen te vatten, namelijk onder die van Wet, zonde, genade sacrament enz. Dit schrijft hij zelf in een brief aan Joh.

[115] A.w. blz. 4. Vgl. onze blz. 52 over de pogingen van Dr. S.P. Dee.
[116] A.w. blz. 4 v.

Hess 17 April 1520.[117] Hij liet de verdeling van Petrus Lombardus geheel varen en greep — dit was het nieuwe in de reformatie — onmiddellijk in de heilige Schrift en plaatste de voornaamste uitspraken, die hij daar vond, in rubrieken bijeen. Deze noemde hij, met een uitdrukking van Cicero, Loci Communes, d.w.z. grondgedachten, waarvan men moet uitgaan en die met elkaar de inhoud van de wetenschap vormen. Hij begon zijn voorlezingen nu daarmee, dat hij in volgorde een reeks uit de brief aan de Romeinen genomen Loci dicteerde, als samenvatting daarvan. Eén van zijn toehoorders gaf het geschrevene, buiten weten van de auteur, in druk. Melanchton was hierover ontevreden, want wat hij gedicteerd had, was niet voor publiciteit bestemd; het bestond uit zinnen, die bestemd waren door mondelinge voordracht verder te worden ontwikkeld en die hij in de onvolkomen vorm van een collegedictaat niet de wereld wilde inzenden. Maar toen het eenmaal geschied was en het boek grote opgang maakte, heeft hij de volgende drukken zelf bezorgd en schreef hij een voorrede, waarin hij uitsprak dat hij deze voornaamste hoofdstukken methodisch samen had gebracht, opdat de studerende jeugd zou weten, wat men in de Bijbel te vinden heeft en hoe smadelijk diegenen zich vergissen, die inplaats van de leer van Christus, slechts Aristotelische spitsvondigheden geven (de Roomse scholastieken) hij wilde slechts wegwijzer zijn voor hen, die zoeken in de Schrift; op deze schrift wilde hij terugbrengen, inplaats van door verwarde disputaties daarvan af te leiden.[118]

Het schijnt dus dat degenen, wier ogen waren opengegaan voor de nieuwe leer, de schrift gingen onderzoeken met een cahier naast zich, waarin zij rubrieksgewijze de verschillende onderwerpen, die zij vonden, optekenden, straks waarschijnlijk nog voorzien van aanhalingen uit de oudste kerkvaders. Dat deze veronderstelling niet onwaarschijnlijk is, kan men misschien ook opmaken uit hetgeen ons van H. Bullinger bekend is. Deze vermeldt aangaande Zwingli: “Ik heb bij hem een groot boek gezien, Locorum communium (van de voornaamste geloofsartikelen) toen ik bij hem was in het jaar 1521, waarin hij sententiën en dogma’s van de Vaderen ijverig ieder op zijn plaats aantekende.”[119] Zelf schreef hij in 1527 een “Thesaurus variae lectiones” (verzameling van diverse onderwerpen), het model van een Adversarium voor wetenschappelijke onderwerpen, dat hij op het voetspoor van Erasmus te Bazel vervaardigd en in acht hoofdstukken ingedeeld had. Op dit model volgde het model van een Adversarium voor de Heilige Schrift, welke laatste Bullinger, gelijk hij zelf zegt, “vóór drie jaar”, dus in 1524 had gemaakt en dat het opschrift droeg: “Loci Communes Sacri” (voornaamste plaatsen van de Heilige Schrift). Deze stukken benevens nog een derde: studiorum ratio sive hominis addicti studiis institutio (Plan voor de studiën, of onderricht voor hem, die zich aan de studiën toegewijd heeft), werden in 1527 door de jonge leeraar aan het klooster te Kappel deels voor het eerst op het papier gebracht, deels overgeschreven, ten behoeve van een zekere Wernher Steiner, een voornaam burger en priester te Zug, die aan Bullinger verzocht had om een handleiding voor een vruchtbare inrichting van zijn studiën. Jarenlang gingen deze stukken in handschrift van hand tot hand, totdat ze in 1594, dus na de dood van Bullinger, door zijn kleinzoon in het licht werden gegeven.[120]

Zou het nu te verwonderen zijn, dat ook Calvijn voor zich dezelfde methode had gevolgd en dat hij, wat hem in de een rubriek als waarheid van God overweldigd had en datgene, waarin God in een andere rubriek hem te machtig geworden was, beiden liet staan en verdedigde al kon hij die uitspraken niet altijd logisch met elkaar in overeenstemming brengen?

Ik denk hier — maar wij zullen er later nog wel meer van horen — b.v. **aan de uitverkiezing** en het **algemeen aanbod van de genade**. Dit laatste is volgens Calvijn zó groot, zó ruim, zó

---

[117] C.R. I 158.

[118] Zie hiervoor voorn. C. Schmidt, Ph. Melanchton, Leben und ausgewählte Schriften, Elberfeld 1861, blz. 64-65.

[119] J. Tichler, Huldreich Zwingli, de Kerkhervormer. 2 dln. Utrecht 1857-1858, dl. I, blz. 33.

[120] Prof. Dr. M.A. Gooszen, Kerkelijke Courant, 1894, No. 10, 10 Maart.

algemeen, zó ernstig bedoeld, dat een methodistisch prediker van onze tijd het niet beslister kan verkondigen. "Nee", zegt een Calvinist van onze dagen, "dat kan onmogelijk waar zijn en daarom mogen wij bij evangelisatie niet tot alle mensen zeggen: God heeft U lief". "Nee, dat gaat te ver", zegt een andere Calvinist, "want die mensen zijn toch waarschijnlijk allen gedoopt. Tot **hen** mag men het wèl zeggen, maar tot de heidenen mag men het **niet** zeggen tot allen! Is m.i. ook uit zielkundig oogpunt het aanbod van de genade met persoonlijke toepassing bij de evangelisatie onder gedoopte Christenen noodzakelijk, even **psychologisch onjuist** en dogmatisch misplaatst zou zulke prediking zijn onder Heidenen en Mohammedanen. Juist omgekeerd moet hun gepredikt, dat God hen niet liefheeft, zolang zij niet overgaan in het rijk van Christus, dat door de H. Doop wordt uitgestippeld en waarvan de Geestelijke waarheid in het geloof en het belijden van Jezus als de Zaligmaker en Koning moet beleefd worden."[121]

Wat zou Calvijn in deze kwestie zeggen? Ziehier: "Nu eerst stelt Christus duidelijk in het licht, wat Hij vroeger verborgen had, namelijk dat de genade van de verlossing, die van Hem uitging, alle Heidenen, **zonder uitzondering**, aangaat."[122]

En wilt u een voorbeeld hoe Calvijn beide termen, die niet met elkaar in overeenstemming zijn, gelijkelijk vasthoudt, dan wijs ik u op zijn uitlegging van 2 Petr. 3 vs. 9, waar staat: niet willende dat enigen verloren gaan, maar dat ze allen tot bekering komen: "Dat is een wonderbare liefde tot het menselijk geslacht, dat Hij ze **allen** wil zalig hebben en gereed is ter zaligheid op te nemen, die moedwillig vergaan. Maar deze orde is wel op te merken, dat God bereid is allen tot **bekering** te ontvangen, opdat niemand verloren ga: want met deze woorden wordt aangewezen het middel om de zaligheid te verkrijgen. Hierom wie van ons naar zijn zaligheid staat, dat hij lere deze weg in te gaan. Maar hier kon men vragen: zo God niet wil dat iemand verloren ga, waarom gaan dan zo velen verloren? Ik antwoord, dat **hier** niet gesproken wordt van de verborgen raad van God, waarbij de verworpenen tot hun verderf geordineerd zijn, maar alleen van de Wil, die ons in het Evangelie geopenbaard wordt. Want daar biedt God de hand aan een iegelijk, zonder onderscheid." Ziedaar Calvijn: het ene is waar, het andere is óók waar, **even waar**,[123] ik kan het wel niet met elkaar overeenbrengen, maar dat moeten wij maar aan God overlaten, wij moeten niet hoger willen klimmen dan de Liefde van God.[124]

"En als hij (Joh. de Doper) zegt: Zie het Lam Gods, Dat de zonde der **wereld** wegneemt, zo strekt hij deze genade uit **tot het ganse menselijke geslacht zonder onderscheid. Maar nu staat het aan ons de weldaad, die alle mensen in het algemeen aangeboden wordt, aan te nemen**."[125]

Vergelijk, lezer, hierbij eens het bezwaar van onze Enschedese opponent tegen — of moet ik zeggen: zijn angst voor — een algemeen onbepaald aanbod van genade.[126] En stelt Calvijn hier soms ook geloof en bekering in 's mensen eigen handen?[127]

De Theologie van Calvijn een complexio oppositorum

"Maar is het dan niet waar, dat Calvijn van één grote centrale waarheid uitging, en dat daaruit het gehele systeem van Calvijn te verklaren is? zal mogelijk deze of gene vragen, "Wij horen dat toch zo menigmaal beweren: Calvijn ging bij alles van de soevereiniteit van God uit, of

[121] B.J. Esser in Heraut 10 April 1932 in een artikel: Verbondsgedachte en Verbondsterminologie bij de Gereformeerd evangelisatie.
[122] Op Luk. 24 vs. 47.
[123] Zie onze blz. 57.
[124] Op Joh. 3 vs. 16.
[125] Op Joh. 1 vs. 29.
[126] Zie onze blz. 7.
[127] T.z.p.

van de uitverkiezing of van de eer van God. Is dat dan niet waar?"
Nee, geachte lezer, het is niet waar, dat behoort tot de legende en de traditie: "allerlei studies over onderdelen of elementen van de theologie van Calvijn, hoe waardevol ook, hebben ons toch voor de verklaring van Calvijn's theologie niet verder gebracht." Aldus H. Bauke, die een omvangrijk onderzoek instelde naar de verschillende studies die over Calvijn verschenen zijn.[128]
"Men kan dit," gaat hij voort, "aan een zeer betekenisvol punt bijzonder duidelijk zien, namelijk bij de verschijning van de kleine geschriften van M. Schulze, die een afzonderlijk element van de theologie van Calvijn, dat ogenschijnlijk tot hiertoe over het hoofd was gezien of minstens niet genoeg gewaardeerd was, tot uitgangspunt van zijn arbeid nam, de gehele theologie van Calvijn op **dit** element, namelijk de eschatologie,[129] terugvoerde en haar zó, vanuit dat element, volkomen meende te kunnen verklaren en daarvoor algemeen geldigheid en erkenning te mogen vragen. Weliswaar is door de overige onderzoekers in het algemeen toegegeven dat M. Schulze een waardevolle bijdrage had geleverd voor de historische kennis van de theologie van Calvijn en de aandacht heeft gevestigd op een gewichtig stuk van de dogmatiek en van de vroomheid van Calvijn. Maar het is ook buiten twijfel algemeen vastgesteld, dat hij het probleem van de Theologie van Calvijn niet opgelost heeft — ja zelfs naar ik geloof, niet eens juist gezien heeft. E. Doumergue heeft terecht gewezen op de afhankelijkheid van de stelling van Schulze van A. Ritschl, en tengevolge daarvan heeft het gehele Calvijn-onderzoek van alle richtingen, bij alle waardering van bijzonderheden, toch in de grond deze "verklaring" van Calvijn afgewezen. **Dat kon ook niet anders**. Want **dat** juist **heeft de arbeid van een eeuw geleerd, dat de theologie van Calvijn niet vanuit een afzonderlijk deel van de inhoud te verklaren is**."[130]

Calvijn gaat niet uit van de predestinatieleer

Men heeft het wel telkens beproefd een eenheidsbeginsel te kunnen aanwijzen dat de theologie van Calvijn beheerste. Zo heeft Bohatec in 1909 het bedoeld als hij het resultaat van zijn onderzoek aldus samenvat: "De predestinatieleer is de Centraalleer van Calvijn, maar niet in de zin van een dogmatisch uitgangsbeginsel. Maar als een beginsel dat als een diagonaal dwars door het gehele systeem heenloopt." Als stamleer van Calvijn kon dan de voorzienigheidsleer gelden, en aan het slot prijst hij met sterke woorden Calvijn als de "theoloog van de eenheid." Maar dit juist, zodra wij het op de inhoud van Calvijn's theologie betrekken, is beslist fout. Want wanneer Calvijn werkelijk en feitelijk de theoloog van de diagonaal, de theoloog van een eenheid, wat de inhoud betreft, was, dan moest het ongetwijfeld gelukt zijn, over deze diagonaal, dit eenheidsbeginsel, tot klaarheid en algemeen overeenstemming te komen.
Uit het feit echter dat het **niet** gelukt is, deze diagonaal te vinden en over dat eenheidsbeginsel tot overeenstemming te komen, dat integendeel de ene groep onderzoekers **het ene**, een andere groep **een ander**, weer een ander **twee**[131] of **drie** eenheidsbeginsels, centrale of grondleren van Calvijn hebben vastgesteld, dikwijls met goede gronden, en dat deze groepen elkander vaak weer kruisen, **wordt het duidelijk: deze beschouwing is verkeerd. Calvijn is niet de theoloog van de diagonaal, die een eenheidsbeginsel heeft, waaruit dan alle beginselen** van de dogmatiek kunnen afgeleid worden.

---

[128] H. Bauke, Die Probleme der Theologie Calvins. Leipzig 1922.
[129] d.i. de leer van de laatste dingen.
[130] H. Bauke a.w. blz. 3 v.
[131] Dr. P.J. Kromsigt b.v. meent, dat het leersysteem van Calvijn te vergelijken is, in tegenstelling met een cirkel bij een ellips die immers twee middelpunten heeft. Zie Het kerkbegrip van Calvijn. Onder eigen Vaandel II blz. 212.

Als formeel beginsel is voor de theologie van Calvijn onvoorwaardelijk constitutief dat ze is een **complexio oppositorum** (een samenvoeging van tegenstrijdigheden). Hij vat in zijn dogmatiek alle afzonderlijke waarheden, ook de tegenover elkander staande samen. Hij zoekt niet een **diagonaal**, een stamleer of een **centraalleer** of een **materieel grondbeginsel**, waaruit dan alle afzonderlijke dogmatische leringen afgeleid en ontwikkeld kunnen worden, maar hij verbindt veeleer alle voorhanden afzonderlijke dogmatische leerstellingen tot een systematische samenhang, en juist ook zulke, die metaphysisch of logisch onder bepaalde omstandigheden met elkaar in tegenspraak zijn."[132]
Wat de leer van de uitverkiezing betreft, zegt Wernle volkomen terecht: "Men kan deze leer niet beoordelen en veroordelen wanneer men haar uit de samenhang met geheel het levenswerk van haar voornaamste verkondiger losmaakt.
In ieder geval is het onjuist, haar, zoals dit telkens geschiedt tot een centraal dogma van de Institutie te verklaren; ze zou dan toch zeker niet eerst aan het slot van het derde boek zijn geplaatst. Er zouden andere begrippen te noemen zijn: de wet van God, de kerk of het volk van God, de eer of het koningschap van God, die aan de leer van de uitverkiezing de voorrang betwisten. **Calvijns denken** heeft **inderdaad** meer dan **één middelpunt**.[133]
Volkomen juist schrijft Dr. G. Oorthuys[134]: "Wij zouden bij een prediker van de Soevereiniteit van God als Calvijn verwacht hebben, dat hij vanuit de leer van God de Predestinatie zou hebben behandeld, bij de leer van de Providentie, van welke de predestinatie toch immers slechts een onderdeel is. Zo handelt Thomas (van Aquino) in zijn Summa. Doch anders Calvijn. Opzettelijk verschuift Calvijn dit machtig stuk tot na de leer van de genade. Als de Rechtvaardiging uit het geloof geheel is afgehandeld, dan stelt hij de vraag: En hoe komt het nu, dat de één gelooft, de ander niet. Is dat verdienste van de gelovige boven hem, die niet gelooft? En dan is het antwoord: Geen verdienste! Genade alleen, van het begin tot het einde! Want ook het geloof is Gods werk, en de vrucht van eeuwige, onverdiende barmhartigheid, en dus genade. Het geloof is de vrucht van de electie. De electie is louter genade."

Ook niet van de eer van God

"Maar staat dan niet tenminste dit ene in het middelpunt van zijn kerkelijke arbeid en van zijn theologisch denken: God alleen de eer? Zijn niet van daaruit alleen te verstaan de scherpe kanten van zijn predestinatieleer en het zekere besef van de overwinning van de nederige strijder, de strenge handhaving van de kerkelijke tucht, het ijveren voor God en de wijze terughouding, die aan God het oordeel overlaat?" zo vraagt de Quervain. En hij laat er op volgen: "Maar hoe weinig wij met dit woord gediend zijn, hoe weinig het ons helpt Calvijn te verstaan en te beoordelen, toont onze besliste tegenspraak tegen sommige van zijn gevoelens. Betekent dit: Soli Deo Gloria, dat de reformator de eerlijke overtuiging heeft, Hem, de Eeuwige, overal te verheerlijken? Is dus meer de persoonlijke aanleg van de mens daarmee gekenmerkt? of is veel meer daarmee een doel aangegeven, een zaak in het middelpunt gesteld, iets objectiefs gegeven? Wie Calvijn slechts enigermate kent, moet weten dat Gods eer zich maar niet door een mens in beslag laat nemen, Ze is geen gezichtspunt in het theologisch systeem, **geen beginsel**, om van uit te gaan. Zij is het doel, dat aan de overzijde ligt (jenseitig) en evenzeer de veronderstelling van Calvijns leven, maar helemaal niet datgene, dat bij de beschouwing van zijn werk blijken moet (sich ergeben muss). Dat het daarbij om Gods eer gaat, zullen wij inderdaad zien, en ook dat hier gestreden wordt om het

[132] H. Bauke, a.w. blz. 17-19.
[133] Prof. Dr. P. Wernle, Calvin blz. 26, aangehaald bij Dr. E. Stickelberger, Calvijn. Een levensschets. Uit het Duits vertaald door J.D. Boerkool. Kampen 1931 blz. 28.
[134] Dr. G. Oorthuys. De leer van de predestinatie. Wageningen 1931 blz. 44.

geheel en niet om de erkenning van een bijzonder onderdeel."[135]

Ook niet van de leer van God

Maar de leer van God dan? Ging Calvijn dan niet uit van de leer van God? Begint zijn Institutie dan niet in het eerste doel te spreken van God de Schepper, in het tweede van God de Zoon, enz.? Wijst dat er niet op dat Calvijn toch van God uitging? Toch niet lezer. De indeling, die u daar noemt, is niet die van de eerste uitgave van de Institutie, wel van de latere, door Calvijn zelf bezorgd. Deze eerste uitgave heeft eenvoudig de indeling van de Catechismus van Luther overgenomen: Wet, geloof, gebed, sacramenten.[136] Trouwens de gewone indeling van de catechismen uit die tijd. En wat de leer van God betreft, terecht zegt Prof. Doumergue: "De leer van God bij Calvijn is een praktische leer" en deze leer, evenals de leer van de mens vindt men overal verspreid zonder. ooit opzettelijk te zijn gesystematiseerd. Wij moeten die leer construeren door de verspreid liggende uitspraken bij elkaar te voegen.[137] En hij haalt een woord van A. Schweitzer aan, die reeds in 1844 schreef: "De gehele leer van God bij Calvijn komt bij gedeelten op verschillende plaatsen tevoorschijn."[138]

§ 9 Calvijn ging uit van de zekerheid van het geloof

Maar ging Calvijn dan nergens van uit? Dat is toch eigenlijk iets ondenkbaars? Juist, lezer, u hebt gelijk. En hier raken wij de **kern van de zaak**, de kern van Calvijns leven en tevens de kern van mijn boek, Calvijn ging uit van een welverzekerd geloof, of anders gezegd, van de **zekerheid van het geloof**, En daarmee bedoel ik niet een geloof waardoor men voor vaste waarheid houdt dat God is de Schepper van hemel en aarde, en dat Jezus Christus is de Zoon Gods, en dat de Heilige Schrift is het Woord van God enz., maar zulk een geloof, waarbij men er zeker van is, dat men vergeving van de zonden **heeft**, dat men aangenomen is als een kind van God, dat Christus door het geloof in ons **woont**. Hiervan ging Calvijn **bij alles uit** en als hij een of ander onderwerp uit de Chr. leer behandelde, deed hij dat van uit het standpunt van het geloof. En dat kan ons ook niet verwonderen van iemand voor wie, zoals wij gezien hebben,

de geloofsverzekerdheid de grondslag van het Christendom

is.[139]
Dr. Dee zegt ook zeer terecht: "Het geloof ging bij hem (Calvijn) aan alle redenering vooraf."[140]
En Doumergue haalt met instemming een uitspraak aan van de bekende filosoof Dielthey te Berlijn: "De methode volgens welke Calvijn al zijn stoffen heeft behandeld is in geheel zijn logica: de religieuze protestantse methode. Elke hulp, zelfs formeel, van de filosofie is uitgesloten. **Calvijn gaat uit van de reformatorische vroomheid** (la religiosité réformée = het levend geloof van de Hervormers[141], doorleefd en vastgelegd in de belijdenisschriften; en

---

[135] Alfred de Quervain, Calvin. Seine Lehren und Kämpfen. Berlin 1926 blz. 6.
[136] Vgl. A. Baur, Joh. Calvin. Tübingen 1909, blz. 11.
[137] Doumergue IV 85.
[138] Die Glaubenslehre der evangelisch-reformierte Kirche I 256.
[139] Zie onze blz. 48.
[140] Dr. S.P. Dee, a.w. blz. 150.
[141] Dat is nog iets anders dan "gereformeerde vroomheid" zoals de titel luidt van het boekje van Prof. Doumergue: La piété réformée: De Gereformeerde vroomheid volgens Calvijn, vertaald door Mej. J.C. Rutgers, met een voorbericht van Prof. Dr. F.R. Rutgers, Kampen 1908 (64 blz.).

door een meesterlijke uitlegging van de schriften leidt hij daarvan af een organisatie van zuiver religieuze concepties."[142]
Ik beweer niet, dat hij deze geloofszekerheid als een theologisch beginsel voorop stelde, waaruit hij dan zijn systeem zou hebben afgeleid, maar dat de achtergrond, de drijfveer van alles wat hij schreef en bedoelde, die zekerheid was. In dit licht hebben wij ook zijn leer van de predestinatie te zien. Deze was voor hem het bolwerk om de zekerheid van het geloof te verdedigen. Raakte men aan die leer, dan was dit voor hem gelijk, alsof men die zekerheid wankel maakte.
Wanneer men mij deze stelling uit de handen kan slaan, dan is mijn gehele boek niets meer waard Maar is deze stelling waar en wil men waarlijk Calvijn navolgen, dan komt het mij voor, en ik hoop het aan te wijzen, dat onze gehele gereformeerde theologie en ons gereformeerd kerkbegrip zowel buiten als binnen de Herv. kerk van de grond op herzien moet worden.
Laat ons dus onderzoeken of deze stelling juist is en laten wij Calvijn daarover zelf laten beslissen.
In tegenstelling met Luther heeft Calvijn over zijn eigen zielsleven weinig naar buiten laten merken. Toch heeft hij ons drie zeer waardevolle uitspraken nagelaten, waardoor wij enigszins een blik in zijn binnenste kunnen werpen, één in de voorrede voor zijn uitlegging van de Psalmen, een andere in zijn verdediging tegenover Kardinaal Sadolet en een derde in zijn voorrede voor zijn Institutie gericht aan Frans I Koning van Frankrijk Hoewel de tweede en derde in tijdsorde voorafgaan aan de eerste[143] willen wij toch eerst luisteren naar

Calvijns zelfgetuigenis in zijn Psalmencommentaar

Nadat hij heeft medegedeeld wat hem bewogen heeft deze commentaar in het licht te geven, prijst hij eerst de psalmen aan, omdat men alle roerselen van een gelovig hart daarin terugvinden kan. Daarna deelt hij mede dat de strijd, die hij tegen de vijanden van Gods Koninkrijk, de papisten, te strijden had, hem zeer te stade was gekomen om de psalmdichters te verstaan.
"En daar onder hen David de voornaamste is, zo heeft, om zijn klachten over de misstanden binnen de kerk ten volle te kunnen begrijpen, mij niet weinig geholpen het feit, dat ik dergelijke dingen als waarover hij klaagt, ook heb moeten lijden van de vijanden, die in de schoot van de kerk zelf gevonden worden.
Want ofschoon ik zeer verre beneden hem sta, ja de grote deugden, waardoor hij zich onderscheidde, nog maar langzaam en onder grote moeilijkheden nastreef en daarbij nog onder gans andere gebreken dan hij te lijden heb, zo mag ik toch wel een vergelijking maken met wat ik met hem gemeen heb. Daarom ook, wanneer ik bij het lezen van de getuigenissen van zijn geloof, zijn geduld, zijn vurige ijver, zijn onberispelijkheid terecht vele zuchten moest slaken over mijn ongelijkheid met hem, zo is het mij toch van groot nut, bij hem als in een spiegel de eerste aanvang van mijn roeping en het verdere verloop van mijn werkzaamheid te zien, en daaruit met zekerheid op te merken, dat wat deze heerlijkste koning en profeet beleefd en ervaren heeft, mij tot een voorbeeld gegeven is.
Ik behoef waarlijk niet te zeggen hoeveel geringer mijn positie is; maar zoals David van achter de schaapskooien tot de hoogste waardigheid in het rijk is verheven geworden, zo heeft

---

Het Hollandse woord "gereformeerd" heeft een heel andere klank en een heel ander cachet dan het Franse "réformé" en bet Duitse "reformirt", sedert de Neo-Calvinisten ten onzent zich het alleen-recht hebben aangematigd om die naam te dragen.
[142] Prof. Doumergue. Calvin IV. blz. 22.

[143] De brief aan Sadolet is van 1539, de Psalmen commentaar van 1557, de Voorrede aan Frans I is van 1536.

God mij uit mijn verborgen en geringe levensomstandigheden naar voren gehaald en mij het eervolle ambt waardig gekeurd een verkondiger en dienaar van zijn evangelie te zijn. Mijn vader had mij reeds als kleine jongen voor de theologie bestemd, toen hij echter later inzag, dat de rechtsgeleerdheid haar beoefenaren gewoonlijk rijker maakt, bracht de hoop daarop op eenmaal verandering in zijn plan. Zo kwam het, dat ik van de studie van de filosofie werd afgenomen en dat mij werd opgedragen, de wetgeleerdheid te beoefenen. Hoezeer ik mij ook bevlijtigde dit getrouw te doen, uit gehoorzaamheid aan mijn vader, zo had God tenslotte door zijn geheimnisvolle voorzienigheid mijn leven een geheel andere richting aangewezen. In het eerst was ik het bijgeloof van het pausdom zó hardnekkig toegedaan, dat het niet gemakkelijk was, mij uit deze diepe afgrond te rukken. God, heeft echter mijn hart, dat voor zijn leeftijd reeds vrij verstokt was, door een **plotselinge bekering** gedwee en leergierig gemaakt. En zodra ik maar enige smaak in de ware evangelische vroomheid had verkregen, ontvlamde in mij zulk een ijver, daarin toe te nemen, dat ik de andere studiën nu wel niet terzijde liet, maar toch niet met de vroegere ambitie beoefende. Er was echter nog geen jaar voorbij, of reeds kwamen allen, die verlangden naar de zuivere leer, tot mij, die zelf nog pas een nieuweling en beginneling was, om van mij te leren. Ik, die van nature wat mensenschuw en schuchter was en altijd gaarne een lustig leven een weinig op de achtergrond begeerd had, zocht mij in het verborgene terug te trekken, maar wel verre daarvan, dat mij dit door God vergund zou worden, werden al mijn schuilhoeken tot openlijke scholen. In het kort, terwijl ik er alleen op bedacht was, onbekend ergens in stilte te kunnen leven, voerde God mij op allerlei omwegen, zo dat ik nergens rust vinden kon, totdat Hij mij, tegen mijn natuurlijke aanleg in, ten slotte in de volle openbaarheid bracht. Ik verliet ook mijn Vaderland en reisde naar Duitsland met het doel ergens in een verborgen hoek de mij sedert lang ontzegde rust te genieten.
Maar zie, toen ik nu werkelijk in Bazel onbekend leefde, gebeurde het, dat er in Frankrijk een menigte vrome lieden verbrand werden, en dat er, omdat deze vervolging overal in Duitsland grote verontwaardiging te voorschijn riep, valse en leugenachtige schotschriften verbreid werden om deze verontwaardiging te doen bekoelen door de bewering dat het slechts wederdopers en oproermakers waren, die zo hard behandeld waren geworden, die door hun dolle waanzin niet alleen het geloof maar ook de gehele staatsorde wilden omverstoten. Toen ik zag dat dit het werk was van sluwe hovelingen aan het Franse Hof, niet alleen om de gruwel van het vergoten bloed door valse beschuldiging van de heilige martelaren te bedekken, maar ook om zich voor de toekomst de vrijheid tot elk bloedbad te verzekeren, zonder daardoor het medelijden van anderen wakker te roepen, toen kwam het mij voor, dat zwijgen een niet te verontschuldigen trouweloosheid was en dat ik daarom, zover mijn krachten reikten, moedig daartegen op moest komen, Dat was het, wat mij bewoog, mijn Institutie te schrijven: vooreerst om mijn broeders, wier dood in Gods ogen zo hoge waarde had, tegen onrechtvaardige beschimping te verdedigen en vervolgens om, daar nog velen een dergelijke vervolging dreigde, voor dezen ten minste het medelijden en zo mogelijk een ingrijpen van het buitenland op te wekken. Maar toen was de Institutie nog niet het dikke boek, dat het thans is, uit veel studie en arbeid voortgekomen, maar ze verscheen toen slechts als een klein handboekje, met het enige doel, het geloof te beschrijven van hen, die ik door goddeloze oneerlijke vleiers van de Koning schandelijk belasterd zag."[144]
Uit dit getuigenis leren wij: 1. hoe Calvijn door een plotselinge bekering uit de duisternis tot het licht werd gebracht. Dat er aan die bekering een ernstige zielestrijd is voorafgegaan blijkt uit een woord tegen Kardinaal Sadolet: "Ja, Sadolet, ik moet er u opmerkzaam op maken, dat uw theologie te gemoedelijk is, zoals het bijna allen gaat, **die niet door de school van ernstige gewetensstrijd** zijn heengegaan."[145] Ongetwijfeld denkt hij hier aan eigen ervaring.

[144] Vóór de Holl, uitgave van de Institutie ed. Corsmannus 1650, Herdruk Dr. A. Kuyper, blz. XXXIX v. Henry, Leben Calvins I blz. 43 noot. Knodt a.w. blz. 15. Schwarz, a.w. II blz. 177.
[145] Opp. C. 405. De Kerk van Christus en de Kerk van Rome. Drie geschriften van Johannes Calvijn: 1. Het

2. Hoe Calvijn zich bewust was door God zelf, tegen eigen wensen in, tot de strijd gegrepen te zijn; 3. hoe hij zich eens Geestes wist met de martelaren, die om hun geloof gedood werden; 4. hoe hij het voor hun geloof, dat ook het zijne was, opnam, en 5, dat hij zijn Institutie in de christelijke religie schreef met het doel hun gemeenschappelijk geloof te beschrijven en **hen te verdedigen tegen de valse beschuldigingen**, waardoor Gods vijanden hun bloedige vervolging zochten te verontschuldigen.

Calvijns zelfgetuigenis in zijn brief aan Kardinaal Sadolet

Het antwoord dat Calvijn richt tot Kardinaal Sadolet, wordt algemeen als één van de meesterstukken van de auteur geacht. Vriend en vijand roemen èn om de inhoud èn om de stijl dit geschrift als één van de beste prozastukken uit de 16e eeuw. In 1540 verscheen een Latijnse en een Franse uitgaaf. Luther las de Latijnse in een reiswagen, toen hij op weg was naar Melanchton, die ernstig ziek was (1540), en hij getuigt er van: "Dit geschrift heeft hoofd en voeten en ik verheug mij, dat God zulke mannen heeft verwekt, die als God het wil, aan het Pausdom de laatste slag zullen toebrengen en zullen voltooien, wat ik tegen de anti-christ ben begonnen."[146] Doumergue deelt ons een aantal schitterende beoordelingen van dit geschrift mee en het is dunkt mij wel de moeite waard ze voor mijn lezers hier af te schrijven.[147]
Zo zegt de Roomse Kampschulte: "Het is één van de schitterendste stukken, die ooit uit de pen van de Reformator vloeiden. Zelfs hij, die zijn denkbeelden niet deelt, moet hem in de strijd de overwinning toekennen."[148]
Beussuet verklaart: "Laat ons hem de eer geven, zo goed als iemand van zijn eeuw geschreven te hebben."[149]
Th. Schaff zegt: "Als theologisch strijdschrift is het een meesterwerk, waardig en hoffelijk. Er is moeilijk een pendant in de letterkunde van die tijd te vinden."[150]
Drélincourt meent: "Ik weet niet of er onder Calvijns werken één stuk is, waarin meer Geest en vuur tintelt."[151]
Alex. Morus geeft dit getuigenis: "Wie de schoonheid en de kracht van Calvijns stijl wil kennen, leze zijn antwoord aan Kardinaal Sadolet, hij zal het niet kunnen doen, zonder dat zijn hart geroerd wordt en zonder er beter en heiliger door te worden."[152]
En het is volkomen juist, wat Henry er van zegt: "Calvijn heeft in dit antwoord tevens één van de meest afdoende tegenschriften geleverd tegen de aanmatiging van het Pausdom."[153]
Hoe gaarne zou ik hier de gehele brief aan Kardinaal Sadolet inlassen, maar hij zou teveel plaats innemen.
Er bestaat een goede Hollandse vertaling van, die hier en daar herziening vereist.[154] Ook thans nog is dit geschrift volkomen actueel. Wat ik er hier uit wil mededelen is een gedeelte, waarin

---

antwoord aan Kardinaal Sadolet (1539); 2. Het tractaat der Reliquien (1593); 3. Een verzoekschrift aan Keizer Karel V (1593). Voor Nederland bewerkt door H.J. v. d. Munnik, Rott. 1925 blz. 50.
Um Gottes Ehre! Vier kleinere Schriften Calvins, übersetzt von M. Simon: 1. Widmung des Unterrichts in der Chr. Religion an Franz I (1536); 2. Calvins Antwort an Kardinal Jakob Sadolet (1539): 3. Der Genfer Katechismus (1545); 4. Mahnschreiben an Karl V (1543). München 1924, blz. 72.

[146] Pezel. Ausführliche and wahrh. Erzählung 127. (Aangehaald door v.d. Munnik, Kerk v. Christus, blz. 9.)
[147] Doumergue, Calvijn in het strijdperk blz. 351-353.
[148] Kampschulte Johann Calvin I 354 v.
[149] Bossuet, Histoire des variations IX ed. Didot IV 195.
[150] Th. Schaff, History of the Christian Church 1892 VII 412.
[151] La Défense de Calvin 327.
[152] Aangehaald bij P. Henry, Leven v. Joh. Calvijn, I blz.227.
[153] T.z.p.
[154] Vooral op blz. 40 3e regel v.o. moet het woord "vroomheid" vervangen worden door het woord "liefde" (er staat in het oorspr. Caritas en niet pietas). De vertaling is opgenomen in de bundel: De kerk van Christus en de kerk van Rome. Een mooie Duitse vertaling in "Um Gottes Ehre" door M. Simon.

Calvijn een getuigenis geeft van de grote omwenteling, die er in zijn hart en zijn leven heeft plaats gehad.
In April 1538 was Calvijn, tegelijk met Farel en de blinde Couraut, de drie predikanten te Genève, uit de stad verbannen. In de levensbeschrijvingen van Calvijn kan men dat alles uitvoerig lezen. De toestand in Genève na hun vertrek was allerdroevigst in leer en in leven. De losbandigheid keerde meer en meer terug. Daarvan maakte Kardinaal Sadolet gebruik om in maart 1539 een vleiende brief te richten aan de inwoners van Genève ten einde hen te bewegen weer in de schoot van de Roomse moederkerk terug te keren. Doumergue noemt hem één van de knapste, gematigste, waardigste, vrijzinnigste prelaten, doch spreekt ook over "de oppervlakkigheid, de onbekwaamheid om zich rekenschap te geven van de toestand van de kerk en de Geest van perfide laster" die in die brief tot uiting kwamen.[155]
Sadolet wijdt de schuld van de afval van Genève alleen aan de drijvers van de Reformatie, en in zijn brief daagt hij één van deze voor de rechterstoel van God en legt hem een zeer onwaardige verdediging in de mond, alsof hij het volk van de kerkelijke inzettingen afvallig had gemaakt omdat hij zag dat anderen de erebaantjes kregen, waar hij op gehoopt had. Hij noemt geen naam, geen Luther, geen Calvijn, geen Farel. Maar Calvijn, die toen te Straatsburg was, vatte de handschoen op en schreef in 6 dagen een brief die, in het Frans gedrukt in Genève binnen enkele dagen uitverkocht was. Hij dient zich bij Sadolet aan als één van degenen, die deze op het oog heeft. "En dan vaart u met volle zeilen los op die mannen, die deze stad met hun valse kunsten, onder het masker van het evangelie, in die door u bejammerde godsdienst- en kerktwist gestort hebben. Welnu Sadolet, als één van degenen, op welke u zo vijandig losstormt en inhouwt, dien ik mij bij u aan." [156]
En nadat hij de Roomse instellingen onder de loupe genomen, het geloof verdedigd en de beschuldiging van scheuring afgewezen heeft, neemt hij de uitdaging aan om voor Gods Rechterstoel te verschijnen. En hier vinden wij een krachtig getuigenis van zijn welverzekerd geloof, al is het, naar zijn gewone bescheidenheid, zijdelings. Want hij zegt: ieder van ons zou zich op de volgende wijze kunnen verdedigen, Maar men gevoelt bij het lezen, dat Calvijn wel uit naam van anderen, maar inzonderheid van zichzelf getuigt:
"Aan het einde van uw brief laat u een man optreden, die als verdediger van uw zaak ons als aangeklaagde voor **Gods rechterstoel** daagt. Daarheen roep ik mijnerzijds zonder aarzelen ook u op. Want onze leer bezit een **zekerheid**, die ook niet voor de hemelse Rechter verschrikt, omdat zij weet, dat ze van Hem is uitgegaan. Om Uw domheden waarmede u belieft te spelen — waarlijk op de verkeerde plaats — geeft zij niets. Wat is er meer ongepast dan om voor Gods aangezicht met weet ik wat voor invallen te spelen en ons een absoluut ontoereikende verdediging toe te dichten, die dadelijk in elkaar moet vallen? Vrome zielen gevoelen voor de dag van het oordeel, zodra zij daaraan denken, een veel te grote eerbied, dan dat zij daarbij zo gemoedelijk zouden kunnen schertsen. Daarom willen wij nu eens zonder scherts aan die dag denken, die wij, mensen, altijd met gespannen aandacht verwachten moeten. En laat ons daarbij bedenken, dat de gelovigen die niet als een dag van de verschrikking tegemoet zien, zoals hij voor onverschilligen, misdadigers en verachters is. Doe dan uw oren open voor het geluid van de bazuin, dat zelfs de afgestorvenen in hun graven horen! Hart en zin op de Rechter gericht, Die met één blik van Zijn aangezicht alles wat in het duister verborgen was, blootlegt, die alle geheimenissen van het menselijk hart aan het licht brengt en met één ademtocht uit Zijn mond de onrechtvaardigen verdelgt! Zie nu, hoe u in ernst voor

[155] Doumergue Calvijn in het strijdperk, blz. 422. Over Sadolet en het antwoord van Calvijn kan men lezen bij Merle d'Aubigné, Geschiedenis der Hervorming ten tijde van Calvijn VI 304-316; Henry. Leben Calvins 1 229-242; Henry Holl I 225-235; Doumergue Calvijn in het strijdperk 348-353; F. Bungener, a.w. blz. 156-165; Stickelberger a.w. blz. 78-84; L. Stähelin: Joh. Calvin, Leben und ausgewählte Schriften Elberfeld 2 Th. 1868, I blz. 295 v.v.; Knodt a.w. 147-158.
[156] Opp. C. 5 385. Kerk v. Christus, blz. 20. Um Gottes Ehre, blz. 38.

uzelf antwoorden wilt. Het ontbreekt onze zaak, op Gods waarheid gegrond, waarlijk niet aan doeltreffende verdediging! Van onszelf wil ik daarbij niet spreken; ons heil rust niet op onze verdediging, maar in een ootmoedig belijden en in eerbiedig gebed. Wat echter **ons ambt** betreft, zo kan ieder van **ons** op de volgende wijze spreken:
"Heere, ik heb ondervonden, hoe drukkend zwaar het is onder de mensen, om een zo boosaardige aanklacht, zoals die op aarde op mij gelegd is, te verdragen, Nu kom ik voor u in het vertrouwen, waarin ik mij steeds op u beroepen heb; want in dit rechtsgeding weet ik dat de waarheid op de troon zit, die mij vol vertrouwen de eerste schrede liet wagen; onder welker bescherming ik kon voltooien wat ik thans in uw Kerk uitgericht heb. Van twee misdaden voornamelijk heeft men mij beschuldigd: van dwaalleer en van kerkscheuring". En nadat hij zich daarover verantwoord heeft, gaat hij voort:
"Heere ik heb van kind al steeds het Christelijk geloof beleden, zoals het mij geleerd was. Van dit geloof had ik aanvankelijk geen andere voorstelling dan de algemeen gangbare. Uw woord, dat Uw ganse volk als een fakkel moest voorlichten, was weggenomen, ten minste het werd ons onthouden. En opdat niemand verlangen zou krijgen naar meer licht, heerste in alle harten de overtuiging, dat het onderzoeken van deze geheime hemelse wijsheid het best toevertrouwd was aan enkele weinigen, van wie men dan eenvoudig de orakelspreuken had aan te nemen. Voor de leken echter paste geen diepere kennis, dan dienstig was voor een gehoorzame onderwerping aan de Kerk. De brokstukken nu, waarin ik ingeleid was, waren zo armzalig, dat zij niet leidden tot de U toekomende verering van Uw wezen, mij de weg niet baanden tot een vaste hoop op de zaligheid en mij niet voldoende toerustten tot het leiden van een Christelijk leven. U als de enige God te vereren, had ik wel geleerd; maar daar ik in het minst niet wist, hoe men dat doen moest, zo struikelde ik reeds bij de eerste schrede. Ik geloofde, zoals mij geleerd was, aan mijn verlossing uit de banden van de eeuwige dood door de dood van Uw Zoon; maar het was voor mij als een droom, waarvan de werkelijkheid nooit tot mij doordrong. Ik verwachtte wel, dat er een dag van de opstanding zou komen, maar ik had een afkeer van die gedachte, als van het donkerste onheil. Dit was echter niet mijn eigen persoonlijk gevoelen, maar het was de vrucht van de leer, zoals toen de leraars van de Christenheid aan hun volk doorgaven. Uw barmhartigheid jegens ons, mensen, predikten zij wel, maar alleen geldig voor degenen, **die het zich waardig maakten**. Deze waardigheid nu zien zij in de rechtvaardigheid door de werken: eerst hij wordt door U in genade aangenomen, die zich door zijn werken bij U aangenaam gemaakt heeft. Toch ontkennen ze ook weer niet, dat wij arme zondaren zijn en uit zwakheid van het vlees dikwijls struikelen. Daarom moest Uw barmhartigheid algemeen zijn, een vrijhaven van het behoud voor allen; maar als de weg om daartoe te komen, wezen zij aan de genoegdoening voor de U aangedane beledigingen. Op de volgende wijze werd ons de genoegdoening opgelegd. Eerst moesten wij, na het biechten van alle zonden voor de priester, ootmoedig om vergiffenis smeken, daarna moesten wij door goede werken de herinnering aan onze slechte bij U uitdelgen en ten slotte moesten wij, om onze gebreken te bestrijden, er nog offers en plechtige reinigingen bijvoegen. Voorts toonden zij aan, hoe vreselijk Uw aanschijn moest wezen, daar U immers zulk een hardvochtig Rechter en strenge Wreker van alle ongerechtigheid was. Daarom lieten zij ons van tevoren onze toevlucht nemen tot de heiligen, opdat hun voorbede U geneigd zou maken om ons te verhoren.
Met dit alles heb ik mij diep ernstig bezig gehouden, maar zonder dat ik rust vond, ja ik was veeleer **ver, zeer ver** af van **vrede in mijn geweten**. Zo dikwijls ik in mijzelf **inkeerde** of **mijn hart tot U ophief**, greep mij een **verschrikkelijke ontzetting aan**, die door geen boetedoening, geen wedergoedmaking kon genezen worden. Ja hoe meer ik daarover nadacht, des te scherper gevoelde ik **de prikkels in mijn geweten**, zodat ik ten slotte geen andere raad meer wist, dan mijn best te doen om er niet meer aan te denken. En omdat ik niets beters wist, ging ik op de eenmaal ingeslagen weg voort.

Ondertussen was er een in de grond geheel daarvan verschillende leer opgekomen, die ons niet van de Christelijke belijdenis aftrok, maar ons regelrecht naar de bron daarvan voerde en haar, vrij van alle vuil, in haar reinheid te voorschijn bracht. Afkerig van nieuwigheden, kostte het mij werkelijk moeite om er naar te luisteren en in de aanvang — ik beken het — heb ik er mij zelfs krachtig tegen verzet, vooral daar ik mij (tengevolge van de de mens aangeboren standvastigheid of halsstarrigheid in het vasthouden van wat men eenmaal geleerd heeft) slechts met moeite er toe kon laten brengen, om toe te geven, dat mijn hele leven slechts onwetendheid en dwaling was geweest. Vooral één ding hield mij tegen: **de eerbied voor de kerk**. Maar toen eenmaal mijn oren waren opengegaan om mij te laten onderrichten, bemerkte ik, dat die vrees, dat men de hoge waardigheid van de Kerk te na zou komen, geheel overbodig was. De verkondigers van die leer herinnerden er mij aan dat er een groot onderscheid bestond, of iemand van de Kerk weggaat, dan of hij haar wil reinigen van de smetten, waarmee zij zich bezoedeld heeft. Met schone bewoordingen spraken zij over de Kerk; ongewone ijver legden zij aan de dag voor degenen, die **de eenheid van de Kerk** voorstonden. En om de verdenking af te weren, dat zij maar de spot dreven met de naam Kerk, toonden zij aan dat het werkelijk niet zo ongehoord was, dat er op de plaats van de herders anti-christenen zaten. Zij voerden niet weinig voorbeelden aan, waaruit duidelijk bleek, dat zij geen ander doel nastreefden dan de opbouw van de Kerk, dat het in dit opzicht met hen precies zo stond als met vele dienaren van Christus, die men toch voor heiligen houdt. Hun vrijmoedig optreden echter tegen de Paus te Rome, die als plaatsbekleder van Christus, als opvolger van Petrus en als opperheer van de Kerk geëerd wordt, verdedigden zij op de volgende wijze: Dergelijke titels waren middelen om schrik in te boezemen, zonder inhoud. Daarmee mocht men de ogen van de gelovigen niet zodanig verblinden, dat zij menen, dat het niet nodig was op de zaak, waarom het gaat acht te geven en haar te mogen verwerpen. Slechts door de onwetenbeid en domheid, waarin de wereld haar diepe slaap slaapt, is hij tot zulk een hoogte kunnen stijgen, maar beslist niet door een instelling op grond van Gods Woord; niet eens door ordelijke roeping van de kerk is hij haar meester geworden, maar door eigen willekeur. Deze tyrannie over Gods volk nu mocht niet langer geduld worden; wanneer tenminste aan de heerschappij van Christus geen afbreuk zal gedaan worden. Aan steekhoudende argumenten voor dit alles ontbrak het hun niet. Zij lieten in de eerste plaats alles, wat als grond voor de oppermacht van de Paus aangevoerd werd, als stof verstuiven en toen zij de grondzuilen hadden weggetrokken, deden zij met Gods Woord heel dat trotse gebouw ineen storten. Zó ver brachten zij het ten slotte, dat beschaafden en onbeschaafden moesten inzien, hoe de ware gestalte van de kerk destijds was ondergegaan, dat de sleutels van de kerkelijke tucht ontzettend vervalst waren, hoe de christelijke vrijheid ineengestort was, — ja dat het met Christus' heerschappij gedaan was, sedert deze oppermacht zich op de troon gezet had.

Daarenboven staken zij **mij een prikkel in het hart**, waardoor die slaperige stemming niet meer bij mij kon opkomen, alsof dit alles mij niet aanging. Want wanneer iemand al niet ongestraft in dwaling kan vervallen, die door onkunde van de rechte weg is afgebracht, **hoe zou iemand bij U bescherming** vinden, die moedwillig dwaalt? Daarvoor haalden zij het woord van Uw Zoon aan: Wanneer een blinde de blinde leidt, storten ze beiden in de gracht (Mth. 15: 14). Toen mijn hart op deze wijze voorbereid was om ernstig op te letten, **bemerkte ik ook, alsof plotseling een licht voor mij opging, in welk een dichte mist van dwalingen ik was geraakt, met hoeveel vuile smetten ik mij bezoedeld had. Diep verslagen door te moeten bekennen in welk een ellende ik verzonken was en meer nog wat mij dreigde -- de eeuwige dood — deed ik wat mijn plicht was, en bevond ik dat niets zo noodzakelijk was dan onder wenen en klagen de staf te breken over heel mijn vorig leven en mij op U te verlaten.**

En nu Heere, wat blijft mij, ellendig mens, anders over, dan tot U, in plaats van een

verdediging, de bede te richten: reken mij de ontzettende afval van Uw woord niet toe, waaruit U mij door Uw wondergrote barmhartigheid gered hebt."

Is het niet zo lezer? Hier spreekt de **geredde zondaar**, hier is **de zekerheid van het geloof** aan het woord. Hier is het: Ik geloof, daarom spreek ik.
Laat mij U thans nog

Calvijns getuigenis aan Koning Frans I

voorleggen, voorkomende in zijn voorrede van zijn Institutie, aan die Koning gericht. Wij hebben gezien hoe hij zelf in zijn Psalmen-commentaar mededeelde, wat hem bewoog dit boek te schrijven. Hij deelt dit ook aan zijn koning mede namelijk allereerst om zijn Franse landgenoten te onderrichten in de christelijke religie. "Maar daarna moest ik zien", gaat hij voort, "hoe in uw rijk de woede van roekeloze mensen zo ver ging, dat de gezonde leer daar bijkans geen plaats meer vindt. En nu scheen het mij de moeite waard in één en hetzelfde boek deze mensen te onderwijzen en tegelijk voor u **een belijdenis af te leggen**, die u in staat kan stellen uzelf een oordeel te vormen over de leer, die waanzinnigen zo in woede doet ontsteken, dat zij uw rijk met vuur en zwaard in verwarring brengen."
Hij noemt dus zijn Institutie een **belijdenis**. En iets verder vervolgt hij:
"Geloof echter niet, dat het mij te doen is om een verdediging van mijn persoon, om zonder gevaar in mijn Vaderland te kunnen terugkeren! Natuurlijk verlang ik daarnaar van ganser harte; maar zoals de verhoudingen thans staan, valt het mij niet moeilijk mij dit te moeten ontzeggen. Nee **ik kom hier op voor de gemeenschappelijke zaak van alle vromen, ja van Christus Zelf**, die heden ten dage in uw Rijk op allerlei wijze verscheurd en vertrapt, als verloren nederligt, weliswaar meer door de tyrannie van zekere Farizeeërs, dan met uw goedkeuring. Wij weten werkelijk zeer goed, wat voor armzalige, onwaardige mensen wij zijn: tegenover God arme zondaren, tegenover de mensen geheel veracht, uitvaagsel enz. — Tegenover God blijft ons geen andere roem dan alleen Zijn ontferming, die ons zonder verdiensten aan onze kant **aangenomen heeft tot erfgenamen van het eeuwige leven** enz. Maar onze leer moet boven alle heerlijkheid van de wereld verheven staan, onoverwonnen boven alles, wat macht heeft! — Wel brengen onze tegenstanders de beschuldiging in, dat wij het woord van God ten onrechte als voorwendsel gebruiken, terwijl wij het op misdadige wijze verdraaien. Maar dat dit boosaardige laster is, kan uwe Majesteit bij het lezen van **deze onze belijdenis** zelf beoordelen. — Wat past beter bij het geloof dan de zekerheid, die rust op de kennis van **Christus, als onze Broeder en Verzoener, dat God onze lieve Vader is**? dan de bereidheid om alles wat goed en heilzaam is, getroost van Hem te verwachten, die in Zijn onuitsprekelijke liefde jegens ons zover ging, dat Hij Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven? dan een **rustige vaste verwachting van de zaligheid en van het eeuwige leven** bij de overweging dat Christus ons door de Vader gegeven is, als Degene, in Wie deze schatten verborgen liggen? Maar hier valt men ons aan, schreeuwende, dat **zulk een onwrikbaar vertrouwen een aanmatiging, een vermetelheid** is!" — Wat zou Calvijn wel zeggen, als hij hoorde, hoe men in onze tijd in sommige protestantse kringen die zekerheid ook als een aanmatiging beschouwde? Zou hij het eens zijn met onze Enschedese opponent?[157] "Maar", zo vervolgt hij, "zoals wij van onszelf helemaal niets verwachten, zo verwachten wij van God alles! Dat wij ons ontdoen van allen ijdele roem, heeft geen andere zin, dan dat wij ons in God leren beroemen. Verder — o alleropperste Koning, ga alle bijzonderheden van onze zaak voorbij en houdt ons voor onnutte mensen als welke misdadigers ook, indien u niet tot de conclusie komt, dat wij daarom lijden en gesmaad

[157] Zie onze blz. 7.

worden, omdat wij onze hoop op de levende God stellen (1 Tim 4: 10) — Dezelfde onkunde[158] is oorzaak, dat onze leer voor twijfelachtig en onzeker gehouden wordt. Dit is het, waarover de Heere door de mond van Zijn profeet klaagde (Jes. 1: 3) Een os kent zijn bezitter en een ezel de kribbe zijns Heeren, maar Zijn volk kent Hem niet. Laat hen over onzekerheid van onze leer spotten zo veel zij willen; wanneer zij eens hun zaak met hun eigen bloed, met de overgave van hun leven moesten bezegelen, dan zou men eens kunnen zien, hoeveel die zaak hun waard was! Met ons geloofsvertrouwen staat het heel anders, **deze schuwt de schrik van de dood niet, ja zelfs niet Gods gericht**!"[159]
U ziet het, lezer

het getuigenis van Calvijn is het getuigenis van een kind van God

hij staat hier van het begin tot het einde in de zekerheid van het geloof, hij spreekt vanuit die zekerheid.
En nu beweren wij, dat hij in heel zijn arbeid van die zekerheid uitgaat, ook in zijn leerwerkzaamheid. En niet alleen wij beweren dat, maar ook een groot aantal onderzoekers. Dr. Dee b.v. schrijft: "Gewoonlijk denkt Calvijn, wanneer hij dergelijke uitdrukkingen bezigt (zoals: geloof als getuigenis van de verkiezing enz.) niet aan het geloof als objectief verschijnsel, maar aan het subjectief **geloofsbewustzijn**. Hij objectiveert het geloof niet, om daaruit regressief tot de verkiezing te concluderen, maar wil zeggen, dat het geloofsbewustzijn zelf ons het bewijs van onze verkiezing is. **Hij neemt zijn positie niet buiten, maar in het geloof**."[160]
Prof. H. Visscher schrijft: Als Calvijn over de predestinatie spreekt, doet hij het **als een kind van God**, dat de liefde van de Vader geniet in de gemeenschap van de Zoon en vraagt: hoe kwam ik tot de bron van het leven, waarom drink ik het water van het heil temidden van een wereld, die daarvan niet schijnt te weten? en het antwoord luidt: het is de vrijmacht van genade, een eeuwige Godsdaad, mij bekend geworden in de tijd en daarom onverliesbaar, eeuwig zeker."[161]
"Drieërlei beweegredenen, die echter onderling ten nauwste samenhangen", zegt A. Baur, "hebben Calvijn gedrongen deze arbeid (het schrijven van de Institutie) te beginnen en te voltooien. Vooreerst de machtige drang om zich van de nieuwe religieuse kennis die, sedert zijn "plotselinge bekering" in hem doorgebroken was, ten volle rekenschap te geven. Dit doel kon bij hem (krachtens zijn levendige wetenschappelijke behoeften) alleen bereikt werden, doordat hij datgene wat in hem als welgegronde religieuse overtuiging, als krachtig religieus geloof leefde, in zekere zin uit zichzelf naar buiten bracht en in een afgesloten geheel voor zichzelf objectiveerde, Vervolgens: hoe dieper deze persoonlijk religieuze zekerheid op grond van de eigen heilservaring in zijn Geestesleven verankerd was, des te krachtiger begon bij hem het bewustzijn naar voren te dringen om met de kennis van het Evangelie, die hem was opgegaan en die nu wetenschappelijk doorschouwd en welgefundeerd was, de **geroepen vertegenwoordiger en woordvoerder** van de zaak van het evangelie te zijn, vooreerst voor zijn eigen (Franse) volk maar ook voor de gehele wereld. Hieruit, in de derde plaats, ontsproot voor hem niet alleen de moed, maar ook de hem door zijn God opgelegde gewetensdrang, om voor zijn "broeders" de leugenachtige beschuldigingen meedogenloos aan het licht te brengen

---

[158] Calvijn bedoelt de onkunde waardoor zijn tegenstanders nieuw noemen wat de Hervormers verkondigen. Zie beneden op onze blz. 106.
[159] Opp. Calv. I 9-15, Bernh. Spiess. Joh. Calvins Christliche Glaubenslehre nach der ältesten Ausgabe vom Jahre 1536. Wiesbaden 1887, blz.1-9. Um Gottes Ehre blz. 5-14. Joh. Calvijn, Institutie. Uit het Latijn vertaald door Dr. A. Sizoo, 3 delen, DeIft 1931. deel 1 blz. XI-XVIII.
[160] Dr. Dee a.w. 143.
[161] Van de leer der predestinatie bij Calvijn. Zeist 1931. blz. 18.

— beschuldigingen, welke de vijanden verspreid hadden, als ware deze beweging niets anders dan een gevolg van een staatsgevaarlijke zucht naar nieuwe dingen, en die Frans I even onwaardig als lichtzinnig overgenomen had om zijn gruwzame handelwijze tegenover de evangelischen in Frankrijk voor de wereld, inzonderheid voor Duitsland te verontschuldigen."[162]

Uit al deze citaten blijkt duidelijk dat zich ook bij Calvijn voltrokken heeft, wat Paulus tekent in 2 Cor. 5: 17. Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel, het oude is voortgegaan, zie, het is alles nieuw geworden. Nu hij een nieuwe schepping, een nieuwe mens geworden is, ziet hij de dingen geheel anders dan te voren.

Alle dingen: de historie, de kerkvaders, de traditie, de kerk, de sacramenten, de Schrift, de scholastiek ziet hij nu in dat licht, dat hem is opgegaan. Maar nu meent hij ook, nee nu weet hij dat niemand deze dingen zó kan zien, zoals hij ze ziet, en zoals ze dan ook werkelijk zijn, indien niet ditzelfde licht in hem ontstoken is. God heeft hem dat licht gegeven en nu weet hij ook, in diepe afhankelijkheid van Hem, dat de dingen alzo zijn, gelijk hij ze bij dat licht aanschouwt, althans in hoofdzaak, want volgens hem heeft God aan de gelovigen altijd enige onwetendheid gelaten, waaruit de verschillen zijn te verklaren, die de gelovigen onder elkaar hebben, verschillen die echter geen scheiding mogen maken tussen hen, omdat zij dezelfde Heiland toebehoren en kinderen van dezelfde Vader zijn.

Dit standpunt nu, dat Calvijn inneemt, beter gezegd: de genade, waarin hij staat (Rom. 5 vs. 2), en waarvan hij nu bij alles uitgaat, is hetzelfde, als wat door Prof. Gunning het "ethische" standpunt genoemd werd en wat hij aldus beschreef: "Wij geloven dat men bekeerd moet zijn om de waarheid te kunnen zien en over haar te kunnen spreken, hetzij als man van de kerk, hetzij als man van de wetenschap."[163]

In dit opzicht is Calvijn dus ook "Ethisch" dit woord genomen niet als tegenstelling tegenover "gereformeerd" — want die tegenstelling is vals, propagandistisch — maar tegenover "intellectualistisch." Calvijn heeft ook wel, in zijn verweer tegen aanvallen van tegenstanders, zich uitgedrukt in denkvormen, die hij via Augustinus aan Plato ontleend had (zie beneden in § 23), maar hier hebben wij o.i. de echte Calvijn, de christen, de gelovige. Dat bedoelt Dr. D. Chantepie de la Saussaye, wanneer hij zegt: "Wij hebben de ethische Calvijn uit de scholastischen te ontbinden en hem, laat mij liever zeggen, de gave van God in hem, te ontwikkelen in de gereformeerde Kerk.[164] Dat bedoelt ook Gunning als hij zegt: "Bepaaldelijk wat Calvijn betreft, de "ethische" Calvijn van de metafysische los te wikkelen, d.i. de man, die, zoals wij allen, een tol aan zijn tijd betaalde, zoveel wij kunnen te beschouwen zonder die tijdelijke bijhangselen, dat mogen wij niet een afwijking van de gereformeerde geloofstype noemen."[165]

Horen wij wat Calvijn zelf zegt: "Hier moet alle scherpzinnigheid van de mensen wijken: alleen de **Geestelijke mens** heeft standvastige en grondige kennis van de verborgenheden van God, om zeker de waarheid van de leugen, de leer van God van der mensen verdichtselen te onderscheiden en niet te feilen. Hij wordt van niemand geoordeeld, want **de zekerheid** van het **geloof** is van goed- of afkeuring van de mensen niet afhankelijk, zodat het op hun wenken zou kunnen verzwakt worden, omdat het ook boven de engelen is."[166]

"Omdat voor de **onGeestelijke** mens de godsdienst slechts schijnt te bestaan in een mening,

---

[162] A. Baur a.w. blz. 9.

[163] Zie onze blz. 3. Het ethisch karakter der waarheid I. Stemmen voor W. en Vr. 1878 II blz. 368. Vgl. van dezelfde schrijver De kracht der waarheid tot overwinning blz. 26 enz. De heilige Schrift, Gods woord, blz. 10 enz.

[164] Het wezen der theologie Rott. 1867 blz. 71. Vergel. Dr. A.M. Brouwer. D.Ch. de la Saussaye. Gron. 1905 blz. 62.

[165] Middelaar a.w. blz. 132 v. Ach, wanneer zal men ons nog eens de complete werken van Dr. D.Ch. de la Saussaye en die van Dr. J.H. Gunning Jr. bezorgen?

[166] Op. 1 Cor. 2 vs. 5 vgl. op Col. 2 vs. 2.

een opvatting, daarom eisen en verlangen zij, om niet dwaselijk en zo maar alles voor waar te houden, dat men hun bewijst, dat Mozes en de profeten in goddelijke opdracht gesproken hebben, waarop ik antwoord, dat het **getuigenis van de Heilige Geest voortreffelijker is dan elke bewijsvoering**."[167]
Zeer schoon zegt de Saussure: "Wie, al is het maar eenmaal in zijn leven, met God in aanraking is geweest, kan niet twijfelen aan Zijn bestaan; wat de anderen betreft, die nog geen deel hebben **aan zijn ervaring**, hun kan hij slechts **vertellen**, wat God voor **hem** gedaan heeft. **De gelovige is een getuige, die iets toont, en geen wijsgeer, die iets aantoont**."[168]

§ 10 Calvijn ervaringstheoloog

Om al deze dingen kunnen wij Calvijn met alle gerustheid een ervarings-theoloog noemen. H. Bauke[169] werpt de vraag op: "Was Calvijn een **ervarings-theoloog** of niet ? En zijn antwoord daarop is: Calvijn is, wat de inhoud van zijn leer betreft, **ten volle onafhankelijk** van de filosofie, wat het formele aangaat werkt hij rationalistisch - dialectisch met de methode van de filosofie. Calvijn is in geen geval speculatieve filosoof of theoloog, maar hij is doorlopend **ervarings-theoloog**, tegelijkertijd is hij echter de geschoolde dialecticus, de filosofisch-arbeidende theoloog. Dat hij **ervarings-theoloog** is, daarvoor hebben wij een veelheid van bewijzen bij Calvijn zelf, die men maar niet zo voorbij kan gaan."
En dan wijst hij op de behandeling van het gebed[170] die geheel doordrongen is van de diepste Christelijke ervaring en op zijn ethiek, die gebaseerd is op de grondslag van de ervaring. Ja hij zegt terecht, dat hiervoor alle afzonderlijke beschrijvingen en leerstukken het bewijs leveren, maar bovenal is het de religieuse persoonlijkheid van Calvijn zelf, die ons ongetwijfeld het meest groots tegemoet treedt in het schone gedeelte "over het leven van de Christen" (Inst. III, hoofdst. 6-10)."[171]
"Op zijn evangelisch standpunt kan Calvijn niet anders dan van zijn **religieuze ervaringen** getuigenis geven en die met schriftuurplaatsen toelichten", zegt Henry.[172]
Frölich, sprekende over het Rijk Gods bij Calvijn zegt evenzo "Evenals de gehele theologie van Calvijn een theologie van het geloof is, zo is het Rijk van Christus voor hem een grootheid voor het geloof, gedragen door de gehele paradoxie van de **reformatorische genade-ervaring waarin** Calvijn het geloof samenvat."[173] "Calvijns houding is derhalve als "geloofsrealisme" aan te merken."[174] Wij herinneren nog aan de uitspraak van Besz, dat Calvijns dogmatiek van het begin af haar standpunt in het geloofsbewustzijn van de Christen inneemt.[175]

Wij volstaan hier met een uitspraak van Calvijn zelf: "De kennis van God bestaat veeleer in levende ervaring dan in ijdele speculatie."[176]

Calvijn schrijft als gelovige aan gelovigen

---

[167] Inst. I. 7.4, vgl. de Quervain a.w. blz. 23.
[168] de Saussure a.w. blz. 5.
[169] H. Bauke, a.w. blz. 42.
[170] Inst. III. 20.12.
[171] H. Bauke a.w. blz. 43.
[172] Leben Calvins I blz. 331.
[173] K. Fröhlich. Gottesreich, Welt und Kirche bei Calvin, Munster 1930, blz. 5.
[174] t.z.p. blz. 99.
[175] a.w. II blz. 86. Zie onze blz. 15.
[176] Inst. I, 10.2. Cognitio Dei vivo magis sensu quam vacua et meteorica speculatione constat. Sizo vertaalt: levend besef; Corsman: levendig gevoel, Saussure blz. 4 vertaalt: levende ervaring.

Een eigenaardigheid, die onmiddellijk voortvloeit uit zijn geloofsstandpunt is, dat hij in de meeste van zijn werken zich richt, als een, die **het heil bezit** tot dezulken **die het mede deelachtig zijn**. Wij wezen daar reeds vroeger op (blz. 62). In zijn voorrede aan Koning Frans I, vóór zijn Institutie, vermeldt hij, zoals wij gezien hebben, dat hij zijn boek voornamelijk schreef voor zijn Franse landgenoten, onder welke hij begreep, dat er velen waren, die hongerden en dorstten naar Christus, maar wier kennis van Hem nog zeer gering was. Hij wil ze dus onderrichten. Vandaar ook de titel: **Onderricht** in de Christelijke religie. Zijn lezers zijn mensen, die reeds één en ander van het Evangelie gehoord hebben, hun ogen zijn opengegaan voor de dwalingen van de Roomse kerk, zij geloven niet meer dat de zaligheid afhangt van hun goede werken, maar hebben vernomen dat de zaligheid hun als een geschenk, om Christus wil, gegeven is, En nu moeten zij opgebouwd worden. Zij moeten weten wat hun van God geschonken is. Vandaar dat Calvijn tot hen spreekt van **wij** en **ons**, Hij leert b.v. "dat wij ons leven aan God die het ons schonk en aan Wie het verbonden is, moeten overgeven" en, "dat Christus, door Wie **wij** wederom met God **verzoend** zijn, ons tot een voorbeeld is gesteld, om Zijn gestalte in ons leven uit te drukken,"[177] "Wij gevoelen, dat deze beloften op ons betrekking hebben."[178]

Hij schrijft voor zijn "vrome lezers."[179] Dit is een zaak van het grootste belang, waar wij terdege rekening mee moeten houden, willen wij trachten Calvijn te begrijpen, Hij schrijft niet zoals vele theologen van onze dagen over de leer van het heil in de derde persoon enkelvoud: over **de** mens, over **de** zondaar, over Gods werk aan **de mens** enz., maar in de eerste persoon meervoud: over **ons**, over Gods werk aan **ons**, wat Christus voor **ons** gedaan heeft, wat God ons gegeven heeft, Heeft hij het over de vergeving van de zonden, dan spreekt hij als iemand, die weet, dat zijn zonden vergeven zijn, tot lezers die dat van hun zonden ook weten. Hij zegt niet wat ze geloven **moeten**, maar wat ze geloven, en als hun dat niet helemaal helder is, dan wijst hij op wat God beloofd heeft, wat ze **bezitten** in Christus, wat God aan hen gedaan heeft. Zo schrijft hij als inleiding op zijn uitlegging van de Brief aan de Romeinen een resumé van wat die brief inhoudt en zegt dan: Het vijfde hoofdstuk is, om de zaak beter te verklaren, bijna geheel gelegen in lofprijzingen, nadat hij (de apostel) de vrucht van het geloof aangeroerd heeft. Want hij maakt een argument van het meerdere tot het mindere en bewijst, **hoeveel wij, die nu verlost en met God verzoend zijn**, van Zijn liefde behoren te verwachten, welke zo zeer over ons is uitgestort, toen wij zondaren en verloren waren, dat Hij ons Zijn eengeboren en zeer lieve Zoon gegeven heeft."[180]

Alleen wanneer Calvijn schrijft aan personen, die het evangelie niet geloven, zoals Koning Frans I, Keizer Karel V, Kardinaal Sadolet enz. dan richt hij zich niet tot een gelovige, maar dan ziet het "wij" en "ons" op degenen, met wie hij zich één weet in het geloof en wiens pleitbezorger hij is. Maar anders sluit hij zijn lezers in binnen de kring dergenen, die met hem eenzelfde geloof deelachtig zijn. "Maar nu gaat het om de vraag **wat het geloof is**, dat de kinderen van God van de ongelovigen onderscheidt, waardoor wij God als Vader aanroepen, waardoor wij overgaan van de dood in het leven en waardoor Christus, de eeuwige zaligheid en het leven, **in ons woont**."[181] "De Schrift zegt, dat daar God zich ons een **Vader** betoont heeft, wij van de uiterste ondankbaarheid te beschuldigen zijn, indien **wij** niet wederkerig ons Hem kinderen betonen.[182]

En op Jesaja 41 vs 9 zegt hij: "**Wij** mogen wel bedenken, dat wij slechts onder deze voorwaarde door God zijn uitverkoren, dat wij in Zijn gemeenschap blijven".

---

[177] Inst. III 6, 3.
[178] Inst. IV 1, 3.
[179] Inst. IV 5, 18; 8.1 en op vele plaatsen.
[180] Inl. brief aan de Romeinen, Holl. Vert. blz. 19.
[181] Inst. III 2, 13.
[182] Inst. III, 6, 3.

De Saussure zegt: "Wanneer de Psalmist uitroept: de hemelen vertellen Gods eer enz., wanneer de apostel Paulus verklaart: Zijn onzienlijke dingen worden van de Schepping der wereld uit de schepselen verstaan en doorzien; wanneer Calvijn het uitspreekt: "Waarheen men de ogen ook wendt, daar is niet de kleinste uithoek der wereld, maar niet ten minste een vonk van Zijn heerlijkheid schittert"[183], dan spreken zij als gelovigen tot gelovigen."[184]
Frölich ziet hierin een tegenstelling tegenover Luther. Hij meent dat Luther geneigd is sterk individueel te denken en te gevoelen; wanneer bij hem "de Christen mens" steeds weer in het middelpunt van religieuse betrachting staat, zo weet Calvijn zich steeds in **de gemeenschap** van de **velen**, in de grote schare van de vromen van alle tijden.
In de stijl van Luther is het dan slag op slag "mir" en "dir" terwijl Calvijn daartegenover steeds spreekt van "wij" en "ons". Luther zegt b.v. "Maar Christus moet en zal zo gepredikt worden, dat mij en u (mir und dir) het geloof daaruit groeit en bewaard wordt"[185] terwijl Calvijn zegt: Christus is **ons** tot profeet, priester en koning gegeven.[186]
Ik geloof echter dat Fröhlich hier dat verschil te sterk accentueert, indien het al een verschil is. Want ook Zwingli, Oecolampadius, Bullinger, Melanchton, Farel en anderen doen hetzelfde als wat wij bij Calvijn opmerkten, ook vond ik verscheidene dergelijke plaatsen bij Luther zelf o.a.: "Als u mij vraagt, moeten wij goede daden verrichten? dan antwoord ik, dat goede daden geen naam hebben, omdat ook Christus' daden geen naam hebben gehad, omdat Zijn gehele leven slechts èèn goede daad was. Vraagt u mij wederom: waarom hebben zij geen naam? omdat goede daden zich niet laten delen, dat is, enige te doen en anderen niet te doen. Willen wij een goede daad verrichten, dan moeten wij **ons** geheel aan Christus overgeven, zoals Hij zich aan **ons** overgegeven heeft. Gave God dat ik een stem als van de donder had, opdat de gehele wereld het zou kunnen horen en verstaan: dat ons gehele leven slechts één daad ten goede zijn moet en niet uit enkele daden moet bestaan."[187] Nog een plaats: "Het geloof gelooft, dat Hij **onze** Vader is, de hoop verwacht, dat Hij zich in de eeuwigheid als zodanig zal betonen. Het geloof gelooft, dat het eeuwige leven ons gegeven is, de hoop verwacht, dat het te zijner tijd zal worden geopenbaard."[188] Wanneer er enig verschil is, dan is dit, dunkt mij, een verschil in stijl, in temperament. Het komt mij voor, dat de stijl van Luther meer familiaar is dan die van Calvijn.
Ik heb ook op die eigenaardigheid bij Calvijn niet gewezen om hem te isoleren van de anderen, want u weet hoe onhistorisch ik dat vind, maar om te laten zien, dat het met het geloofsstandpunt samenhangt. dat Calvijn zich voornamelijk richt tot gelovigen, Dat doet hij in de Institutie, in zijn commentaren en in verschillende traktaten, vooral ook in zijn preken. Zelfs de Consensus Genevensis: Over de eeuwige voorbeschikking, hoewel opgedragen aan de Raad van Genève noemt hij een verdediging die hij onder bescherming van die Raad, aan **alle vromen** aanbiedt. "Het is een onderwerp, dat waard is dat **de kinderen van God** het vlijtig overdenken, opdat ze niet onwetend zouden zijn omtrent **de oorsprong van hun hemelse geboorte**."[189]
Ook in zijn kleinere geschriften "Verhandeling over het Avondmaal"[190], "Tegen de VrijGeest en"[191], "Vergadering gehouden te Genève 1551"[192], enz. vinden wij hetzelfde. Ik zei reeds dat

---

[183] Inst. Franse uitgave 1541 p. 10.
[184] a.w. 19 v.
[185] Weimar uitgave 7, 29.
[186] K. Fröhlich Reichsgottesidee blz. 12.
[187] Levensgetuigenissen uit de schriften van Luther, Melanchton, Zwingli, Calvijn. Leeuwarden z.j. blz. 41.
[188] A.w. blz. 53.
[189] Opp. Calv. 8. 253. Duits bij E.G.A. Böckel, Die Bekenntnisschriften der Evang. reformierten Kirche. Leipzig 1847. S. 185.
[190] Petit traité de la Cène. Opp. Calv. 5 p. 429-460. Holl. vert. Beknopte verhandeIing over het H. Avondmaal. Uit het Frans door A. v. Os. Leiden z.j. (45 blz.)
[191] Contre la secte des Libertins. Opp. Calv. 7. p. 195-252. Holl. vert.: De VrijGeest en. Uit het Frans door C.

het van groot belang is op deze eigenaardigheid de aandacht te vestigen, want daaruit blijkt, dat zelfs de Institutie geen wetenschappelijke dogmatiek is of wil zijn, bestemd om het geloof wetenschappelijk te rechtvaardigen, maar dat ze daarom geschreven is, om de waarheid van God zo te beschrijven en de dwalingen zó te bestrijden, dat een gelovige er door vertroost wordt. In de eerste uitgave zegt hij nadrukkelijk, dat hij voornamelijk voor **eenvoudige mensen** schrijft.[193] In zijn laatste editie is deze plaats gewijzigd in: "willen wij de **vrome lezers** vermanen, dat ze er aan denken", enz.[194] Deze uitdrukking "vrome lezers" komt herhaaldelijk in de Instititie voor.

Zijn Institutie, zegt hij zelf in zijn eerste uitgave, had hij "de omvang van een handboekje toegedacht."[195] In zijn laatste editie staat hiervoor, dat hij dit boek begeerde "te maken tot een kort begrip van de leer."[196] Doumergue haalt een woord aan van E. Martin, die terecht zegt: "De Institutie is niet een wetenschappelijk boek in de tegenwoordige zin van het woord, Calvijn wil een praktisch doel bereiken, hij ziet op een onmiddellijk en bepaald resultaat; hij wil **christenen** vormen, Zijn bedoeling is meer opvoedend dan wetenschappelijk."[197]
Ook Prof. D, Chantepie de la Saussaye heeft daarop reeds in 1858 gewezen: Hoe rijk ook de daarin aanwezige theologische stof moge zijn en hoezeer ook menig streng wetenschappelijk leerboek niets anders is dan ontwikkeling van enige door Calvijn aangebrachte denkbeelden, toch, man van het leven als hij is en niet van de school, schrijft hij niet voor de wetenschap als zodanig, maar voor de praktijk van het leven. Zelfs zijn beroemde Institutie, hoezeer ook als model te achten voor een wetenschappelijke bearbeiding van de gereformeerde dogmatiek, is toch oorspronkelijk een **stichtelijk boek**.[198] Ik wil U wel zeggen dat toen mijn oog eenmaal daarvoor opengegaan was, alle dorheid, alle droogheid, alle hardheid, waarvan Calvijn beschuldigd werd, wegviel en zijn boek **een troostboek** voor mij werd. En zelfs als hij over de verworpenen schrikkelijke dingen zegt, wat wel eens gebeurt, dan doet hij dat niet, omdat dat nu eenmaal in de Schrift zou staan, maar omdat hij meent dat te moeten doen om de zekerheid van het geloof te verdedigen, die geheel en al ligt in Gods barmhartigheid.
Maar ook dan spreekt hij als een uitverkorene tot uitverkorenen en dan raakt het mij niet meer wat hij van de verworpenen zegt. Hij schrijft niet aan de verworpenen en veronderstelt geen ogenblik dat de zodanigen zich onder zijn lezers bevinden. Want dat zijn degenen die het Evangelie duurzaam verwerpen en dus ook van zijn beschrijving geen kennis willen nemen,
En daarom staat het voor mij onomstotelijk vast:[199]

alleen een gelovige kan Calvijn verstaan

een gelovige, dat is een zondaar, die weet dat zijn zonden vergeven **zijn** en dat hij aangenomen is als kind van God, en de waarheid van de goddelijke dingen is alleen verstaanbaar door de verlichting van de Heilige Geest.

Tuinman. Nieuwe uitgave. Dordrecht 1858.
[192] Congrégation sur l'élection éternelle. Opp. Calv. 8. p, 85-140. Holl. vert.: Vergaderinghe gehouden in de Kercke van Geneven.. in welcke de materie van de Eeuwige Verkiezinghe Gods kortelijc en klaerlijc van hem is voorgestelt. Nieuwe onveranderde uitgave. Goes 1867. (97 blz.).
[193] Spiess a.w. blz. 339. Opp. Calv. I 211 of 212.
[194] Inst. IV, 8. 1.
[195] Opp. Calv. I. 150. Spiess 235.
[196] Inst. III. 4. 1.
[197] E. Martin, La science du christianisme et l'Institution de Calvin. 1875 p. 116-117. Aangehaald bij Doumergue IV, 22.
[198] Beoordeling van het werk van Prof. J.H. Scholten enz. Ernst en Vrede VI 1858 blz. 389 v. Afz. uitgegeven 1859. 2e druk 1885 blz. 253.
[199] Zie onze blz. 62.

"In de wiskunde hebben de fijnste demonstraties slechts waarde voor degenen, die de zin voor de wiskunde hebben en er in opgeleid zijn. Waarom moet men zich dan verwonderen dat het getuigenis van de Heilige Geest alleen gehoord wordt in de ziel van een gelovige en niet in de ziel van een ongelovige?[200]
Horen wij nog een woord van Calvijn zelf: "En daar **niemand de kracht van het geloof goed kan doorzien, behalve hij, die haar bij ondervinding in zijn hart gevoelt**, wat zult u dan vorderen door te redetwisten met zulke mensen, die openlijk tonen, dat ze nooit meer gehad hebben dan de **ijdele inbeelding**?
Want hoe krachtig en hoe noodzakelijk die **zekerheid** is, welke wij verlangen, wordt het best geleerd uit de aanroeping zelf. En wie dat niet ziet, verraadt, dat hij een zeer **afgestompt** geweten heeft."[201]
Ten slotte moet ik nog op één ding de nadruk leggen, dat men, om Calvijn goed te kunnen verstaan, er steeds rekening mee moet houden:

op de achtergrond van Calvijns denken en schrijven staat Rome

Heel vaak noemt hij die kerk, of de priesters, vooral de Sorbonne en de Scholastieken. Maar veel vaker noemt hij ze niet, hoewel hij er toch het oog op heeft, zoals men bemerkt, als men er eenmaal op attent is geworden.
Het is als met vele gelijkenissen en uitspraken van de Heiland, die wij eerst recht verstaan, als wij bedenken, dat Hij de Farizeërs, de schare of de discipelen daarbij op het oog heeft.
Ook op de achtergrond van onze formulieren staat de Roomse kerk, denk aan de uitspraken b,v. "dat het huwelijk in ere moet gehouden worden bij allen" dus ook bij de priesters, en; "Laat ons met onze harten niet aan het uiterlijke brood en de wijn blijven hangen" namelijk om daarin de Heere te aanbidden enz.
Dergelijke uitdrukkingen komen wij in de reformatorische litteratuur telkens tegen en de hervormers namen ze zonder bezwaar van elkaar over.
Dat is ook niet te verwonderen. De reformatoren gevoelden zich leden van één grote Geestelijke familie en vooral Calvijn heeft gedaan wat hij kon, het was zijn levensideaal, om die familieband vast te houden en te versterken.
Het was hem een diepe en grote smart dat de familie tenslotte in twee grote groepen uit elkander ging. Hij gevoelde, en erkende, dat de strijd ging tegen een gemeenschappelijke vijand, Rome.
"De preken en Bijbeluitleggingen van de reformator" (Calvijn), zegt met recht de Quervain "zijn maar niet een stil putten uit de rijkdom van het Woord van God, geen tijdloze uitleggingen, dat zijn zulken, die zonder aanmerking van tijd of omstandigheden werden gegeven, zijn dogmatische geschriften maar geen tijdloze aanwijzingen van de Christelijke waarheid. Overal bespeurt men de strijd er doorheen, een strijd op leven en dood. Zonder inzicht in de ernst en de drang om daarmee rekening te houden, kan men onmogelijk Calvijns denken en handelen begrijpen. In het middelpunt van deze strijd staat, evenals bij Luther, de Roomse Kerk, het Romanisme."[202]

[200] Doumergue Calvin IV blz. 66.
[201] Inst. III 20.12 vgl. H. Bauke a.w. 42.
[202] A. de Quervain a.w. blz. 11.

HOOFDSTUK IV

CALVIJN NOCH SCHOLASTICUS, NOCH INTELLECTUALIST

§ 11 Scholastiek en intellectualisme

Thans hebben wij ons bijzonder bezig te houden met de vraag, welke de houding was van Calvijn tegenover de scholastiek en het intellectualisme. Niet omdat dit niet reeds bleek uit hetgeen wij gehoord hebben van het geloofsstandpunt van Calvijn, maar omdat hij ook in dit opzicht een voorbeeld is, voor ons en voor onze tijd. Immers was de scholastiek alleen een historisch verschijnsel, dan konden wij volstaan met aan te wijzen dat Calvijn zich met al zijn energie verzette tegen de scholastiek van de middeleeuwen, die tot op zijn tijd de wetenschappen, ook de theologische wetenschap, beheerste. Ze is echter geen verschijnsel, dat voorbijging, maar dat voortleeft, allereerst in de Roomse Kerk, in het bijzonder de scholastiek van Thomas van Aquino, die door Paus Leo XIII in 1879 weer in eer hersteld is, maar ook daarbuiten. Want evenals het Farizeïsme wel als historisch verschijnsel is voorbij gegaan maar in zijn Geest nog voortleeft, zo is het ook met de scholastiek in Protestantse kringen.
Het is een methode, een zienswijze, die nog tot de huidige dag doorwerkt en wel, naar onze innigste overtuiging, tot grote schade van ons Geestelijk en kerkelijk leven beide. Hierin is Calvijn weer onze gids. Zo is het ook met het intellectualisme, dat nu evenwel niet een verschijnsel is in een bepaald tijdperk van de geschiedenis, maar een Geestesrichting die telkens opduikt en vijandig staat tegenover het ware leven dat uit God is.
Bespreken wij eerst

De scholastiek

"Onder deze term wordt de in de scholen van de Middeleeuwen opgebouwde, filosofisch-theologische speculatie samen gevat. De scholastieke methode wilde door het toepassen van de Rede (filosofie) op de geopenbaarde waarheden een zo scherp mogelijk inzicht in de geloofsinhoud verwerven en op deze wijze de bovennatuurlijke waarheid aan de nadenkende menselijke Geest naderbij brengen; een systematische uiteenzetting van de gehele heilswaarheid mogelijk maken en de door de rede tegen de geloofsinhoud ingebrachte bedenkingen oplossen." Aldus Prof. Dr. A.G. Honig.[203]
"Het doel was, de Chr. leer trek voor trek, zin voor zin, zo scherp, zo haarfijn te bewijzen, dat ieder die in het algemeen juist **denken** kon, het volgen kon en derhalve ook geloven moest.
Zoals men aantonen kon dat tweemaal twee vier was, zo wilde men ook de leer van het bestaan van God, van de Zoon, van het kruis mathematisch juist met sluitredenen van menselijk verstand vaststellen. Natuurlijk was zulk een streven van te voren een mislukking. Men kan de zee niet met een notedop en de diepte van God niet met de kleine menselijke notendop van de hersenen uitscheppen. Men kan het gesternte van de hemel niet met de vingers van een mensenhand en de Heere van alle hemelen niet met ons verstand omspannen.
Hoewel de Mohammedaanse wereld tegenover alle menselijke vooruitgang koel, om niet te zeggen dodend staat, zo heeft ze toch daarvoor, opmerkelijk juist aan haar beide uiteinden Bagdad en Spanje, niet onbeduidend bijgedragen.
Aan de hoven van fijndenkende Moorse vorsten te Cordova, Grenada, Sevilla, enz, brak in de 11e eeuw een korte bloeitijd van kunst en wetenschap aan, Om de Koran beter te kunnen uitleggen, verdiepte men zich daar in de oud-Griekse filosofen, vooral in Aristoteles. De

[203] Chr. Enc. V 91.

studie daarvan droeg zij, door Spaanse Joden, ook over aan het Christelijke Westen. De heldere begrippen, de wel overwogen gevolgtrekkingen van de grote Griek werden spoedig het voorbeeld van alle Christelijke geleerden. Aan hem oefenden zij hun denken. Van hem keken zij af hoe men filosofische waarheden moest vinden en bewijzen. Door hem geschoold, begonnen zij het geleerde ook op de Chr. leer over te dragen."[204]
Nu is het onweersprekelijk, dat de scholastiek in de Chr. Kerk niet had kunnen opkomen indien er niet een daling van het Geestelijk leven aan voorafgegaan was, hoewel ook andere innerlijke motieven daartoe dreven. Zeer schoon wijst Dr. J.H. Gunning Jr. dit aan:
"Sedert de kerk van Constantijn's dagen haar plaats in de wereld nam en de Toekomst van haar Heere vergat, is er een **daling** in het Geestelijk leven gekomen. De vorm van die daling, hier voor ons onderwerp in aanmerking komende, is de vooropstelling van het **verstand**, dus van de (nu onpersoonlijke) leer. Het leven in zijn kracht en bloei is biddend, en zegt tot God: "Gij!" Maar als de bloei taant, komt het verstand voorop en zegt: "Hij". In het begin gold de Heiland Zelf als het Licht der wereld, de weg, de waarheid en het leven, en alles was persoonlijk, het geloof en zijn voorwerp beide. Maar later heeft de kerk even voetstoots en zonder bedenken als zij Constantijn's gevaarlijke gave aannam, de Griekse wijsbegeerte aangenomen. Zeer leerrijk is in deze de wijze waarop Clemens van Alexandrië de wereldse wijsheid met de inhoud van het geloof in betrekking stelt. De gewone denkvormen, in de Griekse Filosofie overgeleverd, worden als natuurlijk, goed en bruikbaar opgenomen: slechts komt er, meent men, door het geloof een nieuwe inhoud in — alsof niet de **gehele mens**, ook het denken en de denkvormen, uit de Heilige Geest moest worden wedergeboren. Dit had tot gevolg dat, dóór de gewichtige oudste kerkvergaderingen heen de "orthodoxie " d.i. de ware **mening**, als kenmerk van het ware Christen-zijn werd vooropgesteld. Had men het geloof streng uit zijn eigen grondbeginsel ontwikkeld, zo ware men ook beter gedachtig gebleven aan het **onvermogen** van het **menselijk denken ten opzichte van het goddelijke**, en dus ook daaraan, dat het scherpste en uitnemendste denken van de mens toch niets anders is, dan een proeve om de goddelijke waarheid, die de **Geestelijke ervaring** in de gemeenschap met Christus **aanschouwt**, door een zo juist mogelijke uitdrukking te **tekenen**; want bovenal op **dit** gebied zijn toch al onze woorden slechts tekenen, die de zaak van verre aanduiden" (vergelijk hierbij wat P. Brunner zegt van Calvijn's methode, die over de goddelijke dingen "heenwijzend" "aanduidend" schrijft.[205]
"Maar het was toen ook de tijd nog niet, om aan het denken te vragen, of zijn **werkzaamheid** wel juist was? De enige vraag aan het denken betrof zijn **inhoud**, en die was immers in de openbaring gegeven? Het denken zelf, meende men, is iets dat zich onder alle omstandigheden, bij Christenen en bij heidenen, gelijk blijft. Alleen hebben de Christenen een waarheid, welke de heidenen niet hebben, op deze vooruit. Zo werd van zelf datgene wat het denken uit de gegeven geloofswaarheid ontwikkeld had, nu ook zelf weer **voorwerp van het geloof** en een rechtzinnigheid kwam tot stand, waarvan hoofdpunten door de kerkvergaderingen vastgesteld werden. Het praktisch doel van de kerkregering schiep de behoefte om de H.G. als het ware op het bepaalde uur, als de leiders van de kerk tezamen waren, bij zich te hebben en te doen spreken. Had men bedacht, dat men, wegens de èènheid van het leven in de gemeente niet zo snel vooruitlopen kon, men zou over het denken zelf en ook over het dogmatisch redeneren van de eerwaardige kerkleiders, bescheidener gedacht en de toekomstige gemeente niet zo vrijmoedig aan de nu gegeven oplossing van moeilijke vraagstukken gebonden hebben,
Maar men **wilde heerschappij, en een heerser, een man die, of een college dat macht behoeft, heeft altijd goed afgepaste formuleringen nodig, want zonder deze kan het volk niet bestuurd worden**. Zo was het in de middeleeuwen, Al wat in de kerk **heersen** wil, wordt

[204] E.F. Kleyn, Zeítbilder aus der Kirchengeschichte 5 Aufl. 4 Th. Berlin 1927-1930 II blz. 152 v.
[205] Zie onze blz. 61.

noodzakelijk **werelds**, want het heeft de bestanddelen van deze wereld nodig om er zijn macht mee op te bouwen. De werelds geworden hiërarchie had als keerzijde een **scholastiek** nodig, d.i. de poging om de vastgestelde kerkleer, van welke de Paus de opperste Beschermer was, voor het menselijk denken te rechtvaardigen door middel van datzelfde menselijke denken. Ook hier werd het empirisch voorhanden denken eenvoudig als waar aangenomen.
De Hervorming verbrak de priester-heerschappij en had, overeenkomstig daarmede, in de dagen van haar eerste bloei een zeer vrije, ja vijandige houding tegenover "Aristoteles" en de Scholastiek. Maar weldra hernam het gewone denken, gelijk men het uit de Middeleeuwen had overgenomen, in de tijd van de protestantse orthodoxie, zijn heerschappij, en een nieuwe scholastiek ontstond. Men erkende zeer sterk de verdorvenheid van de menselijke wil en theoretisch ook die van het verstand, maar dit laatste was niet ernstig gemeend. De theologie schonk aan het gewone menselijke denken, mits de "Christelijke leer" als inhoud werd aangenomen, nu verder tot het verwerken van die inhoud **een blind vertrouwen**, Hier was alweer, gelijk te allen tijde, **de behoefte aan heerschappij** bij de Kerkvaders in het spel.[206]
Resumerende stellen wij vast dat de Scholastiek is de poging om het Chr. geloof in begrippen voor liet menselijk verstand te rechtvaardigen en dat geloof te beschrijven.
Wat is nu intellectualisme? Is dat dan niet hetzelfde als scholastiek, en zo niet, welk verschil is er dan tussen die twee en in welke verhouding staan ze tot elkaar?

Het intellectualisme

De naam is afkomstig van een boek van de filosoof Ralph Cudworth (1617-1688) Prof. te Cambridge: "The true intellectual system of the universe, 1678".[207]
"Het is een richting, die op het denken eenzijdig de nadruk legt en de andere functies in de menselijke ziel, zoals willen en gevoelen, niet tot zijn recht laat komen. Een intellectualist heeft een overdreven voorstelling van de krachten van verstand en rede, meent door begrippenvorming een ding volkomen te kennen en te beheersen en vergeet, dat in de ziel nog andere krachten zijn, die van niet mindere waarde zijn dan het intellect. Het intellectualisme op religieus gebied acht, dat de echte religie bestaat in begripsmatige kennis van de geopenbaarde waarheid en rekent weinig of niet met het dienen en vereren van God. Het intellectualisme op godsdienstig terein verliest alle gloed en bezieling en verkilt meestal in dor en droog orthodoxisme."
Aldus beschrijft Prof. Dr. T. Hoekstra het karakter van het intellectualisme.[208] Deze beschrijving kunnen wij wel overnemen echter met twee restricties. De "andere functies van de menselijke ziel, zoals willen en gevoelen" zou ik willen uitbreiden met "intuïtie en directe ervaring."[209] Kort en krachtig neemt Dr. J.H. Gunning het intellectualisme "de heerschappij van het verstand over de andere vermogens van de Geest ."[210] De tweede restrictie komt straks aan de orde.
Wat is nu het onderscheid tussen de scholastiek en het intellectualisme? De lezer zal aan de beschrijvingen wel gemerkt hebben dat ze nauw aan elkaar verwant zijn, vaak elkaar raken en in elkaar ingrijpen. Toch hebben wij nodig, willen wij Calvijn verstaan en zijn betekenis ook voor onze tijd zien, te onderscheiden: wanneer strijdt Calvijn tegen de scholastiek en wanneer tegen het intellectualisme? Mij dunkt wij kunnen deze tegenstelling vaststellen: De **scholastiek** is de poging om het Christelijk geloof voor het verstand te **verdedigen** en dat geloof in begrippen **te beschrijven**, het **intellectualisme** is de beschouwing, dat men de

[206] Irenisch a.w. blz. 17-19.
[207] W. Wundt, Ethik blz. 273.
[208] Chr. Encyclopedie III blz. 58.
[209] Oosthoek's Encyclopedie 1e Ed. VI blz. 910.
[210] Spinoza en de idee der persoonlijkheid 2e Ed. blz. 277.

waarheid, de leer met het verstand kan **aannemen**, omvatten, aanvaarden, De eerste meent dus dat men de waarheid voor het verstand **bewijzen** kan, de tweede dat men de waarheid met het verstand in zich **opnemen** kan.

Twee gronddwalingen liggen aan beide ten grondslag,

vooreerst dat het voorwerp van het geloof is **een waarheid** of **waarheden** of een leer en ten tweede dat deze "waarheid" met het menselijk verstand kan onderzocht, ontleed, beschreven en aanvaard worden. Deze twee dwalingen is Calvijn nooit moe geworden met al zijn energie te bestrijden en waar die dwalingen nog in onze tijd gevonden worden, hebben wij Calvijn aan onze zijde, wanneer wij die bestrijden, waar wij ze ook bespeuren, en dat doen vanuit hetzelfde standpunt als waarop Calvijn dat deed. En nu kom ik met een enkel woord terug op de tweede restrictie, die ik daareven maakte bij de beschrijving van het intellectualisme door Prof. Hoekstra. Hij spreekt van "**geopenbaarde waarheid**" evenals Prof. Honig in zijn beschrijving van de Scholastiek spreekt van "**geopenbaarde waarheden, geloofsinhoud, bovennatuurlijke waarheid** enz,"
Deze uitdrukkingen behoren geheel thuis op het terrein van de scholastiek. Het is echter verbazend op te merken hoe een groot deel van onze rechtzinnige theologische literatuur doortrokken is van intellectualisme en scholastiek.

§ 12 Calvijn en de Roomse scholastiek

Wij willen nu nagaan op welke wijze en waarom Calvijn deze Geestesrichting bestreed. Beginnen wij met de scholastiek van zijn tijd. Dat was de theologische wetenschap waarin alle aanstaande Geestelijken werden onderwezen, ook Luther en Zwingli, Melanchton en Calvijn, ja alle reformatoren van de eerste generatie hebben hun opleiding daarin ontvangen. Melanchton vertelde dat Luther de sententiën bijna woord voor woord kon opzeggen, ook Biel en d'Ailly; hij las lang en veel in de geschriften van Occam waarvan hij de fijnheid stelde boven Thomas en Scot. Hij had ook met zorg Gerzon gelezen.[211] De op verschillende concilies vastgestelde kerkleer werd verdedigd en "bewezen" door allerlei redeneringen en de tegenwerpingen "weerlegd" met filosofische stellingen en logische gevolgtrekkingen, die heel vaak in spitsvondigheden uitliepen. Uit de Heilige Schrift werd de waarheid van de kerkleer niet aangewezen. Dat werd minder nodig geoordeeld, immers de Schrift ontleende haar autoriteit aan het gezag van de kerk en men had toch ook, behalve de Schrift de traditie en de kerkvergaderingen, waardoor de waarheid gekend kon worden. Zo werden de hoofden van de theologen volgestampt met stellingen en tegenstellingen, verdelingen en onderverdelingen, terwijl kennis van de Heilige Schrift meestal ontbrak. Geen wonder dat, toen de reformatoren door de bestudering van de Kerkvaders, vooral Augustinus, tot de kennis van de Heilige Schrift en zó tot het geloof in en de gemeenschap met Christus waren gekomen, zij die gehele scholastieke theologie als een onnutte ballast overboord wierpen en ze vooral daarom met alle scherpte bestreden, omdat de tegenstanders ter bestrijding van het Evangelie en ter verdediging van het Roomse systeem en de Roomse leer zich op deze scholastiek beriepen. "Van de scholastieke theologie met haar formele bewijzen en redeneringen" zo schrijft Prof. J.A. Cramer[212] "moest Calvijn niets hebben. Zijn theologie was een gans nieuwe, gebaseerd op de Heilige Schrift, waarvan hij de levendmakende kracht **aan eigen hart, in eigen leven** had ervaren. Hij vond de subtiliteiten, waarmede de scholastieke theologie zich bezig hield, ontoelaatbaar in de **hemelse wijsheid**."[213] En hij haalt Calvijn zelf aan, waar deze zegt:

---

[211] C. R. 6. 159 (Zie Doumergue IV blz. 21, noot).
[212] a.w. blz. 102.
[213] En la sapience céleste.

"Alle leer die niet sticht is te verwerpen,

al ware het dat ze geen ander gebrek had. Want alle leer die nergens anders voor dient, dan **om strijd te verwekken**, is dubbel te veroordelen. En zodanig zijn al de scherpzinnigheden, waarmede eergierige mensen hun vernuft oefenen, Zo zullen wij dan bedenken, dat **alle leringen met deze regel gemeten moeten worden**, opdat die alleen goed geacht worden, die tot stichting, tot opbouwing dienen, maar die stof tot twisting geven, zonder vrucht, die zijn te verwerpen, als die de gemeente van God niet betamen.
Was dit onderscheid door sommigen honderden jaren geleden onderhouden geweest, dan zou, al was de religie met vele dwalingen besmet geworden, toch die **duivelse kunst van redetwisten**,[214] **welke scholastieke theologie** genoemd wordt niet zo geweldig toegenomen zijn. Want wat is daar anders in dan twisting en ijdele speculatie, die geen vrucht afwerpt? Daarom, hoe geleerder een iegelijk daarin is, zoveel te ellendiger is hij te achten. Ik weet wel met hoedanige verven van verontschuldigingen zij ze willen bedekken. Maar zij zullen nooit maken dat Paulus gelogen heeft, als hij zulken veroordeelt, want zulke scherpzinnigheden bouwen op **tot hoogmoed, tot ijdelheid**, maar **niet tot God**."[215]
En bij de vermaning van Paulus aan Titus: verwerp de dwaze vragen, merkt hij op: "Het is niet moeilijk om deze plaats uit te leggen. De apostel stelt de vragen of kwesties tegenover de zekere en oprechte leer: want hoewel men zoeken moet eer men kan vinden, nochthans zo is er in het zoeken een maat gelegen: dat is, dat men weten moet wat nuttig is om te weten; daarna dat men vast in de waarheid blijve, als men ze heeft leren kennen. Maar diegenen die nieuwsgierig alle dingen onderzoeken en nergens bij blijven staan, die kan men wel terecht twistzoekers noemen. In één woord, Paulus veroordeelt hier al wat die scholen van de Sorbonne prijzen en voor lofwaardig houden: want al wat de papisten leren is anders niet dan een doolhof van kwesties.[216] Hij noemt ze dwaas, niet omdat ze, wanneer men ze eens aanziet, zodanig schijnen (want zij bedriegen de mens met een schone uiterlijke schijn van wijsheid), maar omdat ze ganselijk niet tot de rechte religie dienen."[217]
"Het is gemakkelijk te begrijpen," zegt Prof. Doumergue, "waarom voor Calvijn de theologie **was**, en niet anders **kon** zijn, dan onafhankelijk van elke bijzondere filosofie, wanneer men weet wat voor hem de theologie was. Dit verklaart hij met een buitengewone duidelijkheid naar aanleiding van Job 15 vs 2. De valse theologie is de "wetenschap van de wind" die de zielen vult met ijdele speculaties en hoogmoed."
"Calvijn stelt

tegenover de speculatieve theologie de Bijbelse theologie,

geheel gericht op het praktische leven en de opvoeding."[218]
"De papisten hebben een theologie, die voor een gedeelte bestaat uit kwesties en twistpunten, die geen enkele vrucht voortbrengen. Zij willen uítvorsen wat God nooit geopenbaard heeft, ja zelfs wat Hij wil, dat voor ons verborgen zal blijven. Zíj mogen er over schrijven zoveel zij willen, maar nooit zullen ze tot de zekerheid komen, want het zijn niet anders dan veronderstellingen. Maar stel nu eens het geval dat zij tot een zeker besluit komen en dat men zeggen kan: Zó is het! indien er geen opbouwing uit volgt, dan baat het niet of men al tot een slotsom komt ten aanzien van hetgeen, waarover zij in hun scholen strijden.

---

[214] Façon diabolique de débattre.
[215] Op 1 Tim. 1. 4.
[216] Labyrinth de questions.
[217] Op Tit. 3 vs. 9.
[218] Doumergue, Calvin IV blz. 22.

Hoe het ook zij, daar wordt er niet naar gevraagd, of wij **behouden worden alleen door de barmhartigheid van God**; men zal er **daar** niet op wijzen dat wij, **verzekerd van de vergeving van de zonden**, des te meer reden hebben om Zijn goedheid jegens ons te loven en te verheerlijken; men zal het niet aantonen welke troost wij daaruit putten in onze droefenissen. O nee, want daar gaat het er slechts om **door de lucht te vliegen**, en zij die het meest onnut zijn, worden daar het meest geacht. Het zijn wel bekwame lieden, want zij zijn speculatief, dat is te zeggen, zij zweven door de lucht en hebben in het geheel geen vastigheid.
Ziedaar dus een schandelijke ontheiliging van het Woord van God en zelfs wanneer er in het Pausdom geen enkele leer was die op zichzelf verkeerd of die helemaal vals was, dan moest men toch zulk een wijze van spreken, die zij hebben uitgevonden, verfoeien, want op deze manier hebben zij het ware en natuurlijke gebruik van het Woord van God verdorven."
In de plaats van deze theologie, die "niets anders is dan een windvlaag van een alles verzengende Oostenwind" hebben wij nodig een theologie die **voedt** en **vaste spijze geeft**, "Wanneer **zulk** een leer tevoorschijn zal worden gebracht, dan zal het zijn om te stichten en wij zullen er door gevoed en gesterkt worden. En vervolgens zullen wij ook onze naaste aanlokken om van dat voedsel gebruik te maken, zo dat wij met de waarheid van God worden gevoed, daar het een krachtig vlees is dat ons goed zal doen groeien."[219]
In zijn uitlegging van 2 Tim. 2 vs 14 zegt hij: "Geen woordenstrijd te voeren beduidt, dat wij ons niet zullen begeven in **verwarde hatelijke disputaties**, die gewoonlijk voortkomen uit een dwaze neiging, omdat men veel te scherpzinnig wil zijn. De "betuiging voor de Heere" is om degenen een vrees aan te jagen, die anders zouden willen doen. En wij kunnen uit deze gestrengheid opmaken welk een schadelijk ding een twistgierige wetenschap voor de kerk is, dat is te zeggen, zulk één, die Gods vrees verlaat en tot doel heeft om een naam te verkrijgen, gelijk geheel de hoogschijnende z.g. theologie van het pausdom is.
Hij (de Apostel) veroordeelt de woordenstrijd om twee oorzaken, t.w. vooreerst omdat het een onvruchtbaar ding is en zeer schadelijk, daar het de zwakken in verwarring brengt.... Laat ons voor alle dingen onthouden dat, als de leer (lering) en de manier van prediken **niet nuttig is**, ze **hierom alleen reeds** met recht **verwerpelijk** is; want God wil onze nieuwsgierigheid niet dienen, maar ons met vrucht onderwijzen. Laat ons dan van ons werpen alle nieuwsgierige en al te diepzinnige kwesties, die niet stichten. Maar het tweede is nog veel bozer, namelijk wanneer men kwesties, die toch al onvruchbaar zijn, voortbrengt "tot verkering van de toehoorders." Och of ze dit ter harte namen, die altijd met de tong gewapend zijn, om met woorden te strijden en bijzonder die op elke rede, die daar kan worden voorgesteld, altijd oorzaak zoeken er tegen te strijden, zodat ze zelfs letten op één woord, ja tot op één lettergreep zijn hun strikken bereid, om de mensen te vangen."
Bij de tekst: Een dienstknecht des Heeren moet niet strijden, maar vriendelijk zijn, (2 Tim. 2 vs 24) tekent Calvijn aan: "Dit is Paulus' argument; een dienaar van God moet vreemd zijn aan alle gekijf; de dwaze vragen zijn kijfachtig; die dan een dienaar van God wil zijn, en daarvoor geacht wezen, die moet daarvan een gruwel hebben. Moet deze enige reden dus alle overtollige vragen doen vlieden, te weten, dat het strijden een knecht van God niet wel betaamt, hoe dwaas doen zij dan, die gedurige twist omroerende, met opzet zich daarin nog durven beroemen. Laat nu de theologie van de papisten tevoorschijn komen; wat zal men daar anders in vinden, dan een wetenschap om te kijven en te vechten? Hoe meer iemand dan bij zichzelf is toegenomen, zoveel te onbekwamer is hij om Jezus Christus te dienen."
Over de

Onwetendheid van de pauselijke theologen

[219] Sermon sur le livre de Job. Opp. Calv. 33-709 v

ten opzichte van de Schrift zegt hij in de opdracht van zijn Institutie aan koning Frans I: "Dat onze tegenstanders hetgeen wij prediken een nieuwe leer noemen, daarin zijn ze geweldig onrechtvaardig tegenover God, wiens heilig Woord niet verdiende van nieuwigheid beschuldigd te worden. Ik twijfel er allerminst aan, dat ze voor hen vreemd is, **voor wie ook Christus nieuw is en het Evangelie nieuw is**; maar zij, die weten dat de prediking van Paulus, dat Jezus Christus gestorven is om onze zonde en opgewekt om onze rechtvaardigmaking, oud is, zullen bij ons niets nieuws aantreffen. Dat deze leer lange tijd onbekend en begraven geweest is, is de schuld van de menselijke goddeloosheid; en waar ze thans door Gods goedertierendheid ons weergegeven wordt, moest ze tenminste in eer hersteld worden en haar ouderdom terugkrijgen."[220]
Daar, zoals wij zeiden, de leer door de Kerk eenmaal was vastgesteld en de scholastieke theologen die leer nu zochten te verdedigen met het verstand, zag men van Rome's kant zeer goed, dat het vrije onderzoek van de Heilige Schriften d.w.z. zonder de officiele verklaring van de Kerk, moest leiden tot ondermijning van de kerkleer. Daarom nam men het de hervormers en hun vrienden zo kwalijk, dat zij de Bijbel uitlegden en die uitleggingen in het licht gaven. Daarop reageert Calvijn in zijn brief aan Kardinaal Sadolet, als volgt:

De leer van de oude kerk door de Sophisten bedorven

"Ook wat de leer betreft, beroepen wij ons zonder aarzeling op de oude kerk. En daar u als voorbeeld enige artikelen aanvoert, op grond waarvan u meent, ons te kunnen treffen, wil ik u in het kort aantonen, hoe onbillijk en vals u onze opvatting als een eigen bedenksel tegenover de duidelijke mening van de Kerk uitlegt. Voordat ik echter op de afzonderlijke punten in ga, moge ik u vermanen, toch telkens opnieuw te overwegen met welk recht u de onzen hun ijver voor de uitlegging van de Schrift als een fout aanrekent. U weet toch dat hun onvermoeide arbeid zoveel heeft bijgedragen tot het verstaan van Gods woord, dat zelfs de nijd zich schamen zou, hun daarover lof te onthouden.
Evenzo staat het met uw bewering, dat wij het volk verleid hebben tot allerlei spitsvondige vraagstukken, ja zelfs tot midden in de filosofie, waarvoor zich de gelovigen volgens Paulus moeten wachten. (Col. 2 v. 8).
Denkt u er dan gans niet meer aan, uit wat voor een tijd wij komen? Wat leerden toen de toekomstige leraren van de kerk? Dat was toch immers de **reinste sofisterij**, zó verward en ingewikkeld, wijdlopig en verdraaid, dat men de **theologie van die scholen** wel een soort **geheime magie** kon noemen! Hoe dichter de duisternis was, welke iemand daar maakte, hoe moeilijker de raadselen werden, waarmee hij zichzelf en anderen plaagde, des te groter was **de palm van scherpzinnige geleerdheid** welke hij wegdroeg. Als dan mensen, die in zulke scholen hun opleiding genoten hadden, de vruchten van hun opleiding onder het volk wilden brengen, hoe hebben zij dit dan gedaan?
Maar, om mij niet in bijzonderheden te verliezen; wat voor preken hoorde men toen ter tijd in Europa? Waar was de eenvoud, die naar Paulus' woord de gehele Christenheid bezielen moest? Waar was in het algemeen een prediking te vinden, waaruit de oude vrouwtjes niet meer onzin thuisbrachten, dan zij in een ganse maand bij de haard konden uitspinnen? Men kon toen ter tijd de preken ongeveer aldus indelen; de ene helft was geladen met duistere schoolse vraagpunten, over welke het ongeleerde volk zich het hoofd brak; de andere helft, was vervuld met luimige verhalen of aangename dromerijen, waardoor men het volk wilde opvrolijken. Zeer zelden was daarin een volzin uit Gods Woord verdwaald om aan het gezwets enige schijn van waardigheid bij te zetten. Maar met het ogenblik, waarop wij de banier ophieven, was het **bij ons** dan ook met **zulk een schijnprediking** gedaan. Uw

[220] Aan Frans I. Opp. Calv. 1. 14 v. Sizoo I blz. XVIII. Spiess a.w. blz. 8. Um Gottes Ehre blz. 13.

predikers echter zijn ten dele zó in hun boeken verzonken, ten dele ook volgen zij uit schaamte en angst voor ontevredenheid, zó slaafs hun voorbeeld, dat men daar heden ten dage nog het dwaze gedoe voortzet. Men behoeft slechts onze wijze van arbeiden te vergelijken met die, welke ook heden nog bij u in hoog aanzien staat, om het grove onrecht in te zien, dat u ons aandoet, Hadt u de woorden van Paulus een weinig verder aangehaald, dan had iedere schooljongen terstond ingezien, dat zonder enige twijfel op u slaat, wat u ons aanwrijft. Want daar noemt Paulus het ijdele filisofie, wanneer men door menselijke leer en wereldse inzettingen vrome mensen vangen wil en zover hebt u de Kerk verdorven."[221]
Zoals wij zien, was het dus voor Calvijn van het grootste belang dat de leer "tot nut" was, d.w.z. dat het geloofsleven er door gewekt, versterkt, gevoed en bemoedigd werd. Zo zegt hij ook bij de verklaring van 2 Tim. 3 vs 16 "de Schrift is nuttig tot lering":
"Dit is het andere deel van de lof over de Schrift t.w. dat zij in zich bevat een volkomen regel, om wel en gelukkig te leven. En door dit te zeggen, geeft de apostel te kennen, dat zij door een verkeerd gebruik bedorven wordt, als men deze nuttigheid niet zoekt. En door dit middel tast hij van terzijde die deugnieten aan, welke het volk met hun ijdele verzinsels en dromen (de wind gelijk) wilden vergenoegen. Om dezelfde reden mogen ook wij hedendaags al diegenen veroordelen, die zonder enige bedoeling tot stichten, diepzinnige kwesties opwerpen, die met al hun scherpzinnigheid ongepast zijn, en geen nut tot stichting bijbrengen.
En ook zo dikwijls dergelijke scherpzinnige lichte beuzelingen voortgebracht worden, moet men ze wel met dit schild wederstaan, namelijk, **dat de Schrift nuttig is**. Waaruit volgt, dat het niet geoorloofd is, dat men ze zonder nut zal behandelen: want de Heere heeft aan onze nieuwsgierigheid niet willen tegemoetkomen, noch aan onze roem willen voedsel geven, of ons stof willen geven om daarmee te snappen en te schertsen, als Hij ons de Heilige Schrift heeft gegeven, maar Hij heeft **gelet** op ons **nut**. Daarom moet het rechte gebruik van de Heilige Schrift altijd strekken tot alle nuttigheid."
Uit het feit dat Calvijn zozeer de nadruk legt op het nut dat de Schrift brengt en wat ook de leer, de prediking moet aanbrengen blijkt het dus zonneklaar:

het kwam bij Calvijn bovenal aan de op de zaligheid van de zielen;

op de zekerheid van het geloof,de rust van de conscienties en de opbouw van de gelovigen. Bij 2 Tim. 3 vs 15 Die u wijs kunnen maken tot zaligheid, tekent hij aan: "Dit is een uitnemende lof van de Heilige Schrift, dat men niet elders genoegzame wijsheid van de zaligheid behoeft te zoeken, zoals hij (de apostel) dat ook volkomener uitdrukt in de volgende zin: Nochtans zo toont hij daarbenevens wat het is, dat wij **in deze Schrift moeten zoeken**; want de valse profeten (de Roomsen) hebben de Schrift ook tot een deksel. Daarom opdat zij ons nuttig tot zaligheid zij, zo is het van node haar recht te gebruiken. Want wat zal het zijn, zo wij ons alleen tot nieuwsgierige kwesties begeven? zo men alleen op **de letter van de wet** blijft staan? en dat men Jezus Christus niet zoekt? Wat zal het zijn, zo men de rechte zin van de Heilige Schrift door duistere kanttekeningen en eigen vindingen meer verwart en verderft? En daarom wijst hij ons terecht op het geloof in Jezus Christus, als het rechte doelwit, ja tot de hoofdsom van de Schrift want wat er volgt hangt aan dit geloof."
Vraagt men mij; maar ging het bij Calvijn dan niet bovenal om de eer van God? dan antwoord ik:

Voor Calvijn vielen de eer van God en de zaligheid van de zielen samen

Calvijn kon zich de eer van God niet denken, afgescheiden van een welverzekerd geloof.

[221] Aan Sadolet Opp. Calv. 5. blz. 395 v. Kerk v. Christus blz. 36. Um Gottes Ehre blz. 55 v.

Iemand die niet geloofde of er steeds aan twijfelde of hij wel de vergeving van zonden had en als kind door God was aangenomen, **kon eenvoudig God niet eren**. Daarom is de meergenoemde tegenstelling tussen Calvijn en Luther zo onjuist.
Het was juist Calvijn's grootste grief dat de Roomsen de zekerheid van het geloof hadden weggenomen door de leer van de noodzakelijkheid van de goede werken, waardoor de leer van de rechtvaardigheid door het geloof, volgens Calvijn het voornaamste artikel van ons geloof, "het hart van de religie"[222] verdonkerd werd.
Vandaar zijn felle kritiek op de scholastiek, die met verstandsbegrippen de vastgestelde leer verdedigde en met scherpzinnigheden de tegenwerpingen zocht te weerleggen, maar toch was zijn hoofdbezwaar:

de scholastiek wees de ontwaakte zondaar de weg tot vrede niet,

den weg, om tot zekerheid van het geloof te komen. Zijn stelregel was, wij zagen het reeds: Alle leer die niet sticht, d.i. brengt tot en opbouwt in het geloof, is verwerpelijk, ook al heeft ze geen ander gebrek, dus al is ze in zichzelf goed en waar.[223] Terecht zegt dan ook Dr. E. Emmen: Calvijn was een vinnig tegenstander van de scholastieke dogmatiek, niet uit intellectuele overwegingen, maar veeleer met het oog op **de nood van de zielen**![224] En hij haalt daarbij dit woord van Calvijn aan: "Wanneer zij in de scholen strijden door zonder meer God als object aan te duiden, drijven zij de arme zielen tot nietige speculaties in plaats van hen op het doel te richten."[225]
En tegen deze scholastiek beriep hij zich niet alleen op de Heilige Schrift, maar hij toonde ook met een grote reeks van citaten aan, dat de kerkvaders hetzelfde hadden geleerd wat de Hervormers thans leerden.
Hij streed met de wapenen van scherpzinnigheid, want daarin deed hij niet onder voor de geleerdste van de scholastieken, van spot, minachting, sarcasme, humor, verontwaardiging. Wij kunnen dat begrijpen, de ware religie was voor Calvijn niet een kwestie van systeem, van leer, van geloofsbelijdenis, maar van **de aanbidding van God door een wedergeboren hart**. En dit alles werd tegengehouden, ja bestreden door de leer van de scholastiek. Aan Keizer Karel V schreef hij: "zouden wij, door ons oog te sluiten, niet trouweloos gehandeld hebben, toen Gods eer op zo **velerlei wijze besmeurd**, veeleer nog getart werd?
Zal een hond, die ziet dat men zijn meester geweld aandoet, niet terstond blaffen en liever zijn leven prijsgeven dan dat hij zijn meester zo laat mishandelen? En zouden wij er dan zwijgend bij toezien, dat Gods naam wordt geschonden door zo velerlei kwaad?"[226]
Wij laten hier nog enige citaten van Calvijn volgen, tot toelichting van wat wij schreven: Eerst over de rechtvaardiging door het geloof:
"Zo hebben de scholen van de sofisten, de moeders van alle dwalingen,

de rechtvaardigheid door het geloof van ons weggenomen,

die een kort begrip is van de ganse godzaligheid.
Zij bekennen wel met woorden, dat de mens gerechtvaardigd wordt door het gevormd[227] geloof, maar dit leggen zij daarna zo uit, dat het geschiedt, omdat de goede werken van het

[222] Aan Sadolet. Opp. Calv. 5. 387. Kerk v. Christus blz. 37. Um Gottes Ehre blz. 57.
[223] Op 1 Tim. 1 vs 4.
[224] De Christologie van Calvijn blz. 12.
[225] Inst. III.2.1.
[226] Aan KareI V. Kerk v. Christus blz. 204 en 210, Um Gottes Ehre blz. 244, 251. Ditzelfde beeld gebruikt hij ook in zijn Contre la secte des Libertins. Opp. Calv. 7, 162. Holl. vert. blz. 15.
[227] Met een ongevormd of ingewikkeld geloof bedoelen de Roomsen een geloven van al wat de Kerk leert, zonder dat men de leerstukken kent, die men geloven moet. Een gevormd geloof kent ze.

geloof de kracht hebben, dat ze in staat zijn te rechtvaardigen; zodat het bijna de schijn heeft dat ze het geloof spottend noemen omdat ze, zonder groot misnoegen te wekken, er niet over konden zwijgen, daar het zo dikwijls door de Schrift vermeld wordt. En hiermee nog niet tevreden, ontfutselen ze een gedeelte van de lof van de goede werken aan God, om dat op de mens over te brengen. Daar zij zien dat de goede werken weinig vermogen, om de mens op te heffen en dat ze zelfs eigenlijk geen verdiensten mogen genoemd worden, indien ze vruchten geacht worden van Gods genade, zo willen zij ze doen voortkomen uit kracht van de vrije wil, dat is, ze willen olie halen uit een steen. En zij loochenen wel niet dat de voornaamste oorzaak gelegen is in de genade; maar zij beweren dat daardoor toch de vrije wil niet wordt uitgesloten, waaruit, volgens hun zeggen, alle verdienste voortkomt. En dit leren niet alleen de latere sofisten, maar ook hun meester Lombardus, die hun Pythagoras is, en die men, vergeleken bij die lateren, nog verstandig en ingetogen zou kunnen noemen.
Het getuigde waarlijk van een wonderlijke blindheid dat hij, ofschoon hij Augustinus zo dikwijls in de mond had, niet heeft gezien, met hoe grote zorgvuldigheid die heilige man er voor opgepast heeft, dat geen enkel deeltje van de roem van de goede werken op de mens overgebracht werd."[228]
En nu

Calvijns beroep op de kerkvaders:

"Sadolet, u weet — en wanneer u dat nog ontkennen zult, dan zal ik er voor zorgen, dat iedereen gewaar wordt, dat u het weet — wij zijn het niet alleen minstens zo eens met de oude kerk als u, maar zoeken ook volstrekt niets anders dan juist het oude gelaat van de Kerk weer te herstellen; dat gelaat, dat eerst door onbeschaafde en juist niet van de edelste mensen smadelijk is ontsierd. Daarna door de Paus en zijn partij deerlijk verwond en bijna vernietigd is. Ik zal U niet zo hard vallen, dat ik de door de apostelen gegrondveste gestalte van de Kerk in uw Geest oproep; in haar hebben wij echter **ondanks alles de enige grondtrek van de ware Kerk; elke schrede van haar af is een dwaalweg**. Ik zal u tegemoet komen: stel u, zo vraag ik U, eenmaal de gestalte van die oude kerk voor ogen, zoals zij was ten tijde van Chrysostomus en Basilius bij de Grieken, van Cyprianus, Ambrosius en Augustinus bij de Latijnen. Uw eigen geschriften moet u toch wel geloven? En zie dan op de ruïnes, die daarvan nog bij u zijn overgebleven. U zult dan stellig een verschil opmerken, zó ontzettend, als de profeten ons tekenen tussen de heerlijke bloeitijd van de kerk onder David en Salomo, en het spotbeeld vol van bijgeloof waartoe de Godsverering onder Zedekia en Jojakim was ontaard. En wilt u dan hen vijanden van de oude tijd noemen, die vol ijver voor oude vroomheid en heiligheid, ontevreden met het huidig algemeen verderf, zich inspannen om alles, wat in de kerk vernield en verslagen ligt, te herstellen en tot oude glans te brengen?"[229]
"Laat ons nu Augustinus met zijn eigen woorden horen spreken, opdat de Pelagianen van onze tijd, dat zijn de Sofisten van de Sorbonne, niet, overeenkomstig hun gewoonte, lasteren, dat wij de gehele oudheid tegen hebben. Daarin volgden zij natuurlijk hun vader Pelagius na, door wie eens Augustinus zelf in hetzelfde krijt is getrokken." En dan haalt hij een plaats van Augustinus aan en eindigt met deze woorden: "Want ook dit zijn woorden van hem: dat alleen de genade alle goede werk in ons bewerkt."[230]
"Chrysostomus schrijft ergens[231] aldus: waar barmhartigheid gevraagd wordt, toornt niet het oordeel; waar barmhartigheid gezocht wordt, is geen plaats voor straf; waar barmhartigheid is, is geen onderzoek; waar barmhartigheid is, is de verantwoording kwijtgescholden. Hoe men

[228] Inst. III 15. 7.
[229] Aan Sadolet. Opp. Calv. 5. 394, Kerk v. Christus blz. 33. Um Gottes Ehre blz. 53.
[230] Inst. II. 3. 13.
[231] Homil. 2 in Ps. 50.

deze woorden ook verdraait, ze zullen nooit met de leerstellingen van de scholastiek kunnen verzoend worden."[232]
Thans laten wij volgen een staaltje van

Calvijn's scherpzinnigheid

"Wij bekommeren ons zelfs ook niet om de scherpzinnigheid van Thomas (van Aquino), waarmee hij beweert dat het **vooruitweten** van de verdiensten **wel niet** de oorzaak is van de uitverkiezing gezien van de zijde van God, Die uitverkiest; maar dat het, bezien van onze kant, in zekere zin zo genoemd kan worden; namelijk naar een bijzondere schatting van de uitverkiezing, gelijk wanneer gezegd wordt, dat God voor de mens heerlijkheid predestineerde uit de werken, omdat Hij besloten heeft hem de genade te schenken, waardoor hij de heerlijkheid kan verdienen. Want daar de Heere wil, dat wij in de verkiezing op niets anders zullen zien dan op Zijn loutere goedheid, zal het een zeer verkeerde neiging zijn, indien iemand hier iets meer begeert te ontdekken.
"Wanneer wij met scherpzinnigheid willen strijden, dan zijn wij wel in staat om dat **spitsvondigheidje** van Thomas te ontzenuwen. Hij beweert dat de heerlijkheid van de uitverkorenen in zekere zin gepredestineerd wordt uit de verdiensten; want God predestineert hun de genade, waardoor zij de heerlijkheid kunnen **verdienen**. Maar als ik daar nu eens tegen inbracht dat de predestinatie tot de genade dienstbaar is aan de uitverkiezing ten leven en als het ware haar dienares is? En dat de genade hun gepredestineerd wordt, aan wie het bezitten van de heerlijkheid reeds lang toegewezen is, omdat het de Heere behaagt Zijn kinderen uit de verkiezing te leiden tot de rechtvaardigmaking? Immers daaruit zal volgen dat de predestinatie tot de heerlijkheid veeleer de oorzaak is van de predestinatie tot de genade, dan omgekeerd.
Maar weg met zulke twisten! daar die overbodig zijn tussen hen, die menen, dat er voor hen genoeg wijsheid is in Gods Woord. Want naar waarheid is oudtijds door een kerkleraar (Ambrosius) dit gezegd, dat zij, die de verkiezing door God aan de verdiensten toeschrijven, wijzer zijn dan behoort."[233]
Zie hier ook een proeve van

Calvijns humor en spot

Daarvan getuigen de volgende plaatsen. "Hoewel het volkomen bekend is aan allen die Rome kennen (dat er namelijk ongelovige pausen zijn geweest) houden toch de Roomse theologen niet op te roemen dat door een **privilege van Christus** er voor gezorgd is, dat de paus niet kan dwalen, omdat tot Petrus gezegd is: "Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude". (Luk. 22: 32). Ik vraag u, wat bereiken zij met zo onbeschaamd te spotten anders dan dat de gehele wereld begrijpt, dat ze zo tot de uiterste goddeloosheid gekomen zijn, dat ze nòch God vrezen, nòch de mensen ontzien? Maar laat ons doen alsof de goddeloosheid van de pausen, die ik noemde, verborgen is, omdat ze haar nòch in predikatiën nòch in geschriften geopenbaard hebben, maar alleen — binnensmuurs hebben bekend gemaakt. — Maar wanneer ze willen dat het **privilege**, dat ze voorwenden, van kracht is, dan moeten ze uit het getal van de pausen schrappen Johannes, de 22e paus, die openlijk beweerd heeft, dat de zielen sterfelijk zijn en tegelijk met de lichamen vergaan tot de dag van de opstanding toe. — Dit voorbeeld maakt, dat ik met mijn tegenstanders niet meer behoef te redetwisten over hetgeen zij zeggen, dat de Roomse stoel en zijn pausen **in het geloof** niet kunnen uitglijden, omdat tot Petrus gezegd is: Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude.

[232] Inst. III 4. 38.
[233] Inst. III 22-9.

"Ongetwijfeld is hij door een zó schandelijke soort van val uit het rechte geloof gevallen, dat hij een treffend bewijs is voor de nakomelingen, dat het niet alle Petrussen zijn, die Petrus in het bisschopsambt opvolgen. Trouwens ook dit is op zichzelf te kinderachtig dan dat er op geantwoord behoeft te worden. **Want indien ze op Petrus opvolgers willen betrekken al wat tot Petrus gezegd is, dan zal daaruit volgen, dat ze allen duivels** zijn, daar de Heere ook tot Petrus gezegd heeft: "**Ga weg, achter Mij, Satanas, want gij zijt Mij een aanstoot**." (Ms. 16: 23). Want het zal **ons** even gemakkelijk vallen dit laatste **tegen hen** te keren, als **hun** om ons **het andere tegen te werpen**. Maar het lust mij niet te strijden door dwaze dingen te zeggen: ik keer terug daarheen, vanwaar ik ben afgedwaald.[234]

Bonaventura, één van de beroemdste scholastieken werd bijgenaamd Dr. Seraficus (van Serafijn = engel) evenals Thomas van Aquino dr. Angelicus (= de engelachtige) werd genaamd. Zie hier hoe Calvijn op de eerste van die eretitels zinspeelt: "En voorwaar deze titel van getrouw dienstknecht van de Heere moet ons veel heerlijker zijn, dan of wij al duizendmaal **serafijnen** en scherpzinnig genoemd worden."[235]

"En Jezus, hem aanziende, beminde hem. Dat de papisten hieruit afleiden, dat de burgerlijke brave werken, die niet door ingeving van de Geest gedaan worden, maar door de mens gedaan worden voordat hij wedergeboren is, toch wel iets verdienen "de congruo", gelijk zij zeggen, (d.i. naar evenredigheid) is een al te kinderlijke fantasie. Want zo wij de verdiensten daaruit willen afleiden, dat God iemand liefheeft, dan **zullen de kikvorsen en de vlooien ook verdiensten hebben**, omdat God alle schepselen zonder onderscheid liefheeft."[236]

"Opheffende reine handen". "Deze ceremonie is te allen tijde gewoon geweest, omdat dit gevoelen ons van nature is aangeboren, dat wij opwaarts zien als wij God zoeken. En is altijd zó gewoon geweest, dat ook zelfs de afgodendienaars, hoewel zij God aan houten en stenen beelden hechtten, nochtans deze wijze van de handen naar de hemel op te heffen, behouden hebben. Zo zullen zij dan leren, dat het een ceremonie is, die met de ware godzaligheid wel overeenkomt, zover de waarheid die daarbij afgebeeld wordt, daarbij is, te weten, dat wij, vermaand zijnde, dat God in de hemel te zoeken is, ten eerste niets aards, noch vleselijks van Hem denken; daarna, dat wij de vleselijke genegenheden afleggen, opdat onze harten niet verhinderd worden, zich boven de wereld op te heffen. Wanneer de geveinsden de handen in het bidden opheffen, **zo zijn zij gelijk apen**; omdat zij met het uitwendige teken betuigende, dat zij het hart opgeheven hebben, aan de steen of het hout hangen, alsof God daarin besloten ware."[237]

"Indien dan Maria's geluk, haar gerechtigheid en haar leven, giften zijn van de onverdiende liefde van God, en al haar deugden en voortreffelijke hoedanigheden haar oorsprong vinden in de goedheid van God, zo handelt men meer dan verkeerd met te leren, dat wij van **haar** behoren te vragen, wat zij evenzeer als wij van elders ontvangen had.
In meer dan grove onwetendheid hebben de Roomsen deze **begroeting** van de Engel **als door een toverslag in een gebed veranderd**; en hun waanzin stijgt daarin ten top, dat hun voorgangers op de predikstoel niet anders om de genade van de Geest van God mogen vragen, dan met hun: Wees gegroet, Maria! Behalve dat dit hier alleen als een groet voorkomt, zo matigen zij zich daarmee onbedacht het werk van een ander aan, een werk dat God alleen aan de Engel opgedragen heeft; dubbel dwaas wordt echter hun nabootsing als wij bedenken, dat

[234] Inst. IV 7.27 v.
[235] Op 1 Tim 4: 6.
[236] Op Marc. 10 vs. 21.
[237] Op 1 Tim. 2 vs. 8.

de persoon, die zij begroeten, afwezig is."[238]
Dat Calvijn geen grijntje respect had voor het gezag van de Paus, blijkt uit de volgende plaats:
"Door welke kunstgrepen ook de satan trachten zal de kinderen van God her- en derwaarts af te trekken, **in Christus Zelf is de heilige band van de eenheid**, die hen onderling verbonden behoort te houden. Vanwaar toch de verstrooiing, anders dan daarvandaan, dat velen zich afkeren van Christus, in Wie alleen onze kracht gelegen is? Hier wordt ons derhalve de wijze voorgeschreven, waarop een heilige samenbinding bevorderd wordt, en de afwijkende dwalingen het lichaam van de Kerk niet vaneen scheuren zullen; namelijk door in Christus gegrond te blijven. En dit moeten wij wel in acht nemen; want Christus bindt ons hier niet aan het **oppergezag van de stoel van Rome** of aan enige **andere nietswaardige dingen**; maar de wijze waarop Hij uitsluitend Zijn Kerk bijeenhoudt is deze, dat allen op Hem als het enige hoofd het oog gericht houden. Daaruit volgt dat allen, die door een **zuiver geloof met Hem verenigd zijn, buiten gevaar van scheuring zijn**."[239]

Hij schroomt ook niet aan te wijzen dat ook andere dingen, behalve de beeldendienst, aan het heidendom ontleend zijn.
"In nederigheid en dienst van de engelen. Deze woorden lees ik te zamen: want na de nederigheid komt de dienst van de engelen. Gelijk heden de papisten datzelfde voorwenden, als zij van de **dienst van de heiligen** filosoferen. Want uit de nederigheid en geringheid van de mensen besluiten zij, dat men dan middelaars moet zoeken, die ons te hulp komen. Nu, Christus heeft Zichzelf vernederd, opdat wij **rechtstreeks tot Hem** zouden komen, al is het dat wij zeer ellendige zondaars zijn. Ik weet wel dat sommigen deze woorden: dienst van de engelen, anders uitleggen, te weten, dat het een dienst is, welke de mensen geleerd hebben **van** de engelen. Want de duivel heeft altijd zijn bedriegerij onder deze naam verkocht. Heden roemt de paus, dat al die **beuzelingen**, waardoor hij de zuivere dienst van God geschonden heeft, **openbaringen** zijn. Desgelijks hebben voortijds de tovenaars gezegd, dat al de bijgeloviglieden, die zij verzonnen, hun van de engelen als van hand tot hand overgeleverd waren. Alzo menen zij, dat Paulus hier alle verzonnen godsdienst hekelt, die valselijk door de autoriteit van de engelen aangeprezen wordt. Maar naar mijn oordeel hekelt hij meer het gedichtsel van **engelen te dienen**. Vanaf het begin aan hebben bijgelovige mensen de engelen gediend, om door hen toegang te hebben tot God. Met deze dwaling is ook de gemeente besmet geworden door de **Platonici**, Want hoewel Augustinus hevig doorhaalt en zeer veroordeelt al wat zij leren van de engelen te dienen, zo zien wij nochtans, wat daar geschied is. Zo iemand de **geschriften van Plato** wil leggen naast de **papistische theologie**, die zal bevinden, dat zij het **ganselijk van Plato overgenomen hebben**, wat zij van de dienst van de engelen snateren. De inhoud is deze, dat men de engelen moet dienen, die Plato noemt demonen, om hun gelukkige voorbidding."[240]

Wij hebben enige tijd stilgestaan bij de strijd van Calvijn tegen de Roomse scholastiek, omdat

de argumenten van Calvijn tegen Rome nog steeds actueel zijn

Want, zoals wij reeds hebben gezien, is deze methode nog geheel de leermethode in de Roomse kerk, zoowel bij de opleiding van de Geestelijken als in de apologie om andersdenkenden aan te lokken tot de Roomse kerk te komen. Al de argumenten van Calvijn en van de andere hervormers tegen het Roomse leersysteem zijn dus nog geheel van kracht, ook voor onze tijd, en hebben niets van hun betekenis verloren. Op het Concilie van Trente

[238] Op. Luk. 1 vs. 28.
[239] Op Matth. 24 vs. 28.
[240] Op Col. 2 vs. 18.

(1545-1563) heeft de Roomse kerk de roepstem van God die in de Reformatie tot haar kwam, officieel en plechtig afgewezen en daarmee de vreeselijke keuze gedaan **vóór** de dwaling en **tegen** de waarheid. De terminologie van Calvijn en de andere reformatoren willen en mogen wij thans niet meer overnemen. Die hebben zij gebezigd als kinderen van hun tijd. Ook de wapenen van spot en sarcasme willen wij nu maar opbergen, hoewel die volkomen te begrijpen zijn evenals de spot, die Jesaja drijft met de afgodendienaars (Jes. 44),
Hoewel deze laatste wapenen waren in de verte niet te vergelijken met en deden in elk geval minder pijn dan de wapenen van brandstapel en zwaard waarmede Rome meende haar scholastieke leer te mogen verdedigen. En laat Rome nu nooit meer aankomen met de brandstapel van Servet te Genève, want al is het waar, dat al de hervormers in deze aan de zijde van Calvijn stonden, en Calvijn er bij de Raad op aangedrongen heeft, doch tevergeefs, om de vuurdood te veranderen in de dood door het zwaard, dit neemt niet weg dat wij die daad betreuren en veroordelen. Er is in 1903 te Genève een monument opgericht om daarmee schuld te belijden van de zijde van de protestanten. Het staat op de Place de Champel en heeft het opschrift (vertaald): Als eerbiedige en dankbare zonen van Calvijn, onze grote Hervormer, maar zijn fout, die de fout was van zijn tijd, verwerpende en overeenkomstig de ware grondslagen van de Hervorming en van het Evangelie aan de vrijheid van geweten vasthoudende, hebben wij dit gedenkteken ter verzoening opgericht, 27 Oct. 1903.[241]
Nog nooit heeft enige paus of enige priester in het openbaar schuld beleden voor de ontelbare brandstapels en andere moorden die door of in naam van Rome zijn gepleegd op kinderen van God, die de Heere wilden dienen volgens het Heilig Evangelie.
En dat **de Roomse scholastiek nog altijd een gevaar** oplevert voor zielen, ook in onze dagen, die naar rust en vrede zoeken, blijkt telkens en telkens.[242] Eén voorbeeld wil ik daarvan geven. In Febr. en Maart 1935 kon men in het Weekblad Woord en Geest een correspondentie lezen tussen één van de redacteuren en een vriend, die tot de Roomse kerk was overgegaan. Deze had in een Rooms tijdschrift geschreven dat de protestantse dominees onmiddellijk hun strijd tegen de Eucharistie zouden staken, indien zij gewaar werden wat hij bij het communiceren ondervond. De redacteur had hem toen gevraagd of dat gevoel niet louter subjectief was. Waarop hij o.a. het volgende antwoordde, nadat hij tegengeworpen had dat de zekerheid van de gereformeerden ook subjectief was daar zij zich beriepen op het getuigenis van de Heilige Geest, “doch dit blijft altijd oncontroleerbaar.” “Wat ik wens, is het **objectieve**, een buiten mij nu bestaande Christus, onafhankelijk van mijn gevoel, Die er ook zou zijn, zelfs al zou ik Hém verraden of verloochenen.” “Mijn geloof rust **op het gezag van de kerk. De geldigheid van dit gezag** leert mij de Christelijke Apologie met een bewijs, dat ieder mens, die met gezond verstand begaafd is, kan vatten,” “De kerk geeft mij voldoende grond voor mijn geloof. En de zending van de kerk is op **rede-gronden** aan te tonen.” “De **scholastieke wijsbegeerte** leert terecht, dat met de waarneming meteen de zekerheid van het object van de waarneming gegeven is. En daar uit de waarneming de begrippen en uit de begrippen de oordelen worden opgebouwd, is wel degelijk kennis van een **extramentale werkelijkheid** mogelijk. De vergissing van Kant is wel één van de grootste vergissingen uit de geschiedenis van de wijsbegeerte geweest! Het objectief-**denkend verstand** is in staat, van schrede tot schrede voortgaande, **het bewijs te leveren** voor de **goddelijke zending van de Kath. kerk**. Uit die goddelijke zending volgt weer haar onfeilbaarheid, en daardoor weet ik, dat zij en zij alleen mij de woorden van Christus: “Neemt en eet, dit is mijn lichaam” juist interpreteert.
Ziet u wel lezer, hoe deze scholastiek nog steeds voortgaat haar slachtoffers te maken?
Ik ga voorbij dat wij hier een uiting hebben van het naïef realisme, waarvan Kant ons toch wel grondig heeft afgebracht, maar op het voetspoor van Thomas van Aquino wordt het weer

[241] Doumergue Caractère blz. 171, Holl. 181, 160, Duits blz. 156.
[242] vgl. onze blz. 48 v.

opgedist en neemt waarlijk nog weer mensen gevangen.
Maar ligt hier niet een dure roeping van de volgelingen van Calvijn, om zijn werk hierin voort te zetten dat men deze scholastiek openlijk en onophoudelijk bestrijdt vanuit het standpunt van het geloof, en haar onwaarheid aan het licht brengt?
O mochten zij wat meer gelijken op dat viervoetig vriendje, waarvan Calvijn sprak,[243] dat het niet dulden kon dat zijn meester werd aangerand! Waarom zien ze altijd naar de verkeerde kant, als zij willen strijden tegen degenen, die de eer van God aanranden? In plaats van naar de juiste kant te zien, kampen zij heftig tegen oprechte kinderen van God, omdat die het met **hun** leerbeschouwing niet in alles eens kunnen zijn. **Dat deed Calvijn niet** (vgl. Joh. 8: 40c). Mij dunkt dat het toch veel erger is om beelden, gestorven mensen en een stuk brood te aanbidden, dan te geloven dat de Schrift leert dat Christus voor allen gestorven is! Wij zijn in staat met de stukken aan te tonen dat gelovigen die het laatste voorstonden, Calvijn's dikke vrienden waren, die hij als broeders in Christus liefhad,[244] maar met degenen, die het eerste deden had hij geen enkel punt van overeenstemming.
De correspondentie, hierboven bedoeld is nog om een andere reden voor ons van belang, daar het antwoord op de Roomse ontboezeming mij een symptoon is van de Geestesgesteldheid van onze dagen. Ik noem geen naam, want ik weet dat men in een Weekblad niet op alles uitvoerig kan antwoorden en niet overal diep op ingaan. Maar het antwoord op bovenstaande stelt mij toch wel heel erg teleur, Terecht constateert de schrijver dat dus het geloof van de Roomse Christen berust op het gezag van zijn Kerk, dat dit geloof dus is het voor waar houden van hetgeen de Kerk leert, maar dat geloof in reformatorische zin iets geheel anders is. Maar op de tegenwerping, dat het getuigenis van de Heilige Geest iets subjectiefs is, zegt hij: "dit onderschrijven wij niet. Zoals Dr. A. Kuyper in zijn "Encyclopaedie der H. Godgeleerdheid" opmerkt "beriepen de Reformatoren zich alleszins terecht ten principale op het testimonium Sp. Sancti, waaronder ze verstonden een getuigenis, dat rechtstreeks van de Heilige Geest, als de auteur van de Schrift, tot ons persoonlijk **ik** uitging, Zij noemden het daarom niet een argumentum **internum**, maar **externum**, omdat het niet uit ons **ik** opkwam, maar van buiten zich naar ons ik toebewoog. Of hier van subjectief dan wel van objectief moet worden gesproken, is een vraag, waarvan wij de beoordeling aan de lezer overlaten."
Het komt mij voor dat, zich door middel van Dr. Kuyper, op de reformatoren te beroepen, weinig bewijskracht heeft tegenover iemand die juist bewijs vraagt. Hier had de schrijver een prachtige gelegenheid gehad om getuigenis af te leggen van wat het getuigenis van de Heilige Geest in **zijn eigen ziel voor hem is** en waarom **Hij** de Heilige Schrift als Gods woord eert, niet omdat de Kerk het zegt of omdat Calvijn of de gereformeerden het zeggen, maar omdat **dit zijn persoonlijke ervaring is**, sedert God in zijn leven is ingekomen. **Dat** was het wat ik in § 6 bedoelde, toen ik schreef: Zonder geloofszekerheid is het een vrij onvruchtbaar werk om tegen Rome te strijden.[245]
Terecht zegt Prof. Gunning: Een protestantisme, dat niet door de Geest leeft, is terstond tegenover Rome machteloos.[246]
Als ik dus meen, dat de argumenten van Calvijn en de andere Hervormers tegenover Rome nog niets van hun **betekenis** verloren hebben, dan bedoel ik daar niet mee dat men naar Calvijn **verwijzen moet**, nee, men moet bij Calvijn en de anderen zelf ter schole gaan, hun argumenten toetsen en goed in zich opnemen en, is men van de waarheid daarvan verzekerd, en staat men in dezelfde zekerheid van het geloof als hij, ze dan als onze eigen overtuiging naar voren brengen; en dan blijkt het dat beeldendienst nog evenzeer door God veroordeeld wordt als in Calvijns dagen en dat het aanroepen van gestorven mensen, al noemt men ze

[243] Zie onze blz. 111.
[244] Denken wij o.a. aan à Lasco. Zie onze blz. 38 v.v.
[245] Zie onze blz. 48.
[246] Een woord over onze kerkelijke toestand 1880 blz. 5.

Moeder van God of heiligen, nog evenzeer Christus de eer van Zijn middelaarschap ontrooft als toen.
Daarom ben ik er niet helemaal gerust op, of het dwepen van sommigen met een man als Newman, die dan toch maar het geloof in Christus verloochend heeft en tot afgoderij is vervallen, voor vele onbekeerden niet de weg naar Rome effent. Het mystieke wordt door onbekeerden zo licht aangemerkt als het getuigenis van de Heilige Geest, terwijl het een verschijnsel is, dat ook in de heidenwereld voorkomt.[247]
Maar nu doet zich de vraag voor: indien Calvijn zo fel strijd voerde tegen de scholastiek van zijn tijd, zou hij dan in onze dagen alleen zijn ogen richten naar Rome?
Wij wezen er in het begin van § 11 op dat de scholastiek niet alleen maar een historisch verschijnsel was, maar een methode, een zienswijze, die nog tot op onze dagen voortleeft en wel naar onze innigste overtuiging, tot schade van ons Geestelijk en kerkelijk leven beide.[248]
Wij willen dat thans gaan aantonen.

§ 13 De Synode van Dordrecht en haar gevolgen

Op blz. 20 schreef ik, dat de Synode van Dordrecht de eerste stap deed op de verkeerde weg. Van die uitspraak moet ik rekenschap geven. Ik kan dit niet beter doen dan door het betoog te volgen van Dr. A.J. v. 't Hooft in zijn: de Theologie van Heinrich Bullinger in betrekking tot de Nederl. Reformatie.[249] Ware mijn boek een wetenschappelijk geschrift, ik kon er mij eenvoudig toe bepalen zijn betoog samen te vatten en naar zijn boek te verwijzen. Maar wie onder de gemeenteleden leest een theologisch proefschrift en dan nog wel één waarin vele Latijnse citaten voorkomen, soms wel van een bladzijde lang, en dat bovendien niet in de handel is? Het behandelt dezelfde stof die ons hier bezig houdt al is het niet van uit het standpunt van Calvijn, maar vanuit dat van Bullinger namelijk geloof tegenover scholastiek. En omdat het niet in ieders handen is of kan zijn, meen ik, dat het goed is dat ik zijn betoog hier volg, te meer omdat van Gereformeerd zijde verzekerd is dat zijn hoofdstelling weerlegd is.[250] Of dit terecht gezegd kan worden kan de opmerkzame lezer zelf beoordelen.
Over Bullinger's verbondstheologie hopen wij later nog eens te mogen schrijven in een hoofdstuk: Calvijn en de leer van het genadeverbond.[251] Thans is het ons te doen om wat de schrijver in het midden brengt omtrent de Synode van Dordrecht. Is het werkelijk tot schade van de Gereformeerd theologie geweest, dat Bullinger vergeten is? zo vraagt hij.
Hij beantwoordt die vraag bevestigend.
"Vooral omdat de Gereformeerd theologie er op is aangelegd zich in de richting, door Bullinger ingeslagen, te bewegen. Wij zijn er nu eenmaal aan gewoon geraakt het dogma van de Verkiezing en verwerping, in Calvinistische zin, als een kort begrip van de Gereformeerd Theologie te beschouwen. Maar is dit wel juist? Zou niet het dogma van de Predestinatie meer **een gevolg** van de Gereformeerd leer zijn, die **de leer zelf** in het kort samengevat? Het was er de gereformeerden bovenal om te doen, de leer van de **eeuwige verkiezing uit genade** te handhaven. Daarom deinsden zij niet terug voor de harde leer van de verwerping, al noemden zij zelf dit een "decretum horribile" (een verschrikkelijk besluit). Het Particularisme[252] bleek gevolgtrekking en niet beginsel van de Gereformeerd leer te zijn. Zelfs de houding van de Dordtse Synode bewijst dit. Zij deed moeite om niet over de verwerping, maar over de

[247] Zie: Karl Heim, Mystik oder Versöhnung? Unsere Verpflichtung zur Weltmission Berlin ± 1930.
[248] Zie onze blz. 96.
[249] Amst. 1888. Zie onze blz. 40.
[250] Ds. Landwehr Chr. Enc. 375 v. Dr. Rutgers. De invloed van Calvijn in de Nederlanden, blz. 31 v. en 219 v.
[251] Veel stof ligt daartoe reeds gereed in mijn tweede lezing. Zie onze blz. 10 v.
[252] **Particularisme** is de mening dat de verzoening door Christus alleen voor de uitverkorenen is aangebracht, **universalisme**, dat dit voor de gehele wereld geschied is, hoewel toch alleen diegenen die in Christus geloven, er deel aan hebben.

verkiezing te spreken, dus over het beginsel. Maar door het verzet van de Remonstranten werd dit echter onmogelijk gemaakt, Evenzo vermaande de Synode om over de leer van de voorbeschikking **op zeer gematigde wijze** te spreken, opdat alle ergenis vermeden zou worden. Vooral moeten wij niet vergeten dat de Dordrecht het supralapsarisme,[253] d.i. het echte Calvinisme[254] de leer van Bogerman, Gomarus en Maccovius verworpen is.[255]
Daarmede erkende de Synode dat het Gods oorspronkelijke plan was om aan Adam en al zijn nakomelingen de zaligheid te schenken. De eerste mens had die bedoeling van God verijdeld. Dat had God echter van eeuwigheid af **voorzien** en met het oog daarop **besloten** een deel van de mensen uit hun val te verlossen, een ander deel daarin te laten. Het voornemen van God, om een mensheid te scheppen, ten einde die te doen delen in Zijn zaligheid, ging dus in rang vooraf aan zijn besluit om zich slechts over een deel van de mensheid te ontfermen. Van dit laatste besluit mag de oorzaak niet gezocht worden in God, alleen in de mens.
Dat de Synode met Bullinger stelde dat God de val niet **vooruit besloten**, maar wel **vooruit gezien** heeft, is een anthropomorfisme,[256] dat niet mag worden toegelaten, Daardoor toch beperkt men liet Goddelijke wezen, daar God dan afhankelijk wordt gedacht van een vrije daad van de mens en voor God tussen vooruitzien en vooruitbesluiten geen onderscheid kan bestaan. Men wilde op deze wijze de **gevolgtrekking ontwijken**, dat God **auteur van de zonde is**, en **deze bedoeling** moet op prijs gesteld worden. Wij doen beter ook a.g. dit vraagstuk onze onkunde te belijden en er ons in te verheugen, dat wij de verzekering hebben dat God geen lust heeft in de dood van de zondaar.
Toch was deze beslissing van de Synode, welke te veel over het hoofd wordt gezien, een veelbetekenende stap. Daarmee beleed zij dat in de Godsdienst **niet de logica**, de hoogste rechter is, en dat het Particularisme niet in Gods wezen zijn grond heeft. Hoewel men nu meende dat het Particularisme gehandhaafd moest worden, in het belang van de leer, dat het geloof alleen een gave van God is, was men er steeds op bedacht dat harde gevoelen zoveel mogelijk te verzachten en als het kon, te verzwijgen. Men vreesde dat, zo het Remonstrantse gevoelen van een **uitverkiezing op grond van vooruitgezien geloof** de overhand nam, de zaligheid geheel afhankelijk van de mens zou worden gesteld, zodat er eigenlijk geen sprake meer kon zijn van **heilszekerheid**, en de **mogelijkheid** moest worden toegegeven van een verlosser zonder verlosten. Nee, zo protesteerden de Contra-Remonstranten, Christus staat niet alleen. Hij is omringd door een schare van verlosten. Het eeuwig voornemen van God kan niet falen, Zijn genade breekt de tegenstand van het hart, in welke Hij met Zijn Heilige Geest

---

[253] Infralapsarisme en Supralapsarisme zijn woorden, die zijn samengesteld uit het Latijnsche lapsus d.i. val (zondeval) en infra d.i. beneden binnen de grens en supra d.i. boven, over de grens. Als wij in de geschiedenis van de mensheid met onze gedachte teruggaan dan komen wij eindelijk aan de zondeval. Wijzelf staan aan deze zijde — infra — van de zondeval en kennen het menselijk geslacht als gevallen. Nu is het infral. de mening dat God besloten heeft uit die gevallen mensheid een deel te redden en de anderen te laten in de ellende waarin zij zichzelf door de zonde gestort hebben, (b.v. Art. 16 Ned. Gel. bel.). Het Supral. daarentegen meent dat God vóór dat de mens viel, het besluit nam om een mensheid te scheppen die eerst moest vallen, opdat Hij daaruit een deel zou redden enz. Deze mening gaat dus terug tot over de grens van de val, Supral. Tot deze mening komt men volgens de menselijke logica. De anderen durfden deze consequentie niet aan, omdat dit het gevaar meebracht dat men dan God voor een auteur van de zonde zou houden. De mensen die deze meningen waren toegedaan werden in de 17e eeuw en later in het Hollands genoemd benedenvaldrijvers en bovenvaldrijvers, woorden die toen geen ongunstige betekenis hadden omdat drijven toen betekende: toegedaan zijn. Thans betekent het heel wat anders, n.l. door dik en door dun volhouden, waarom men liever de Latijnse namen infra- en supralapsariers gebruikt.
[254] Dat was echter toen al niet meer het echte Calvinisme maar “het steeds meer in scholastiek ontaardende Calvinisme”, zoals de schrijver het later op blz. 237 noemt. Zie beneden onze blz. 129 v. en uitvoeriger in de samenvatting § 23.
[255] Het woord “verworpen”, dat Dr. v. ’t Hooft hier gebruikt, is te sterk. Met een grote meerderheid werd het infralapsarisme door de Synode als officiele leer van de Gereformeerd Kerken vastgesteld. Een kleine minderheid was voor het supralapsarisme, maar daar werd verder niet over gesproken.
[256] Mensvormige voorstelling omtrent God.

werkt, en de gelovige mag zich op grond van Gods Woord verzekerd houden, dat zijn verkiezing tot het eeuwige leven door God zal worden bevestigd.
De volharding van de heiligen hangt niet van de vallende en struikelende mens af, maar van de onwankelbare trouw van God. Was dit geen waardig protest? Al wat daarbij nu meer kwam, was gevolgtrekking, **niet beginsel**. Wanneer men de paden, door Bullinger bewandeld, ingeslagen had, men zou bewaard zijn gebleven voor die noodlottige gevolgtrekkingen, welke, als een onzalige erfenis van de Dordtse vaderen, zelfs nog in onze dagen loodzwaar drukken op het Geestelijk leven van meer dan één vaderlandse gemeente. Want niet het beginsel, waarom het te Dordrecht te doen was, heeft doorgewerkt, maar wel de **gevolgtrekkingen**. Er is een, zeker niet op de Heilige Schrift gegronde, theologie van lijdelijkheid ontstaan, die zelfs nog in de tegenwoordige tijd als bij uitstek Gereformeerd door leidslieden van de Gemeente aanbevolen, wrange vruchten heeft opgeworpen en nog afwerpt.
"Gelukkig, wij behoeven niet meer te kiezen aan welke zijde, die van de Contra-remonstranten of die van hun tegenstanders, wij ons zullen scharen. De keuze zou niet zo gemakkelijk zijn. Beiden kwamen op voor onbetwistbare waarheden.
In het handhaven van het **heilsuniversalisme** waren de Remonstranten gereformeerder dan hun bestrijders; maar het verdedigen van de **volharding der heiligen** door de Contra--remonstranten was evenzeer een strijden voor het gereformeerde beginsel. Zoals er bij het wegvallen van de leer van de volharding der heiligen geen geloofszekerheid meer bestond, evenzo kon er, wanneer het heilsuniversalisme niet gehandhaafd werd, niet meer ten volle vertrouwd worden op de roepstem van God ter bekering. Immers God riep ook zondaars, opdat Hij ze verharden zou, en in hun verharding een voldoende reden zou hebben Zich om hen niet te ontfermen.

Beide partijen wilden verzekerdheid van het geloof

Vandaar dat beiden verdedigden dat het geloof een gave van God is. Men heeft geen recht om het derde artikel van de Remonstrantie van 1610[257] met Trigland en Groen van Prinsterer, te wantrouwen. Zeker, door het geloof als een gave van God voor te stellen, begingen zij een inconsequentie. Maar ook de tegenpartij was inconsequent toen zij het **Infralapsarisme** verdedigde. **Inconsequentie** is niet altijd een fout. Een mens die steeds consequent wil zijn, moet minstens tot materialisme vervallen. Er is slechts één, die consequent is en zijn kan, namelijk God. Voor Hem ligt alles naakt en geopend. Hij kent de samenhang van alle dingen. Hij ziet het samenstel van het heelal als een sierlijk borduursel voor Zijn ogen, wij kunnen slechts aan de achterzijde de verwarde draden zien. Daarom, wij **kunnen** niet alleen niet consequent zijn, wij **mogen het zelfs** niet zijn. Voor ons zijn slechts de geopenbaarde dingen.

Het overbrengen van de strijd op intellectualistisch terrein

was de hoofdfout van de godgeleerde twisten in het begin van de 17e eeuw. Zo zagen de Remonstranten zich gedrongen de volharding der heiligen te loochenen om het **Universalisme** te redden; omgekeerd werden de Contra-Remonstranten genoodzaakt het **Particularisme** te verdedigen, ten einde de **geloofsverzekerdheid** te behouden.

---

[257] Art. 3 van de Remonstrantie luidt: De mens heeft het zaligmakend geloof niet van zichzelf, noch uit kracht van zijn vrije wil, daar hij de staat van afval en zonde niets goeds, wat waarlijk goed is (zoals in het bijzonder het zaligmakend geloof is) uit en van zichzelf denken, willen of doen kan; maar het is noodzakelijk, dat hij door God in Christus, door Zijn H. Geest wordt wedergeboren en vernieuwd, in verstand, neiging en wil en alle krachten, opdat hij het ware goed recht verstaan, denken, willen en volbrengen mag, voIgens het woord van Christus, Joh. 15 vs. 5: Zonder Mij kunt gij niets doen.
Zie: Prof. Dr. E.F. Karl Müller. Die Bekenntnisschriften der reformirten Kirche. In authentischen Texten. Leipzig 1903 blz. 854 (Latijn], Böckel a.w. blz. 550 (Duits).

Ook Bullinger heeft dit dilemma gevoeld. Er was een ogenblik in zijn leven, waarop hij naar één van de beide zijden scheen over te hellen. Het was toen Petrus Martyr in Zürich al zijn best deed om de theologie van Genève te doen zegevieren. Maar de weifeling duurde slechts een ogenblik, spoedig herstelde de Hervormer zich op schitterende wijze in de 2e Helvetische Confessie.[258] Al beging hij een inconsequentie, hij handhaaft zowel de **algemeenheid van Gods genade in Christus**, als de **volharding der heiligen**. Zijn vrees voor logische gevolgtrekkingen heeft hem gered. Daarom staat hij boven de twee partijen van de Remonstranten en Contra-Remonstranten. Hij stelde zich tevreden met hetgeen God openbaarde in de Heilige Schrift, welke volkomen bevat al wat tot onze zaligheid van node is. De verbondstheologie kent dan ook geen hoger ideaal dan Bijbelse theologie te zijn. Beslist weigert zij een stap verder te gaan dan de in de Bijbel gegeven openbaring haar voert, al moet zij daardoor systematische eenheid missen. Wij herinneren ons hoe Bullinger in het eerste Artikel van de Tweede Helvetische Confessie spreekt over de Heilige Schrift: "En in deze Heilige Schrift bezit de algemene kerk van Christus de volkomenste uiteenzetting van alles, wat bevorderlijk is tol het zaligmakend geloof en de behoorlijke inrichting van een Gode welgevallig leven."[259] Meer dan de kennis van het zaligmakend geloof en van het Gode welgevallig leven hebben wij niet van node. De Heilige Schrift doet ons God kennen zoals Hij zich de mensen openbaart. Die openbaring is een heilsopenbaring, want de eeuwige Raad van God bedoelt de zaligheid van alle mensen. De val van Adam bracht in dat eeuwig raadsbesluit geen verandering teweeg. Want de zonde was door God voorzien, en van eeuwigheid was de medicijn gereed, namelijk de menswording van Zijn Zoon. Zo stelt de verbondstheoloog op de voorgrond, dat God het heil van elke zondaar wil, al ziet hij met smart dat niet ieder dat heil aangrijpt.
Want de mens heeft de macht om het Verbond, dat God met hem heeft opgericht, te verbreken. Hier blijft Bullinger met zijn Geest verwanten staan. Hij maakt niet de gevolgtrekking, dat zij, die Gods verbond verbreken, daartoe zijn voorbeschikt, opdat God in hen Zijn gerechtigheid zou verheerlijken. Nee, er is slechts één bestemming voor alle mensen, d.i. kinderen van God te zijn en Gods heerlijkheid te beërven, Dat dit plan Gods niet met allen gelukt is waar, maar om dit bedroevende **feit te verklaren, wordt niet de logica te hulp geroepen**.
Hier staat

Verbonds theologie tegenover scholastiek
Persoonlijke ervaring tegenover logica.

De Verbonds-theoloog belijdt zijn eigen uitverkiezing ten leven als gegrond op **persoonlijke ervaring**. Dat zij, die Gods genade verwerpen, dus niet zijn uitverkoren is een gevolgtrekking, die de **logica** eist. Maar **persoonlijke ervaring en logica** laten zich als twee heterogene bestanddelen niet verenigen. De **scholastiek** schrikt voor die vereniging niet terug. Lijnrecht staat dan ook de **Verbondstheoloog** tegenover de **Scholasticus**. De **scholasticus behandelt de geloofsleer** als **object naar de regelen van de wetenschap, de verbondstheoloog getuigt van de hem ten deel gevallen genade**. Vandaar dat alle punten, die niet in verband staan met zijn betrekking tot God, hem als "koude kwesties" of "nieuwsgierige vragen" minder belang inboezemen. De scholasticus tracht door te dringen in de verborgenheden van God en wat niet geopenbaard is, vult hij aan door zijn logica. De verbondstheoloog daarentegen stelt zich gaarne tevreden met de geopenbaarde dingen en laat de verborgen dingen over aan de Heere, zijn God. De twee methoden, die van de **Verbondstheologie** en die van de **Scholastiek** kwamen feitelijk te Dordrecht met elkander in botsing. Niet dat elk van de twee partijen een

[258] Zie onze bladz. 40.
[259] Karl Müller a.w. blz. 170 (Latijn) Böckel a.w. blz. 285 (Duits).

bepaalde methode vertegenwoordigde, veeleer streden in elk van de twee de beide methoden om de voorrang. Ten gevolge van de gevallen beslissing

overwon de methode van de Scholastiek

Tot zover in hoofdzaak Dr. van 't Hooft.[260] Ik heb hier zijn betoog op de voet gevolgd, omdat hij zo duidelijk de fout van de Synode van Dordrecht heeft aangewezen. Toch meen ik, al heeft hij de tegenstellingen, waar het toen om ging, uitnemend getekend, dat hij Calvijn niet geheel billijk beoordeeld heeft. Ik zou ten minste niet durven zeggen dat het supralapsarisme, dat op de Synode verworpen werd, het "**echte Calvinisme**" was. Want wel heeft Calvijn uitdrukkingen gebezigd, waarop de supralapsariers zich konden beroepen, maar steeds heeft hij de predestinatieleer behandeld in verband met en vanuit de zekerheid van het geloof. Zijn volgelingen hebben echter die leer daarvan losgemaakt en toen ontstond wat van 't Hooft zelf op blz. 237 noemt: **het steeds meer in scholastiek ontaardende Calvinisme**, waarmee de theologie van Bullinger in botsing kwam. Zelfs wijst van 't Hooft er op (blz. 231) dat Dr. W. v.d. Bergh ons heeft aangetoond dat Calvijn's exegese protesteert tegen deze **ontaarding**, al voegt hij er als zijn mening aan toe, dat Genève's hervormer dit protest niet heeft laten werken in zijn eigen dogmatiek. Had Dr. van 't Hooft Calvijn zo goed gekend als hij Bullinger kende, dan zou hij zich hier en op menige andere plaats van zijn studie zeker anders uitgedrukt hebben. Het komt mij voor dat hij Calvijn te veel gezien heeft in het licht van de traditie, gelijk ook ikzelf gedaan heb, voordat ik door nadere bestudering van Calvijns werken zelf tot mijn tegenwoordige zienswijze over hem gekomen ben, een zienswijze, waartoe verscheidene Calvijn-onderzoekers van de laatste tijd, door onpartijdige geschiedvorsing gekomen zijn. Had van 't Hooft Calvijn in dit licht gezien, dan had hij hem stellig anders beoordeeld. Wat hij van Bullinger zegt,[261] dat deze de **algemeenheid van Gods genade** in Christus evenzeer handhaaft als **de volharding der heiligen**, kan m.i. met hetzelfde recht van Calvijn gezegd worden. Zo haalt hij b.v. op blz. 79 een plaats van Bullinger aan, waarbij deze de genade van God zó algemeen acht dat, van deze genade van God niemand is uitgesloten, dan die zichzelf door eigen schuld en ongehoorzaamheid uitsluit.[262] En hij meent dat Bullinger hierin van Calvijn verschilt. Maar in een aantekening op Hebr. 4: 1 zegt Calvijn precies hetzelfde, namelijk "Hij (de Apostel) geeft te kennen dat niemand verstoten wordt, dan degene, die de genade van God van zich stotende, eerst zichzelf al willens van de beloften van God onterft." Mij dunkt de verhouding tussen Bullinger en Calvijn verdient een nader onderzoek bij het licht waarin wij thans Calvijn zien. Ik hoop daartoe later een bescheiden bijdrage te mogen leveren. Inmiddels verwijs ik de lezer naar § 23.

Het was dus de fout van de Synode van Dordrecht, dat men de strijd overbracht op **dialectisch** of **intellectualistisch** terrein. Dat was de eerste **stap op de verkeerde weg**,[263] een weg waarop Assen nog lang niet het laatste woord gesproken heeft, want de weg van de scholastiek is een weg zonder einde.

Prof. Dr. Ed. Böhl[264] wijst er op, hoe jammer het is, dat ook op de Synode van Dordrecht de methode van Calvijn niet is gevolgd. Nu is juist deze Synode de grote kloof geworden tussen de Lutherse en de Gereformeerde Kerk. Misschien was de klove minder diep geworden, wanneer men met de Luthersen zijn uitgangspunt genomen had in de **rechtvaardiging uit het geloof**, in **de genade van God**.

---

[260] a.w. bladz. 211-215, 220-21, 223.
[261] Zie onze blz. 127.
[262] Bullinger Huysboek 5e Decade 7e sermoen. Ed. 1582, tol. 260[1].
[263] Zie onze blz. 20.
[264] In zijn werk: Von der Rechtfertigung durch den Glauben. Leipzig 1890. Dr. G. Oorthuys. De leer der praedestinatie, a.w. blz. 44 v. vgl. onze bladz. 68.

Op nog een andere fout van de Synode van Dordrecht, die echter in het nauwste verband staat met het intellectualisme, dat daar heerste, wijst ons Dr. J.G. Ubbink in zijn schitterend mooi boek "De nieuwe belijdenis aangaande Schrift en Kerk."[265] Hij wijst ons op het bekende maar toch bijzondere feit, dat er in de Hervormingstijd zovele belijdenisschriften ontstonden. Hij laat een verrassend licht vallen op de oorzaak en de bedoeling van dit opmerkelijk verschijnsel, waardoor hij een scherp contrast laat zien tussen de motieven die toen tot het uitgeven van zulke geschriften leidden en de motieven waardoor de Synode van Dordrecht werd gedreven om de Leerregels vast te stellen. Allerlei steden, vorsten, landen hadden hun geloofsbelijdenis, die ze aan elkaar toezonden en die zij wederkerig ondertekenden. Zo heeft b.v. de Keurvorst Frederik III van de Paltz aan Bullinger opgedragen een geloofsbelijdenis op te stellen, om daardoor te bewijzen dat zijn leer in de Heid. Catechismus, waartegen zoveel verdachtmaking en aanmerking inkwam, geen nieuwe leer was, maar zulk één, die in vele kerken geleerd werd.[266] Bullinger had voor zichzelf reeds zulk een belijdenis geschreven en deze werd nu als de Tweede Helvetische Confessie in 1566 uitgegeven.
Door vele kerken en staten werden belijdenissen opgesteld met de bedoeling om, door zich van blaam te zuiveren en aan te tonen dat zij niet waren afgeweken van het apostolisch geloof, te bewijzen dat zij de enigheid met de kerken van de andere landen wensten te behouden.
Zo lezen wij in de voorrede van genoemde Confessie:
In het bijzonder betuigen wij dat wij ons van de heilige christelijke kerken in Duitsland, Frankrijk, Engeland en andere landen, niet afzonderen, en ons van hen met **onchristelijke scheuring** niet willen scheiden en losmaken, maar dat wij met allen en met elk in deze christelijke waarheid volkomen overeenstemmen en hen met Christelijke liefde omvatten.[267]
"Men ziet", zegt Dr. Ubbink, "welk een principieel andere Geest , dan die van de Roomse Kerk, deze belijdenissen beheerst, en welk een geheel andere bedoeling zij hebben, dan om daarin een formulering te hebben om preventief de dwaling te kunnen weren en te zekerder te kunnen ontdekken, en een doelmatig middel te bezitten om de waarheid van de Kerk te kunnen handhaven, en hen, die er van afwijken te kunnen straffen met de kerkelijke straf, onschadelijk te maken, het zwijgen op te leggen en met de kerkelijke ban te treffen.
Nee, zij waren eensdeels zelf in verdenking, door verdachtmaking, laster en verdraaiing het was eensdeels een **verdedigingsmiddel**; zij waren op zelfverdediging bedacht, en wilden daarmee betogen, dat zij goed christelijk waren, overeenkomstig de beste conciliën en kerkvaders, de apostolische kerken en de leer van de Apostelen en van Christus zelf.
Maar behalve verdedigings-schriften waren het ook **eenheid-zoekende** geschriften, met de bedoeling om toch bij alles **te behouden de enigheid van het geloof**.
Daarom droegen zij ook in het geheel niet het karakter van kerkelijk bindende formulieren, waarop men zich contractueel, op straffe van afzetting, ipso facto bij afwijking, verbond.
Daarom droegen de **ondertekeningen** ook een volstrekt ander karakter. Immers ook andere kerkgroepen, die ook zelf haar eigen belijdenissen hadden, ook steden en vorsten en vreemde universiteiten ondertekenden.
Dit was geen verbintenis of belofte van niets anders te zullen leren, een soort van eed van trouw op de grondwet van de kerk, maar alleen een sanctie, een kenteken van echtheid, dat men er aan gaf, een aanbeveling, een recommandatie, een onderschrijving met zijn hand, dat zij niets bevatten, wat men met de leer van de Heilige Schrift in strijd achtte. De sterke was

---

[265] Wageningen 1931. Over en van deze auteur, die door de Gereformeerd kerken om dit boek als Gereformeerd predikant geschorst en afgezet is, hopen wij in § 17 en § 19 nog nader te horen.
[266] Over de bestrijding, die de Heid. Catech. te verduren had, zie men: Dr. M.A. Gooszen, De Heid. Catech. en het Boekje van de Breking des Broods in het jaar 1563-64 bestreden en verdedigd. Oorkonden en dogmen-historisch onderzoek. Leiden 1893.
[267] Zie o.a. Böckel a.w. blz. 283 v. Das grössere Geistliche und Herrliche Kleinod der Kirchen Gottes, in der Statt und Landschafft Basel, 1666 blz. 33.

hier niet de Kerk, die de ondertekening eiste; de Kerk was hier de zwakke, die om handtekeningen **vroeg** ter versterking van haar positie in de strijd tegen verdachtmaking, **een soort keur op het zilver en goud**.
Maar bovenal sprak in deze veelvuldige belijdenissen met de wederkerige ondertekeningen de zeer sterke bedoeling om met elkaar in alle landen **de ene Kerk van Christus te blijven**.
De bedoeling om, in plaats van de uitwendige, formele eenheid van de Roomse Kerk, verkregen door het ene centrale gezag met uitwendige macht bekleed, en als een wereldlijke overheid regerende en bevelende, een Geestelijke eenheid, niet door macht, maar door de inwendige reële kracht van de waarheid over de gehele wereld te bewaren; zonder regering een kerkelijke gemeenschap, waarvan Christus eniglijk en alleen de Koning, en alleen de Heilige Schrift de allen beheersende grondwet is.
Deze belijdenissen van de vroege, van de jonge Reformatie waren dus gedragen van de Geest , om in plaats van de uitwendige, pauselijk-subjectieve eenheid van de kerk, te realiseren haar innerlijke, objectief-reële, Geestelijke, vrije, Christelijke eenheid.
Zij wijzen er nadrukkelijk op, dat men aan deze belijdenissen zien kan, hoe hartgrondig afkerig zij zijn van het zich scheiden en losscheuren van de andere kerken door "onchristelijke scheuringen." Deze belijdenissen waren dus voor hen middelen, organen, waarmee ze bedoelden de zo door en door on-Christelijke scheuringen te voorkomen en, te bestrijden.
Vóór alles dreef hen deze Geestelijke eenheid; om, naar de Apostolische vermaning, en ook naar die met zoveel nadruk van Christus Zelf gegevene, met alle ootmoedigheid en zacht-moedigheid, met lankmoedigheid elkaar te verdragen in liefde, zich benaarstigende te behouden de enigheid des Geestes door de band des vredes."
En zo komt Dr. J.G. Ubbink nu op de Synode van Dordrecht. "Langzamerhand", zo gaat hij voort, "zijn deze belijdenissen echter van Geest én karakter veranderd.
De honderdjarige Reformatie stelt bij monde van de Dordtse Synode reeds een belijdenisschrift op, dat van een **volkomen andere Geest** is, dat de bedoeling heeft om voor scherpe formulering van de leer van de Kerk, de dwaling te beter te kunnen aanwijzen, dat wil zeggen: wat naar het oordeel van de meerderheid van hen, die (met behulp van de overheid nog wel) de macht hadden, de dwaling was. Met de bedoeling om in dit belijdenisschrift een middel te hebben, waardoor zij hen, die zij voor gevaarlijk hielden, konden straffen en onschadelijk maken, konden uitwerpen en het zwijgen opleggen.
Het is duidelijk, dat men hiermee **het zuivere beginsel van de eerste vroege Reformatie**, om alleen door het Geestelijk woord van de waarheid op Geestelijke wijze te regeren en tucht uit te oefenen, door alleen met het Woord te willen overtuigen, verlaten heeft, en in beginsel **teruggekeerd is naar de Roomse kerk-idee** om met uitwendige macht te willen regeren en de waarheid te willen staande houden."[268]
Mij dunkt, deze uiteenzetting van Dr. Ubbink is zo helder als glas.
En nogmaals vraag ik: Was het toevallig, dat er na de Synode van Dordrecht ten opzichte van het geloofsleven daling in de stem, onzekerheid en vrees in de taal van het geloof kwam, zoals Bavinck het zo karakteristiek uitdrukt? Ik herhaal hier nog eens die prachtige scherpe tegenstelling waarmee hij het Geestelijk leven na Dordt tekent: "men beleed thans zijn geloof niet meer, men geloofde alleen nog zijn belijdenis."[269]
Is datzelfde nog niet het geval, niet alleen in Gereformeerde kringen, maar ook in Hervormde?
Neen, die

daling van het geloofsleven na de Synode van Dordrecht was niet toevallig,

[268] a.w. blz. 77-80.
[269] Zekerheid a.w. blz. 45, zie onze blz. 20.

het was mede een noodzakelijk gevolg van de besluiten, op die Synode genomen. Is het niet tragisch om te zien, dat, waar de Contra-Remonstranten bedoelden de geloofszekerheid te beveiligen, zij juist door hun overwinning op scholastiek terrein, een weg insloegen, waarop die zekerheid hoe langer hoe meer aan het wankelen werd gebracht?
Immers, de ware leer was nu vastgesteld en moest gehandhaafd en verdedigd worden. Daardoor kon het niet uitblijven, dat men allengs meer de nadruk legde op zuiverheid in de leer dan op persoonlijk geloof. Ontroerend zijn de klachten van waarlijk vrome voorgangers als Voetius, Lodenstein, Jac. Koelman en anderen over de vervallen staat van de kerk. Er vormde zich allengs een hervormingspartij, die reformatie voorstond niet in de **leer** of de **kerkinrichting** — want die waren nu immers zuiver genoeg — maar in het Geestelijk leven. Men snakte naar meer **Geestelijk leven**. En toch, wanneer God dat nieuwe Geestelijk leven zond, werd het door de Scholastieke woordvoerders afgewezen en uitgebannen. Een verschijnsel dat zich tot in onze dagen telkens herhaalt en dat men wel één van de kenmerken van de Scholastiek kan noemen.
Ik breng u in herinnering twee Geestelijke bewegingen in ons vaderland, waarmede dit gebeurd is, een, waaraan de naam van Jean de Labadie is verbonden (midden 17e eeuw) en een, ontstaan te Nijkerk, onder de prediking van Ds. Gerardus Kuypers (midden 18e eeuw). Eerst spreken wij over

Jean de Labadie en de opwekking in Middelburg

De hervormingspartij, waarvan ik sprak, had een paar geschriften van de Labadie gelezen en men dacht: indien wij zulk een man eens hier konden krijgen. En ziet, de kerkeraad van de Waalse gemeente te Middelburg beriep hem tot zijn predikant. Met vreugde werd die tijding ontvangen. Brieven gingen er heen om hem te bewegen over te komen. Maar in Genève wilde men hem als predikant niet gaarne missen. Hij was uit de Roomse kerk overgekomen, voornamelijk door het lezen van de Institutie van Calvijn. Door de Jezuieten vervolgd, ging hij in 1650 te Montauban over tot de gereformeerde kerk.
Van 1654-66 was hij predikant in Genève. In menig opzicht herinnerde hij aan Calvijn. Door zijn bezielde ernstige prediking werd het gehele voorkomen van de stad veranderd. Schouwburgen en danshuizen werden gesloten en rustdagen met puriteinse strengheid gevierd, gerechtigheid en recht gehandhaafd. Uit alle protestantse landen stroomden jongelieden toe, ja zelfs grijsaards, om door de Labadie te worden onderwezen. En onder hen treffen wij ook Philip Jacob Spener aan, met wien de Labadie in een zeer vertrouwelijke omgang trad en wie hij zijn bijzondere inzichten volkomen meedeelde. Zoals men weet is Spener later de vader van het Piëtisme in Duitsland geworden.
Bovenstaande ontleende ik aan Dr. A.W. Bronsveld, die een zeer schoon artikel aan de Labadie gewijd heeft in zijn: Schetsen uit het godsdienstig en kerkelijk leven in de vorige eeuw.[270]
Naar het mij voorkomt was de Labadie een dankbare en echte volgeling van Calvijn, bij wie het eveneens boven alles ging om de zaligheid van de zielen en de zekerheid van het geloof.
Welnu, hij kwam in Middelburg en het duurde niet lang of daar ontstond een opwekking, waarop wij jaloers kunnen zijn. Hij was van oordeel dat een Chr. gemeente moest bestaan uit gelovige kinderen van God (precies als Calvijn). Hij schatte Geestelijk leven hoger dan een kerkinrichting. In zijn: Réformation de l'Eglise par le Pastorat, Middelburg 1667, wijst hij de predikanten aan als de naaste organen om een reformatie in de Kerk te verkrijgen. Immers zij zijn de herauten van het Woord van God, de herders van de gemeente, de zielzorgers. Kan

[270] Amst. 1873 blz. 36-49.

men hierin iets vinden, dat zelfs maar in de verte naar separatie-zucht zweemt? Hij noemt talrijke gebreken in het kerkelijk leven. Menigeen preekt tien jaren en er zijn nog geen tien mensen onder zijn prediking tot bekering gekomen. Een storm van verontwaardiging brak los en terwijl hij in Middelburg een rijke zegen van God ontving en zeer velen tot de zekerheid van het geloof kwamen, stelden zijn dorre collega's alles in het werk om hem weg te krijgen. Helaas is het hun tenslotte gelukt hem om allerlei niets betekenende redenen van zijn ambt te ontzetten.

Sinds dat uur, dagtekent bij hem een grote verbittering tegen de kerk. Was het een wonder, dat hij, die zich door God geroepen gevoelde om een Geestelijk hervormer te zijn, thans een secte vormde en een sektariër **werd**? Hij **was** het niet, maar is het **gemaakt**!

Dr. G. Oorthuys, die m.i, een geheel verkeerde kijk op de Labadie heeft, schrijft zelf[271]: De directe oorzaak van de Labadie's afscheiding was niet een kerkelijke veroordeling van zijn dogmatisch en kerkelijk standpunt, maar een aanklacht van de Labadie en zijn kerkeraad tegen de Utrechtse Waalse predikant Wolzogen, die in geschriften verdedigd had het anonieme werk "De wijsbegeerte, de uitlegster der Heilige Schrift" van 1665. De Waalse Synode stelde Ds. Wolzogen in het gelijk, veroordeelde de aanklagers en eiste van hen openlijke intrekking van hun aanklacht en rehabilitatie van Wolzogen. De Labadie en de zijnen weigerden en werden ten slotte definitief afgezet in april 1669. Waarom zegt Dr. Oorthuys nu niet dat in deze strijd de Labadie gelijk had? Wolzogen verdedigde de stelling dat het menselijke intellect de ware zin van de Heilige Schrift kan verstaan, en **dat zelfs een heiden de Schrift goed kan uitleggen**.[272] De Labadie daarentegen hield vol dat de Heilige Geest de rechte uitlegger van de Heilige Schrift is en dat dus voor het recht verstaan van de Heilige Schrift geloof en wedergeboorte nodig zijn, wij zullen zien dat hij hierin volkomen met Calvijn overeenstemde.[273] Het is dezelfde tegenstelling als die ons in deze studie bezighoudt, die van geloofservaring tegenover intellectualisme, Terecht zegt Goeters: Het was de piëtistische reactie van het religieuse element tegen het intellectualisme in de theologie.[274]

Toch meent Dr. Oorthuys, dat, hoewel de strijd tegen Ds. Wolzogen de **directe** oorzaak van de scheiding was de **eigenlijke** oorzaak, de diepere, wezenlijke drijfveer, die hem met de zijnen uit de kerk dreef, zijn overtuiging was ten opzichte van Kerk en Sacramenten en dieper nog, zijn overtuiging a.g. het ware Christendom. Maar Dr. O. moet zelf getuigen. "van een voorop gezette bedoeling om tot afscheiding en zó tot een zuivere kerk te komen, is mij niets gebleken." Van Berkum merkt op: "wij twijfelen met zo velen in die dagen, of niet meer de verbittering tegen de Labadie, dan wel de rechtvaardigheid vonnis over hem heeft geveld."[275]

Daarom, ik herhaal het, **was** de Labadie geen sectarier, maar hij werd het **gemaakt**.

Indien toen ter tijd de overheid als voedstervrouw van de kerk hem niet eerst uit Veere, daarna uit Amsterdam met zijn kring verjaagd had, dan zou hij de eerste afgescheiden gereformeerde gemeente in Nederland gesticht hebben. Toen de kring in 1736, na allerlei omzwervingen, ontbonden werd, had zij haar taak volbracht, zegt Bronsveld. En hij laat hierop volgen: "En die taak was allereerst geweest vele sluimerende wakker te schudden, veler ogen te openen voor de eenzijdigheid van de toenmalige orthodoxie. Als een warme levenwekkende adem is het Labadisme over onze vaderlandse kerk heengegaan. Tot de vroomsten heeft het gesproken en hen vervuld van hoger en heiliger gedachten omtrent de roeping van een kerk. De beroemde Willem Brakel heeft tweemaal op het punt gestaan Labadist te worden; maar voor

---

[271] Kruispunten op de weg der Kerk. Zwingli — De Labadle — Kohlbrugge. Wageningen, 1935 blz. 109 v.

[272] W. Goeters. Die Vorbereitung des Pietismus in der reformirten Kirche der Niederlande bis zur Labadistischen Krisis 1670. Leipzig 1911 blz. 218. Dit boek is zeer aan te bevelen, wanneer men een eerlijke, historisch gedocumenteerde beschrijving wil lezen over de Labadie en zijn strijd.

[273] Tegen Fighius. Opp. Calv. 6.270. Vgl. W. Niesel, Was heiszt reformirt? München 1934 blz. 9.

[274] a.w. blz. 215.

[275] H. v. Berkum. De Labadie en de Labadisten. Sneek 1851, I blz. 76.

de kerk bewaard, heeft hij niet vergeten om, zoveel in hem was, de dorre rechtzinnigheid te bestrijden. De vrome Lampe heeft openlijk zijn eerbied betuigd voor de Labadie: zo ook de vermaarde Herman Witsius; de geleerde prof. Vitringa heeft zich niet geschaamd de bewoners van het Waltha-slot te Wieuwerd te verdedigen. Zij hebben uitgewerkt, dat veel meer dan vroeger gelet werd op het hoge belang van een doeltreffende prediking, op de noodzakelijkheid van catechesatiën en bijbeloefeningen. De verstrooide leden van de gemeenten werden, zo als iemand terecht heeft gezegd, overal waar zij zich vestigden, een nieuw zout voor de kerk, en zo is deze stroming, eerst van de kerk zich losmakend, tot de kerk wedergekeerd. Wat zij hadden veracht, hebben zij veredeld, en wat zij verlaten hadden, hebben zij verrijkt."[276]

Het komt mij voor dat, wil men de Labadie billijk beoordelen, men onderscheiden moet tussen wat hij geleerd, geschreven, en gedaan heeft vóór zijn afzetting en daarna. Dat hij meende dat de kerk bestaan moet uit kinderen van God, is volkomen hetzelfde als wat Calvijn voorstond. Dat verwekte in die dagen wel de toorn van een dode orthodoxie, maar dat kan hèm toch niet tot verwijt gemaakt worden?

Dr. Oorthuys schrijft dat ook voor hem het H. Avondmaal is voor de ware gelovigen, voor hen, die geloven dat God hun genadig is. "Maar", zo gaat hij voort, "dat is wat anders dan: voor hen, die geloven, dat zij wedergeboren zijn." In het maken van deze tegenstelling ligt m.i. de gehele fout.

Calvijn is het daar in het geheel niet mee eens. Voor hem is dit geen tegenstelling. Hij zegt: de apostel Johannes betuigt dat de gelovigen weten dat zij kinderen van God zijn. En ongetwijfeld, **dat weten ze zeker**.[277]

Zeker, de Labadie had zijn fouten, Calvijn had die ook ; alle opwekkingen hebben hun fouten, maar als het ons werkelijk om vernieuwing van Geestelijk leven te doen is, zeggen wij: **Liever een opwekking mét fouten, dan in het geheel geen opwekking**.

Dit geldt ook van de tweede Geestelijke beweging, die ik bedoelde:

de opwekking te Nijkerk

Zij ontstond na een prediking van Ds. Gerardus Kuypers, waarover deze zelf eerst verbaasd, maar daarna hartelijk verheugd was. Velen begonnen hun zonden in te zien en kwamen daarover met hem spreken. Na korter of langer tijd vonden dezen de volle zekerheid van het geloof. De beweging greep om zich heen en vertoonde zich op vele plaatsen van ons land, te Groningen, Friesland, Gelderland en Zuid-Holland Dàt was de toenmalige kerkbewaarders te bar. Nu is het waar dat een opwekking altijd beschuldigend werkt tegenover een dode orthodoxie. Door vaak felle geschriften en allerlei maatregelen, werd de beweging, voornamelijk onder aanvoering van Prof. Joan van der Honert, doodgedrukt. Aandoenlijk is het om de waardige, vrome verdedigingsgeschriften van Ds. Ger. Kuypers te lezen.[278] Over deze

---

[276] A.W. Bronsveld, a.w. blz. 48. Over De Labadie kan men nog raadplegen: "**Oprecht verhaal** van het leven, gedrag en gevoelen van wijlen de Heer Joh. de Labadie. Uit het Frans vertaald." Amst. 1754 (zeer zeldzaam) Verder: "Anna Maria van Schuurman Eucleria of uitkiezing van het beste deel, waarin vertoont werd een kort begrip van haar leven, alsmede veel hoofdstukken van de godsdienst grondig werden verklaard." Amst. 1684 (343 blz.) En dan nog: "**Continuatie van de Eucleria**", achter Oprecht Verhaal, tezamen daarmee 307 blz. (mede zeer zeldzaam). Aanwezig Univ. Bibl Leiden, waar zich ook meerdere werken van de Labadie bevinden.

[277] Inst. III. 2.14. Zie ook op Rom. 8 vs, 16. En onze bladz. 21.

[278] G. Kuypers. Getrouw verbaal en apologie of verdediging der zaken, voorgevallen in de Gemeente te Nieuwkerk op de Veluwe., Amst. 1750. 4o (103 blz.)

Fr. Kuypers. Godgeleerde oefening over Ps. 25 vs 10, gehouden in de herberg tot Nieuwkerk op de Veluwe in 't laatste van de maand April des jaars 1750. Met een omstandig verhaal van de uytwerkselen en gevolgen, die dezelve aldaar gehad heeft. Tot vriendelijke en getrouwe onderrigting van de schrijver der Aanmerkingen op 't Verhaal en Apologie van Dr. Gerardus Kuypers. 1751 4o. (56 blz.)

G. Kuypers. Tweede pleitgeding teegens de wijdberoemden Heer Joan van der Honert Thz., behelzende in zig

Nijkerkse beweging heeft Prof. Dr. S.D. van Veen een uitmuntend en ontroerend artikel geschreven, eerst in de Bouwsteenen; daarna opgenomen in een bundel "Uit de vorige (18e) eeuw, vier voorlezingen," Utrecht 1887. Het eerste artikel luidt: De Geestelijke opwekkingen in ons Vaderland in het midden van de vorige (18e) eeuw.
Hij laat daarin zien hoe

de Geestelijke opwekkingen door de kerk steeds verworpen

werden, Aan het einde van zijn verhaal over de Nijkerkse opwekking, waarin ook de vervallen staat van de kerk ter sprake kwam, zegt hij:
"Treurig zag het er uit met de Gereformeerde Kerk in het midden van de vorige eeuw. Men scheen vergeten te zijn, dat Gereformeerd eigenlijk hetzelfde betekent als bekeerd, hervormd door God, vernieuwd naar het beeld van God. 't Is ons alsof bijna alles uit die tijd ons toeroept wat de profetenzonen van Gilgal Elisa toeriepen; de dood is in de pot.[279] En was er, zoals er toen was op natuurlijk, zo hier op Geestelijk gebied nog maar geweest een honger in het land. Maar ook die ontbrak. Geen leven, geen begeerte naar leven, — en met de wilde kolokwinten van een dode rechtzinnigheid tot spijze scheen men tevreden en gelukkig. Maar God wekte leven, hier en ginds, bij dezen, bij genen, bij velen. Hij verwekte mannen, die Zijn welbehagen volbrachten; Hij zond Zijn woord en het liep zeer snel; Hij wekte de op het kussen van de Formulieren sluimerende kerk voor een wijle op uit haar slaap, als 't ware haar toeroepende: Wat is U, gij hardslapende! En waarom deed Hij dat alles? Om zondaren tot hekering te brengen, o gewis; maar ook om alzo te werken aan de bekering van de kerk.
Laat ons het niet vergeten; nemen wij het ter harte.
Uit de dood wekt God het Leven. Waar Geest eloosheid woont, brengt Hij een Geestelijke bloei tot stand. De opwekkingen in de vorige eeuw roepen het luide ons toe. Op bekering komt het aan. De Gereformeerde kerk heeft zich, niettegenstaande Gods krachtige roepstem in het midden van de vorige (18e) eeuw, niet bekeerd.
Het oordeel van God over haar is dan ook gekomen. Verder en verder afdwalende, meer en meer van kracht en van leven ontbloot is zij ten ondergegaan en op hare puinhopen is de Ned. Herv. Kerk gesticht. Haar ondergang was waarlijk meer dan verdiend."[280]
Ik verhaal deze dingen wat uitvoerig, omdat het m.i. nodig is dat de gemeente deze dingen weet.
En wat Prof. v. Veen zegt van de Kerk in Nederland, geldt ook van andere gevestigde kerken in het buitenland. Terecht zegt Prof. Dr. Em. Brunner, wanneer hij dankbaar heeft geconstateerd dat de Groepbeweging zich in alle landen meer en meer naar de kerk oriënteert, het volgende:[281]
"Tot dit tot nog toe gunstig verloop draagt ook bij, dat de kerken in het algemeen zich positief, sympathiek, tegenover deze opwekking stellen, en niet zoals in vroegere eeuwen door hun tegenstand, onboetvaardigheid en vervolgingszucht de opwekking **dwingen**, haar leven **buiten** de Kerk tot uitdrukking te brengen. Het grootste voorbeeld van zulk een afscheiding, die door de onboetvaardigheid van de Kerk nodig werd, is de reformatie. Luther wilde **volstrekt geen** eigen Kerk naast de Roomse stellen; hij wilde alleen de ene en enige

---

een wederleggend antwoord op het vierde Antwoord van de Professor, ter ontegenzeggelijke verdeediging van zijn Oud en Nieuw, Utrecht z.j. 4o (121 blz.)Men zie verder nog:
Jacob Groenewegen. Een opregt verhaaI en een verdediging van het werk der overtuyging en bekering van zondaren, voorgevallen in de Gemeente van Werkendam, in den Jaare 1751 en 1752, Gorinchem 1725, 4o. (176 blz.)
[279] 2 Kon. 4 vs. 38-41.
[280] a.w. 41 v.
[281] Prof. Dr. Em. Brunner, Die Kirchen, die Gruppenbewegung und die Kirche Jesu Christi Berlin 1936 (53 blz.) blz. 46 v.

Kerk van zijn tijd **van binnen uit** in de Geest van het Evangelie vernieuwen. Niet **hij** heeft **zich**, maar **de Kerk** heeft **hem** afgescheiden, Datzelfde geldt van Wesley en de methodistische opwekking, zo goed als van de Broedergemeente van Zinzendorf. Niets lag van deze mannen verder, dan een sekte te vormen; zij werden tot de vorming van een eigen gemeenschap **gedwongen** door een "Kerk" die hen niet duldde."
En wij voegen er bij: Insgelijks zou waarschijnlijk nooit het Leger des Heils geboren zijn, als William Booth, die vervuld was van de gedachte zijn bekeerlingen gerust te kunnen aansporen zich aan te sluiten bij de bestaande kerken uit de omgeving, niet gemerkt had, zoals hij zelf schrijft: "dat zijn protégés daar niet bijzonder hartelijk ontvangen werden — om het zo zacht mogelijk te zeggen."[282]
Maar er waren

nog andere gevolgen van de Synode van Dordrecht

Prof. Bavinck laat, na het meergenoemde citaat, volgen: "Deze orthodoxie effende onder de bredere kringen van het volk een weg voor het Rationalisme, dat de godsdienst maakte tot een zaak van het verstand, de waarheid aangaande de eeuwige dingen liet afhangen van historische bewijzen en verstandelijke redeneringen en de geloofszekerheid verwarde met redelijk inzicht."[283]
En Prof. Gunning meent: "het arminianisme, de gebrekkige anthropologie, door het **niet-ontwikkelen** van de Gereformeerd theologie wettig tevoorschijn geroepen, zegevierde evenzeer inderdaad, als het naar de kerkbepaling overwonnen was."[284]
Alles een gevolg van het vooropzetten van het verstand en het niet in het middelpunt van theologie en kerk plaatsen van de bekering en het leven met Christus.
En wat Gunning bedoelt met die ontwikkeling is hetzelfde als wat D.Ch. de la Saussaye aan Prof. J.H. Scholten schreef: "Nu is het tussen ons de vraag niet of de Gereformeerd belijdenis ontwikkeling behoeft. Ik geloof met u dat de **Dordtse Synode niet het laatste woord heeft gesproken en de ontwikkeling van de gemeente in kennis niet heeft voltooid**. Maar de vraag is tussen ons waarin die ontwikkeling bestaat. Volgens u, in de ontwikkeling en volledige toepassing van haar Godsbegrip, volgens mij in de overplanting van dat Godsbegrip uit het **metafysisch** op het **ethisch** en daardoor Christologisch gebied."[285]
In de eerste helft van de 19e eeuw kwam er een nieuwe Geestelijke ontwaking in ons land, genaamd:

het réveil[286]

Deze beweging stelde wederom de bekering en hbet leven met Christus in het middelpunt en heeft ontzaggelijk grote zegen verspreid, Behalve dat het een meer levende prediking bracht, is het vooral bekend, doordat het de stoot heeft gegeven tot de arbeid van de Inwendige Zending in de brede zin van het woord; Zondagscholen, Jongelingsverenigingen, Evangelisatiën en Reddingswerk zijn daarvan uitgegaan. Een stroom van Geestelijke lectuur vloeide over ons vaderland. Ik zal niet beamen wat wel eens gezegd wordt, dat deze beweging zich in het bijzonder tot de hogere intellectuele kringen bepaalde. Dat is in zijn algemeenheid

[282] Hulda Friederichs, De merkwaardige geschiedenis van het Leger des Heils. Met een naschrift van Generaal Booth. Uit het Engels door P. van Stein Callenfels. Baarn [1910] (175 blz.) blz. 166.
[283] Zekerheid a.w. blz. 45. Zie onze bladz. 21.
[284] Van Calvijn tot Rousseau, Rott. 1881 bladz. 37.
[285] Ernst en Vrede III. 1855 blz. 264.
[286] Zie over het Réveil o.a.: W, van Oosterwijk Bruyn. Uit de dagen van het Réveil. Rotterdam 1900 (392 blz.) en het onlangs verschenen boek van M. Elisabeth Kluit, Het Réveil in Nederland. Amst. 1936.

een onjuist gezegde. Maar toch was één ding jammer. Het meende dat men, om Christus toe te behoren en God te dienen in een toegewijd leven, alleen genoeg had aan Gods Woord, en daarbij de leer van de vaderen niet nodig had, een stelling die natuurlijk op zichzelf volkomen waar en zelfs Calvinistisch is,[287] maar waardoor men verzuimde tegenover een groot deel van ons volk, dat zich teruggetrokken had en leefde bij de lectuur van de oude schrijvers, aan te tonen, dat het geloofsleven, dat men bezat en aanprees, hetzelfde was waarvoor de Reformatoren en Calvijn waren opgekomen en wat ook die oude schrijvers, goed gelezen, eigenlijk bedoelden.
In het midden van de 19e eeuw verkondigde het liberalisme dat het nu wel uitgemaakt was dat er geen Openbaring van God bestond dan alleen voor zoverre die uit de natuur en het geweten te kennen was. Het Christendom werd verlaagd tot één van de vele godsdienstige verschijnselen van de menselijke Geest . Het was niet meer de vraag: Wat heeft God in Christus voor ons gedaan? maar hoe kunnen wij het verschijnsel, dat godsdienst heet, verklaren? De naam godgeleerdheid, welke te veel denken deed aan een God, Die Zich had geopenbaard, moest veranderd worden in die van "Godsdienstwetenschap."[288]
Nu werd "de godsdienst" op de ontleedtafel gelegd, geanatomiseerd en in stukken gesneden, zodat men ten slotte precies wist te zeggen uit welke elementen hij bestond, men had het verschijnsel, maar men meende, verklaard, maar "de godsdienst" was onder de operatie gestorven, Dat konden de gelovige theologen natuurlijk niet toegeven en men begon die "verklaring" te bestrijden.
Daarmee brak de

strijd tegen het naturalisme

aan. Sommigen meenden, eenvoudig tegenover al die (en wij erkennen gaarne vaak eerbiedwaardige) geleerdheid te moeten terugroepen tot het: "Daar staat geschreven."[289] Anderen o.a. D.Ch. de la Saussaye en zijn Geest verwanten meenden, dat dit geen bewijskracht had tegenover mensen, die niet geloofden dat de Heilige Schrift Gods Woord is, maar bevalen aan om een beroep te doen op het geweten van de mens, op zijn schuldgevoel en aan te wijzen dat voor de ontwaakte zondaar alleen heil is te vinden in de levende gemeenschap, door het geloof, met Jezus Christus.[290] Weer anderen vonden dit standpunt te vaag en te gevaarlijk en dachten nu de Christelijke waarheid te kunnen en te moeten verdedigen met dezelfde wapenen, waarmede het naturalisme die bestreden had, de dialectiek.
Zo ontstond

een nieuwe vorm van scholastiek

De leer die men te verdedigen had, moest een vast geformuleerde grootheid zijn, een beginsel waar men van uit kon gaan. Men greep daartoe terug niet naar de oorspronkelijke Chr. kerk, zoals Calvijn gedaan had, niet naar de Reformatoren, zelfs niet naar Calvijn, hoewel men dat wel zei en bedoelde, maar **naar de Synode van Dordrecht**, inzonderheid het derde van de drie Formulieren van enigheid, de Canones van Dordrecht. Dat dit te betreuren is, meent ook Dr. J.G. Ubbink, die, nadat hij heeft aangetoond dat de Geest van de Synode van Dordrecht een geheel andere was dan van de eerste reformatie[291], schrijft:
"Het is daarom zo jammer, dat de actie van de "rechtzinnigen" in ons land in de vorige eeuw,

[287] Zie § 24 aan het eind van dit boek.
[288] Prof. J.H. Gunning, Godgeleerdheid en godsdienstwetenschap, Utrecht 1892.
[289] o.a. Prof. J.J. v. Oosterzee. Het leven van Jezus door Ern., Renan voorloopig toegelicht blz. 84.
[290] D. Ch. de la Saussaye. Hoe moet het modern naturalisme bestreden worden? Rott. 1863.
[291] Zie onze bladz. 131.

die leidde tot de Afscheiding en de Doleantie en" — voegt hij er in één adem bij en niet geheel ten onrechte — "die zich nu in de Ned. Herv. Kerk openbaart in de Reorganisatie-beweging, de Synode van Dordrecht met haar Geest tot blinkend ideaal heeft, en niet is teruggegaan tot de eerste, meest zuivere reactie van de Reformatie tegen de Geestelijke overheersing van de Roomse Kerk."[292]
Maar toen men eenmaal teruggreep op de Canones van Dordrecht en daarmee kwam met de pretentie dat, wat men leerde de **oude zuivere gereformeerde waarheid** was, had men onmiddellijk het gehoor van dat deel van ons volk, dat, zoals wij boven zagen, zich had teruggetrokken en leefde bij de lectuur van de oude schrijvers. Dat volk werd vaak, niet zonder vleierij "het gereformeerde volk" genoemd, Alsof dat gereformeerde volk alleen **de** waarheid kende en bezat, en de mannen van het Reveil **niet**. Ik zeg: men had het gehoor van dat volk, want met het **geloof** daarvan was het in het algemeen treurig gesteld. Men leze de schone beschrijving bij Bavinck over het ziekelijke, klagende, zuchtende Christendom, waarin het geloofsleven na de Synode van Dordrecht hoe langer hoe dieper wegzonk. Deze beschrijving geldt niet alleen dat Christendom in de 16e en 17e eeuw, vóórdat door het **Methodisme en** Hernhuttisme naar Bavinck's eigen verklaring "de ganse Christenheid uit haar sluimering wakker geschud en tot nieuw krachtig leven ontwaakt is"[293] want het leeft tot in onze dagen voort.
Met kracht begon men echter de Methode van de scholastiek toe te passen en men heeft daardoor werkelijk bewonderenswaardige geleerdheid te voorschijn gebracht, maar helaas, op intellectuele wijze werd een orthodoxie, een "gereformeerdheid" gekweekt, welker kenmerk was een steeds verder jagen naar zuiverheid van uitdrukking en een veroordelen van Christenen, die met deze methode niet meegingen, Vele uitnemende leraars en professoren, die jarenlang in de bres gestaan hadden om de waarheid van het evangelie tegen het rationalisme te verdedigen, werden verdacht gemaakt en het "gereformeerde volk" tegen hen gewaarschuwd.
Men wekte de indruk dat men ten opzichte van God en Goddelijke dingen

zuiverheid van denken boven wedergeboorte

en gemeenschap met God stelde. Ja, het scheen wel alsof men eerst zuiver over Christus moest **denken** voordat men tot Hem gaan kon, Hierdoor ontstond een opvatting dat men zuiver in de leer en gereformeerd kon zijn, zonder te weten of men vergeving van zonden had en door God als kind was aangenomen. Ja men vond het niet eens nodig naar dit laatste een onderzoek in te stellen en men verdedigde deze houding met een verkeerd opgevatte uitdrukking uit de besluiten van Dordrecht. Daar staat: "van diegenen, die hun geloof uiterlijk belijden en hun leven beteren, moet men naar het voorbeeld van de Apostelen het beste oordelen en spreken: want het binnenste van het hart is onbekend."[294] Men exegetiseerde nu deze zin alsof er stond: diegenen die instemden met de belijdenis. Maar dat staat er niet. Die **hun** geloof uiterlijk belijden, niet het geloof van een ander, van de kerk, van de vaderen af van wie ook, maar **hun** geloof, hun eigen geloof. Dat was volkomen naar de Geest van de Reformatoren en van Calvijn. Voor Calvijn bestond de kerk uit gelovigen en huichelaars.[295] Gelovigen zijn mensen, die belijden, dat zij kinderen van God zijn en vergeving van zonden deelachtig zijn. Huichelaars zijn zulken, die hetzelfde zeggen, maar het is niet waar. Tussen die twee soorten kunnen wij geen verschil zien, want het binnenste is onbekend. Calvijn

[292] Nieuwe belijdenis a.w. blz. 81. Daarom ook: Terug naar de oorsprongen der Reformatie. Zie § 6 op onze bladz. 42.
[293] Zekerheid, blz. 53.
[294] Leerregels van Dordrecht, derde en vierde hoofdstuk § 15.
[295] Inst. IV. 1.7.

gebruikte door elkaar de uitdrukkingen **belijdenis van het geloof** en **belijdenis van de vroomheid**, b.v. waar hij beschrijft welke mensen bij de kerken gerekend worden.[296] De laatste uitdrukking is toch zeker niet voor tweeërlei uitlegging vatbaar?

Wij hebben getracht u te laten zien hoe de beslissing op de Synode van Dordrecht genomen, leiden moest en geleid heeft tot het ontstaan van een nieuwe protestantse, speciaal gereformeerde scholastiek. Past hierop nu niet precies de beschrijving van Prof. Honig, die wij aanhaalden? Namelijk deze methode wilde door het toepassen van de rede op de **geopenbaarde waarheden** een **zo scherp mogelijk inzicht in de geloofsinhoud** verwerven en op deze wijze de **bovennatuurlijke waarheid** aan de **nadenkende Geest** naderbij brengen.[297]
Het schijnt wel, alsof de schrijver zelf gevoeld heeft, dat deze naam wel eens aan de methode van de gereformeerden zou kunnen gegeven worden; hij weert dit althans reeds van te voren af door te veronderstellen dat dit **uit vijandschap** geschiedt. "Tegenstanders van de gereformeerde belijdenis trachten haar dikwijls te brandmerken met de woorden scholastiek en intellectualisme, Dat geschiedt ten onrechte, Scholastiek wil toch niets anders zeggen dan de **wetenschappelijke beoefening van de Theologie**."
Dat klinkt nogal onschuldig, maar dan ontgaat ons ten enenmale, waarom het geven van die naam **uit vijandschap** gegeven zou zijn, Gelukkig echter is niet alle beoefening van de Theologie scholastiek. Van vele gereformeerden van onze tijd is dit echter wel het geval. Wij willen onze gronden daarvoor aangeven.
Zoals wij reeds met een enkel woord opmerkten, hebben wij in de Chr. Encyclopaedie een compendium van wat er in gereformeerde kringen gedacht en geleerd wordt.[298] De woordvoerders in die kringen hebben er hun overtuiging in beknopte vorm in neergelegd. Wij kunnen dus, al is het niet alleen, dan toch voornamelijk daaruit onze kennis putten om ons een beeld te vormen van de tegenwoordige scholastiek. Veel van hetgeen hier volgt heeft, mutatis mutandis,[299] ook betrekking op vele gereformeerden binnen de **Herv. Kerk**.

§ 14 De protestantse Scholastiek van onze dagen

Allereerst dan: welk antwoord ontvangen wij op de vraag:

Wat is gereformeerd?

Zie hier: "Gereformeerd is dan vooreerst de aanduiding van een **eigen religieus levensbeginsel**, dat door de vier voornaamste vragen beheerst wordt:
a. de vraag, of het in de religie **in de eerste plaats gaat om de eer van God of om de zaligheid van de mens**. Het verschil tussen die beide beschouwingen kwam vooral in tegenstelling met de Lutheranen aan het licht. Calvijn dacht meer theologisch, ging van God uit (dat is niet waar C). Luther meer anthropologisch en ging van de mens uit, (dat is ook niet waar, C), De gereformeerde tracht rugwaarts alles uit Gods eeuwige raad af te leiden, (Calvijn deed dit niet. C) en voorwaarts alles aan de eer van God dienstbaar te maken (evenmin C). De Lutherse daarentegen neemt zijn standpunt in de historie en geniet in de zaligheid, welke hij door het geloof aanneemt. Daar is de hoofdvraag: Hoe komt God tot zijn eer; hier daarentegen, hoe komt de mens tot de zaligheid."[300] Deze tegenstelling is wel oud, maar niet waar.[301]

---

[296] Confessio fidei en professio pietatis b.v. Inst. IV 1. 8 en 9.
[297] Zie onze bladz. 97 Chr. Encycl. V 91.
[298] Zie onze blz. 40.
[299] d.i. met het nodige onderscheid.
[300] Dr. Joh. Jansen Chr. Encycl. II 295.
[301] Zie onze blz. 53 en 110.

De historische onderzoekingen van de laatste jaren zullen, hopen wij, die legende, die men elkaar napraat, wel uit de wereld helpen. Wij geloven te kunnen aantonen, dat alle Hervormers opkwamen voor de eer van God en dat bij allen in het middelpunt van hun streven stond: hoe komt de mens tot de zaligheid?
Iets verder lezen wij:
"De wetenschap wortelt alleen in het verstand, en maakt de religie tot een leer of een wijsgerig systeem. Het mysterieuse zetelt alleen in het gevoel en maakt de religie tot ervaring van aandoeningen. De zedelijkheid wortelt alleen in de wil en maakt van de religie alleen leven (dat is toch voorwaar geen kleinigheid! C). Maar volgens de gereformeerde beschouwing omvat de religie niet één vermogen, maar alle vermogens: hoofd, hart en hand; verstand, wil en daad, Zij **verlicht ons verstand**, opdat wij God en Goddelijke dingen mogen kennen. **Zij wederbaart ons hart**, opdat wij in God leren gelooven. En zij buigt onze wil, opdat wij God mogen liefhebben."
Wat dunkt u lezer? Doet de **religie** dat? Of doet Christus dat door de H. Geest ? Dit laatste is ook het gevoelen van Calvijn, wij zullen overvloedig gelegenheid hebben dit te zien.
Bemerkt u wel lezer, dat in bovenstaande aanhaling eerst **de verlichting van het vers**tand staat en in de tweede plaats **de wedergeboorte van het hart**? Dat is niet toevallig, Daarin wordt het karakter van die protestantse scholastiek openbaar.
Immers de

twee gronddwalingen

die èn de scholastiek èn het intellectualisme eigen zijn, en waarop wij reeds wezen[302], vinden wij hier terug als de twee grondzuilen, waarop het gehele gebouw van deze scholastiek rust, te weten I. God heeft waarheden geopenbaard en II. deze waarheden moeten eerst met het verstand worden aangenomen en kunnen dan zo tot het geloof voeren.
Wij gaan dit aantonen.

1. God heeft "waarheden" geopenbaard.

a. Deze waarheden zijn te vinden in de Heilige Schrift.
"De Heilige Schrift bevat al de **heilsopenbaringen** van God en leert ons alles volledig, wat wij moeten **kennen, geloven en betrachten**, om zalig te worden."[303]
"Wetenschappelijke zekerheid berust op redeneringen van mensen, latere onderzoekingen kunnen haar weer omver stoeten" — [mij dunkt dat dit al een zeer goedkope en geheel onwetenschappelijke uitspraak is, doch die bij de onontwikkelde schare wel zal inslaan] — "In zaken, de godsdienst betreffend, hebben we een andere zekerheid nodig, die op goddelijke autoriteit berust. Want bij de zaken van de religie geldt het onze hoogste belangen, ons eeuwig wel of wee. Twijfel moet hier buitengesloten zijn,
"De R. Kerk erkent de zekerheid van het geloof ten opzichte van de **voorwerpelijke waarheden van de openbaring**. Daarin ging Augustinus voor; daarin volgden de Roomse godgeleerden [dat zijn dus de scholastieken, C] daarmee stemden de protestantse theologen overeen [behalve juist de Reformatoren! C]. Niemand heeft het sterker uitgedrukt dan Calvijn,

[302] Zie onze blz. 101.
[303] Prof. Dr. A.G. Honig. Chr. Encycl V 127. Onwillekeurig denken wij aan vr. 2 van de Heidelb. Cat. Wat is er nodig te weten opdat gij zaliglijk leven en sterven kunt? Het antwoord luidt niet: al de heilsopenbaringen die God in de Heilige Schrift gegeven heeft, maar: hoe groot mijn zonden en ellende zijn, hoe ik daarvan verlost wordt en hoe ik God daarvoor dankbaar zal zijn. Daaruit spreekt toch wel enig verschil tussen de reformatoren en de huidige scholastieken.

die zegt, dat het geloof een "volle en bepaalde zekerheid" vereist, maar ook meebrengt."[304]
Wij hopen later aan te tonen dat Calvijn in de hierbij geciteerde plaats, Inst. III 2 15 begin, iets geheel anders onder geloof verstaat.
"De vraag welke de grond is van ons geloof" zegt Prof. Grosheide, "is reeds daarom niet zo eenvoudig te beantwoorden, omdat men "geloof" en "grond" in meer dan één betekenis kan gebruiken. Men kan onder geloof verstaan het geloven, het geloof **waarmede** men **gelooft**, maar ook de inhoud van het geloof, **hetgeen** men gelooft. En bij grond kan gedacht worden aan de laatste grond, waarop iets rust, de **zijnsgrond**, het innerlijk gezag, en de grond waarop onze kennis en erkentenis van iets rust, **de kengrond, het gezag**, wat ons betreft, — de inhoud van ons geloof ontvangen wij uit de Heilige Schrift, Tot de inhoud, behoort dat de Schrift is het Woord van God. Het gezag van de Schrift rust daarop, dat ze van God is, op de ingeving door de Heilige Geest : Dat is de **zijnsgrond** van haar gezag.
Nu straalt ze haar goddelijkheid uit (de autopistie), daarom kan er aan haar geloofd worden (objectieve kengrond), Wanneer nu in onze harten door de HEILIGE GEEST het geloven is gewekt, dan zijn wij door het getuigenis van de Geest in staat om de goddelijkheid van de Schrift op te merken. Dat getuigenis werkt onmiddellijk, onder het lezen van de Schrift en doet ons de inhoud van de Schrift aanvaarden, geloven. Maar om zover te komen, moeten wij eerst met de Schrift in aanraking zijn gekomen, wij moeten haar inhoud leren kennen, door lezen, prediking of enig ander middel. Wij krijgen dus dit schema: **objectieve zijnsgrond**: God gaf Zijn Woord; **objectieve kengrond** (de autopistie), de Goddelijkheid, die ons tegenstraalt; **subjectieve zijnsgrond**: het getuigenis van de H. Geest ; **subjectieve kengrond**; het lezen van de Schrift. In het eerste tweede en vierde geval gaat het om het geloof als geloofsinhoud, alleen in het derde om het geloven."[305]
Wat dunkt u lezer, is dit scholastiek of niet?
Met de term doorzichtigheid van de H. S. spreekt de Chr. Theologie niet uit "dat geheel **het systeem van de waarheid** zó klaar in de H. S. geopenbaard is, dat elke gelovige in staat is zelf dit gehele systeem uit de H. S. af te leiden. Ook is de H. S. niet doorzichtig voor hen, die het niet waarlijk om de zaligheid te doen is (vooral wanneer zelfs de **algemene verlichting van de Geest** wordt gemist, die gemeenlijk geschonken wordt aan hen die de H. S. lezen) 1 Cor. 2: 14. Om de H. S. recht te verstaan en zich door haar wijs te laten maken tot zaligheid, is de **bijzondere** verlichting van de Geest onmisbaar. Maar als het een zondaar waarlijk om de vrede bij God te doen is, dan kan hij desnoods zonder hulp van het **ambt** uit de Bijbel de weg van de zaligheid leren kennen.[306]
Die "algemene verlichting" is een uitdrukking, die, naar het mij voorkomt, noch bij Calvijn noch bij de andere Reformatoren voorkomt, en het woord "desnoods" zouden ze volstrekt weglaten.
Dr. K. Dijk veroordeelt de "ethische richting" o.a. daarom, omdat volgens haar: "de openbaring van God niet is de bekendmaking van leer, maar mededeling van leven."[307]
Volgens hem en zijn Geest verwanten is dus de openbaring van God wèl mededeling van leer, juist als wat wij aanwezen als één van de grondzuilen van deze scholastiek.

b. uit deze "waarheden" worden dogma' s gevormd.
"Het kerkelijk dogma (kan) omschreven (worden) als de **gelovige bezinning** over de schriftopenbaring, door de **Kerk** geformuleerd en **met gezag voorgedragen** om **te geloven**."[308]

---

[304] Dr. C.N. Impeta, Chr. Encycl. II 262.
[305] Prof. Dr. F.W. Grosheide, Chr. Encycl. II 259.
[306] Prof. Dr. A.G. Honig, Chr. Enc. V 127.
[307] Chr. Ecn. II 123.
[308] Prof. Dr. F.W. Grosheide Chr. Encycl. I 610.

"De Christelijke theologie nam het woord (dogma) over om er **de waarheden van het geloof** mede aan te duiden, die door God geschonken zijn en in **de kerk geldigheid hebben**. Omdat Rome de onfeilbaarheid van de Kerk leert, laat het de autoriteit van het dogma niet alleen op de Schrift rusten, maar ook op de kerk, of liever op de afkondiging van de Paus; maar de Hervorming stelde daar het beginsel tegenover, dat alleen het Woord van God artikelen **van het geloof kon vaststellen**, en anders niemand, zelfs geen engel uit de hemel (Art. Smalk. II 2).[309]

"De kerk moet bewust leven **uit hetgeen Christus** heeft geopenbaard, Ons denkend leven **heeft behoefte** aan een vast uitgangspunt en ook op het gebied van de religie vinden wij de vastheid alleen in de openbaring van God."[310] Speurt u, lezer, in deze zin het intellectualisme niet reeds?

Op de vraag of de naam dogmatiek de voorkeur verdient boven die van geloofsleer vinden wij dit antwoord:

"Het is toch duidelijk dat men bij deze titel (geloofsleer) gevaar loopt **af te glijden** op subjectivistische paden; als b.v. de dogmatiek wordt de systematische uiteenzetting van het "geloof van de gemeente", mist zij haar **vaste grondslag**, daar de inhoud van dit "geloof van de gemeente" zeer wisselend kan zijn. Daarom, al is de term dogmatiek nog niet oud (Reinhard 1659) hij is boven de term "geloofsleer" te verkiezen, als aanduiding van het **wetenschappelijk systeem van de Kennis van God**, welke hij aangaande zichzelf en aangaande alle schepselen als staande in relatie tot Hem **in Zijn Woord, aan de Kerk** heeft geopenbaard."[311]

"De gemeente (aldus beschrijft J. v.d. Sluis in zijn "De ethische richting" één van de hoofdgedachten van die richting) heeft er behoefte aan, over haar eigen geloofsleven na te denken, te onderzoeken in welke mate zij het leven, dat uit God is, zich toegeëigend heeft; en in hoeverre het door God in Chr. Jezus haar medegedeelde leven in haar openbaar wordt. Van het hart toch gaat het naar het hoofd, uit het leven komt de leer op. Welnu, dat zich uitspreken over haar leven op een bepaalde tijd doet een confessie geboren worden" en wanneer het nadenken en zich uitspreken over het geloofsleven op systematische en wetenschappelijke wijze geschiedt, dan verkrijgen wij de dogmatiek. Deze voorstellingswijze wordt door de Gereformeerde o.m. beantwoord met de opmerking dat naar Reformatorisch beginsel de Heilige Schrift **bron is van de leer** en dus ook van de dogmatiek en daarom het beginsel van de Ethische richting: de geloofservaring, het geloofsleven van de gemeente grondslag van de theologie, aan de eer van de Heilige Schrift tekort doet.[312]

Bij het art. Geloofsstukken lezen wij: "Maar wij zijn gewoon het gebruik van de uitdrukking: "geloofsstuk" te beperken tot die op de voorgrond tredende **waarheden**, die geweldig zijn, van beslissende betekenis, van ontzaggelijk gevolg, en die we aanvaarden enkel en alleen **omdat Gods Woord** ze ons leert en wij ze **dus geloven**; een geloven, waartoe ook Gods Woord zelf opwekt, denk b.v. aan Jezus' bekende uitspraak tot Thomas: Zalig zijn zij, die niet zullen gezien, maar nochtans zullen geloofd hebben, (Bedoelt de Heiland daarmee het geloven van waarheden? of het geloof in Hem? C). Grond van dit geloof, dat ons de geloofsstukken doet aanvaarden, is de goddelijkheid, het gezag van de Heilige Schrift (materieel naar haar inhoud, formeel naar haar zelfgetuigenis omtrent zichzelf) met het getuigenis van de Heilige Geest als bewegende oorzaak van het geloof."[313]

c. Deze dogma' s nu moeten in een belijdenis worden samengevat.

"De gemeente belijdt, wat God haar **geeft te belijden**. Zij spreekt uit wat God haar objectief

---

[309] Prof. Dr. H. Bavinck Chr. Encycl. I 609.
[310] Prof. Dr. H. Bouwman Chr. Encycl. I 276.
[311] Dr. C.N. Impeta Chr. Encycl. II 260.
[312] Dezelfde a.w. II blz. 260.
[313] Dezelfde a.w. blz. 261.

in Zijn Woord openbaart en hetgeen **subjectief door de genade** van de HEILIGE GEEST haar **geloofseigendom is geworden**. Het behoort mede tot de taak van de gemeente op aarde om **de waarheid**, die door de Godsopenbaring haar ter kennis gekomen is, **in te denken, te verstaan, te systematiseren** (Ef. 3 vs. 9, 18, 2 Tim. 1 vs. 10-19) (Deze teksten hebben echter op heel iets anders betrekking dan op bovenstaande C). Zij moet in eigen kring de waarheid Gods belijden en onderwijzen tot onderrichting van onkundigen. Zo werd de kerk als vanzelf verplicht haar belijdenis, als onderscheidingsteken van de waarheid van de leugen te openbaren en als een banier en veldteken te ontplooien."[314]
"In het Zendingsbevel (Matth. 28:1'9) ligt de hoofdinhoud van geheel de leer en de dienst van God, en tevens van de belijdenis van de gemeente."[315]
"Wel moet de **belijdenis** zijn vrucht van studie en nadenken, maar de vorm en de wijze van uitdrukking behoort van die aard te zijn, dat zij is niet een wetenschappelijke uiteenzetting van de leer, maar een **belijdenis van het geloof van de Kerk**, zoals zij **objectief vond** in Gods woord en **subjectief** heeft beleefd."[316]
"Daarom spreekt de kerk in haar belijdenis zich uit over wat voor de kennis en de **dienst** van God noodig is te **weten**, wat voor de weg van de zaligheid **gekend** moet worden. En zij leidt de mens altijd terug naar hetgeen God in Zijn Woord heeft geopenbaard."[317]
"De kerk **kan niet zonder een belijdenis** [o.a.] omdat de **eenheid** in het kerkelijk leven eist **eenheid van het geloof**. Wel is er nog een **hogere eenheid dan deze namelijk de eenheid in Christus**" (ik zou zeggen: **die hogere eenheid** moeten wij juist hebben, met minder kunnen wij niet toe, deze is de band, die de gelovigen samen bindt, maar u gevoelt, lezer, die hogere eenheid laat zich niet gebruiken om er een scholastiek systeem van te maken. Hier staan wij midden in het intellectualisme, zoals de lezer ook reeds aan de vorige uitspraken bemerkt zal hebben. C). "Maar in elke bijzondere kerkgemeenschap is eenheid van belijdenis nodig, omdat anders de kerk in tegenspraak komt met zichzelf, omdat anders geen **samenwerking** en **opbouwing** mogelijk is. Daardoor wordt ook de vrijheid (7c.) van de gelovigen gehandhaafd. Is er geen **bindende** belijdenis dan zijn de gelovigen een prooi van de willekeur van de leraren, die **hun mening** kunnen stellen in plaats van de leer van de kerk."[318]
Zijn die leraren dan geen gelovígen? Staan ze dan, als zij kinderen van God zijn, niet onder leiding van de H. Geest ? Durft men het niet die leiding niet aan? Of is men er niet zeker van dat ze waarlijk kinderen van God zijn? Hier zijn wij geheel op het terrein van een genootschap. Men spreekt aan die zijde, ook in de Chr. Encycl. vaak met zekere minachting over de Herv. Kerk als van het Herv. genootschap, maar mij dunkt hier zijn wij geheel aangeland in een genootschap, een vereníging met vastgesteld bindende statuten, waaraan de leden zich te houden hebben en het bestuur beslist wie op grond van die statuten lid kan worden en wie niet. De "hogere eenheid in Christus" komt niet in aanmerking. Denken wij maar aan Netelenhos, Geelkerken en Ubbink. Die hogere eenheid is immers niet iets concreets, daar heeft men geen houvast aan, daar kan men niet mee werken.[319]
Calvijn durfde het wèl aan met die hogere eenheid, zoals wij zien zullen.
Natuurlijk moet men, eenmaal op dat standpunt staande, deze belijdenis telkens als het nodig is, preciseren. De drie genoemde namen zeggen reeds genoeg, Men maakt een omtuining om de belijdenis evenals de Schriftgeleerden een omtuining om de wet maakten. Immers: "Natuurlijk is de belijdenis van de kerken van de Reformatie veel rijker, veel meer omvattend en diep dan die van de oude Kerk. Maar nog niet **alle waarheid van God** is daarin uitgestald.

---

[314] Prof. Dr. H. Bouwman Chr. Encycl. I 275.
[315] Dezelfde a.w. 275.
[316] Dezelfde a.w. 275.
[317] Dezelfde a.w. 275.
[318] Dezelfde a.w. blz. 276.
[319] Zie onze bladz. 16 v.

Dat kan ook niet, omdat **de volle** waarheid van God in al haar delen nog niet tot de bewustheid van de gemeente is doorgedrongen."[320] Die nadere bepalingen nu, door Synoden vastgesteld, hadden hetzelfde gezag als de belijdenis zelf. Kortom

men moet geloven op gezag

Hoe men dat verdedigt?
"Toen de Reformatie optrad, vond zij een sfeer van gezag rondom zich; alles steunde in de zaken van de godsdienst op het uitwendig gezag van Kerk en paus; en zij zou straks aan den lijve gevoelen hoezeer die beiden er op uit waren dat gezag ook met de strengste middelen te handhaven. **In zekere zin**", (ik verzoek uw aandacht, lezer, voor deze uitdrukking C.) "nam de Reformatie vlak daartegenover een geheel ander standpunt in door **uit te gaan van het geloof**." Uitnemend, doch niet **in zekere zin**, maar geheel en al. Ach was men daarbij maar gebleven! en keerde men er thans maar toe terug!
"Het gelovig subject trad toen reeds op tegen het drukkend gezag van de onfeilbare Kerk en wierp in koene moed het knellend juk van een eeuwenoude traditie zich van de schouders. **Maar toch**, al hernam het subject **tot op zekere hoogte** (zie boven C.) zijn rechten, men was er verre van om te willen vervallen tot subjectivisme (men kende toen ook dat woord niet of nauwelijks C.) Immers dit "gelovig subject" voelde zich wel terdege ook weer gebonden namelijk aan het onfeilbare Woord van God. Dit is één van de beide grondzuilen waarop het gehele gebouw van de Reformatie rustte; **erkenning van de volstrekte autoriteit van de Heilige Schrift**, (naast de leer van **de rechtvaardiging der zondaren voor God door het geloof alleen**). Aan dat woord gevoelde men zich voor verstand en hart, in zijn conscientie, voor heel zijn inwendig Geestelijk leven en ten aanzien van heel zijn uitwendige handel en wandel gebonden. In de eeuw van de Reformatie was men het onder Protestanten vrij algemeen over het gezag van de Bijbel eens. Het rust ten slotte op de inspiratie van de Schrift, die toen algemeen werd aangenomen. Later werd het geloven op gezag door velen bespottelijk gemaakt en verworpen. De Ethischen willen alleen van een zedelijk gezag spreken. Zij zeggen: **Als bezield door de Geest van God heeft de H. S. gezag**. Dit gezag is echter niet dat van een **wetboek**, niet **wettelijk**, maar **zedelijk** van aard. Er is geen ander dan zedelijk gezag, maar het zedelijke is dan ook geheel gezag. Men gelooft de waarheid niet **op gezag**, maar de **waarheid** heeft gezag (D. Ch. d. la Saussaye). Laatste en diepste grond van het geloof is dan niet de Schrift, **maar Christus**: "Of alles **precies zó** gebeurd is en nauwkeurig zo gezegd is, weet ik niet: zoals Christus daar telkens in de Evangeliën vóór mij staat, zó is Hij; het leven straalt er mij uit tegen."
Die zo spreekt, gelooft, maar niet op gezag van de evangelist en niet op gezag van een kerk, maar **op gezag van Christus Zelf**. Hij wordt door het leven gegrepen, hij buigt voor de kracht die van dat leven uitgaat. Hij gelooft niet, omdat hij na langdurige overweging geloven wil, maar omdat hij geloven moet; de waarheid, die hem uit het Evangelie van Jezus Christus tegenstreeft, overweldigt hem (Dr. J.A. Cramer, vergel. J. van der Sluis. De Eth. richting bladz. 89, 91). De Gereformeerden voeren hiertegenover aan, dat de waarheid zeker gezag heeft, maar het hier juist de vraag is **waar de waarheid te vinden**? En dan één van **tweeën**: of dat zegt ons de Schrift, of het wordt uitgemaakt **door ons eigen oordeel**, hetzij dat oordeel dan weer berust op enige verstandelijke overlegging of op neiging en wil òf op gevoelsargumenten òf op indrukken òf op iets anders. Maar dan blijft het een **subjectief oordeel**."[321]
Deze tegenstelling is wel mooi uitgedacht, maar toch is ze ten enenmale vals en tastbaar propagandistisch. Gelukkig behoeven wij tussen de beide termen niet te kiezen.

---

[320] Prof. Dr. H. Bouwman a.w. I 275.
[321] Dr. C.N. Impeta. Chr. Encycl. II blz. 263 v.

Vergelijk hier eens mede, lezer, wat wij schreven over objectief en subjectief op blz. 15 en vlg.
"**Tussen de persoon van Christus en ons geloof**"
zo besluit de schrijver "**komt dus nu het getuigenis van de apostelen te staan**."[322]
Zoals ik reeds opmerkte, zijn wij hier reeds geheel in het intellectualistische vaarwater terecht gekomen. Zo het nog nodig mocht zijn, stelt het volgende dit buiten twijfel:

II. Deze waarheden moeten nu met het verstand worden aangenomen
"Geloven is een daad van het verstand, is een onmiddellijk niet door bewijzen bemiddelde aansluiting van het bewustzijn aan de openbaring. Maar dit geloof veronderstelt een verandering in de relatie van de gehele mens tot God, het veronderstelt de wedergeboorte, de omzetting van de wil.[323]
"Het woord verstand duidt in het algemeen aan de geschiktheid om de dingen in hun wezen te kennen. In absolute zin geldt van God, dat Hij verstand heeft. Toch kan ook van de mens, geschapen als hij is naar Gods beeld, gezegd worden, dat hij verstand heeft en **door zijn verstand God en de wereld kan kennen**. Dit verstand is verduisterd en verzwakt door onze zonde, maar er is bij de natuurlijke mens nog enige geschiktheid overgebleven om de dingen van het natuurlijke leven te **kennen, zoals ze waarlijk zijn**. Voor de Geestelijke zaken, voor de **waarden** en **waarheden** van het Koninkrijk van God is hij blind. Hij ziet ze niet en kent ze niet. Indien echter de Heilige Geest op bijzondere wijze in onze harten werkt, wordt ons Geestelijk oog voor de Geestelijke werkelijkheden geopend en zien wij **met ons verstand** een ontzaggelijk aantal realiteiten, waarvoor vroeger ons oog gesloten was. Het verstand is het vermogen dat het bovenzinnelijke leert kennen. Het ziet de wereld van de gedachten, die achter de stoffelijke dingen staat, die in het materiele inzit. Wij leren de dingen in hun wezen verstaan en voor zover dit ons mogelijk is, begrijpen.
Met het verstand leren wij kennen het bovenzinnelijke, dat naar zijn aard voor de zintuigen niet waarneembaar is, als God, een engel, de ziel van een mens. Voorts allerlei eigenschappen, die behoren tot de ideeële wereld, als gerechtigheid, heiligheid, liefde. En ten derde het bovenzinnelijke, dat in de zinlijke wereld zelf aanwezig is d.i. **bet begrip**, waardoor ik eigenlijk eerst weet wat een ding is. **In het begrip** voeg ik de wezenlijke kenmerken van een ding samen tot een eenheid, en dan heb ik in dit begrip, **met het verstand gevormd**, een nauwkeurige weergave van de werkelijkheid. In het **begrip** heb ik eigenlijk het ding in zijn wezen, naar zijn kern." Alzo Prof. Hoekstra.[324]
Is dit niet, ook volgens de eigen woorden van Prof, Hoekstra, puur intellectualisme, dat "**meent** door begripsvorming een ding volkomen te kennen?"[325]
Het ding in zijn wezen, dat is toch zeker wat Kant noemde "das Ding an sich." Welnu, straks zult u een citaat lezen van Bavinck, waarin hij recht tegenover Hoekstra verklaart dat het "Ding an Sich" onkenbaar is en voor ons niet bestaat.[326] Horen wij voorts Dr. K. Dijk: "Bij de logische waarheid — gaat het om de overeenstemming van ons denken met de dingen. Wij denken **juist**, wanneer wij denken in de vormen en naar de wetten, die God ons denken gesteld heeft; wij denken **waar**, wanneer wij de dingen denken **zoals ze zijn**; wanneer ons denken met de werkelijkheid overeenkomt. — De kennis van God is levende absolute adaequate waarheid. Zij is niet verkregen uit onderzoek en nadenken over de dingen, maar is essentieel in God en gaat aan de dingen vooraf. Daarom is alleen de **openbaring van Zijn gedachten** de waarheid, het is ook Zijn Woord, waarin wij die openbaring vinden. Zijn wet en

[322] T.z.p.
[323] H. Bavinck Gereformeerd Dogm. 1 [1]blz. 501, [2]blz. 636.
[324] Chr. Encycl. V 581 v.
[325] Chr. Ecn. III. 58. Zie onze bladz. 100.
[326] Zie onze bladz. 169.

Zijn Evangelie de zuivere waarheid. De waarheid is niet, zoals de religieus-modernen en **de ethischen** beweren, ethisch van aard, maar **richt zich tot ons verstand**, dat de verlichting van de Heilige Geest nodig heeft, om de waarheid van God te grijpen en te verstaan. Het staat dus niet zo, dat de waarheid waarheid is en voor ons gezag heeft, inzoverre wij in onze conscientie ervan overtuigd zijn, dat ze waar is, maar de **waarheid is de waarheid**, zij zegt ons met absolute zekerheid hoe de dingen zijn, zij laat geen tegenspraken toe en zij eist volkomen onderwerping."[327]
Hoe men soms met teksten manoevreert om zijn betoog te steunen, toont ons de volgende plaats: "vooral heeft Christus tegenover de Emmaüsgangers duidelijk uitgesproken dat het geloof is een zaak van **verstand** en **hart**." (O, onverstandigen en tragen van hart).[328] Alsof het woord verstand in de Statenvertaling hetzelfde betekent als wat wij tegenwoordig onder verstand verstaan! Calvijn tekent hierbij aan: "Zo schrijft Hij dan deze wankelmoedigheid terecht aan **dwaasheid** toe en noemt als bron van die achteloosheid, hun **traagheid** in het geloven."[329] Dus zelfs al zou het Griekse woord (anoètoi) betrekking hebben op gebrek aan kennis (wat het niet doet) ook dan nog noemt Calvijn het ongeloof als de **bron** daarvan en gaat het **geloof** dus aan de **kennis vooraf**, wat lijnrecht het tegenovergestelde is van wat Dr. Dijk en de scholastieken beweren.

Het intellectualisme komt sterk naar voren in de afwijzing van de ethische richting

Immers precies het tegenovergestelde van wat deze leert wordt door de scholastieken verdedigd. Zo zegt Dr. K. Dijk: "Het standpunt van de ethische richting — komt hierop neer, dat:
a. de Chr. waarheid **niet intellectualistisch**, maar **ethisch** moet worden opgevat.
b. de openbaring van God niet is bekendmaking van leer, maar mededeling van leven.[330]
c. de zekerheid van het geloof **rust niet in de Schrift**, maar enkel en alleen in de geloofservaring.
d. de gemeente niet beleeft wat zij belijdt, maar belijdt wat zij beleefde en het dogma de formulering is van de beleving.
e. het geloofsleven geheel staat buiten de uitkomsten van de wetenschap, die b.v. ten opzichte van de Schrift evenveel kritiek kan beoefenen als zij wil.
f. de theologie steunt op de ervaring van de gemeente.
Dus volgens Dr. Dijk moet de waarheid **wel intellectualistisch worden opgevat**, is de openbaring **geen mededeling van leven**[331] enz. enz. Wij zullen zien dat Calvijn hier vierkant aan de zijde van de ethischen staat, al moet er op worden gewezen dat bovenstaande niet in allen dele een zuivere beschrijving is van het standpunt van de ethischen. De woorden onder c. b.v. "enkel en alleen **in** de geloofservaring" zijn beslist onjuist. Nooit hebben de "ethischen" geleerd dat de zekerheid van het geloof rustte in de geloofservaring. Prof. Gunning zei: "op God rust onze gewisheid"[332] en de uitdrukking onder e. "Kritiek zoveel zij wil" is een vooringenomen beschrijving. Men oefent geen kritiek zoveel men wil. Het is misleidend, wanneer men zegt of denkt, dat men kritiek oefent omdat men dat zo graag wil. Die boze kritiek ís eenvoudig een wetenschappelijke arbeid, om te pogen de moeilijkheden en tegenstrijdigheden die in de Schrift voorkomen — en die ook Bavinck toegeeft[333] — op

---

[327] Chr. Encycl. V 682 v.
[328] Dr. K. Dijk. Chr. Enc. III 610.
[329] Op Luk. 24 en 25.
[330] Zie onze bladz. 101 v.
[331] en 1 Joh. 1 vs. 2 dan? Zie de schone plaats van Calvijn hierbij.
[332] Zie onze bladz. 18.
[333] Ger. Dogm. [1]1 glz. 353. I[2] blz. 465.

eerlijke wijze te verklaren. Er zijn ook mensen die deze moeilijkheden op **onwetenschappelijke** d.i. op **oneerlijke** wijze trachten te **verdoezelen**, en die werkelijk menen God daarmee te eren. Wij zullen zien dat ook Calvijn, naar het licht, dat men in die dagen bezat, niet schroomde de moeilijkheden in de Schrift te erkennen, en dat hij eerlijk trachtte ze te verklaren.

Dr. Dijk vervolgt: "Hoewel in de ethische richting wel iets is dat bekoort en haar warmte van hart weldadig aandoet, kan toch haar standpunt niet worden aanvaard: haar uitgangspunt, dat het zwaartepunt verlegt van het **object** in het **subject**" — vergelijk hierbij weer onze blz. 16-19 — "van de **Schrift** in de ervaring, van de **Christus in de Christen**, leidt tot allerlei dwalingen die met Gods woord in strijd zijn." Hier hebben wij weer een staaltje van vooringenomen geschiedbeschrijving met een sterk propagandistische strekking. Zou Paulus soms ook het zwaartepunt van de **Christus** in de **Christen** verleggen als hij zegt: ik leef, maar niet meer ik, Christus leeft in mij? Trouwens in al die uitvallen tegen de ethische richting door heel de Chr. Encycl. heen, blijkt duidelijk dat de schrijvers het standpunt van D. Ch. de la Saussaye en J.H. Gunning absoluut niet begrepen hebben en hun gedachten toeschrijven, die deze verre van zich zouden werpen. Heeft daarom J.H. Gunning niet zijn schoon boekje "Jezus Christus de Middelaar Gods en der mensen" geschreven om aan te tonen dat Prof. H. Bavinck in zijn geschrift "De theologie van D. Chantepie de la Saussaye" deze in het geheel niet begrepen heeft? In dit voortreffelijk boekje, dat nog altijd actueel is en dat ik zeer bijzonder ter lezing aanbeveel, heeft Prof. Gunning aan de voet van bijna elke bladzijde aangewezen, waar Bavinck Ch. de la Saussaye of de ethischen verkeerd begrepen of onjuist voorgesteld heeft.[334]

En toch gaan de scholastieken maar steeds voort zich op Prof. Bavinck te beroepen om het gevoelen van Saussaye te tekenen en te verwerpen.

Maar nog bedenkelijker wordt het geval, wanneer Dr. K. Dijk aldus voortgaat: "De ethischen gaan allen van eenzelfde beginsel uit en dat beginsel is: niet de **Heilige Schrift**, niet het **geopenbaarde Woord van God** buiten ons, maar het geloof van de gemeente beslist."

Wat moet in zijn ogen Prof. Bavinck dan toch wel een verstokte Ethische zijn als deze schrijft: "Religieuse waarheid moet op andere wijze bewezen worden dan een stelling uit de mathesis. Aan de openbaring, die het principium externum (het uitwendig beginsel) van de religie is, moet een corresponderend orgaan in de mens zelf beantwoorden. Evenals de Roomse, zo moeten ook de Protestantse theologen erkennen, dat de **laatste** en **diepste grond van het geloof niet buiten ons liggen kan** in bewijzen en redeneringen, in kerk en traditie, maar alleen gevonden kan worden **in de mens zelf**, in **het religiense subject**. Zowel de Roomse als de Protestantsche theologie is bij het onderzoek naar de diepste grond van het geloof uitgekomen bij het religieuse subject en moet haar positie nemen in **het geloof van de gemeente**.[335]

De auteur eindigt zijn betoog tegen de ethischen met de ontboezeming: "Beschouwt men de ervaring als basis, dan **wordt het subject alles**, dan **beslist de mens, dan wordt hij ten troon verheven en begeeft men zich op een hellend vlak**."[336]

Ik wil de schrijver niet beledigen door te veronderstellen, dat hij dat werkelijk meent. Hij weet beter van de "ethischen." Heel deze laatste zin maakt op mij de indruk van de reclame: De Gereformeerd leer is toch beter! Ik ben geneigd hiertegenover te zeggen: Hier wordt het intellectualisme ten troon verheven.

---

[334] Wie er belang in stelt kan in dit boekje een duidelijke en leerzame uiteenzetting vinden van de theologie van het geloof tegenover de theologie van de protestantse scholastiek.

[335] Gereformeerd Dogm. I^1 493 I^2 629 vgl. onze bladz. 35.

[336] Dr. K. Dijk Chr. Encycl. II 123.

speurt men het intellectualisme.
Zo schrijft b.v. Dr. A. Kuyper Jr.:
"Zo noemt men de theologie, die haar grondslag en uitgangspunt in **de zielservaring van de Christen** stelt. Toen men de autoriteit van Gods Woord **niet meer** erkende, had men verloren zijn **kenbron** van en toetssteen voor **de Chr. Waarheid**, en had behoefte aan **iets anders** om daaraan **gronden** te ontleenen voor de **zekerheid van het heil** en de **waarheid** van het Christendoms. Men **zocht** vastigheid voor zijn **denken en weten** (N.B.! C.) in de **religieuse ervaring** van de gelovige."[337]
Ik geloof hier weer vooringenomen geschiedbeschrijving vóór mij te hebben. M.i. zegt de historie juist het tegenovergestelde: toen men de zekerheid van het geloof in de gemeenschap met Christus begon te verliezen en er een **daling** in het geloofsleven kwam, toen greep men naar **objectieve** vastigheid en die meende men te vinden in de leer, in de zuivere leer (zie Bavinck). En toen men vastgelopen was in een vrijwel dode orthodoxie en in het supranaturalisme, hervond men in een levend Christendom weer, wat in de Hervormingstijd de kracht van het geloof geweest was. Maar daarvan wilde de scholastiek niet weten.
De schrijver vervolgt, na op Schleiermacher en Frank gewezen te hebben: "De historische bewijzen van vroeger werden niet meer aanvaard." (ze hadden voor Calvijn al heel weinig waarde C.) "de menselijke rede was onmachtig de goddelijke waarheid te bewijzen, de autoriteit van de H.S. en van de kerk was te uitwendig, alleen de religieuse ervaring gaf vastigheid en zekerheid, Deze gedachten, om het uitgangspunt van de kennis van de theologie in de zielservaring van de Christen te nemen, werd op verschillende wijze uitgewerkt.
Schleimacher nam als uitgangspunt het **religieus gevoel**, Hofman daarentegen de **Chr. Vroomheid**, weer anderen de **wedergeboorte**, het **geloof** of de **levensgemeenschap met God**" [dat is juist wat Calvijn meende, zoals wij zien zullen. C.] "Menigmaal is hier verwarring van de **kengrond** met de **zijnsgrond**, want de waarheid wordt gekend uit de H. S. maar door het gelovig bewustzijn heeft men de persoonlijke zekerheid. De gedachte, dat het zaligmakend geloof **in de eerste** plaats is het voor waar houden van al wat God in Zijn Woord geopenbaard heeft, wordt losgelaten, het geloof is niet meer **een voor waar houden**, maar een **beleven van de religieuse werkelijkheid**."[338] Deze scholastiek, de opmerkzame lezer zal het misschien reeds ontdekt hebben, gaat uit van en bedoelt te zijn een verdediging en verklaring van de leer, van de belijdenis, speciaal van de Heidelb. Catech. met zijn: **niet alleen een zeker weten of kennis — maar ook een hartelijk vertrouwen**. En nu is het merkwaardig dat een Geest verwant van de schrijver van oordeel is dat

de definitie van geloof bij Calvijn is te verkiezen boven die van de Heidelb. Catechismus

die aan Melanchton ontleend is.[339]
In zijn meergenoemde studie over het geloofsbegrip bij Calvijn zegt Dr. S.P. Dee het volgende:
"**Het is te betreuren, dat de gereformeerde theologie deze grote betekenis van Calvijn's geloofsbegrip** zo slecht begrepen heeft en meer bij de Melanchthoniaanse definitie van de Heidelb. Catechismus dan bij die van haar eigen Geestelijke Vader aansluiting heeft gezocht.

---

[337] Chr. Enc. III, 111.
[338] t.z.p.
[339] vr. en antw. 21, door Urzinus ontleend aan Melanchthon' s "Examen ordinandorum". Zie Dr. Dee a.w. blz. 196. Prof. Dr. M.A. Gooszen, De Heidelb. Catechismus. Textus receptus met toelichtende texten. Bijdrage tot de kennis van zijn wordingsgeschiedenis en van het Gereformeerd Protestantisme, Leiden 1890 Inl. bl. 65.

Deze fout heeft zich duchtig gewroken."[340]
Ook heeft hij, onder de invloed van zijn studie, in zijn 15e stelling achter zijn proefschrift als zijn overtuiging uitgesproken: "De omschrijving van het geloof door ervaring (Erlebnis) kan niet onvoorwaardelijk afgekeurd."
Ik heb nog een hele bloemlezing van uitspraken van deze scholastiek verzameld, maar wat ik aanhaalde is, dunkt mij, voldoende. Het wordt tijd dat wij Calvijn nu zelf eens aan het woord laten en ook andere schrijvers horen, die Calvijn bestudeerd hebben. Van die bloemlezing hoop ik nog wel eens gebruik te maken, wanneer ik Calvijn's gevoelen over verschillende onderwerpen naar voren mag brengen.
Wanneer ik mij hier en daar wat sterk tegenover de scholastiek heb uitgelaten is het, omdat ik zo'n innig medelijden heb met — om met Calvijn te spreken — die arme conscientien, die door deze scholastiek niet tot vrede en zekerheid van het geloof geleid kunnen worden, omdat ze zelf verward zijn genaakt in het intellectualisme.
Hoevele gereformeerden heb ik niet ontmoet in mijn ambtelijk leven, die geen heilszekerheid hadden, ook zelfs één, die jaren lang Gereformeerd ouderling was geweest, in welk ambt hij, naar hij mij zelf vertelde, menigmaal was voorgegaan in gebed, maar die op zijn sterfbed niet tot vrede kon komen. Zijn laatste woorden waren: "kinderen het is alles verloren!" Versta mij goed, ik oordeel die man niet, maar is het toch niet een misstand, dat zo iemand ouderling kon wezen? En hoevele klachten uit Gereformeerd kringen kreeg Dr. J.H. Gunning JHz, niet, toen zijn Rede "Kerk en Gemeenschap"[341] in druk was verschenen! Enkele daarvan plaatste hij in Pniël van 17 Mei 1924:[342] "Waar is toch bij ons de gemeenschap der heiligen?" schrijft een zuster, "wij hebben hier een grote gemeente, een goed-prekende en ook persoonlijk hartelijke leraar, maar noch hij, noch één van de ouder!ingen, noch iemand uit de gemeente komen ooit nader tot mijn ziel zoals u, die ik nooit gezien of gesproken heb, haast elke week door uw gezegend blaadje doet." Een koopman merkt op: "Wij hebben hier veel dat ons neerdrukt ook bij onze gereformeerde waarheid. Wij hebben ons enigszins ingeleefd in dat heerlijke gemeenschaps-leven dat u doormaakte in Duitsland en 't is onze gedurige bede, dat God ook hier de **blijdschap** van de blijde boodschap van het heil eens doe verkondigen. Ach hier wordt toch zo vaak de domper gebruikt, en het werk, dat door Gods genade ontkiemen gaat, **doodgeknepen**." Een ouderling deelt o.a. mede: "Ik heb uw boekje ook besteld en drie keer gelezen, en eigenlijk moesten toch alle waarachtige vromen daar bij behoren." Terwijl een predikant zich aldus uitlaat: "Broeder ga voort, de gemeenschap der heiligen te prediken op uw wijze — wij konden bij ons waarlijk een warmer en eerlijker gemeenschap wel hebben dan thans gewoonlijk bij ons gevonden wordt. En uw onafgebroken heenwijzen naar de **bestaande** éénheid van alle kinderen van God, doet te meer verlangen naar een **ander** kerkelijk leven dan het uwe en het onze."
Men leze ook eens aandachtig de brief van een broeder, die jaren lang Gereformeerd ouderling geweest is in één van onze provinciesteden, met de klacht over gebrek aan Geestelijk leven in zijn omgeving, door mij opgenomen in de Gemeenschapsbode.[343]
Ik geef u hier een gedeelte van zijn antwoord aan Dr. Bouma Gereformeerd pred. te 's-Gravenhage:

"Ondergetekende is verscheidene jaren ouderling geweest. Heeft veel huisbezoek gedaan met collega's, die ouder en zijn leermeesters waren, die nu allen overleden zijn. Eén was daaronder die een ervaring en wijsheid bezat als weinigen. In 99 van de 100 gevallen was altijd de

[340] Dr. S.P. Dee, d.w. blz. 203
[341] Woord bij gelegenheid van de vestiging van de Ned. Chr. Gemeenschapsbond, Leiden 1923.
[342] Overgenomen in de Gemeenschapsbode Jaargang 2, blz, 9 (Aug. 1924)
[343] Jaarg. 11 1933--34, blz. 39 en de daaruit ontstane correspondentie met Dr. C. Bouma te 's Gravenhage, blz. 74 v.v.

klacht: Wat ziet het er treurig uit, broeder, en ik moest dat steeds toestemmen. Het was mij lange jaren geheel onverklaarbaar. Wij hadden destijds de gewoonte af en toe rapport uit te brengen van onze ervaringen, De notulenboeken zullen er nog wel melding van maken. Die rapporten waren vaak zeer negatief. Later heb ik ingezien dat de prediking daaraan veel schuld droeg. Destijds heb ik onze predikant er op gewezen dat we geheel de verkeerde kant opgingen, want het intellectualisme, de dogmatiek, de theologie en de scholastiek speelden een veel te grote rol. Dr. Kuyper had juist in die tijd zo gewaarschuwd tegen het eenzijdig drijven van het intellectualisme. Hij had er toen herhaaldelijk op gewezen dat wij van die zijde door de vijand het meest belaagd werden. Na het verscheiden van Dr. Kuyper hebben onze Colijn en Idenburg het land afgereisd om ons volk te bemoedigen. In zijn toespraak heeft toen de leider van de A.R. er met nadruk op gewezen, dat de vijand, die wij het meest te duchten hadden in het hart woonde namelijk verslapping en veruitwendiging op Geestelijk gebied. Velen zullen zich dat nog wel herinneren.
Men heeft er niet naar geluisterd en het is steeds erger geworden, Dat kan ondergetekende uit ervaring getuigen, daar hij nog veel bij mensen komt als colporteur. De mensen zijn er in de regel heel vlug bij te zeggen: wij zijn Gereformeerd. Maar wanneer hun gevraagd wordt: is uw ziel gered? Weet u zich geborgen in Christus, hebt u Hem uw hart gegeven? Dan krijgt men in 99 van de 100 gevallen een antwoord, waar men mee zeggen wil: man hoe kom je daar nu bij, wat verstandig mens komt nu met zo'n vraag aandragen?
Br. B. neem u eens de proef en bezoek 100 Gereformeerd mensen en spreek met hen over hun verlossing in Christus, de grond die zij daarvoor hebben en vraag hun naar hun Christus ervaringen en u zult tot de ontdekking komen, dat mijn portret niet te zwart getekend is. U zegt dat er nog vele oprechte zielen zijn. Dat spreekt niemand tegen. Christus houdt ook in de afval Zijn kerk in stand. Toen in de dagen van de goddeloze Achab Israel op het diepst gezonken was en de profeet Elia meende alleen overgebleven te zijn, had de Heer zich nog 7000 overgehouden. Daardoor verandert het aanzien van de kerk niet. Mijn oordeel berust op feiten, die ik sedert meer dan 40 jaren waarneem. Het zou mij een groot genoegen doen wanneer men mij kon bewijzen dat het anders is."
Kort geleden hoorde ik door de radio een kerkrede uit een Gereformeerd Kerk en daarin troffen mij ook deze woorden: "En, mochten er onder u zijn — **en hoe weinigen zijn het!** — die uit ervaring getuigen kunnen van verlossing van zonden, ook dan nog," enz.
Maar daartegenover, hoevelen zijn er, de Heere zij lof en prijs! die in de arbeid van Tentzending en Evangelisatie, waaraan ik met anderen mocht deelnemen, ook uit de Gereformeerd kringen, tot volle blijdschap en zekerheid van het geloof zijn gekomen.[344]

§ 15 Wat zou Calvijn daarvan zeggen?

Wat zou Calvijn nu van al deze dingen zeggen? Natuurlijk heeft hij de gestalte van deze scholastiek niet gekend. Maar vinden wij soms ook in zijn geschriften uitspraken, waaruit wij zouden moeten opmaken dat hij zich ook tegen deze zou verzetten?
Dat gaan wij thans onderzoeken.
Eigenlijk is alles wat wij reeds van Calvijn mededeelden, als de ethische en de ervaringstheoloog, voldoende om het vermoeden te wettigen, dat hij zich in de gedachtengang van deze scholastiek in het geheel niet zou kunnen vinden.

---

[344] Men leze maar eens het Maandblad Jeruel 1905 en volgende jaren, de 10 jaargangen van Maranatha, Orgaan der Ned. Tentzending (1910-1920) en de 11 jaargangen van de Gemeenschapsbode, (1923-1934) alsook het Jubileumboekje "'k Heb geloofd en daarom zing ik," (Zeist 1933) Hierin vindt men een groot aantal bekeringsgeschiedenissen en getuigenissen van gezegende zielen. Al deze geschriften bevinden zich in de Univ. Bibl. te Leiden. De Gem. bode en het jubileumboekje ook in de andere Univ. Bibliotheken. Zie onze blz. 26 v.

Welk een verschil!

Calvijn werd in zijn strijd en zijn leerwerkzaamheid gedreven door de zorg voor het bevorderen en bewaren van de zekerheid van het geloof — bij deze scholastiek is daar bitter weinig van te bespeuren. Bij Calvijn ontmoeten wij telkens en telkens zijn bekommering over de zaligheid van de zielen en voor de rust van de conscientien — bij deze methode is daarvan geen spoor te ontdekken, wel bezorgdheid voor de handhaving en verdediging van de gereformeerde levensvisie "het eigen religieuze levensbeginsel."[345] Calvijn schrijft als gelovige tot gelovigen, tot kinderen van God en gedurig is het "wij" en "ons" wanneer hij het geloof van alle kinderen van God bespreekt. In de Chr. Enc. vinden wij doorgaans apologie van wat "wij gereformeerden" denken en doen. En daarbij wordt tot vermoeiens toe aangewezen dat eigenlijk alle andere theologen en Christenen het mis hebben, op een hellend vlak staan, het zwaartepunt verleggen van het object in het subject, van de Christus in de Christen, de waarheid uitmaken naar eigen oordeel, bij hen **beslist de mens** en dergelijke lieflijkheden meer. Bij die anderen inzonderheid bij die dwalende "ethischen" is "de laatste en diepste grond van het geloof dan **niet de Schrift**, maar **Christus** en die zo spreekt, gelooft, maar niet op gezag van **de Evangelist** en niet op gezag **van een kerk**, maar op gezag van **Christus zelf**."[346]
Nu is het geenszins mijn plan om hier de ethische theologie te verdedigen, in de eerste plaats omdat dit niet de bedoeling van dit boek is en vervolgens omdat ik niet alles voor mijn rekening neem, wat heden als ethische theologie en prediking wordt uitgegeven.
Mijn boek gaat zelfs ook tegen zulken, die tot de z.g. ethischen gerekend worden en die evenmin uitgaan van als rekening houden met de bekering en de zekerheid van het geloof. Dit geldt natuurlijk ook van andere groepen en partijen in ons kerkelijk Nederland.
Maar nu is het, dunkt mij, toch wel heel kras, dat men het de ethischen tot een verwijt maakt dat bij hen **de laatste en diepste grond van het geloof niet is de Schrift, maar Christus**. Wat zou Calvijn hiervan zeggen?
"Het is wel waar, dat het geloof zich richt op de enige God; maar dit moet er ook aan toegevoegd worden, dat het Jezus Christus erkent, Die Hij gezonden heeft, Want God Zelf zou ver voor ons verborgen zijn, indien de glans van Christus ons niet bestraalde. Met dit doel heeft de Vader al wat Hij had bij de Eniggeborene weggelegd, **opdat Hij zich in Hem zou openbaren**, opdat Hij juist door de mededelingen van de goederen het waarachtige beeld van Zijn heerlijkheid zou uitdrukken (2 Cor. 4 vs. 6)."
Hoort u het wel, lezer,

God heeft geen "waarheden"; maar "Zich" geopenbaard

volgens Calvijn, en wel: in Christus. Calvijn vervolgt: "Want evenals gezegd is, dat wij door de Geest behoren getrokken te worden om aangezet te worden tot het zoeken van Christus, zo moeten wij wederom vermaand worden, dat de onzienlijke Vader nergens dan **in dit beeld** gezocht moet worden. Daarvan spreekt Augustinus op keurige wijze, die, handelende over het doelwit (Scopus) van het geloof, leert, dat men moet weten, waarheen men moet gaan en langs welke weg; dan besluit hij terstond daarop, dat Hij, die God èn mens is, de meest welgebaande weg is tegen alle dwalingen. Want dat het God is, **tot** Wie wij gaan en dat het een mens is, **door** wie wij gaan, dat beiden echter slechts in Christus gevonden worden. En wanneer Paulus het geloof in God predikt, is het niet zijn bedoeling omver te werpen, wat hij zo dikwijls inprent a.g. **het geloof, hetwelk in Christus zijn ganse vastigheid heeft**."[347]

---

[345] Zie onze blz. 147.
[346] Zie onze blz. 155.
[347] Inst. III 2, 1.

En op Col. 2 vs. 6 hij de woorden "Opgebouwd in Hem" zegt hij: "deze gelijkenis is aan een fundament ontleend, want een huis dat op geen fundament steunt, valt terstond.
Datzelfde geschiedt ook hun, **die op andere steunsels dan op Christus rusten**, of immers, die **niet grondig op Hem gefundeerd zijn**."[348]
Bij Hand. 16 vs 31, de bekende woorden tot de stokbewaarder: Geloof in de Heere Jezus enz, tekent hij aan: "Dit is een korte en schijnbaar droge, maar toch volledige omschrijving van de weg van de zaligheid, **dat men in Christus moet geloven**, Want Christus alleen houdt alle delen van de zaligheid en van het eeuwige leven, welke Hij ons door middel van het Evangelie aanbiedt, in zich besloten; maar wij nemen ze door het geloof aan. Hierbij hebben wij evenwel op twee zaken te letten: in de eerste plaats, dat

Christus het enige voorwerp van het geloof

is, en dat daarom de harten van de mensen, zodra ze van Hem afwijken, aan het dwalen raken — vervolgens moeten wij er op letten, nadat wij **Christus door het geloof omhelsd hebben, dat dit alleen genoeg is tot zaligheid**.
Wat dunkt u, lezer, wanneer het geloof **in Christus zijn gehele vastigheid heeft**, wanneer men op **Christus rust**, en **grondig op Hem gefundeerd is**, wanneer Christus het **enige voorwerp van het geloof is** en wanneer in Christus te geloven **alleen genoeg is tot zaligheid**, is het dan niet volkomen juist als wij zeggen:

de laatste en diepste grond van ons geloof is niet de Schrift, maar Christus?

Calvijn durft het te wagen met het geloof in Christus, het geloof dat in Christus zijn gehele vastigheid heeft[349], de scholastiek durft het daarmee niet te wagen.
Het "geloof van de gemeente" is immers volgens haar geen vaste basis, omdat de inhoud van dat geloof zeer wisselend kan zijn?[350]
En de geloofservaring van de gemeente, grondslag van de theologie, doet immers aan de eer van de Heilige Schrift te kort?[351]
Men vraagt zich onwillekeurig af, wanneer men dit leest, of deze scholastieken wel ooit deze uitdrukking "het geloof van de gemeente" begrepen hebben. Immers zij vragen dadelijk naar formulering, naar inhoud van dat geloof, alsof dat geloof alweer een reeks waarheden bevat, dan eens meer, dan eens minder. Alsof er niet mee bedoeld wordt het geloof van de kinderen van God; wij **zijn** verlost, wij **hebben** de verlossing door Zijn bloed, namelijk de vergeving van de zonden, wij zijn het eigendom van de Zoon van de Vader, kortom, dat geloof dat zijn uitdrukking vindt in die rijke schat van Geestelijke liederen, die wij bezitten.
Dat geloof was ook Calvijn's geloof: "Wij kunnen Christus niet recht voor de Zaligmaker erkennen, vóórdat wij door het geloof **de genadige vergeving van de zonden hebben aangenomen**, en ons gerechtvaardigd **weten** bij God, door de kwijtschelding van de straf."[352]
En merkwaardig is — en een bewijs dat deze scholastiek **sedert Prof. Bavinck steeds** verder van de rechte weg is afgegaan — dat deze de grote waarde van het geloof van de gemeente inzag. En het is alsof hij het gevaar gevoeld heeft, waartoe een intellectualistische stroming zou uitkomen. Want na het meergenoemde citaat, dat de theologie haar positie moet nemen in **het geloof van de gemeente** vervolgt hij: "Elke andere weg, tot bewijs van de religieuse

[348] Vergelijk hier eens bij, lezer, wat Prof. Schilder zegt van de steunsels (zie onze bladz. 16) en zie dan eens of dat overeenkomt met hetgeen Calvijn hier zegt.
[349] Zie blz. 154.
[350] Zie blz. 151.
[351] Zie blz. 167.
[352] Op Matth. vs. 21.

waarheid ingeslagen, is gebleken een impasse te zijn. Schijnbaar is dat een teleurstelling, en zo wordt ze ook gevoeld door elk, die het **eigenlijk wezen van openbaring en godsdienst miskent en ze verandert in een verstandelijk bewijsbare leer**. Maar feitelijk is deze uitkomst voor de theologie een winst. Want zij bewijst dat de theologie tot het inzicht gekomen is van de eigensoortigheid van de religie en dat zij in dezelfde conditie verkeert als alle andere wetenschappen. Het subjectieve uitgangspunt is toch volstrekt niet alleen aan de theologie eigen. Al het objectieve is slechts vanuit het subject te benaderen; het "Ding an sich" is onkenbaar en bestaat voor ons niet."[353]
Zo schreef Prof. Bavinck in 1895. Ach, had hij hiermee volkomen ernst gemaaid, zijn Gereformeerd Dogm. had een ander aanzien gekregen. Wij vinden bij hem vele schone Geestelijke uitspraken, maar daarnevens blijkt toch dat ook hij de weg van de scholastiek was opgegaan.
Dertig jaar later werd deze leermeester, op dit punt althans, door zijn oud-leerlingen geheel en al verloochend.
In de Chr. Encyclopaedie kan ik geen enkele schrijver ontdekken, die de gedachte aan "het geloof van de gemeente" niet verre van zich werpt.
Nee, men heeft een andere, een betere vastheid nodig en nu meent men die gevonden te hebben in de Heilige Schrift. En nu **zegt** men wel, dat men steunt op Gods Woord — **dat deed Calvijn ook** — en de ethischen eveneens — maar het blijkt dat men slechts steunt op de leer van de **verbale inspiratie**, van de woordelijke **onfeilbaarheid** van de Bijbel — en **dat deed Calvijn niet**, evenmin als de ethischen. Wij willen dat gaan bewijzen.

§ 16 De leer van de woordelijke onfeilbaarheid van de Heilige Schrift de grondslag van de protestantse scholastiek

In de verbale inspiratie meent men nu het houvast te hebben, dat men nodig acht, de zekerheid, die op goddelijke autoriteit berust.[354] Dat is objectief, dat is een grijpbare grootheid, waar men iets mee doen kan, daarop kan men een geheel systeem bouwen, zó eenvoudig, zó logisch, dat zelfs elke onontwikkelde kerkganger het kan begrijpen en aanvaarden. Het schijnt evenwel alsof die vastheid toch niet zó vast is, of ze moet met allerlei middelen — logische, onlogische, scholastieke en andere — verdedigd worden.
Men stelt axioma's op als: Het Woord **kan** zichzelf niet tegenspreken, **daarom** er zijn geen tegenspraken in de Schrift. Zo zegt Prof, Grosheide:
"dat de Schrift een eenheid is en nooit met zichzelf in strijd **kan** komen" en hij meent dan ook dat het woord **analogie van het geloof liever** genomen moet worden als **analogie van de Heilige Schrift**. Calvijn meent, zegt hij, dat Paulus bedoelde, dat de uitlegging van de Schrift nergens mag **afwijken** van **de eerste beginselen van de religie**. In die zin handelen verschillende gereformeerden er over en zo wordt het begrip ook in onze tijd nog wel omschreven. Anderen (en daaronder natuurlijk de schrijver zelf. C.) vrezen dat toch, al is het niet bedoeld, op deze wijze de dogmatiek zal gaan heersen over de exegese — **nemen analogie van het geloof liever** als **analogie van de Heilige Schrift**, en drukken daarmee uit, dat de Schrift een eenheid is, nooit **met zichzelf in strijd kan komen** en dat de exegese daarmee heeft te rekenen en men dus b.v. de duistere plaatsen naar de duidelijke moet uitleggen."[355]
Hier zien wij de scholastiek duidelijk aan het werk, Alsof de exegese van die scholastieken niet absoluut stond onder invloed van **hun** dogmatiek!
Mij dunkt, de exegese moet allereerst duidelijk maken, wat Paulus in Rom. 12 vs 6 met die

[353] Gereformeerd Dogm. I^1 493 v. I^2 628 v. Zie onze blz. 35 en 160 voor het "Ding an sich" zie onze blz. 157.
[354] Zie onze blz. 149. Chr. Enc. II 262.
[355] Chr. Enc. 1 114 v.

uitdrukking bedoeld heeft. Zou hij daarmee de onderlinge overeenstemming van de Schriftuurplaatsen bedoeld hebben? Dan was Calvijn eerlijker exegeet die bij deze plaats aantekent: "Onder het woord geloof verstaat hij (de apostel) de **voornaamste hoofdstukken van de religie**, waarmede alle leer moet overeenstemmen, of overtuigd worden vals te zijn. In de andere stukken is minder zwarigheid."[356]
Ik wil best geloven dat Prof. Grosheide **liever** die uitdrukking opvat zo als hij aangeeft, want dat komt zijn scholastiek systeem veel meer ten goede.
Dat de dogmatiek bij die broeders hun exegese beheerst, blijkt o.a. uit wat Dr. C. Bouma durft schrijven bij Joh. 3 vs. 16: "Gods liefde wil niet individuen redden! Het is Hem om Zijn wereld te doen!"[357]
Is dat soms **niet** eigen oordeel stellen tegenover Gods Woord? Moet hier de logica het onderwijs van de Heilige Geest verbeteren?
En Prof. Bavinck zegt: "Jezus heeft ons niets in geschriften nagelaten en Hij zelf is heengegaan. Zo **moest** Hij" — let wel lezer, er wordt niet gevraagd of Hij het al of niet nodig heeft geoordeeld, nee: Hij **moest** — zorgdragen dat zijn waarachtige getuigenis onvervalst en zuiver aan de mensheid werd overgegeven".
Maar dan vraag ik: Had de Heiland dan niet **moeten** zorgdragen dat wij de tekst daarvan ongeschonden in handen kregen, én dat de geschiedverhalen zó geschreven waren dat wij precies konden weten wat er eigenlijk geschied is? Want wanneer Dr. Impeta het kwalijk neemt wanneer iemand zegt:

"of alles precies zó gebeurd is

en nauwkeurig zo gezegd is, weet ik niet,"[358] dan mogen wij toch wel van hèm verwachten dat hij ons eens zeggen zal hoe het nu eigenlijk met het dochtertje van Jairus precies gegaan is? Was het kind reeds dood, toen de vader tot de Heiland kwam (zó Mattheus)? of lag het toen nog op sterven (zó: Marcus en Lukas)? Beide tegelijk kan niet want, was het reeds gestorven, dan behoefde men niet, ná het gesprek van Jezus met de kranke vrouw, uit het huis van Jairus de boodschap te komen brengen, dat het kind gestorven was'. En nu moet een scholasticus niet tot mij zeggen: Maar dat is toch eigenlijk maar een kleinigheid! want dan antwoord ik: zeker, voor mijn geloof is dit een kleinigheid, maar voor **uw theorie** is dit geval **dodelijk** en er zijn erger gevallen nog dan dit.
Voor Calvijn was hier ook geen moeilijkheid. Hij zegt: "Het ís echter volstrekt niet vreemd, dat Mattheus kortheidshalve bijeenvat, wat de anderen met inachtneming van de volgorde van het gebeurde verhalen." En iets verder: "Mattheüs echter, die er zich, gelijk gezegd is, op toelegt om kort te zijn, **stelt het zo voor**, alsof datgene, wat eerst later voorviel reeds in het begin gebeurd was."[359] Is hier iets van woordelijke onfeilbaarheidsleer te ontdekken?
Prof. Bavinck zelf erkent dat er

vele en zeer ernstige bezwaren tegen deze inspiratie

worden ingebracht. Zij zijn ontleend o.a. "aan de innerlijke tegenstrijdigheden, die telkens in de Schrift voorkomen; aan de wijze waarop het O.T. in het Nieuwe aangehaald en uitgelegd wordt; aan de ongewijde geschiedenis, met welke de verhalen van de Schrift menigmaal niet overeen te brengen zijn; aan de natuur, welke zowel in haar ontstaan als in haar bestaan de Schrift met haar schepping en haar wonderen weerspreekt; aan de tegenwoordige vorm van de

[356] Vgl. onze blz. 42.
[357] Korte verklaring blz. 54.
[358] Zie blz. 155 Chr. Enc. Env. II 264.
[359] Op Matth. 9 en 18 v.

Schrift, die blijkens de tekstkritiek, in haar autographa[360] verloren, in haar apographa[361] corrupt en in haar vertalingen gebrekkig is, enz. Het is een ijdele poging" bekent hij zelf, "om deze bezwaren weg te cijferen en te doen, alsof zij niet bestaan. Maar toch"[362] en dan volgt een echt scholastiek betoog waarvan de strekking is: de feiten en verschijnselen die in de Schrift voorkomen, "kunnen de zelfgetuigenis[363] van de Schrift niet omverstoten en **mogen tegen haar zelfs niet worden opgeroepen**.
Want wie zijn leer van de Schrift afhankelijk maakt van het historisch onderzoek naar haar wording en structuur, begint reeds met de zelfgetuigenis te verwerpen en staat dus niet meer in het geloof aan de Schrift."[364]
Want immers "De Schrift bevat een leer ook over zichzelf. Afgedacht van alle dogmatische of scholastieke ontwikkeling van deze leer is de vraag eenvoudig deze, of de Schrift in deze haar zelfgetuigenis geloof verdient, al dan niet. Er kan verschil bestaan over de vraag. Of de Schrift zulk een **theopneustie** (d.i. in de zin van woordelijke onfeilbaarheid) van zichzelf leert; **maar zo ja, dan behoort ze ook daarin geloofd te worden**."[365] Volkomen juist: indien **ja**. Maar indien **nee, wat dan**? dan stort de gehele leer van de grafische inspiratie ineen en daarmee ontvalt aan geheel de Gereformeerd Scholastiek haar grondslag. Welnu,

Calvijn zegt: nee, niet zulk een theopneustie

Prof. Bavinck haalt Calvijn aan en het doet mij leed, lezer, dat ik het weer herhalen moet, hier komt weer de vooringenomen geschiedbeschrijving tevoorschijn. Hij zegt: "De Hervormers namen de Schrift en haar theopneustie aan gelijk hun die door de kerk was overgeleverd. Luther heeft nu en dan uit zijn soteriologisch standpunt over sommige boeken — een ongunstig oordeel geveld en kleine **onjuistheden** toegegeven, maar toch aan de andere zijde de inspiratie in de strengste zin vastgehouden en tot de letters toe uitgebreid. De Lutherse dogmatici, Melanchton e.a. hebben allen dezelfde opvatting. Bij de gereformeerden treffen wij dezelfde leer over de Schrift aan. **Zwingli** stelt het **uitwendig woord** dikwijls achter bij het inwendig, geeft **historische en chronologische** onnauwkeurigheden toe. **Maar Calvijn** houdt de Schrift in **volle** en **letterlijke zin** voor **Gods woord**. Hij erkent de brief aan de Hebreeërs wel niet voor Paulinisch, maar toch voor canoniek en neemt Mat. 22: 9, 23: 25[366] een fout aan, maar niet in de autographa."[367] Hier wordt Calvijn weer in de hoogte geheven boven de andere Reformatoren, als de man, die **pas eerst recht de Heilige Schrift als Gods Woord eerde**. Deze voorstelling is echter ten enenmale onhistorisch. Ook Prof. Honig zegt dat de Reformatoren eenparig waren in de belijdenis, dat de Heilige Geest de auteur van de Bijbel is. Dat belette echter niet, dat Luther over enige boeken zich eigenaardig (sic!) uitliet en dat hij het aanwezig zijn van **kleinere onjuistheden** aannam. Dit laatste deed ook Zwingli."[368]
Over Calvijn zwijgt hij evenwel. Hij had moeten doorgaan: en **Calvijn deed het eveneens**.
Want voorzeker, Calvijn heeft evenals de andere reformatoren de Heilige Schrift voor het Woord van God gehouden. Hij geloofde met geheel zijn ziel dat de Schrift door de Heilige Geest geïnspireerd is, maar hoe hij dat opvatte en bedoelde, moeten wij, dunkt mij, om

---

[360] Oorspronkelijke handschriften.
[361] Afschriften.
[362] Gereformeerd Dogm. I 353 v. 2e ed. I 465.
[363] Bedoeld is 2 Tim. 3 vs. 16 waarover later meer.
[364] a.w. blz. 341 2e ed. I 446.
[365] a.w.
[366] Dit schijnt een drukfout te zijn die tot in de 4e editie is blijven staan. Want op deze plaatsen spreekt Calvijn niet van een fout Welke plaatsen Prof. Bavinck hier bedoelt kan ik niet uitmaken.
[367] Gereformeerd Dogma. I^1 315 v. I^2 436.
[368] Chr. Enc. III 43.

historisch eerlijk te blijven, toch aan Calvijn zelf vragen en maar niet uitgaan van de stelling dat Calvijn met de uitdrukking Woord van God precies hetzelfde bedoelde als de Gereformeerden van thans.

Calvijn erkende fouten en onnauwkeurigheden in de Schrift evenals de andere reformatoren

Ik zeg niet, met Prof. Bavinck, dat hij ze heeft "toegegeven" want dat woord betekent dat men iets na vergeefse pogingen om het te ontkennen, ten slotte niet meer ontkennen kan.
Nee, Calvijn wees ze aan, nuchter, zakelijk, en maakte er zijn opmerkingen bij. Ik heb een hele verzameling exegetische curiosa uit Calvijn's werken verzameld. Wij hopen daarover uitvoeriger te handelen in § 18 en misschien later, zo God wil. Hier echter een enkel voorbeeld.
"Stephanus (Hand. 7) zegt dat **de Patriarchen** overgebracht zijn naar het land Kanaan. En toch vermeldt Mozes, dat **alleen de beenderen van Jozef** overgebracht zijn. En in Jozua 24 wordt gezegd dat de beenderen van Jozef begraven zijn, zonder dat van de anderen melding gemaakt wordt. Sommigen antwoorden hierop dat Mozes eershalve alleen Jozef noemt, omdat hij nadrukkelijk bevel had gegeven aangaande zijn gebeente, wat wij niet lezen, dat door de anderen gedaan is. Ik weet niet wat ik er met zekerheid van zeggen kan, dat òf hier een synecdochè gebruikt wordt (een deel voor het geheel) òf dat Lukas dit niet zozeer naar dat woord van Mozes dan wel naar de overlevering van de ouden vermeldt.
En dat hij hierna vermeldt, dat zij in het graf gelegd zijn, hetwelk Abraham van de zonen van Hemor gekocht had, daar is het duidelijk dat de naam van Abraham **foutief** is. Want de dubbele spelonk had Abraham voor zijn beide vrouwen gekocht van Ephron de Hethiet; maar Jozef is ergens anders begraven, namelijk in de akker, die Vader Jacob voor honderd penningen gekocht had van de zonen van Hemor. **Daarom moet deze tekst verbeterd worden**."[369]
"Alles — is zó gesproken en zó geschied, als de Bijbel het ons verhaalt. Hiervoor staat de HEILIGE GEEST ons borg" zegt Dr. A.G. Honig.[370] De Heilige Schrift "is theopneust, geïnspireerd door de Heilige Geest, gelijk zij zelf betuigt (2 Tim. 3 16) en daar dit de Geest van de waarheid is, is elke **mogelijkheid van dwalen** daarmede vanzelf uitgesloten."[371]
"De Zorg van de HEILIGE GEEST ging ook over de **woorden**, waarin de gedachten, de zaken zijn te boek gesteld geworden. De Heilige Geest **heeft er voor gezorgd** dat het geopenbaarde in zulke woorden gesproken is, die zich het meest eigenden ter verklanking van de uit het zelfbewustzijn van God in het bewustzijn van mensen overgebrachte gedachten. De woorden zijn het kleed, waarin de gedachte zich hult. Zo heeft de Heilige Geest niet alleen **gedachten, de zaken**, geopenbaard, maar ook gezorgd dat deze gedachten haar juiste inkleding hebben gevonden. Als de profeten en apostelen de gedachten, hun door de Heilige Geest ingegeven, in Schrift brachten, dan werden zij voor feilen bewaard.
Bij de termen verbale en grafische inspiratie denken wij aan de bijzondere zorg, die de Heilige Geest gebruikt, om de heilige mannen van God zowel bij het uitspreken van het hun geopenbaarde als bij het neerschrijven daarvan voor feilen te bewaren."[372]
Maar nu komt de Chr. Encyclopaedie ons waarlijk te hulp om onze stelling te steunen. Maar niet van de kant van de theologen, maar van die van een natuurkundige. Prof. Grosheide schrijft: "In het middelpunt vn de belangstelling staat sinds enige tijd de vraag: "Wat is het **wereldbeeld van de Bijbel**? Velen menen, dat de Bijbelschrijvers het antieke wereldbeeld

[369] Op Hand. 7 vs. 16.
[370] Chr. Encycl. V 126.
[371] Ds. J.J. Knap Czn. Chr. Encl. IV 418.
[372] Dr. A.G. Honig. Chr. Enc. III 42.

hadden en dat dit blijkt uit de Bijbel. Wij achten deze mening onjuist en oordelen dat uit de Bijbel **niet** een wereldbeeld van de Bijbelschrijvers afgeleid kan worden, omdat nergens in de Schrift een op bestudering berustende beschrijving van het heelal wordt geboden. De Bijbelschrijvers tekenen het heelal zoals zij het zagen" [met uw verlof, tekenden zij het zó of de **Heilige Geest** ?] "en zoals wij het nog steeds zien en ook tekenen, tenzij wij ons bepaald wetenschappelijk willen uitdrukken."[373]
Maar die encyclopedie heeft nog andere medewerkers dan theologen, o.a. Dr. W.J.A. Schouten, de bekenden sterrekundige. Deze schrijft: "In de oudheid, toen men nog niet van natuurwetenschap spreken kon, en alle systematische waarneming ontbrak, was het wereldbeeld primitief en eenvoudig.
Uit vele uitspraken van de Heilige Schrift laat zich afleiden, welk wereldbeeld men had in de tijd, dat de Bijbel geschreven is. Men dacht zich de aarde als een plat vlak. Het land werd omgeven door de Oceaan. Onder de aarde bevond zich de oerzee. Deze stond door bronnen in verbinding met het land. Onder de oerzee bevond zich de sjeool.[374] Het lager gelegen middengedeelte is de gehenna, de hel in eigenlijke zin. Boven de aarde was een koepelgewelf, het firmament, waaraan de sterren bevestigd waren, en waarachter de schatkamers van wind, regen en sneeuw gelegen waren. Boven het firmament was de hemel der hemelen."[375] En als Prof. Honig nu nog zegt dat de bijzondere zorg van de Heilige Geest de heilige mannen van God voor feilen bewaard heeft, moet hij maar eens zeggen of wij geloven moeten, dat er **onder de aarde mensen wonen**. (Fil. 2 vs. 10)?

§ 17 Calvijn leerde de woordelijke onfeilbaarheid niet

En hoe ziet Calvijn deze dingen? In Matth. 24 vs. 26 staat: Zo iemand tot u zal zeggen: Ziet hier is de Christus, of daar, gelooft het niet. Hierbij tekent Calvijn aan: "Lukas voegt deze woorden bij een ander antwoord van Christus. (Luk. 17: 23). Of Christus nu de discipelen tweemaal over deze zaak onderhouden heeft, kan niet met zekerheid gezegd worden. Maar het komt mij waarschijnlijker voor, dat Lukas, nu hier melding werd gemaakt van de komst van het Rijk van God, **woorden inlast**, die aan een andere gelegenheid ontleend zijn, **wat bij hem**, gelijk wij elders zien, **geen zeldzaamheid is**."[376]
Hoe eenvoudig, hoe nuchter is deze opmerking, En hoe vrij. Ja, vrij is Calvijn, en voor de Synode van Assen zou zelfs Calvijn niet kunnen bestaan, die van mening is, dat "de slangen van Farao's tovenaars geen eigenlijke slangen waren maar staven, die er als slangen uitzagen. Deze bedriegers hebben **meer met de ogen** van hun toeschouwers hun spel gedreven, dan dat ze werkelijk iets uitwerken konden."[377]

Dat Calvijn niet zulk een grafische inspiratie heeft geleerd als de gereformeerden verdedigen is in het bijzonder

door vijf schrijvers overtuigend aangetoond

Vooreerst:

Prof. E. Doumergue

Deze zegt: "Overigens, waartoe zou het nodig zijn te betogen dat Calvijn geen mechanische, letterlijke, woordelijke inspiratie heeft geleerd? Het zal voldoende zijn het aan te tonen door

---

[373] Chr. Enc. V 707.
[374] Het dodenrijk.
[375] Chr. Enc. II 496 v.
[376] Op. Matth. 24 vs. 26. Harmonia Holl. III 352.
[377] Brief aan Pignäus 1 Oct. 1538 Schwarz, a.w. I blz, 49. Henry Holl. I blz. 92.

uit een groot aantal feiten enige te kiezen." En dan geeft hij twee en een halve folio bladzijden met bewijsplaatsen, waarna hij besluit: "Waar het dan ook op aan komt (bij Calvijn), dat zijn niet de **woorden**, dat is de **leer, de Geestelijke kering, de substantie**.[378]
Zouden wij zo geheel mistasten, indien wij veronderstellen, dat deze uitspraak van Doumergue mede één van de redenen is geweest, waarom dit vierde deel van zijn standaardwerk niet in het Hollands is vertaald onder gereformeerde auspiciën, zoals met de eerste drie delen het geval is geweest?[379]

Vervolgens:

Lic. L. Goumaz,

die een dik boek van 446 bladzijden schreef over: "La doctrine du salut d'après les Commentaires de Jean Calvin sur le Nouveau Testament.[380]
Deze schrijver heeft de uitleggingen van Calvijn op het N.T. **woord voor woord** bestudeerd en is tot verrassende resultaten gekomen. Aan de ene zijde heeft hij uitspraken gevonden waaruit ten duidelijkste blijkt, dat Calvijn de Heilige Schrift houdt voor het geïnspireerde Woord van God, waarvan de schrijvers "omdat zij uit zichzelf niets gedurfd hebben, alleen de Geest als hun leidsman hebben gevolgd, die in hun woord als zijn heiligdom, regeerde."[381]
Een reeks van plaatsen zeggen hetzelfde en bevestigen dit. Hadden wij nu niets anders dan die plaatsen, dan zou men daaruit de conclusie kunnen trekken — gelijk de voorstanders van de verbale inspiratie dan ook ijverig doen — dat Calvijns schriftbeschouwing dezelfde was, als van de protestantse scholastieken. Maar hier hebt u, lezer, weer een voorbeeld van wat wij in Hoofdst. III over de methode van Calvijn schreven. Denken wij aan het woord van Doumergue[382] dat het voor de critici gemakkelijk is om het gebouw van Calvijns gedachten tot de één of andere idee terug te brengen, maar ook **evengoed** tot het tegenovergestelde daarvan. En aan een woord van P. Brunner[383] dat een uitspraak van Calvijn: **het is zó en zó**, weer opgeheven wordt door een volgende overweging: **het is toch eigenlijk zó niet, maar anders**. Ook aan wat H. Bauke zegt van de theologie van Calvijn, dat zij is een complexio oppositorum (een samenvoeging van tegenstrijdigheden).[384] Dit is natuurlijk een onbestaanbaarheid voor de scholastieken, wier "denken" niet "tot rust" komt als ze van "de geopenbaarde waarheid" niet een logisch sluitend geheel hebben gemaakt. Al wat zich in de Heilige Schrift daartegen verzet wordt eenvoudig omgeëxegetiseerd of mag niet in aanmerking komen.[385]
Wat wijst Goumaz nu met de stukken aan? Laten wij horen.
"De vraag doel zich voor: Is de auteur hier zó getrouw aan zijn beginsel van letterlijke inspiratie, dat hij er nooit van afwijkt? Hij commentarieert bladzijde na bladzijde en bijna woord na woord de apostolische schriften; hij onderwerpt de gangbare uitleggingen aan een herziening, wijkt er dikwijls van af, draagt nieuwe beschouwingen voor; kortom zijn subjectivisme, en **een machtig subjectivisme**, komt overal tevoorschijn en zet op zijn werk een buitengewoon persoonlijk stempel, dat hem zulk een relief geeft, dat men Calvijn heeft kunnen noemen: **de prins van de exegeten**. Maar riskeert de schrijver juist door het subjectivisme, niet, dat hij zijn eigen slachtoffer wordt? en zijn zijn commentaren niet één

[378] E. Doumergue, Calvin IV p. 76-78.
[379] Zie onze blz. 5 noot 1.
[380] De leer van het heil volgens de uitleggingen van J. Calvijn om het N.T. reeds genoemd op onze blz. 4.
[381] Op 2 Petr. 1 vs. 21.
[382] Zie onze blz. 57 v.
[383] Zie onze blz. 59.
[384] Zie onze blz. 68.
[385] Zie Prof. Bavinck aangehaald op onze blz. 173.

lange tegenspraak met de idee van een geïnspireerde Schrift? Wat wordt er van het gezag, wanneer de teksten zó aan een onderzoek onderworpen worden en men er conclusies uit trekt, die niet zijn die van de gehele wereld? Men loopt toch voortdurend gevaar iets aan de Schrift toe te voegen of daarvan af te laten en haar te verlagen. Het catholicisme is ten minste consequent, die slechts één uitlegging toelaat, die van de kerk [de Gereformeerd scholastieken doen dat ook, namelijk de uitlegging van de Gereformeerd kerk, denk aan Assen C.] terwijl Calvijn de deur schijnt te openen aan allerlei roekeloosheden door zich te verwijderen van de traditionele gevoelens. Wij hebben reeds gezegd, dat hij menigmaal de exegese van de Vaderen afbreekt: het zou niet moeilijk zijn aan te tonen dat hij dat bij gelegenheid ook doet met de exegese van zijn tijdgenoten en dat het Lutheranisme er bij voorbeeld vaak niet zo goed afkomt. Maar dan is de algemene overeenstemming verbroken en indien deze verbroken is, **dan heeft de autoriteit van de Schrift veel kans niet meer dan een woord te zijn**. Een gezag dat zich niet aan allen oplegt, is geen gezag. In haar plaats komt, om in speciale zin het woord van 2 Petrus 1 vs. 20 te herhalen: een “eigen uitlegging”, per slot van rekening laat ieder de Schrift zeggen wat hij wil.

Hoe zal Calvijn zich hieruit redden? Zal zijn idee van inspiratie breed genoeg zijn, dat zijn religieus geweten niet in de knel komt en dat, trots alles, zijn subjectivisme niet aan de autoriteit van de Bijbel raakt?

De schrijver (Calvijn) verklaart nooit met opzet dat hij **het probleem ziet**; maar zijn commentaren bewijzen niet alleen dat hij **het heeft opgemerkt** maar dat hij het **ook op zijn manier heeft opgelost**.

Wat hem betreft, blijft de autoriteit van de Schrift onaangetast. Zijn subjectivisme, dat hij het goede acht, heeft geen ander doel dan om te strijden tegen het verkeerde subjectivisme. Dan toch subjctivisme? Nee, maar juist om op te komen voor de rechten van de autoriteit van het Woord van God, dat al te vaak werd verlaagd door de eigen uitlegging, die de uitlegging van de gehele wereld kan zijn, maar daarom niet minder verboden is (2 Petr. 1: 19).

Is het niet Calvijn, die reeds in een brief aan Simon Grynaeus schreef, dat men met de Schrift niet speelt als met een kaatsbal (pilote) d.i. dat het persoonlijk gevoel zich moest buigen voor het Woord van God, luisteren, begrijpen en uitleggen, maar nooit discussiëren?

Verre dan van omverwerpend te zijn, blijft het subjectivisme van Calvijn **een eenvoudige vorm van zijn onderwerping aan de inspiratie van de Schrift**. Waar het op aankomt in de ogen van Calvijn als uitlegger, dat is: de profeten te verklaren met de Geest , die heeft gesproken door de profeten, waaronder hij verstaat dat hij, evenals zij, van God de leer van het Heil moet ontvangen, om die ongerept aan de wereld aan te bieden. Kortom, binnen het kader, door deze grenzen afgebakend, buiten welke het niet geoorloofd is te springen (een uitdrukking die dikwijls bij Calvijn voorkomt), zijn al de exegetische en kritische vrijheden geoorloofd, en de persoonlijkheid van de commentator en zijn subjectivisme hebben niet alleen het recht maar ook de plicht om zijn vrije loop te laten teneinde de leer van het heil terug te vinden tot in zijn details.

Daarmee zijn wij uit de sfeer van de Eeuwige en van het goddelijke teruggebracht naar de sfeer van het historische en het menselijke. De onaantastbare codex van de zaligheid, is het document, hetwelk de exegeet onder de loupe onderzoekt, dat hij bestudeert, dat hij van alle kanten beziet, waarvan hij de menselijke onvolkomenheden constateert om des te meer de volmaaktheden van de hemelse openbaring te bewonderen, van de zaligmakende leer, waarvan hij de lijnen en omtrekken uiteenlegt.

En daarom, niettegenstaande de autoriteit van de Schriften, of liever juist ter oorzake van die autoriteit, klimt Calvijn, wiens gezond verstand hem nooit verlaat en wiens humanistische opleiding zijn historische zin heeft gescherpt, om zo te zeggen met zijn exegese naar de hemel op, door middel van een ladder, die deugdelijk op de aarde staat. Hij gaat niet uit van de leer van het heil (doctrina salutis) om uit te komen bij de tekst, maar wel van de tekst om, tot de

leer te komen. En wat gaat er dan gebeuren?
Calvijn zal vooreerst constateren, dat de tekst, zo hij al de gehele leer omvat, toch niet louter leer is, en dat men, om niet belachelijk te worden, niet nieuwsgierig moet zijn buiten de maat (extra modem) en overal zoeken naar een of andere "verheven verborgenheid" (Op Hebr. 8 vs. 5). De tekst bevat een menigte historische, litteraire, archeologische, geografische, zeg: wetenschappelijke elementen. Beter geïnspireerd dan de Luthersen, die in de Bijbel slechts theologische loci communes zien, zal Calvijn zich beijveren om scheiding te maken tussen hetgeen de zaligheid raakt en de rest. Al dadelijk zien wij hier zijn onverbiddelijkheid wat betreft de inspiratie — deze blijft absoluut — en de vrijheid van zijn subjectivisme. Zo menigmaal hij meent te doen te hebben met iets dat de zaligheid raakt, rijst het gezag van de Schrift vóór hem op als een muur van graniet; dat zijn de geweldige grenzen, waarbuiten men niet mag komen en de exegeet buigt zich. Hier worden zelfs de kleinste bijzonderheden, zelfs de keus van de woorden toegeschreven aan de Heilige Geest, De Geest laat de Evangelist Eli, Eli, lamma Sabachtani **in het Syrisch** schrijven om de uiterste smarten van Christus des te beter in het geheugen van de lezer te prenten; onder ingeving van boven nodigt Paulus insgelijks zijn leerling Timotheüs uit om wijn te drinken voor zijn maag ten einde kort en goed de pogingen van de asceten af te snijden, die de Christelijke vrijheid bedreigen, welke voor de Christenen door hun Meester verkregen is (Op. Matth. 27 vs. 40 en 1 Tim. 5 vs. 23).
Maar zodra zich problemen voordoen van een andere orde dan die van de religie **dan staat men verwonderd over de vrijheid**, die Calvijn aanwendt ten opzichte van de Schriften van het N. Testament. Komen er b.v. problemen voor van zuiver historische aard: de houding van de Joden tegenover Jezus, toestand van de synagoge, persoonlijkheden van de Apostelen, karakter van Paulus, in het bijzonder het ontstaan en de worsteling van de eerste christelijke gemeenten, dan wordt de tekst behandeld met een onafhankelijkheid van Geest , zoals een moderne kritiek daarvan blijk geeft ten opzichte van een werelds document. Dan laat Calvijn zich niet tegenhouden door enige gedachte van inspiratie. Wanneer **de leer van de Zaligheid** niet op het spel staat, — dan vergelijkt hij de gegevens, weegt het voor en tegen van de argumenten, kortom, dan doet hij het werk van een historicus en heeft hij slechts èèn zorg: die van exactheid en historische reconstructie, Er is geen sprake van geïnspireerde oplossingen.
Wij geven toe dat de zaak op zichzelf niets buitengewoons is, indien het gaat om historische onderwerpen, Maar dezelfde houding blijkt bij zekere meer delicate punten.

Vooreerst ten opzichte van de bewaring van de tekst. Hoewel hij zelden over varianten kan discussieren — de kritische materialen ontbraken hem — toch kiest de schrijver zeer vrij tussen de getuigen en neemt hij hetgeen hem het meest aangewezen en het meest juist lijkt; de historische waarheid geeft de doorslag, De exegeet geeft er de voorkeur aan om niet vast te houden aan een passage, die uit dogmatisch oogpunt belangrijk wordt geacht, **wanneer hij niet zeker is van haar echtheid**. Indien de Goddelijke leer in elk geval geïnspireerd blijft, dan moet men haar toch zeker niet zoeken in teksten, die niet gewaarborgd zijn. Calvijn stemt er bij voorbeeld daarom in toe om de geschiedenis van de overspelige vrouw (Joh. 8) "tot ons gebruik aan te nemen", omdat ze altijd door de Latijnse kerken is aangenomen geweest, in de meeste Griekse handschriften voorkomt en niets bevat wat de apostolische Geest onwaardig is.[386] Van 1 Tim. 3 vs. 16 (God geopenbaard in het vlees) zegt hij: "ik volg zonder zwarigheid de lezing, die door de Grieken aangenomen is." En indien hij besluit om "gaarne aan te nemen" de passage over de Drie getuigen (1 Joh. 5 vs. 7) dan is dat omdat de contekst er toe dringt en dat uitnemende handschriften kunnen ingeroepen worden.
Calvijn zegt bij deze plaats "Dit alles is door sommige (handschriften) weggelaten. Hieronymus acht dat dit meer is geschied uit boosheid dan uit misverstand en wel door de

[386] Op. Joh. 8 vs. 1.

Latijnen alleen. Maar omdat ook de Griekse handschriften niet overeenstemmen, zo durf ik nauwelijks iets zekers zeggen. Maar aangezien zo dit stuk daarbij gedaan wordt, de tekst zeer wel vloeit en ik zie dat het in de beste en geloofwaardigste handschriften gevonden wordt, zo neem ik het ook gaarne aan." Wanneer het de exegeet voorkomt, dat de tekst in het geheel niet autentiek is, dan verklaart hij zonder omslag, dat die plaats verbeterd moet worden (Hand. 7 vs. 16). Zie onze blz. 175.

Zo is het ook ten opzichte van de volgorde van de historische stof of van de onderdelen. **De leer van het heil** heeft geen belang bij de vragen van chronologie van het evangelie en van de rangschikking van de verhalen, evenmin als ze gevaar loopt door de verschillen bij eenzelfde gebeurtenis onder de evangelisten. Ten gevolge van deze idee, dat alleen de ongeschondenheid van de **leer** geldt met het oog op de Goddelijke inspiratie en dat de rest historisch moet behandeld worden, heeft Calvijn, op het voetspoor van Mattheus, die op zijn wijze redevoeringen en verhalen bijeengevoegd heeft, de gegevens van de synoptici gerangschikt naar een eigen plan (ongehoorde stoutmoedigheid voor die tijd). Hij ziet b.v. niet waarom hij aan het eerste evangelie chronologische gegevens zou vragen, die toch betwistbaar zijn. Gebeurt het hem dat hij, bij het samenvoegen van de synoptici, hun talrijke verschillen moet constateren, dan is hij daardoor in het minst niet uit het veld geslagen, en zal hij de draak steken met de letterlijke opvatting van de Luthersen, b.v. van een Osiander, die, naar aanleiding van verhalen die toch ongetwijfeld dezelfde feiten vermelden, zich verbeeldt dat deze gebeurtenis meermalen herhaald is, omdat zekere bijzonderheden in de verhalen niet overeenstemmen.
Vervolgens ten opzichte van de auteurs, Daar is de kritische onafhankelijkheid van Calvijn verbazend. De brief aan de Hebreeën is volgens hem ongetwijfeld niet van Paulus — omdat hij terecht meent, dat historisch gesproken men Paulus niet kan vereenzelvigen met de auteur van die brief, die verklaart dat **hij het evangelie uit de tweede hand heeft ontvangen** (Hebr. 2 vs. 3). Calvijn laat de authenticiteit van 2 Petrus toe. Maar hierbij moet men opmerken, dat hij haar zonder gewetensbezwaar in discussie brengt, en zich alleen uitspreekt voor de apostolische oorsprong, omdat hij niets in deze brief ziet dat Simon Petrus onwaardig zou zijn."[387]

Tot zover Goumaz. Deze plaats is te merkwaardig dan dat wij die hier niet even willen inlassen.
Calvijn zegt daar o.a. het volgende: "Dit houd ik dan vast, dat zo deze brief geloofwaardig gehouden wordt, hij van Petrus gekomen is. **Niet dat hij die zelf geschreven heeft**, maar dat iemand van zijn discipelen, door zijn bevel, in schrift vervat heeft, wat de tijd noodzakelijk vereiste, want het is waarschijnlijk, dat hij juist op zeer hoge leeftijd gekomen was: want hij zegt dat zijn dood nakende is. En het kan zijn dat hij naar de begeerte van de godzaligen dit getuigenis van zijn gevoelen omtrent zijn overlijden heeft laten optekenen, hetwelk na zijn dood de goeden versterken en de goddelozen wat tegenhouden kon. Waarlijk, aangezien in alle delen van de brief de majesteit van de Geest van Christus bespeurd wordt, ik zou consciëntie maken deze gans te verwerpen, hoewel ik daarin de eigen wijze van spreken van Petrus niet beken. Dewijl nu **van de auteur geen zekerheid is**, zo zal men mij toelaten nu eens de naam van Petrus, dan weer die van apostel zonder onderscheid te gebruiken." Is hier iets van woordelijke onfeilbaarheidsleer te ontdekken? Hoe voorzichtig drukt Calvijn zich uit: de Geest van Christus kan hij er in bespeuren, maar toch blijft het onzeker of Petrus de auteur van de brief is.

[387] Inleiding op 2 Petr.

Terecht besluit dan ook Goumaz:
"Het doet er ten slotte weinig toe tot welke conclusies de kritiek komt. Wat men hier moet vasthouden is dat de kwestie van het auteurschap voor Calvijn is, wat ze moet zijn: **een literaire kwestie**, die door historische argumenten moet beslist worden. Ten opzichte hiervan verdient de vrijheid, waarvan Calvijn blijk geeft, terdege onze aandacht.[388] Goumaz geeft nog vele voorbeelden daarvan, ook bij teksten die de leer van het heil raken.
De derde auteur, die ik u wilde voorstellen, is

Prof. Dr. J.A. Cramer

Ik wees er reeds op, hoe jammer het was, dat zijn boek: de Heilige Schrift bij Calvijn, zoveel Latijnse citaten bevat waardoor het o.i. niet die lezerskring kon bereiken die het ruimschoots verdient.[389] Hij behandelt dezelfde kwestie als de beide vorige en toont de waarheid van hun stellingen met de stukken aan. Ik wil die stukken hier niet naar voren brengen, de lezer heeft reeds één en ander daarvan gehoord en in de volgende § hopen wij deze schrijver weer te horen, wanneer wij de bestrijding van zijn boek door Dr. D.J. de Groot onder de loupe nemen. Ook zullen wij hem nog meermalen aanhalen in § 19, wanneer wij gaan spreken over de grond van het geloof en het gezag van de Bijbel bij Calvijn.
Ik wil volstaan met enige van zijn stellingen mede te delen, waarin hij aan het eind van zijn boek zijn resultaat heeft saamgevat.
"Volgens Calvijn is de Schrift het Woord van God, de openbaring van God, waarop wij vast kunnen vertrouwen, omdat geen menselijke elementen haar hebben verontreinigd.
Calvijn wil geen pleidooi geven van de letterlijke inspiratie van de Schrift, maar veel meer het naar verlossing smachtend hart de vaste grond wijzen, waarop het kan bouwen.
Die vaste grond vindt het in het evangelie van Jezus Christus.
Wanneer Calvijn over de Schrift of het Woord van God spreekt als één geheel, bedoelt hij daarmee het Evangelie.
Het fundament van het geloof is niet de Schrift als boek, maar de zekerheid dat God, die in de Schrift tot ons spreekt, waarachtig is, Zolang die innerlijke zekerheid er niet is, heeft het woord, d.w.z. het Evangelie geen gezag hoegenaamd voor ons."[390]
Als vierde schrijver noem ik u

Dr. J.G. Ubbink

Zoals ik u reeds mededeelde, is deze predikant door de Gereformeerd Kerken geschorst en daarna afgezet om zijn boek: "De nieuwe belijdenis aangaande Schrift en Kerk."[391] Hier hebben wij een boek van Gereformeerd zijde, waarin geen zweem van vooringenomen geschiedbeschrijving te ontdekken valt. Hij keert zich vierkant tegen de scholastieke traditie, op grond van zijn diep inzicht in de Geestelijke levensuitingen en bedoelingen van de reformatoren, inzonderheid van Calvijn. Waarom wordt dit boek toch van Gereformeerd zijde doodgezwegen? Durft men tegen hem niet in het strijdperk treden op het terrein waarop hij zijn tegenstanders afwacht, namelijk het terrein van het historisch onderzoek? Resultaten van historisch onderzoek kunnen foutief zien, maar het kan toch alleen door nieuw historisch onderzoek worden uitgemaakt, niet door machtspreuken of dogmatische stellingen, en zeker niet door een geheel onvoorbereide en onbevoegde classis in anderhalve dag. Hij werd geschorst "op grond van de beschuldiging van in te gaan tegen de Heilige Schrift en af te

[388] Goumaz a.w. blz. 113-117.
[389] Zie onze blz. 2.
[390] a.w. blz. 138 v. Zie onze blz. 19.
[391] Zie onze bladz. 130.

wijken van de Belijdenis van onze Kerken, door de grafische inspiratie te ontkennen."[392] Hij streed echter niet tegen Schrift en Belijdenis, maar tegen **een verkeerde opvatting** omtrent Schrift en Belijdenis. Om zich te verdedigen, schreef hij een tweede boek: Sola fide (alleen door het geloof) waarin hij ook in het bijzonder het onderwerp behandelde wat ons hier bezig houdt, namelijk of Calvijn de woordelijke onfeilbaarheid van de Heilige Schrift toegedaan was. Hij ontkent dit en bewijst zijn gevoelen met tal van voorbeelden. Dit ging natuurlijk geheel in tegen het scholastieke systeem. Van dat systeem schrijft hij: "de grote moeite, waarin wij kerkelijk verkeren is, **dat wij een systeem aanhouden, dat bij het leven niet past**, het onnatuurlijk bindt en, zo dit mogelijk was, doden zou, — dat het leven, de religie, de eigen inhoud van Schrift en Kerk geweld aandoet. **Dat dit systeem, niettegenstaande alles, wordt vastgehouden en verdedigd, als of het het leven, de religie, het Chr. geloof zelf was**."[393]
Wij willen deze schrijver gaarne ook aan het woord laten, omdat hij weer op een andere wijze dan de voorgaande auteurs en de nog volgende, toch een krachtig pleidooi voert voor de stelling, dat Calvijn de woordelijke onfeilbaarheid van de Heilige Schrift niet leerde. Om niet te uitvoerig te worden, willen wij u twee bewijsvoeringen van hem voorleggen:
"Er is, zeer zeker, onderscheid te maken tussen de geschriften van Calvijn. Maar er zijn er, die van buitengewoon gewicht zijn voor ons onderwerp.

Allereerst dan
Calvijn's exegese van 2 Tim. 3 vs. 16

van de woorden, zoals de Statenvertalers vertaalden: "Alle Schrift is van God ingegeven". Hoewel Calvijn de Roomse vertaling: "divinítus inspirata" (goddelijk ingegeven) gebruikt, en de inspiratie-gedachte hem voor de voeten gelegd wordt, en hij dus zeker, als hij deze inderdaad geleerd had, hier er zeker van gesproken zou hebben, hier er met nadruk op gewezen zou hebben, hier er omstandig op zou zijn ingegaan, **heeft hij dit toch niet gedaan**. Spreekt hij er met geen woord over,
Calvijn begint met de woorden "Al de Schrift" en zegt dan dat dit betekent: de gehele Schrift, maar voegt er aanstonds aan toe, dat dit voor de zin van geen belang ís.[394]
"Para graphè theopneustos" aldus Dr. de Groot[395] "verklaart de Schrift van zichzelf. Dit is de bindende uitspraak, waarvoor Calvijn zich buigt, en met deze uitspraak gewapend zou zijn consequente Geest er stellig niet voor zijn teruggeschrokken, om de leer van de grafische inspiratie te verdedigen."
Maar hij héέft het **niet** gedaan.
En het is een besliste onwaarheid, dat dit de bindende uitspraak van de Schrift is, waarvoor Calvijn zich buigt. Het is de bindende uitspraak, waarvoor de Calvinist van onze tijd zich buigt. Als hij een **formalist** was geweest, zoals de meesten van ons tegenwoordig zijn, zo zou hij het misschien gedaan hebben; maar hiervoor was Calvijn een te groot en nuchter realist; om die formele uitspraak alleen zou hij nooit voor de Schrift gebogen hebben, want dan **had hij het evengoed of** nog veel beter voor de Koran moeten doen. Calvijn was niet van het slag,

---

[392] "Sola fide" (Alleen door het geloof) Wageningen 1932 (170 blz.) blz. 88 Aan alle gelovigen, wie het waarlijk om waarheid te doen is, en die niet vóór alle dingen aan overgeleverde, maar onware voorstellingen krampachtig willen vasthouden, en aan allen, die nu eens precies willen weten, waar het in de Reformatie eigenlijk om ging, kan ik deze boeken niet genoeg aanbevelen. Hierbij behoren nog van dezelfden auteur: Nadere verklaring met verzoek en antwoord aan de Classis Woerden, Wageningen 1932 (32 blz.) en: Mijn antwoord aan de Particuliere Synode, Wageningen 1933 (38 blz.)
[393] Nieuwe belijdenis, a.w. blz. 10.
[394] (vel, Tota, quamquam ad sensum nihil interest).
[395] Dr. D.J. de Groot, Calvijns opvatting over de inspiratie van de Heilige Schrift Zutphen 1931, blz. 68. Over deze schrijver en zijn boek willen wij handelen in § 18.

dat voor mensen of mensenschriften boog, ook die van de profeten waren zelf slechts lucubrationes, nachtwerk[396]; hij boog alleen voor God en voor de Schriften, alleen omdat zij, en voor zover zij de Goddelijke **realiteiten** bevatten, door God Zelf geopenbaard.
Met geen woord gewaagd Calvijn hier van "inspiratie", en nog minder van **woordelijke** inspiratie, en op grond daarvan van een "onfeilbare **Schrift**" of het absolute **Schrift**gezag. Deze begrippen zijn Calvijn vokomen vreemd. Niet aan de uitwendige **Schrift**, maar aan het **spreken van God**, en wat God heeft opgedragen, denkt hij. Dit is het onderscheid van onze godsdienst, dat wij weten, zegt hij, dat God gesproken heeft, en volkomen overtuigd zijn, dat de Profeten niet uit zichzelf gesproken hebben (ex suo sensu), maar als slechts organen van de H. Geest ; slechts voortgebracht hebben (niet geschreven, protulisse) (de dingen), die hun van de hemel waren opgedragen. Wie dus in de Schriften vooruit wil komen, die stelle dit allereerst bij zich vast, dat de Wet en de Profeten niet een leer is van de mensen willekeurig voortgebracht, maar van de Heilige Geest gedicteerd (d.w.z. die leer). Op de vraag hoe wij dit weten, antwoordt Calvijn, dat wij dit weten door de openbaring van dezelfde Geest , zowel aan leerlingen als aan leraars, dat God de Schepper Zich heeft geopenbaard. Daarom spraken Mozes en de Profeten, door Gods aandrang (impulsu), zo stoutmoedig en onverschrokken, omdat zij overtuigd waren, zoals de zaak was, dat de mond van God gesproken had. Daarom is dit het eerste, aldus besluit Calvijn deze uitlegging, dat wij voor de Schrift dezelfde eerbied moeten hebben, aangezien zij alleen van Hem is afgevloeid en aan haar niets menselijks toegevoegd is.[397]
Dit laatste zou Calvijn niet hebben kunnen zeggen, als hij de uitwendige Schrift op het oog gehad had.[398]
Een tweede bewijsvoering is de volgende:
"Indien het waar was, dat de inspiratie-leer het grondbeginsel van heel Calvijn's theologie was geweest, zo zou Calvijn in zijn confessies en catechismus in de plaatsen, waarin hij handelt over de Schrift, zeker voor het minst er iets van hebben opgenomen, of uitdrukkingen hebben gezocht, die er aan herinnerden of er ruimte voor lieten.
Het tegendeel is waar.

Calvijn en het Concilie van Trente

Er is voor ons onderwerp nog een ander zeer voornaam geschrift, het commentaar op het Concilie van Trente, verschenen in 1547[399], De Franse vertaling van 1548 heeft de ondertitel: "Met het remedie tegen het vergif" (Avec le remède contre la poison).
In de vierde sessie sprak dit Concilie zich ook uit over de Schrift; en stelde vast dat God de auteur was van alle boeken van het O. en N.T., dat zij waren gedicteerd van de mond van Christus of van de Heilige Geest, tevens sprak het over het Evangelie. Maar hoe deed het dit? Het nam onder de boeken van O. en N.T. ook de apocrieve boeken op, en bovendien nam deze Synode, "wettig in de Heilige Geest vergaderd", ook de traditie daarbij op, en stelde aldus vast, "dat deze waarheid en discipline vervat waren in de geschreven en ongeschreven boeken, zijnde door de Apostelen van de mond van Christus ontvangen, of van de inspiratie van de Heilige Geest. Zij ontvangt met dezelfde liefde, eerbied en eer al de boeken, zowel van het O. als N.T., omdat God de Auteur van beide is, en tegelijkertijd de traditie... , als zijnde

[396] Dr. D.J. de Groot a.w. blz. 44. Vgl. Dr. Ubbink Sola fide a.w. blz. 118. Calvijn Inst. IV 8 6. Het Latijnse woord lucubrationes betekent: werken, die 's nachts of bij de lamp gemaakt zijn — dus studie-werk. Het gehele citaat bij de Groot luidt: et ipsae (namelijk de historische boeken) prophetarum sunt lucubrationes, sed dictante spiritu sancto compositae. Sizo vertaalt "die ook de werken van de profeten zijn." Wat niet hetzelfde is.
[397] Op 2 Tim. 3 vs. 16.
[398] Dr. Ubbink Sola fide a.w. 128-130.
[399] Acta Synodi Tridentinae cum Antidoto (HandeIingen van het Concilie van Trente, met het tegengift) Calv. Opp. VII 365-506.

gedicteerd of van de mond van Christus of van de Heilige Geest.
Gaat Calvijn nu spreken over de **inspiratie**, en zeggen, dat nòch de apocriefe boeken, nòch de traditie geïnspireerd zijn?
Hij spreekt er met geen woord over. Zo weinig ging blijkbaar de **Schrift-inspiratie** hem ter harte. Hoe zou hij er ook over kunnen spreken? Waaraan kan men in de canonieke boeken zien, dat zij wèl, de apocrieve boeken, dat zij niet geïnspireerd zijn?
Degene, voor wie de inspiratie van de H.S. het granieten fundament is van haar Goddelijk gezag, ziet zich hier dit fundament onder de voeten wegzinken; hij ziet hier voor zijn ogen heel het licht getimmerte van de inspiratie-theorie ineenstorten.
Gelukkig had Calvijn nòch op de inspiratie de samenstelling van de Canon gegrond, nòch in het feit, dat een Bijbelboek geïnspireerd was, de grond voor zijn canoniciteit gezien, en ook niet de grond voor zijn Goddelijke autoriteit.
Had hij het wèl gedaan, was het wel waar geweest, zoals Dr. de Groot zegt, dat de Schriftinspiratie het grondbeginsel van heel zijn theologie is, zo was hij met zijn hele theologie weggeweest en "au bout de son Latin"[400] tegenover Rome.
Maar daarvoor was zijn theologie veel te reëel, en hij zelf veel te nuchter en te verstandig, en bovenal véél te werkelijk religieus. Het religieuse moment was in zijn theologie een veel te wèrkelijk moment, veel te veel het één-en-al.
Want hoe had Calvijn kunnen bewijzen, dat al de 66 canonieke boeken wèl en de door Trente ook bij de canonieke boeken opgenomen apocrieve boeken **niet** geïnspireerd waren? Dat God wèl van de eerste, maar **niet** van de laatste de Auteur was? Wèl van de **geschreven** boeken kunnen aantonen, dat deze van de mond van Christus en door de inspiratie van de Heilige Geest waren opgetekend, maar dat Rome geen recht had, ditzelfde ook van de niet-geschreven traditie te beweren?
Hiertoe doet Calvijn dan ook niet met één woord ook maar een enkele poging.
Voor beiden, noch voor Rome, noch voor Calvijn, was dan ook de Schrift-inspiratie een wezenlijk element.

De tegenwoordige Schrift-inspiratie-theorie in de Gereformeerd Kerken, die wij de "organische" noemen, lijkt wonderveel, bijna als twee droppels water, op die van de tegenwoordige Roomse theologie (ook daar wordt nog door enkele, al is het dan ook wat gewijzigd, b.v. nog kort geleden door Lagrange en Zanechia enz. de woordelijke, de verbale inspiratie-leer geleerd, dat namelijk God elk woord van de Heilige Schrift heeft geïnspireerd). Maar niemand neemt daar aan, dat de Schrift zoals zij daar ligt, woordelijk door God is ingegeven. Juist zoals Kuyper zijn "grafische inspiratie" aanvangt met te wijzen op de inspiratie bij kunstenaars en dichters, als het plotseling opkomen van een idee, een geheel nieuwe gedachte in de menselijke Geest , tijdens een toestand van bezieling en verrukking, zo begint de tegenwoordige Roomse theologie daar ook mee. Voorts overeenkomstig de Conciliën van Florence en Trente, en laatstelijk het Vaticanum van 1868-70, dat de Kerk de boeken van O. en N.T. voor heilig en canoniek houdt; omdat zij door de ingeving van de Heilige Geest, God tot Auteur hebben: God gaf de impuls tot schrijven; en al is niet alles Openbaring, b.v. wanneer de schrijvers hun stof ontlenen aan schriftelijke en mondelinge berichten, toch stonden zij, bij het schrijven, in wil en verstand, onder voortdurende invloed van de zijde van God, en wel zo, dat God als de hoofdzakelijke Auteur (Auctor principalis) van het Bijbelboek is te beschouwen, en dit in waarheid het Woord van God, het spreken van God tot de mensen is. Dat de invloed van God dus hierin bestaat, dat de schrijver dat schreef, wat God wilde, en zoals God het wilde.

[400] Aan het einde van zijn redenering d.i. uitgepraat.

Máár, voegen deze Roomse theologen er aan toe, — **en hierin is de Roomse Kerk veel klaarder, dan de hedendaagse Gereformeerde**, dit kunnen wij alleen genoegzaam weten **door de leer en de traditie van de Kerk**, Want er zijn wel fundamentele aanduidingen in de Schrift zelf, maar of deze plaatsen harerzijds geïnspireerd zijn **kunnen wij alleen weten door het onfeilbaar leergezag van de Kerk**.
Maar hoe kunnen wij, Protestanten het weten, wij die zulk een onfeilbaar leergezag principieel aan de Kerk ontzeggen?
Ook Dr. A. Kuyper wil niet weten van het gronden van de inspiratietheorie op de paar bekende teksten. Dat te doen noemt hij een catechisatie-methode.[401]
Maar waarop dan? Op een redenering? Op de redenering, dat Christus aan het O.T. gezag heeft toegekend? Ja, maar gezag is niet hetzelfde als inspiratie. Wij spreken in velerlei opzicht van gezag, geheel buiten het verband van inspiratie om. Maar bovendien, is geloof aan de Schrift gegrond op haar inspiratie, dan moet ik eerst weten, dat die boeken, die mij berichten aangaande Jezus' leven en leer, geïnspireerd zijn. Hoe weet ik dit? Eén van de vier Evangeliën vangt duidelijk als een gewoon boek aan, met de verzekering, dat de Schrijver alles van voren aan naarstiglijk onderzocht heeft. De andere drie Evangelisten gewagen met geen woord van inspiratie, noch in het begin, nog ook later; maar ook al deden ze dit, dan wist ik nog niet of dit werkelijk geïnspireerd was. Het kon ook inbeelding geweest zijn, als bij Mohammed, bij het schrijven van de Koran. En niettemin ontstond ook omtrent deze goddelijk ingegeven Heilige Schrift de strijdvraag, evenals bij ons, of de Koran zelf "Gods Woord", dan wel menselijke inkleding van de Goddelijke Openbaring was, en daarom onvoorwaardelijke onderwerping eiste, dan wel redelijke, verstandelijke verklaring toeliet en vroeg; terwijl de Mohammedanen in het eerste geval van Gods Woord spraken, als van eeuwigheid bestaande, sprak men onzerzijds van een gepredestineerde Heilige Schrift.
Zoals wij weten wilde Dr. A. Kuyper van het laatste niet weten, Hij vertegenwoordigt duidelijk de tweede opvatting van de Heilige Schrift als een menselijke inkleding, en in verband daarmee, stelde hij de eis van een redelijk, verstandelijk menselijk verstaan. En hierin komt hij ongetwijfeld overeen met Calvijn.
Prof. Hepp en Dr. Dijk daarentegen vertegenwoordigen in onze Kerken de eerste opvatting; en willen daarom van de Heilige Schrift gesproken hebben in eigenlijke en letterlijke zin als van Gods Woord, dat daarom ook in de wetenschap, in vragen van natuur en geschiedenis, onvoorwaardelijk onderwerping aan de Schrift eist.
Waar Dr. Dijk nu zover ging, dat hij tegenover de Gereformeerde theologen, aan de Lutherse de eer gaf van "de zuivere lijn", zou Dr. de Groot nu ook niet tegenover Calvijn aan de Roomse Kerk de eer moeten geven van "de zuivere lijn" gegrepen te hebben, beter dan Calvijn die in zijn Confessie de inspiratie niet, terwijl de Roomse Kerk die op het Concilie van Trente wel geleerd heeft?
Vooral waar zijn leermeester, Prof. Hepp, blijkens zijn rapport op de Synode van Arnhem, uitspreekt, **dat de Kerk duidelijk moet uitspreken, wat in deze de waarheid is**?

Afgezien van deze zuiver principiële tegenstelling tussen Rome en de Reformatie aangaande de tweeërlei opvatting van inspiratie, hebben wij ook de vraag, waaraan de Heilige Schrift haar goddelijk **gezag** dankt.
Rome en o.a. Prof. H.H. Kuyper zeggen: aan haar inspiratie.
Maar haar geinspireerd-zijn is alleen voldoende gewaarborgd als een onfeilbare kerk haar dit karakter toekennen kan, is geheel afhankelijk van het bestaan van een onfeilbaar kerkelijk leergezag.
Met de Reformatie, heb ik in mijn boek betoogd, dat, indien de Schrift haar gezag ontleent

[401] Zie beneden onze bladz. 255.

hetzij aan de kerk, hetzij aan een verstandelijke redenering, of op grond van een argumentum e silentio[402], dat Jezus het wel zou bestreden hebben, als Hij er niet aan geloofd had, zoals wij dit vinden hij Dr. A. Kuyper, dat dan het gezag van de H. S. van de tweede rang was, menselijk zwak.

Dat nu heeft ook Calvijn niet gedaan; hij heeft het niet, uitdrukkelijk niet aan mensen, en ook daarom niet aan de Kerk, ontleend; gelijk ook onze eigen Confessie dit opzettelijk zegt. Uitdrukkelijk beleed hij in zijn Confessie: "Wij geloven, dat het Woord, dat in deze boeken vervat is, is voortgekomen van God, van Wie het alleen zijn autoriteit ontvangt, en niet van de mensen."[403] Het Woord Gods, ontvangt dus, volgens Calvijn, zijn autoriteit niet van de **inspiratie** van God, maar van God Zelf, van Wie het is voortgekomen.

Hoe we dit weten? Dat het Woord, dat deze boeken bevatten, zijn autoriteit van God heeft? Zegt de Kerk ons dit, moet zij het ons zeggen? Zegt Calvijn, dat de Schrift ons dit zelf zegt? Calvijn kende het Woord van Christus wel: "Indien ik van Mijzelf getuig, zo is Mijn getuigenis niet waarachtig."

Neen, Calvijn is ontoloog-realist, hij is reëel, nuchter, vóór- en bovenal wordt hij beheerst door het diep **religieuse** moment; hij wijst slechts op de presente Goddelijke realiteit, op **God Zelf**: God, die zich door de Heilige Geest openbaarde aan de Profeten, heeft ook door diezelfde Heilige Geest ons geopenbaard, dat Hij zich heeft geopenbaard. Zijn gedachten, Zijn doen, Zijn wil, Zijn verlossingswerk aan de Profeten, en zo Zijn H. Evangelie, Zijn hemelse leer, Zijn enige onfeilbare **waarheid**.

Bovendien schenkt God, zoals Hij door Zijn Heilige Geest de Profeten en Apostelen de ogen **verlicht** heeft, zodat zij konden verslaan de dingen, die God hun geopenbaard had, aan Zijn gelovigen door dezelfde Heilige Geest eenzelfde **illuminatie** van het verstand, waardoor zij de canonieke van de apocrieve boeken kunnen onderscheiden, als die boeken, waarin God ons Zijn Woord heeft **geopenbaard**, en die, die deze Goddelijke Openbaring niet bevatten. Het eerste vinden wij in het vierde boek van zijn Institutie; het laatste in zijn confessie "Wij erkennen deze boeken niet door de Kerk, maar "door het getuigenis en de inwendige overtuiging van de Heilige Geest, die ze ons doet onderscheiden van de andere kerkelijke boeken."[404]

Dus **niet** door het getuigenis van de Heilige Geest, dat deze 66 boeken **geïnspireerd** zijn.

Daarvoor was Calvijn te nuchter, te reëel. Hij had niet het oog op de uitwendige Schrift en het uitwendig gezag, dat zij door een uitwendige omstandigheid van wonderbaarlijke geïnspireerdheid zou bezitten, maar op datgene, **wat zij bevat**, wat deze boeken bevatten aan werkelijke Goddelijke Openbaring, en dus aan God Zelf. Waardoor deze boeken heilig en canoniek en een allerzekerste regel voor ons geloof zijn.

Al hebben sommige reformatorische kerken nog weer eens opzettelijk trouw gezworen aan die 66 boeken bevattenden canon, het is een historische onjuistheid te beweren, dat die formalistische afgeslotenheid van de canon een essentieel moment was in de Schriftbeschouwing. Zij was dit noch bij Rome, noch bij de Reformatie. In Trente voegde de Roomse Kerk er nog enkele boeken aan toe; en Reformatoren wilden er enkele weglaten. Een bepaald boek behield Calvijn alleen, omdat de Oude Kerk het in de O.T. canon behouden had. En van een ander boek heeft hij nooit een exegese gegeven. (Openb. v. Joh.)

Het bezwaar, dat Calvijn inbracht tegen het opnemen van enkele apocriefe boeken onder de canonieke, was **niet**, dat ze niet geïnspireerd waren, noch ook dat daardoor de afgeslotenheid

---

[402] Een argument ontleend aan het zwijgen over een bepaald onderwerp.

[403] Confession de foi des églises réformées de France Art. 5. Zie: Le catéchisme de Genève par Jean Calvin, suivi de la confession de foi des églises réformées de France et de la Confession de foi des églises Wallonnes et Flamandes des Pays-Bas. Edition "Je sers", Paris 1934 p. 144. K. Müller a.w. 222 (oud-Frans) Böckel, a.w. 464 (Duits) en voorts achter in de Waalse kerkboeken.

[404] a.w. Art. 4.

van de h. canon verbroken werd, — want als de Kerk het recht had, de canon vast te stellen, waarom zou zij dan ook niet het recht hebben die uit te breiden? — nee, het was een **nieuwigheid**, waarmee Trente inging tegen de algemene traditie van de Chr. Kerk, door boeken, die altijd voor minderwaardige duistere boeken gehouden waren, nu ineens onder de heilige, canonieke op te nemen.
Dus het ging hem ook hier weer om de **inhoud**.
Omdat de inhoud essentieel verschillend was, had hij bezwaar.
Maar zijn **hoofdbezwaar** was de Roomse houding tegenover de Heilige Schrift, het Roomse gebruik van de H. S., de verkeerde Roomse verhouding tussen Schrift en Kerk, waardoor de kerk zich **bóven** de Schrift stelde, haar autoriteit **verleende** en haar **gebruikte** in dienst van de kerk.
Hij wijst er in zijn "Antidotum", in zijn "Remedie tegen het vergif", op, dat Trente deze boeken had opgenomen, om **Schriftuurlijke** gronden voor de bijgelovigheden van haar kerk te hebben.
Dat was voor Calvijn de radicale omkering van de verhouding, die ons nederig en ootmoedig alleen past tegenover Gods Woord. Indien wij waarlijk waarachtig geloven, dat dit niet een mensen woord, maar gelijk het waarlijk is, Gods Woord is, zo zullen wij er ons ook niet heilig ontzag voor wachten er iets af, noch er iets aan toe te doen. Zo past ons mensen alleen het luisteren, alleen het ontvangen. Daarom stond de Reformatie principieel anders tegenover de Schrift, als volstrekt boven-kerkelijk. Als volstrekt de enige bron, fundament en regel voor al onze Godskennis.
Dat de Kerk hier de Schrift **gebruikte** voor haar menselijke vonden, was Calvijn een gruwel.
En daarom, omdat de Schrift hem niet sprak van Schriftinspiratie, heeft Calvijn ook deze menselijke kerkelijke voorstelling niet met één woord uit de Schrift willen verdedigen.
Steeds ligt het grote gevaar, de grote verleiding, de grote zonde voor de deur, de H.S. in onze dienst te stellen, voor onze bedenksels als een Goddelijk bewijzen-boek te misbruiken.
Ook de Caloviaanse en Voetiaanse inspiratie-theorie was een nieuwigheid, om de Schrift tot een Goddelijk fundament te maken, voor wat men zelf rationalistisch zou construeren, en dan zo aan het eigen scholastiek systeem een Goddelijk gezag te kunnen verlenen, waaraan met Goddelijke autoriteit gehoorzaamheid van allen kon geëist worden, op straffe van anders afgezet en uitgebannen te worden."[405]
Tot zover Dr. Ubbink. U ziet lezer, welk een krachtig medestander hij is tegen de scholastieke traditie.
De vijfde schrijver, die ik op het oog had is

Lic. Wilhelm Niesel

Hij en Peter Barth bezorgen een nieuwe uitgave van de voornaamste werken van Calvijn in 5 delen, waarvan reeds drie delen zijn verschenen.[406] Hij is dus, dunkt ons, alleszins bevoegd om ons over Calvijn in te lichten. Hij schreef in 1934 een schone brochure: Was heiszt reformirt?[407] Hij is één van de strijders voor de belijdenis in Duitsland en zijn geschrift is eigenlijk een gewetenskreet om aan te tonen dat de Kerk alleen aan Christus onderworpen is en niet aan de Staat. Om die vraag in de titel geplaatst, te beantwoorden haalt hij heel wat plaatsen van Calvijn aan. Dit boekje is zó leerzaam en hij ziet Calvijn zo geheel als wij en ook de vorige schrijvers hem zien, dat ik niet kan nalaten zijn betoog op de voet te volgen. Ik behoef natuurlijk niet in de brede uiteen te zetten, dat hij de Nederlandse Gereformeerden absoluut niet op het oog heeft, maar zij kunnen m.i. wel veel van hem leren.

---

[405] Dr. J.G. Ubbink, Sola fide a.w. 130-136.
[406] Opera Selecta uitgegeven bij Chr. Kaiser, München. Elk deel kost ongeveer f 10,--
[407] Zie onze blz. 136.

De Heilige Schrift als regel en richtsnoer voor de vernieuwing van de Kerk

Om te verstaan wat kerk is, hebben wij te vragen, waaraan de Reformatoren het recht ontleenden, van een "gereformeerde", van een "vernieuwde" kerk te spreken. In hoeverre was dan de kerk, die zij dienden, tegenover het Pausdom niet alleen een anders ingerichte, maar een geheel andere een werkelijk "vernieuwde" Kerk? De reformatoren moesten spreken van een "diepe afgrond van onwetendheid" en een "schrikkelijke duisternis van de dwaling in het Pausdom,"[408] omdat zij het licht van het evangelie hadden leren kennen; zij wisten van de "tyrannie van de anti-Christ" te Rome,[409] daar Christus hun in zijn woord tegengekomen was. De Roomse Kerk was voor hen niet meer Kerk, daar deze van het Woord van God in leer en leven afgeweken was. Tegenover haar voerden de Reformatoren hun strijd voor een naar het Woord van God vernieuwde Kerk.
Om de naam "gereformeerd" goed te verstaan moeten wij daarom volledig zeggen: "naar Gods Woord gereformeerd." Met deze verduidelijking en nadruk is het woord "gereformeerd" ook het meest gebruikt geworden. Wanneer wij het ooit zouden vergeten hebben, zo hebben wij het in de kerkelijke strijd van onze dagen weer geleerd, daarbij het woord "gereformeerd" met kleine letter en de woorden "Naar Gods Woord" met hoofdletter te schrijven. Daarmee moet tot uitdrukking gebracht worden dat regel en richtsnoer voor de vernieuwing van de kerk alleen Gods Woord is, zoals het ons in de Heilige Schrift gezegd wordt.
Wat houdt dat in? Dikwijls meent men daarbij het volgende: dat de Heilige Schrift een boek is dat **Goddelijke geopenbaarde waarheden bevat**. Dat in haar ook in elk opzicht over de kerk voorschriften worden gegeven. Dat het nu onze taak is naar het voorschrift van deze leringen de Kerk te reformeren. Het plan ligt geheel gereed; dat het er nu op aan komt de werkelijkheid daarnaar in te richten.
Daartegenover is op te merken: naar reformatorische leer kunnen wij in het geheel niet zonder meer begrijpen, wat in de Heilige Schrift geschreven staat. Wij zijn wel geheel en al op haar aangewezen, omdat wij goddelijk onderwijs nodig hebben, wanneer wij iets deugdelijks over God en Zijn verhouding tot de mensen, derhalve ook over de kerk, zeggen willen "Want alles wat wij van onszelf over God denken en ook spreken is ijdele dwaasheid en onbetekenend."[410] De menselijke Geest is te zwak dan dat hij tot God kan doordringen en Hem begrijpen.[411] Het is er zo mee gelegen, "dat niemand ook maar het allergeringste stukje van de zuivere heilzame leer verstaan kan, tenzij hij een leerling van de Heilige Schrift is."[412] Maar ook tegenover de Schrift, door welke wij moeten onderwezen worden, blijven wij mensen "die in de duisternis geboren zijn en meer en meer in hun blindheid verhard worden."[413]
Daarom is de Heilige Schrift voor ons, zoals wij zijn, "een ding dood en zonder kracht."[414] Zeker wij horen in haar wel woorden en vinden in haar leringen, "maar wij maken daaruit dan voor onszelf de één of andere filosofie of speculatie."[415] Wij bemachtigen de Schrift voor onszelf, in plaats dat wij haar macht over ons laten krijgen. "Daar de neiging van onze natuur geheel en al de Geestelijke dingen wederstreeft" moet deze richting van ons hart veranderd worden, zal ons zoeken in de Bijbel niet verloren tijd zijn.[416] Wij moeten ogen en oren

---

[408] De scandalis Opp. Calv. 8.59, Holl. vert.: Tractaet van de erghernissen. Reproductie-uitgaven naar die van 1598. Utrecht 1881 blz. 64.
[409] Calvijn tegen Pighius Opp. 6.241.
[410] Calvijn Inst. I 13.3.
[411] Calvijn Inst. I 6.4.
[412] Inst. I 6.2.
[413] t.z.p.
[414] Calvijn Leerrede over 2 Tim. 3 vs. 16-17 Op. Calv. 54 p. 285 Vgl. Biesterveld a.w. blz. 89.
[415] Calvijn Leerrede over Hebr. 13 vs. 13 Op. Calv. 8 p. 395. vgl. Biesterveld a.w. blz. 181.
[416] Calvijn's Voorrede voor de oude Geneefse Bijbels Opp. Calv. 9 p. 825.

ontvangen voor datgene wat in de Bijbel staat, wanneer wij het werkelijk kennen en begrijpen zullen.[417] Dat doet God aan ons, wanneer wij ons tot Hem wenden, door Zijn Geest .[418] De Heilige Geest is alleen de rechte uitlegger van de Schrift.[419] Door Hem wordt het Woord van de Schrift krachtiglijk in de harten ingedrukt[420], zodat wij het werkelijk in ons opnemen en verstaan.

Wanneer nu de regel en het richtsnoer voor de vernieuwing van de Kerk alleen Gods Woord is, zoals het ons in de H, Schrift gezegd is, dan mogen wij het feit niet voorbijzien, "dat niemand de verborgenheden van God begrijpen kan, dan alleen degenen, wie het gegeven is.[421]

Wij moeten het ons echter nog duidelijker trachten te maken, wat dat betekent. Wil het zeggen, dat wij de Kerk dan naar het Woord van God kunnen reformeren, wanneer de Heilige Geest onze zin heeft verlicht en ons overtuigd heeft dat de leringen van de Bijbel werkelijk Goddelijk geopenbaarde leringen zijn? Anders uitgedrukt: Komt het allereerst daarop aan, dat God ons het geloof schenkt aan de woorden van de Bijbel, aan datgene, wat hij over de Kerk leert, en zijn wij dan in staat gesteld de Kerk met zekere gewisheid naar het Woord van God te kunnen richten?

Deze opvatting zou van de Heilige Schrift een leer- en wetboek maken, Dit boek zouden dan weliswaar niet allen kunnen hanteren, behalve alleen de gelovigen, maar dezen zouden dan ook hun best moeten doen om naar de in de Bijbel neergelegde Goddelijke voorschriften te handelen, dat is in ons geval, zij moesten naar deze aanwijzingen de Kerk reformeren.

Deze opvatting mag wijd verbreid zijn, toch is ze **volkomen fout**. Zo zeker de Heilige Schrift leringen en aanwijzingen bevat, zo is zij ons toch niet met dát doel gegeven, dat onze kennis daardoor op bovennatuurlijke wijze vermeerderd zou worden, maar zij is ons tot opbouwing gegeven.

"Wanneer men vraagt, waarin de gehele opbouwing bestaat, die wij daarin moeten ontvangen, dan gaat het, in één woord gezegd daarom, dat wij door haar leren, ons vertrouwen op God te stellen en te wandelen in Zijn vreze. En — daar Jezus Christus het einde (= het doel) van de wet en van de profeten is en de substantie van het Evangelie — dat wij geen ander doel nastreven dan dat wij Hem leren kennen, daar wij weten dat wij onmiddellijk verdwalen, zodra wij maar een weinig daarvan afwijken."[422] Anders gezegd: Daar Jezus Christus de wet, die ons in de vreze voor God stelt, vervuld heeft en Hij de inhoud is van het evangelie, dat ons tot vertrouwen oproept, daarom is het doel, wanneer wij ons met de gehele Bijbel bezighouden, geen ander dan **Jezus Christus te kennen**.

Twee uitspraken van Calvijn zullen ons dat nog duidelijker doen zien. Wanneer wij in de Schrift lezen., zo heet het in een leerrede, "moeten wij deze bedoeling hebben, werkelijk in het geloof en in de vreze van de Heere opgebouwd te worden, moeten wij tot onze Heere Jezus Christus heengetrokken worden wetende, dat God zich in Hem aan ons heeft medegedeeld, opdat wij Hem zouden bezitten als ons erfdeel.[423]

Op een andere plaats horen wij: "wij moeten de Schrift met dat doel lezen, Christus in haar te vinden. Wie van dit doel afwijkt, die zal, hoe zeer hij zich al de dagen van zijn levens met leren vermoeit, toch nimmer tot kennis van de waarheid komen. Want hoe kunnen wij wijs zijn zonder de wijsheid van God?"[424]

Uit deze beide plaatsen van Calvijn wordt het reeds duidelijk, waarom het doel van ons

---

[417] Op 2 Tim. 3 vs. 16.
[418] Calvijn's voorrede enz. Opp. Calv. 9 825.
[419] Tegen Pighius Opp. Calv. 6. 270. Zie onze blz. 136.
[420] Inst. I 9.3.
[421] Inst. I 7.5.
[422] Calvijn's voorrede oude Geneefsche Bijbels. Opp. Calv. 9 825.
[423] Calvijn Leerrede 47 over 1 Tim. 6 vs. 3-5. Opp. Calv. 53 560.
[424] Op Joh. 5 vs. 39.

Bijbellezen Jezus Christus moet zijn: Hij is de Middellaar in Wie alleen God Zich aan ons "mededeelt", Dat is hetzelfde als wat vroeger gezegd werd: Jezus Christus is het doel van de wet en de substantie van het evangelie.
Dat moet toch betekenen: Wet en Evangelie zijn niet maar woorden, maar zij verkondigen het ene vlees geworden Woord van God, door hetwelk Hij zich aan ons, mensen, openbaart: Jezus Christus.
Tenslotte nog in dit verband een treffende opmerking van Calvijn over het Schriftwoord. Hij zegt: "Maar wanneer het door de Geest krachtiglijk in de harten wordt ingedrukt, wanneer het Christus met zich meebrengt, zo is het dan eerst een woord van leven, dat de zielen bekeert."[425]
Hieruit wordt vooreerst duidelijk dat het bij het Schriftwoord ten laatste om Christus gaat. Maar nog iets anders wordt duidelijk. Wanneer het vroeger heette: het gaat bij het lezen van de Bijbel om de kennis van Christus, zo merken wij thans weer op, dat daarmee een kennis is bedoeld, die de Heilige Geest in ons werkt. Wij hoorden immers reeds: God, de Heilige Geest is alleen de rechte uitlegger van de Bijbel voor ons. Hij drukt het Schriftwoord krachtdadig in onze harten, en daardoor worden de **woorden** van de Bijbel tot het **ene** Woord, brengen ze Christus met zich mee en schenken Hem ons.
Deze grondlijnen van gereformeerde, reformatorische Schriftbeschouwing moeten wij in het oog houden, wanneer wij van een naar Gods Woord gereformeerde Kerk spreken.
Wij hebben het Woord van God, dat ons in de Heilige Schrift gezegd wordt niet in onze macht, maar God Zelf, de Heilige Geest, moet het ons naderbij brengen. En dat wat Hij ons uit de Heilige Schrift nabij brengt, kunnen wij wederom niet eenvoudig in onze hand nemen en daarmee handelen; want het is niet "een iets", niet "een Schriftwaarheid," maar de waarheid kortaf, wederom God Zelf, God de Zoon, Jezus Christus.

Het Woord en de woorden van de Heilige Schrift

Deze beschouwing, die voor al het verdere, wat wij te zeggen hebben, fundamenteel is, is zoals wij reeds hoorden, niet onbestreden. Kort geleden is weer beweerd geworden, dat Calvijn de beschouwing was toegedaan, dat de Bijbel letterlijk zó als wij die voor ons hebben, door God aan de schrijvers is ingegeven geworden. Weliswaar zou hij geen mechanische opvatting van de inspiratie van de Heilige Schrift hebben gehad. Hij zou niet gemeend hebben, dat men aan iemand de inspiratie van de Bijbel bewijzen kon. Van de later gekomen theologen stond hij daardoor wel een eind af, omdat hij aan de Goddelijke inspiratie geloofd had; maar geloofd had hij haar dan toch inderdaad.
Daar tegenover heeft reeds Peter Brunner er op gewezen, dat Calvijn het Woord van de Schrift gaarne met een spiegel vergelijkt. Daardoor komt tweeërlei tot uitdrukking: "De spiegel stelt in zijn beeld iets voor, hij maakt iets duidelijk, maar dit spiegelbeeld is de zaak zelf niet."[426]
Ten bewijze haalt hij vooral Calvijn's uitlegging van 2 Cor. 5 vs. 7 aan, waar staat: "Wij zien wel, maar in een spiegel, in een duistere rede (raadselachtig woord) d.i. in plaats van de zaak zelf te hebben, stellen wij ons tevreden met het woord."[427] "De Schrift is de spiegel, waarin wij het aangezicht van God aanschouwen, om veranderd te worden in Zijn heerlijkheid."[428] "Wij zeggen dat het Woord zelf, hoe het ook tot ons komt, als een spiegel is, waarin het geloof God aanschouwt."[429]

---

[425] Inst. I 9.3.
[426] P. Brunner, Vom Glauben bei Calvin a.w. S. 93.
[427] Op 2 Cor. 5 vs. 7 Calv. Opp. 50.63.
[428] Voorrede oude Geneefse Bijbels C.R. Op Calv. 9.823.
[429] Inst. III 2.6.

In dezelfde richting wijst ons Calvijn, wanneer hij het Bijbelwoord een **werktui**g van de Geest noemt.[430] Dat betekent toch: de Heilige Geest gebruikt het Schriftwoord; maar toch niet dat hij zó in het Schriftwoord ingegaan is, dat hij daarmee identiek is. Men mag er hier wel aan herinneren, dat Calvijn ook de elementen van het Avondmaal instrumenten en werktuigen noemt, waarvan zich de HEILIGE GEEST bedient om in de uitverkorenen te werken.[431] God wil deze elementen als werktuigen gebruiken. Dat mag niet voorbij gezien worden; maar deze **instrumenten zijn niet de zaak zelf**. Men moet ze van God streng onderscheiden. Wanneer dit van de zichtbare tekenen van het avondmaal geldt, dan zal het ook wel in betrekking tot het Schriftwoord als **werktuig van de Geest** van toepassing zijn, dat werktuig en zaak weliswaar niet van elkander te **scheiden**, maar wel duidelijk van elkaar te **onderscheiden** zijn. Tot deze opvatting van Calvijns schriftbeschouwing worden wij ten slotte nog door een derde reeks uitspraken geleid, Wij hoorden reeds, hoe hij zegt, dat het schriftwoord voor ons een dode en krachteloze zaak is, wanneer het voor ons niet levend gemaakt wordt. Maar dat is niet zó te verstaan, als had de HEILIGE GEEST aan ons slechts Zijn werk te doen, opdat wij de Schrift recht zouden begrijpen. Nee, ook de Schrift zelf moet voor ons levend gemaakt worden. Wanneer Calvijn van de wet spreekt, dan wijst hij er op, dat Christus het einde (het doel) der wet is, ja haar ziel, daar Hij alleen haar vervuld heeft. Wanneer men haar van Hem scheidt, dan is zij een dood letterlichaam (een lichaam uit letters bestaande) zonder ziel. Christus, de ziel van de wet, maakt haar alleen levend.[432] "Wat echter" — zo gaat hij voort — "van de wet te zeggen is, geldt voor de ganse Schrift: Wanneer zij niet op Christus als haar enig doelwit betrokken wordt, dan wordt ze ten volle verdraaid en verkeerd."[433] Wij zien hier weder beide: de zaak, waarvan de Bijbel tot ons spreken moet, is **niet te scheiden** van de letters en van de woorden van de Schrift, van het boek dat vóór ons ligt. En toch is deze zaak van de geschreven letters te **onderscheiden**. Zij zijn op zichzelf dode letters. De zaak alleen waarvan zij moeten getuigen, maakt ze levend, en deze zaak is Jezus Christus.
Jezus Christus, de ziel van de wet, het doelwit van de gehele Heilige Schrift! Wanneer wij dit horen, dan merken wij op dat het volkomen een dwaling is, Calvijn tot een vertegenwoordiger van de letterlijke inspiratie-theorie te maken. Alsof de levende Heere met de geschreven woorden van de Bijbel identiek kon worden. Dan was Hij een idee of een ander iets, maar niet Christus Zelf. Het **Woord van God** is van de woorden van de schrift te **onderscheiden**.

Maar anderzijds zijn het Woord van de woorden en het Schriftwoord ook niet uit elkaar te rukken. Dat hebben wij nu te bezien, en wij vragen, hoe komt Calvijn er toe Jezus Christus de Ziel van de wet en van de gehele Schrift te noemen? Waarom brengt hij deze beide te zamen? "Indien waar is," meent Calvijn "wat Christus zegt, *dat niemand de Vader gezien heeft dan de Zoon en aan wien de Zoon het wil openbaren:* zo moeten ongetwijfeld allen, die tot kennis van God hebben willen komen, altijd door diezelfde eeuwige Wijsheid geleid zijn geworden. Want hoe zouden zij de verborgenheden van God met het verstand hebben kunnen begrijpen en uitspreken, tenzij ze dan onderwezen waren geworden door Hem, voor Wie de geheimenissen van de Vader openliggen? Daarom hebben de heilige mensen God eertijds niet anders gekend dan zoals zij Hem in de Zoon als in een spiegel aanschouwd hebben. Wanneer ik dit zeg, dan bedoel ik daarmee, dat God Zich nooit op enige andere wijze aan de mensen heeft geopenbaard dan door de Zoon, dat is, door Zijn enige wijsheid, licht en waarheid. Uit deze bron hebben Adam, Noach, Abraham, Izak, Jacob en anderen alles geput, wat zij van de **hemelse leer** gehad hebben. En evenzo hebben daaruit geput alle profeten alles wat zij van

[430] Inst. I 9.3.
[431] Traité de la Cène. Opp. Calv. 5.439 Holl. blz. 13.
[432] Op Ezech. 16 vs. 61 Opp. C. 40.395. Zie ook Op Rom. 10 vs. 4. Opp. C. 49.196.
[433] Op 2 Cor. 3 vs. 16. Opp. C. 50.45.

goddelijke profetie in de schriften hebben nagelaten.[434] Volkomen hetzelfde zegt Calvijn van de apostelen, "dat hun niet meer toegestaan is dan oudtijds aan de Profeten, namelijk, dat zij de oude Schrift uitlegden en bewezen, dat in Christus vervuld was, wat daarin geleerd wordt, en dat zij dat echter alleen zouden doen uit de Heere, d.i. zó, dat de Geest van Christus het hun voorsprak en de woorden in zekere zin dicteerde."[435] Daarom is alzo Jezus Christus de ziel van de Bijbel, daar de verborgen God zich alleen in Hem geopenbaard heeft en de Bijbel juist van deze openbaring van God in Jezus Christus getuigt. Er bestaat geen weg, die van de mens tot God leidt. Als verbinding tussen God en de mens is er maar één brug, namelijk, die Hijzelf geslagen heeft en die Hijzelf is als de in het vlees gekomene. Dit zakelijk verband omschrijft Calvijn in de boven medegedeelde plaatsen daardoor, dat hij evenals Luther Jezus Christus de spiegel noemt, waarin Gods getuigen God Zelf aanschouwd hebben. In het aangezicht van Jezus Christus geeft God Zich ons te kennen.[436] "In elk geval", zo gaat de reformator voort, "de Turken zeggen heden wel, dat zij God de Schepper van hemel en aarde aanbidden; maar het is slechts een afgod, wat zij aanbidden. Maar hoe is dat te verstaan? Zij noemen Hem toch de Schepper van hemel en aarde, zij hebben geen beelden van Hem? Dat is waar, maar, dat ze slechts een afgod inplaats van de levende God hebben, komt daarvandaan, dat zij onze Heere Jezus Christus niet willen aannemen, die **het levende beeld van God** van zijn Vader is."[437] Hier hebben wij de scherpe afwijzing van de gereformeerde leer tegenover Turken, Joden en alle vrienden van een natuurlijke Theologie, Er bestaat volgens Calvijn feitelijk geen natuurlijke godskennis. Wat wij in de natuur en in de geschiedenis vinden, afgezien van Christus, is in elk geval een afgod, maar nooit de levende God. Hem ontmoeten wij alleen in Christus, het levende beeld van God.

Christus is weliswaar heden niet meer onder ons; maar wij hebben het Woord van zijn getuigen omtrent Hem. Zoals Hij de Spiegel van God is, zo wijst ons het Schrift-woord, dat van Hem getuigt op Hem heen. Er is hier een soort parallellisme: zoals God was in de Mens Jezus, zo is Jezus Christus de Ziel van de Bijbel. Zo verstaan wij nu, dat Jezus Christus en de Bijbel wel van elkaar te onderscheiden zijn, maar niet te scheiden. Niet hier of daar vandaan, maar alleen uit de H. Schrift hebben wij Gods levend woord tot ons te verwachten. God heeft 't gewild, dat er zulk een oorkonde van Zijn openbaring in Jezus Christus was, opdat wij er ons aan houden zouden. Hij "spreekt niet alle dagen van de hemel tot ons, maar de Schrift is aanwezig, door welke het God goedgedacht heeft, Zijn waarheid tot in eeuwige tijden te verkondigen en in stand te houden."[438] De **woorden** van de Schrift en het **ene Woord** zijn niet te vermengen, maar ook niet van elkaar los te rukken. Juist daardoor bewijst de gereformeerde leer, dat ze met de eenmalige, volkomen afgesloten openbaring van God in Jezus Christus werkelijk ernst maakt.
Uit dit alles zal wel duidelijk geworden zijn, dat Calvijn **nòch de leer van een letterlijke inspiratie was toegedaan**, noch aan een **letterlijk ingegeven Schrift "geloofd"** heeft. En mocht hij bij gelegenheid daarvan spreken, dat de Heilige Schrift Goddelijk geïnspireerd is, dan is dat toch niet zó te verstaan, als ware de Schrift als zodanig de Waarheid van God, als hadden wij in haar deze waarheid als het ware bevroren voor ons liggen. Nee de Waarheid van God is Jezus Christus, de Middelaar, onze Heere. Wat Calvijn over inspiratie van de Bijbel zegt, is **meer levend, dan velen menen**. Wanneer 2 Tim. spreekt van de van God ingegeven Schrift, zo is dat volgens Calvijn een vermaning aan ons om uit de Bijbel van God spreken tot ons te verwachten. "Zo is voor ons de Heilige Schrift een dood ding, zonder

[434] Inst. IV 8.5.
[435] Inst. IV 8.8.
[436] Calvijn Voorrede oude Geneefse Bijbels 1535 Opp. Calv. 9.816.
[437] Leerrede over Deut. Opp. Calv. 26.427.
[438] Inst. I 7.1.

kracht, totdat wij hebben ingezien, dat God daarin tot ons spreekt en ons Zijn wil bekend maakt, Daarmee moeten wij beginnen, wanneer Paulus verzekert dat de H. Schr. goddelijk ingegeven is geworden."[439] De reformatoren hadden geen tijd, zoals de latere theologen, om daarover theorieën te ontwikkelen, **hoe** God aan profeten en Apostelen datgene heeft ingegeven, wat zij ons zeggen, De Bijbel was hun als een gloeiend ijzer. Zij lazen dit boek zó "evenals of Gods levende stem zelf daar te horen was."[440] Dat bracht hen niet tot speculeren over het verleden, maar dat drong tot gehoorzaamheid in het heden.
De leer **van een letterlijke ingeving maakt van de Bijbel een afgod** en vergeet, dat wij in haar met God Zelf te doen hebben.[441] Hij spreekt heden ten dage door de Schrift tot ons en openbaart zich aan ons.[442] Door al de woorden van de Bijbel klinkt Gods Woord zelf. Het Woord der woorden, Jezus Christus, komt hier te voorschijn, Daarom is de H. Schr. voor ons verplichtend, daarom is zij regel en richtsnoer[443] ook voor de vernieuwing der Kerk." Tot zover Wilhelm Niesel.[444]

§ 18. De poging van gereformeerde zijde om te bewijzen, dat Calvijn de grafische inspiratieleer was toegedaan, door Calvijn zelf afgewezen

Thans moet ik het boek van Dr. D.J. de Groot over "Calvijn's opvatting over de inspiratie van de Heilige Schrift."[445] hier bespreken, want anders zou deze of gene uit de scholastieken mij kunnen voorhouden: had u dat boek van Dr. de Groot maar gelezen, dan zou u wel anders spreken, want deze heeft voor eens en voor al bewezen, dat Calvijn de grafische inspiratieleer was toegedaan. De schrijver meent dat blijkbaar zelf ook, want door heel zijn boek klinkt een triomfantelijke toon en van degenen, die het met hem niet eens zijn, zoals Prof. Dr. H. Heppe en Prof. Dr. J.A. Cramer verklaart hij maar eenvoudig, dat zij hun theorieën willen suggereren en aan Calvijn opdringen. Men moest zich, dunkt ons, in een wetenschappelijke studie, van dergelijke insinuaties onthouden, evenals het o.i. niet te pas komt om telkens aan te komen met de "ethische schriftbeschouwing." Hier is een zuiver historische kwestie aan de orde en deze moet men met historische bewijzen wetenschappelijk d.i. eerlijk[446] trachten op te lossen. Maar uit alles blijkt dat dit boek een door en door propagandistische strekking heeft, en dat het behoort tot de vooringenomen geschiedbeschrijvingen.[447] Ik krijg sterk de indruk, dat dit proefschrift onder de leiding van de Vrije Universiteit een tegenhanger en correctie bedoelt te zijn van het boek van Dr. S.P. Dee,[448] dat wij reeds noemden, waaruit wij nog veel zullen aanhalen en dat wij moeten prijzen om zijn eerlijkheid. Aan het boek van Dr. de Groot kan ik die lof niet geven. Het is tendentieus van het begin tot het eind. Daarbij is het door en door scholastiek. Het schijnt waarlijk of het bij de scholastiek behoort, er een andere wetenschappelijke moraal op na te houden dan andere mensen bezitten. U moet in elk geval de aanhalingen van die geleerden terdege controleren, anders hebben zij u, voordat u het weet, bij de neus. Wij zullen straks de voorbeelden daarvan geven.
De poging van de schrijver om te bewijzen dat Calvijn de grafische inspiratieleer van de Neo-calvinisten was toegedaan, is deerlijk mislukt. Want het bewijs heeft hij niet gegeven. Hij zeilt

---

[439] Leerrede over 2 Tim. 3 vs. 16-17 Opp. Calv. 54.285. Zie onze blz. 197.
[440] Inst. I 7.1.
[441] Leerrede over Hebr. 13 vs. 13 Opp. Calv. 8.395.
[442] Tegen Pighius Opp. Calv. 6.269. Voorrede oude Geneefse Bijbels Opp. Calv. 9.824.
[443] Inst. IV 8.8.
[444] a.w. blz. 7-16.
[445] Zutphen 1931.
[446] Zie onze bladz. 1.
[447] Zie onze bladz. 33-41.
[448] Zie bladz. 1 v. en verder het volgende Hoofdstuk.

om de kwestie heen. Hij is openhartig genoeg om te verklaren dat de hedendaagse Calvinisten deze leer "**met hand en tand**" verdedigen.[449] En hij voegt er aan toe: "Wat is meer verklaarbaar dan dat zij het eigen bestreden dogma ook met het gezag van de vereerde hervormer hebben trachten te staven." Hieruit reeds blijkt het propagandistisch doel van het boek ten duidelijkste. Overigens maakt hij zich de overwinning heel gemakkelijk, Hij verklaart: "Het zijn alleen zijn eigen uitspraken, die hier het bronnenmateriaal vormen en waaruit wij betrouwbare conclusies kunnen trekken."[450] En dan valt het hem niet moeilijk een gehele reeks uit Calvijn's geschriften aan te halen, die getuigenis afleggen van Calvijn's diepe eerbied voor de Heilige Schrift en die, naar de klank genomen, werkelijk schrijvers opvatting schijnen te begunstigen.[451] Maar hij laat een ander bronnenmateriaal, namelijk de feiten, de wijze waarop Calvijn de geïnspireerde Bijbel behandelt, onaangeroerd of, als niet ter zake dienend, buiten beschouwing. Dit laatste heeft nu juist Prof. Cramer **niet** gedaan, nòch Prof. Doumergue, nòch Goumaz, nòch Dr. Ubbink, nòch Niesel. Door dat wèl te doen, heeft de schrijver

het probleem geheel verkeerd gesteld

Bij de aanvang van zijn boek stelt hij het zó:
"Levert Calvijn ons in zijn systematische geschriften een duidelijk en afgerond inspiratiebegrip, dat door niemand **met een eerlijk geweten** kan worden misverstaan?
Of zo dit niet het geval is, laat dan ten minste uit een aantal verspreide uitlatingen over dit onderwerp, die hier en daar in zijn werken zijn te vinden, zich zulk een begrip op enígszins bevredigende wijze construeren?
Of toont integendeel het historisch onderzoek, dat de voorstellingen van onze Hervormer op dit punt vaag en zwevend zijn gebleven en dat zijn verklaringen lijden aan onderlinge tegenspraak?"[452]
Nu maakt de wijze waarop deze drie gevallen gesteld worden, op de eenvoudige lezer de indruk, dat een vierde geval niet mogelijk is, en daar het derde geval zich van zulk een uitnemend geleerde, als Calvijn was, niet laat verwachten, blijven dus de twee eerste gevallen over. En als nu straks Dr. de Groot aanwijst dat "een duidelijk en afgerond inspiratie-begrip" door Calvijn niet geleverd werd, blijft het tweede geval alleen over namelijk "dat zich uit een aantal verspreide uitlatingen zulk een begrip op enigszins bevredigende wijze laat construeren", en dan heeft Dr. de Groot het pleit gewonnen en het bewijs geleverd. Maar er is nog een vierde geval namelijk dat er hij Calvijn wel een reeks verspreide uitspraken te vinden zijn, die getuigen van zijn diepe eerbied voor de Heilige Schrift, maar dat wij tevens tal van plaatsen tegenkomen, die bewijzen dat Calvijn de Heilige Schrift behandeld heeft als een boek dat niet letterlijk onfeilbaar is. Dat laatste geval hebben Prof. Doumergue, Prof. Heppe, Prof. Cramer, Lic. Goumaz, Dr. Ubbink, Lic. Niesel en anderen gezien en aangetoond. Maar dat vierde geval wordt door Dr. de Groot niet eens veronderstelt.
Daardoor wordt door Dr. de Groot, gelijk wij reeds schreven het probleem geheel verkeerd gesteld, of eigenlijk het is voor hem in het geheel geen probleem, want het staat voor hem reeds van te voren vast dat Calvijn de grafische inspiratieleer was toegedaan.
Het eigenlijke, werkelijke probleem is dit: niet of Calvijn vele of weinige uitdrukkingen gebezigd heeft, die spreken van ingeving, van dicteren door de Heilige Geest en dergelijke, maar heeft Calvijn in zijn vele, inzonderheid uitlegkundige werken, blijk gegeven dat hij de Heilige Schrift met zulk een angstvallige bezorgdheid behandelt, dat hij toont de overtuiging

[449] a.w. blz. 16.
[450] a.w. blz. 5.
[451] Vergel. onze blz. 174 en 178 v.v.
[452] a.w. blz. 4 v.

te bezitten dat "**alles zó is gesproken en zó geschied als de bijbel het ons verhaalt**."[453] Want dat verstaat men immers onder grafische inspiratie? De Heilige Schrift is immers "geïnspireerd door de Heilige Geest, zoals zij zelf zegt en daar dit de Geest van de waarheid is, is elke mogelijkheid van dwalen vanzelf uitgesloten?"[454] Bij de termen verbale en grafische inspiratie denken wij immers aan de bijzondere zorg, die de Heilige Geest gebruikt, om de heilige mannen Gods zowel bij het uitspreken van het hun geopenbaarde als bij het neerschrijven daarvan voor feilen te bewaren?"[455]
Welnu heeft Calvijn in zijn behandeling van de Heilige Schrift getoond, dat hij deze opvatting deelt? Dit is een zuiver historische kwestie. En nu laat een onvooringenomen historisch onderzoek zien dat dit geenszins het geval is, dat hij vrij en onbevangen de boeken en de tekst van de bijbel beoordeelt, schift, verbindt en daarin fouten en historische onjuistheden aanwijst. Dat bemerkt natuurlijk iedereen dadelijk, die maar een Hollandse vertaling van zijn uitleggingen ter hand neemt. Dat weten de scholastieken natuurlijk ook wel en kunnen ze niet ontkennen. Maar zij, die "met hand en tand" hun inspiratieleer verdedigen, hebben

een uitvlucht

gevonden, ze weten raad; al die opmerkingen van Calvijn omtrent fouten en onnauwkeurigheden liggen op het gebied van de kanoniek en van de tekstkritiek, en deze hebben met inspiratie niets uit te staan. En daarbij veroorlooft Dr. de Groot zich om hooghartig de draak te steken met Dr J.A. Cramer als iemand die het onderscheid niet weet tussen tekstkritiek en schriftkritiek. En Dr. H.H. Kuyper doet hier nog een schepje op, door in verbazing zich af te vragen "hoe niet een leek, maar een hoogleraar in de theologie zulke dwaasheden kan schrijven."[456] Al de plaatsen, die Dr. Cramer heeft aangevoerd, liggen dan ook volgens Dr. de Groot op dat gebied (Men leze ze echter zelf eens na bij Dr, Cramer a.w. blz. 130-138). Behalve één, de plaats over het gebeente van Jozef (Hand. 7).[457] "Hier schijnt," schrijft Dr. de Groot[458], Calvijn enige aanleiding te geven tot het vermoeden, dat hij de grens tussen schriftkritiek en tekstkritiek min of meer uit het oog heeft verloren" — [het komt mij voor dat Calvijn dit onderscheid niet eens kende, evenmin als de andere reformatoren] — "Maar het betreft hier een "slip of the pen"[459], die hem bij de duizenden bladzijden, die hij geschreven heeft, niet al te zwaar mag worden toegerekend en die tegenover de vele en duidelijke uitspraken, waarin hij de letterlijke ingeving verdedigt, nauwelijks enige waarde kan hebben." Hoe goedig, niet waar, lezer? Er is geen wolkje aan de lucht. En wat een argumentatie. Dat een geval, waar de theorie al reeds de nek op breekt, moeten wij Calvijn maar niet te ernstig toerekenen, dat heeft hij in een onbewaakt ogenblik zich laten ontvallen! Hier zien wij het alweer: de uitspraken van Calvijn beslissen, maar de feiten, de handelwijze van Calvijn, die juist aan die uitspraken de nodige toelichting geven, mogen niet in rekening gebracht worden.[460]
Maar de schrijver vergist zich, wanneer hij meent dat dit de enige plaats is, waarop zijn theorie schipbreuk lijdt. Men sla die plaatsen maar eens na, die door Prof. Doumergue, Prof. Cramer, Goumaz e.a. worden aangewezen. Wij hopen er straks een bloemlezing van te geven.
Wanneer nu echter Dr. de Groot meent, dat hij, om al die plaatsen tot het gebied van de tekstkritiek en kanoniek te brengen, zijn inspiratie-leer kan redden, dan blijkt het, dat dit zo

[453] bldz. 175.
[454] t.z.p.
[455] bladz. 175 v.
[456] Dr. de Groot a.w. 129. Heraut 2566 aldaar aangehaald.
[457] Zie onze bladz. 174 v.
[458] a.w. bladz. 131.
[459] Is iets dat in een onbewaakt ogenblik aan zijn pen ontsnapt is.
[460] vgl. onze bladz. 173.

weinig het geval is, dat hij daardoor juist zijn theorie bedenkelijk in de engte drijft.
Laat ons, om dit aan te tonen, eerst zien

hoe de schrijver zich de inspiratie voorstelt,

en oordeel dan zelf, lezer, of dit niet pure scholastiek is. Vooreerst rust heel zijn theorie op één van de twee gronddwalingen van de scholastiek dat God "waarheden" heeft geopenbaard[461]. Hij vraagt zich af: "of Calvijn de Schrift slechts in deze algemene zin als door God geïnspireerd beschouwd heeft, dat hij in haar de menselijke verzameling zag van de **getuigenissen**, die de Almachtige in het grijs verleden tot de vaderen door Zijn boodschappers en herauten, de Apostelen en Profeten, had gesproken; dan wel of hij zich gesteld heeft op het standpunt, dat ook de optekening van die tevoren **geopenbaarde waarheid** te danken is geweest aan een positieve daad van de Heilige Geest of minstens onder Goddelijke controle is tot stand gekomen."[462] En als hij heeft aangewezen dat Calvijn gelooft dat God de auteur van de Heilige Schrift is, vraagt hij: "stelt Calvijn zich tevreden haar (de inspiratie) te prijzen als een werk van God en meent hij, dat daarmee over haar het laatste woord is gesproken? Of hebben de uitspraken van de Heilige Schrift hem aanleiding gegeven dit auteurschap van God dieper in te denken en heeft hij de mogelijkheidsgrond en de speciale Werkmeester van de inspiratie nagespeurd, tot in de onderlinge verhouding van de Triniteit?"[463]
Hier moeten wij even herinneren aan de ernstige raad van Calvijn om toch voorzichtig te zijn en gematigd in het willen doordringen in de verborgenheden van het wezen van God.[464] "Het is ons nutter God te zien, zoals Hij in Zijn eniggeboren Zoon verschijnt, dan Zijn verborgen wezen te onderzoeken" zegt hij.[465] Maar de scholastiek stoort zich niet aan die raad en wil in het verborgene doordringen. En nu is dit het stuitende dat allerlei uitspraken van Calvijn, die uit zijn welverzekerd geloof voortkwamen, dienen moeten doen om deze scholastieke spitsvondigheden te steunen. Dr. de Groot begint met zich min of meer te verontschuldigen dat hij geen bepaalde uitspraak van Calvijn kan aanwijzen over de grafische inspiratie. Het eerste geval van zijn probleemstelling (zie boven) is dus niet aanwezig. Zo zegt hij, dat Calvijn zijn gedachte op dit punt niet in scherp omlijnde begrippen heeft gedefinieerd[466]. Op een andere plaats zegt hij; "Expressis verbis [woordelijk], dat moet worden toegestemd, staat hier niet, dat de te boek stelling aan een Goddelijke factor, die actief daarin optrad, is te danken geweest. Maar aan de andere kant moet met niet minder kracht worden vastgehouden, dat de manier van spreken, die Calvijn hier gebruikt, de grafische inspiratie nog veel minder **uitsluit**."[467] En elders: "wel hebben wij geen **enkele positieve** uitspraak gevonden, waarin hij voor enig bijbelboek de grafische inspiratie met de bijzondere openbaring geheel laat samen vallen, maar daarom behoeft de **gedachte** op zichzelf **hem nog niet vreemd** te zijn. Ook heet het: "Mocht iemand nu vragen, waarom Calvijn in het zesde hoofdstuk van het derde boek van de Institutie de grafische inspiratie niet **duidelijker** en **positiever** uitspreekt, dan kan daarop o.i. geen ander antwoord worden gegeven, dan dit, dat zijn gevoelen algemeen bekend was en algemeen gedeeld werd, dat hij het niet nodig oordeelde ons bij iedere gelegenheid, dat hij over de H.S. handelde, ook deze waarheid weer extra nadruk te geven" [Mij dunkt in zijn dogmatisch hoofdwerk had dat toch wel minstens **eenmaal** moeten geschieden, indien hij

[461] Zie onze bladz. 101 en 148.
[462] a.w. 39.
[463] a.w. 86.
[464] Zie Inst. I 13-21, en beneden in § 20.
[465] Op 2 Cor. 4 vs. 6.
[466] a.w. bladz. 86.
[467] a.w. 42.

die leer was toegedaan C.]. "Hierbij kan echter worden opgemerkt dat Calvijn, al ontwikkelt hij dan in dit Hoofdstuk de leer der grafische inspiratie niet verder, toch uitdrukkingen gebruikt, die zich bij deze theorie zeer goed [sic!!] aansluiten."[468]
Toch moeten allerlei uitspraken van Calvijn zijn stelling bevestigen.
En dan krijgen wij deze voorstelling:
In Christus ligt de "mogelijkgrond van alle inspiratie."[469] "Van de waarheid in Hebr. 1 vs. 3 uit redenerende, stelt Calvijn dan gaarne in het licht, hoe de Zoon is ingewijd in al de besluiten, die de Vader heeft genomen, hoe alle raadselen voor Hem zijn opgelost en geen enkel geheim voor Hem onontsluierd is gebleven. En wanneer de Apostel (Joh. 1 vs. 18) verklaart, dat Hij in de schoot van de Vader is, wil hij volgens Calvijn daarmee te kennen geven, dat de Zoon in de meest verborgen geheimen van de Vader is ingewijd."[470] Daartoe verwijst hij aan de voet van de bladzijde naar deze woorden van Calvijn: "Wanneer hij (de apostel) zegt dat de Zoon in de schoot van de Vader was, dan ontleent hij een spreekwijze aan de mensen, waarvan men zegt, dat ze in hun schoot toelaten, aan wie ze al hun geheimen openbaren. De zetel van onze gevoelens en overleggingen (consilium) is het hart (pectus, eigenlijk: de borst). Derhalve leert hij, dat de Zoon aan de intiemste geheimen van de Vader deel had, opdat wij zouden weten

dat ons in het Evangelie als het ware het hart van God geopend is"[471]

Mij dunkt het is duidelijk dat Calvijn dit helemaal niet intellectualistisch bedoeld heeft. Br. de Groot vervolgt: "Niets heeft de Vader gedacht of bepaald, of het is de Zoon van eeuwigheid bekend. De Zoon van God is de mogelijkheidsgrond van alle openbaring. Hij is de bron waaruit de openbaring wordt **geput**. Daar zou nooit enige openbaring geweest zijn, indien Hij niet altijd een **adaequate** (volkomen) **kennis** had bezeten van het wezen en de geheimen van de Vader en niet genegen was **van die kennis** aan de mensen mede te delen. Daarom moet ook alle inspiratie, die in de dienst van de openbaring zulk een cardinale rol speelt, tot Hem als haar laatste en eeuwige oorsprong worden herleid. Ziet de grafische inspiratie zich haar inhoud **aangeboden** door de aan haar voorafgaande bijzondere openbaring, de inspiratie, die deze openbaring verschaft, **schept** als uit een onuitputtelijke bron uit de kennis, die de Zoon eeuwig van het wezen en de besluiten van de Vaders heeft. Is nu de **adaequate** kennis, die de tweede persoon van het Goddelijk wezen eeuwig van de Raad en het wezen van de Vader heeft, voor Calvijn de grondslag van alle openbaring, dan spreekt het van zelf, dat hij het hoogtepunt van alle openbaring daar moet vinden, waar deze Zoon van God het vlees en bloed heeft aangenomen van de menselijke natuur."[472] Wij zullen nu maar voorbij gaan de vraag, of een plaats als Mark 13 vs. 32, waar Christus verklaart dat ook de Zoon die ure niet weet, met deze theorie overeenkomt. Wij willen hier alleen wijzen op het intellectualisme, dat hier een cardinale rol speelt, vooral ook in het volgende: "God heeft **alle stukken van de leer** zo in Hem vervuld, dat Zijn openbaring voor Zijn laatste en eeuwige gedachtenis moet worden gehouden.[473] Geen openbaring is mogelijk zonder de Zoon van God, die altijd de Middelaar is geweest van **alle leer**. Als bron van alle openbaring is Hij voor de inspiratie eenvoudig conditio sine qua non (onmisbare voorwaarde). Dit wil nu echter niet zeggen, dat de Hervormer van mening is geweest dat hierom de eigenlijke **actie van de inspiratie** als een bijzonder werk van de Zoon moet worden beschouwd. Integendeel, wanneer het er op

[468] a.w. 42 v.
[469] a.w. 86.
[470] a.w. 87.
[471] Op Joh. 1 vs. 18.
[472] a.w. 88.
[473] a.w. 90.

aankomt **de speciale auteur van de inspiratie** te bepalen, noemt hij steeds zonder aarzeling de derde Persoon in het Goddelijk wezen, de Heilige Geest."[474] En dit auteurschap moet worden uitgebreid tot alle inspiratie, die hij heeft aangenomen en onderscheiden. Dus niet alleen van de schriftelijke fixatie van het Bijbelwoord, maar ook van alle ingeving, die vóór de te boekstelling aan Profeten en Apostelen is ten deel gevallen, is deze Geest de **Werkmeester** geweest."[475]

Uit bovenstaand blijkt dat Dr. de Groot zich de inspiratie als volgt denkt: De Vader heeft al Zijn besluiten en waarheden aan de Zoon geopenbaard. Uit deze openbaring **put** de Heilige Geest. Maar de inspiratie van de Heilige Geest is tweeërlei. Duidelijk onderscheidt Dr. de Groot een eerste en een tweede inspiratie. "Hij (Calvijn) laat de **Schrift inspiratie** in engere zin rusten op het bredere fundament van de **inspiratie**, die bij de bijzondere openbaring heeft plaats gegrepen, En hij is overtuigd, dat de Heilige Geest daaruit voor **de grafische inspiratie** de inhoud heeft **geput**."[476] Derhalve: De Zoon is de Bron. Daaruit put de Heilige Geest voor Zijn eerste inspiratie van Apostelen en profeten. En uit deze **Zijn** eigen inspiratie **put** nu de Heilige Geest de inhoud voor zijn **tweede**, de grafische inspiratie.
"Verschillende vragen dringen zich hier naar voren." [Dat zou ik ook zeggen! C.] "Heeft Calvijn ook getracht de **eerste** inspiratie waardoor aan de grafische inspiratie haar inhoud wordt **aangeboden** [sic!!], op haar beurt weer te doen rusten op een bredere basis?"[477] "Hoezeer het Calvijn met dit auteurschap van de Heilige Geest ernst is, blijkt vooral hieruit, dat hij niet schroomt ons ook de profetische inspiratie van de mens geworden Zoon van God toe te schrijven aan de derde Persoon in het goddelijk Wezen. Ook Christus heeft, voor zover het Zijn menselijke natuur aangaat, deel gehad aan de inspiratie van de Geest . Hij Die als de enige ingewijde in de geheimen van de Vader de Bron van alle inspiratie is, heeft zich vernederd om haar **instrument** te worden" [Sic!!][478] Alle openbaring die God ooit aan Zijn kerk geschonken heeft, wordt gedragen door het profetisch ambt van de Christus. "En het hoogtepunt van die openbaring wordt bereikt, waarin Hij, die steeds **de bron** van de inspiratie geweest is, Zich naar Zijn aangenomen menselijke natuur heeft vernederd om haar **voorwerp** te worden" [Sic!!][479] "Wanneer de Heilige Geest de Auteur is van de inspiratie, die geschonken wordt aan de Apostelen en profeten, en aan de Heere Jezus Christus, naar Zijn menselijke natuur, dan ligt het voor de hand, dat Hij ook de Werkmeester moet zijn geweest van de **tweede** inspiratie, die Calvijn kent en die de te boekstelling van de geopenbaarde waarheid heeft beheerst."[480] "De Schriftinspiratie komt niet alleen later, maar zij omvat gewoonlijk ook kwantitatief veel minder, dan tevoren door de instrumenten van de bijzondere openbaring mondeling werd verkondigd. De Schriftinspiratie **onderwerpt** [sic!] de **resultaten** [sic!] van de aan haar **voorafgegane** inspiratie aan een soort **selectie** [sic!]. Ze neemt niet alles op, wat God tevoren aan het volk mondeling door de Profeten enz. heeft laten verkondigen, maar zij kiest [sic!] daaruit die waarheden, die blijvende waarde hebben voor de Kerk van alle tijden."[481] "Beide acties van de Heilige Geest staan niet los naast elkaar en werken niet onafhankelijk van elkaar. Bij de eerste inspiratie is de Heilige Geest Zich bewust [sic!] dat de **tweede** zal volgen en daarom legt Hij de **eerste** op de **tweede** aan [sic! C.] De **tweede** onderstelt [sic!] op haar beurt de **eerste**, **rekent** daarmee [sic!] en **sluit** zich daarbij **aan** [sic!]. In de **tweede** vat de Heilige Geest de inhoud van de **eerste** als in een hoofdsom

[474] a.w. 104.
[475] a.w. 105.
[476] a.w. 85.
[477] a.w. 85.
[478] a.w. 109.
[479] a.w. 97.
[480] a.w. 110.
[481] a.w. 76 v.

tezamen. De mondeling verkondigde openbaring, die Hij door de eerste inspiratie heeft geschonken, **biedt** als regel aan de grafische inspiratie **haar inhoud a**an, [sic!]. Zij is het brede fundament waarop het gebouw van de Heilige Schrift wordt opgetrokken."[482]
Is dat niet fraai, lezer? Dr. de Groot schrijft dat Calvijn aan de menselijke factor van de inspiratie volle recht laat wedervaren. Dat drukt hij, in verband met bovenstaande aldus uit: "Zij [de bijbelschrijvers] hebben in dienst van de openbaring gestaan met hun volle persoonlijkheid en van al hun natuurlijke en Geestelijke gaven heeft de Geest van de inspiratie een **dankbaar** gebruik gemaakt."[483] Vooral dat "dankbaar" is kostelijk! Wat zegt u er van lezer? Is dit scholastiek of is het dit niet?
Men maakt wel eens uit een grote menigte verschillend gekleurde steentjes een schoon mozaïek, een ster, een wapen, een landschap, een portret. Daaraan dacht ik toen ik de verschillende citaten had nagegaan die Dr. de Groot van Calvijn heeft aangehaald. Van die uit hun verband gerukte zinnen maakt hij

een mozaïek, voorstellende: "Een reproductie van Calvijn's inspiratieleer."[484]

Meent de schrijver nu werkelijk ons te kunnen doen geloven dat het hem gelukt is: uit een aantal verspreide uitlatingen over dit onderwerp, zulk een inspiratiebegrip op **enigszins bevredigende** wijze te construeren?[485]
Meent men werkelijk dat wij zouden kunnen geloven dat Calvijn, die vol eerbied stilstaat bij het mysterie, dat hij Gods stem heeft vernomen en verneemt uit de Heilige Schrift en waarvan hij gelooft dat alleen een gelovige die kan verstaan, meent men, dat wij zouden kunnen geloven, dat Calvijn er ooit aan gedacht heeft ons dat mysterie zo te beschrijven; dat Christus de Bron is waaruit de Heilige Geest de inhoud put van de inspiratie, dat de eerste inspiratie haar inhoud aan de tweede inspiratie aanbiedt, dat de Heilige Geest bij de eerste inspiratie zich bewust is, dat de tweede zal volgen en daardoor de eerste op de tweede aanlegt, dat de tweede inspiratie de resultaten van de eerste aan een selectie onderwerpt enz? Dat kunnen alleen mensen denken en voor resultaat van historisch onderzoek uitgeven, die "met hand en tand" hun theorie verdedigen willen.
Weet u wat ik denk? Dat Calvijn, als hij dit las, zou uitroepen:

weg met zulke spitsvondigheden,

weg met die twisten.[486] Alle leer die niet sticht, is verwerpelijk.[487]
Wij hebben reeds gezegd, dat de scholastiek een uitvlucht gevonden heeft om de fouten en onnauwkeurigheden, die Calvijn in de Schrift aanwijst, te verklaren namelijk door aan te nemen en te decreteren dat deze allen liggen op het gebied van de tekstkritiek en van de kanoniek.[488] Wij voegden er aan toe dat Dr. de Groot hierdoor o.i. zijn inspiratietheorie bedenkelijk in de engte dreef. Dat willen wij thans gaan aantonen.
Volgens Dr. de Groot komt heel de Schrift naar vorm en inhoud voor rekening van de Heilige Geest en ze wil als Zijn product beschouwd zijn. "Als absolute auteur van de inspiratie is Hij niet alleen verantwoordelijk voor de doctrine (de leer), die de Heilige Schrift bevat, maar mede voor haar taal en stijl en woorden."[489]

---

[482] a.w. 81.
[483] a.w. 178.
[484] a.w. 13.
[485] a.w. 4. Zie onze bladz. 207.
[486] Inst. III. 22.9. Zie onze bladz. 114.
[487] Op Tim. 1. 4. Zie onze bladz. 103.
[488] Bladz. 209.
[489] a.w. 132.

Maar volgens de Groot heeft deze inspiratie een grens. “Deze actie van de Heilige Geest is afgelopen, wanneer de door Hem geroepen “amanuensis” [secretaris] zijn pen heeft neergelegd. Alles wat daarna ook met de beste bedoelingen aan de Schrift is gedaan, valt niet onder het absolute auteurschap van de Heilige Geest en mag daarom worden geëmendeerd en gecorrigeerd. Dit voert Calvijn zó sterk door, dat hij de inspiratie van het een Bijbelboek nog laat werken, terwijl het andere reeds lang in handen van **niet-geïnspireerde** mensen een **weinig oordeelkundige** behandeling heeft, gevonden.”[490] “De grens van de inspiratie heeft Calvijn [lees: Dr. de Groot C.] daar gevonden waar de schriftelijke fixatie van de tekst feit is geworden. Al de arbeid, die **daarna** nog aan de tekst verricht is, in rangschikken, verdelen en overschrijven, **valt bulten de inspiratie** en kan daarom op onfeilbaarheid geen aanspraak maken. Daaruit is het te verklaren, dat Calvijn, die op grond van zijn geloof in het absolute auteurschap van de Heilige Geest wars is van alle kritiek [wij zullen zien! C.] op de geïnspireerde Bijbel, met de grootste vrijmoedigheid zich beweegt op het terrein van de tekstkritiek en van de kanoniek.”[491] Hij is in hoge mate huiverig om een kritische houding aan te nemen tegenover de Schrift als zodanig [wij zullen het echter anders zien C.]. Maar dit wordt anders, wanneer het er om gaat de histotie te onderzoeken, welke de tekst van de heilige boeken heeft gehad, nadat zij als producten van de inspiratie uit de hand van de bijbelschrijvers in het bezit van de kerk zijn gesteld. Alles wat **daarna** nog aan het Schriftwoord is geschied, is in de ogen van Calvijn **zuiver menselijk werk** geweest. Evenmin als de Kerk bij haar belijden van de kanon onfeilbaar was, zijn de afschrijvers van de handschriften en allen, die op één of andere manier aan de tekst hebben gearbeid, voor dwaling en. fouten behoed. Ja, Calvijn schrikt er niet voor terug hun werk menigmaal **gebrekkig** en **onoordeelkundig** te noemen.”[492]

Bedenken wij daarbij dat, volgens Dr. de Groot, Calvijn over het **gebrekkig** karakter van alle mensenwerk zeer juiste gedachten heeft gekoesterd — en dat hij, wanneer Prof. Heppe gelijk had, ook de sporen van die zuiver menselijke arbeid in de vorm van fouten en onjuistheden in de Schrift heeft moeten aannemen.[493] Nu neemt Dr. de Groot dat gebied van de tekst kritiek echter zo ruim, dat hij daartoe b.v. ook rekent, wanneer Calvijn “in zijn inleiding van de commentaar op Jesaja de slechte rangschikking wijt aan de gebrekkige verzamelarbeid van de priesters, die de door de Profeten in het openbaar aangeslagen profetieën hebben gebundeld.”[494] Calvijn nam namelijk aan, dat de profeten hun profetieën in het openbaar aanplakten of aansloegen, opdat het volk ze lezen kon en dat de priesters ze na een tijd afnamen en in de tempel bewaarden. Later werden ze dan gebundeld. Ik zou hier een vraag willen doen, namelijk als de profetieën van Jesaja door de priesters zo gebrekkig gebundeld zijn en dit te constateren tot de tekstkritiek behoort, is het dan ook tekstkritiek wanneer iemand op inwendige gronden van mening is dat Hoofdst. 40- 66 ten onrechte bij de profetieën van Jesaja gebundeld zijn? Of hebben wij dan opeens met **Schriftkritiek** te doen? En wanneer Calvijn op inwendige gronden meent dat de tweede brief van Petrus niet door Petrus kan geschreven zijn,[495] en dit tot de canoniek behoort, ligt het dan ook op het terrein van de canoniek wanneer iemand op inwendige gronden meent dat het Boek Daniël niet van Daniël kan zijn, maar uit de tijd van Antiochus Epifanes dateert? Of is dat dan wel Schriftkritiek? In elk geval, Dr. de Groot constateert dat de geïnspireerde tekst na de fixatie in handen gevallen is van **gebrekkige** en **onoordeelkundige** mensen, die **niet voor dwaling behoed** zijn. En hier is het nu dat de inspiratie-theorie van Dr. de Groot bedenkelijk in de knel

---

[490] a.w. 175.
[491] a.w. 179.
[492] a.w. 172.
[493] a.w. 26.
[494] Inl. op Jesaja C.R. 64.24. Dr. de Groot a.w. 173.
[495] Zie onze bladz. 184.

raakt. De schrijver haalt in het begin van zijn boek een plaats aan van Calvijn, waar de Hervormer zegt: dat God van het begin af zich heeft geopenbaard aan enkele mensen, zoals Adam, Noach, Abraham enz. Deze hebben dan vervolgens die openbaringen "per manus" [van hand tot hand, mondeling] aan hun nakomelingen overgeleverd. Een wijze van overlevering echter, die zich niet steeds heeft gehandhaafd, maar die op de duur door een ander is vervangen, want, zo vervolgt Calvijn: "opdat de waarheid van de leer in ononderbroken voortgang in alle eeuwen in de wereld zou blijven voortbestaan, heeft Hij eindelijk gewild, dat dezelfde Goddelijke uitspraken, die Hij bij de vaderen in bewaring gegeven had, als het ware **op openbare tafels** bezegeld zouden zijn. Met deze bedoeling is de wet afgekondigd, aan welke daarna als uitleggers de profeten zijn toegevoegd."[496] [In het voorbijgaan merk ik even op dat de woorden "waarheid van de leer" meer het gevoelen van Prof. Cramer, Prof. Dournergue, Goumaz, enz. steunen dan dat van Dr. de Groot C.]. Later komt Dr. de Groot op deze passage terug en zegt dan dat, al heeft Calvijn de grafische inspiratie dan niet "expressie verbis" (met duidelijke woorden) geleerd, de manier van spreken, die Calvijn hier gebruikt de grafische inspiratie nog veel minder **uitsluit**.[497] Want het heet dan toch maar, dat Hij **heeft** gewild dat die Goddelijke uitspraken — als het ware **op openbare tafels bezegeld** zouden zijn."[498] En dan volgt deze uitspraak van Dr. de Groot, waarop ik in het bijzonder uw aandacht vestig: "Hoe zal God **beter en sneller bereiken** dat "dezelfde uitspraken" voor het nageslacht bewaard blijven, dan door Zelf de **optekening ter hand te nemen** en **Zichzelf** voor de **redactie verantwoordelijk te stellen**? Alleen door de leiding van de Heilige Geest konden zij bewaard blijven voor het **gebrekkig** en **onbetrouwbaar karakter**, dat, ook naar de mening van Calvijn, aan alle menselijk verzamelwerk van nature noodzakelijk eigen is. En ieder zal toestemmen dat een uitdrukking als "openbare tafels" de indruk maakt van echtheid en authenticiteit, die zich slecht laat rijmen met een opvatting [als van Prof. Heppe], die de redactie van de te boek gestelde openbaring overlaat aan de willekeur van mensen, ook al onderscheiden zij zich van alle anderen door grote godsvrucht en vroomheid."[499]

Nu zegt de Groot echter zelf, dat deze geïnspireerde tekst na de fixatie is overgeleverd geworden in handen van **niet-geinspireerde**, **gebrekkige** en **onbetrouwbare** mensen, die daaraan hebben veranderd, bijgevoegd, gebundeld enz kortom, ronduit gezegd, die daaraan hebben **geknoeid**, zodat het "nu de plicht is van de theologie om die bijvoegsels en dwalingen, die op deze manier in de geïnspireerde tekst zijn binnengedrongen, zoveel mogelijk op te sporen en te corrigeren."[500] Nu komt toch onwillekeurig de gedachte bij ons op: Zou God niet **nog veel beter** en **sneller** Zijn doel hebben kunnen bereiken, indien Hij ons een woordelijk onfeilbare bijbel had willen geven (ik spreek, onwijs zijnde, op de wijze van de scholastieken C.).[501] indien Hij de nazorg van de geïnspireerde tekst **ook nog** op zich genomen had en indien de Heilige Geest de tekst had **blijven** bewaren voor het **gebrekkig** en **onbetrouwbaar** karakter, dat aan alle mensenwerk eigen is? Wat blijft er hier over van de theorie waarbij "alles zó is gesproken en zó geschied, als de Bijbel het ons verhaalt?"[502] Blijkt het niet duidelijk dat de theorie tegen de feiten botst? Het is zeer goed te begrijpen dat Dr. de Groot verklaart dat de neo-Calvinisten de verbale inspiratie met **hand en tand** verdedigen, want zij gevoelen dat daarvan hun gehele systeem afhangt.

---

[496] Inst. I. 6.2. Dr. de Groot a.w. 40.
[497] a.w. 42.
[498] t.z.p.
[499] t.z.p.
[500] a.w. 172. Zie onze bladz. 2-16 v.
[501] vgl. 2 Cor. 11 vs. 28.
[502] Zie onze bladz. 175.

Dat toont Dr. de Groot ook te beseffen, wanneer hij het gevoelen van Prof. H. Heppe bestrijdt. Zo schrijft hij: "Alle theologen van het Reformatorisch tijdvak hebben, mag men Heppe geloven[503], onderscheid gemaakt tussen de begrippen "Woord van God" en "Heilige Schrift." Terwijl voor de mannen van de Protestantse Neo-scholastiek deze uitdrukkingen eenvoudig synoniemen waren, dekten zij in de ogen van de Hervormers elkaar maar zeer ten dele. Onder het Woord van God verstonden zij de boodschap, die God eertijds door de dienst van de profeten en apostelen aan Zijn volk had laten verkondigen. En van dit woord namen zij aan, dat het door de Heilige Geest op de lippen van deze mannen gelegd was en dat het dus als een louter product van inspiratie moest worden beschouwd. Maar daarna heeft het Woord een geschiedenis gehad. Heppe meent, dat noch Calvijn, noch één van de andere reformatoren deze schriftelijke fixatie in verband heeft gebracht met enige bijzondere werkzaamheid van de Heilige Geest.". Heppe zegt zelf: "van een eigenlijke inspiratie van de optekening is geen sprake. De autoriteit van de Schrift berust derhalve niet op de vorm van haar optekening, maar op haar inhoud, d.i. op de werkelijkheid van de in de Schrift betuigde openbaringsfeiten. Niet de werkzaamheid van de Heilige Geest bij het schrijven van de kanonieke Schriften, maar de blijvende Geestesgemeenschap, waarin God voor zich de Profeten en Apostelen bewaarde, de kennis van de waarheid, waarin de Bijbelschrijvers zich door de verlichting van de Heilige Geest in het algemeen verheugde, is de grond waarop de onfeilbaarheid van hun berichten rust."[504] Na deze woorden aangehaald te hebben gaat Dr. de Groot voort: "**ieder voelt** welke consequenties deze opvatting met zich medebrengt. Als Heppe gelijk heeft en Calvijn de optekening van de mondelinge gegeven openbaringen losmaakt van alle positieve en negatieve bestiering van Gods Geest , dan is voor hem die optekening een zuiver menselijk werk geweest. Maar dan staat het ook vast dat Calvijn, die over het gebrekkig karakter van alle mensenwerk zeer juiste gedachten heeft gekoesterd, in de aldus tot stand gekomen Schrift ook de sporen van die zuiver-menselijke arbeid in de vorm van fouten en onjuistheden heeft moeten aannemen. Dan kan met zijn inspiratiebegrip het goede recht van de historische kritiek uitmuntend worden verdedigd, terwijl van letterlijke inspiratie van het schriftwoord natuurlijk nooit kan worden gesproken."[505]
Nu zeg ik op mijn beurt: "ieder voelt" en wel het volgende: ieder voelt dat hier

de kwestie zuiver gesteld

is: indien het dus mocht blijken dat Calvijn in de arbeid niet van de afschrijvers maar van de Bijbelschrijvers zelf fouten en onjuistheden heeft moeten aannemen, dan heeft Calvijn althans geen letterlijke d.i. woordelijke onfeilbare inspiratie gekend noch geleerd, en zo de neo-scholastieken Calvijn daarin moeten gelijk geven, dan kunnen zij van een letterlijke inspiratie van het Schriftwoord niet meer spreken en stort hun gehele systeem, dat daarop gebouwd is, in elkaar.
Geen wonder dat ze dus alles aanwenden om dat te voorkomen. Tot de methode van Dr. de Groot in deze strijd behoort ook dat hij citaten van Calvijn verminkt en op de klank af aanvoert. Wel heeft hij zichzelf een strenge discipline opgelegd toen hij schreef: "Om misverstand te voorkomen is het gewenst deze citaten over het algemeen te geven in een brede en volledige vorm, die alle recht laat wedervaren aan het verband, waaruit ze zijn genomen.[506] En op een andere plaats: dat de Institutie geen wetenschappelijk werk was in de scholastieke of wetenschappelijke betekenis van het woord, dat Calvijn zelden dogmatische definities geeft in de strikste zin van het woord en dat de termen die hij gebruikt, niet de on-

[503] H. Heppe, Die Dogmatik der evangelisch- reformirten Kirche Elberfeld 1861 blz. 16.
[504] Heppe a.w. blz. 17 Dr. de Groot a.w. 25 noot 1
[505] a.w. 26. Zie boven bladz. 217.
[506] a.w. 5.

veranderlijke geijkte betekenis hebben, die kenmerkend is voor de scholastieke theologie en dat deze bijzonderheid ons daarom moet "weerhouden om in Calvijns uitspraken zonder meer de betekenis te leggen, die vroegere of latere wetenschappelijke theologie daaraan heeft toegekend."[507]

Allemaal zeer behartigingswaardige opmerkingen. Maar de schrijver heeft zichzelf daaraan niet gehouden. Vooreerst gaat hij uit van de veronderstelling dat de uitdrukkingen "Gods Woord" en "Heilige Schrift" bij Calvijn synoniemen zijn, wat soms wel eens zo schijnt te zijn, maar lang niet altijd. Dit is een historisch vraagstuk op zichzelf. Vervolgens haalt hij soms een citaat verminkt aan, waardoor een andere gedachte gewekt wordt dan Calvijn bedoelde. Zo b.v. op blz. 33. Daar lezen wij: "Reeds in zijn voorrede voor de Institutie beschrijft hij Gods heilig woord **als een hemelse uitspraak, die niet kan liegen**," En in een noot citeert hij een woord van Calvijn aan Koning Frans I[508]. "Verder vergist hij zich, die een langdurige voorspoed verwacht van een Koninkrijk, dat niet door Gods scepter, d.i. door Zijn heilig Woord geregeerd wordt: **immers de hemelse uitspraak kan niet verloren gaan** (excidere), **waarin gezegd is, dat het volk verstrooid zal worden, als de profetie ontbreken zal**" (Spr. 29 vs. 18). De uitdrukking "hemelse uitspraak" laat Dr. de Groot slaan op het voorafgaande, inplaats van op het volgende, zoals Calvijn doet, en achter "verloren gaan" (liegen) breekt hij eenvoudig de zin af. Is dit soms bij Dr. de Groot een "slip of the pen"?[509]
Dat het boek van Dr. J.A. Cramer hem dwars zit, kan men telkens gewaar worden, daarop richt hij al de pijlen van zijn scholastiek vernuft. Echter zonder succes, Hij verwijt Dr. Cramer dat "hij wil bewijzen, dat Calvijn in de Schrift scheiding heeft gemaakt tussen de eeuwige heilsinhoud en de tijdelijke rnenselijke vorm."[510] Met uw verlof dat heeft Dr. Cramer niet beweerd, wèl dat Calvijn daartussen een onderscheid maakt.[511] Dat is, om te beginnen iets anders dan scheiding.
Wanneer Dr. de Groot nu de stelling van Dr. Cramer wil bestrijden zie hier dan hoe hij daarbij te werk gaat.
Eerst gaat hij na welke de consequenties zijn van de stelling van Dr. Cramer. Hij schrijft[512]: "Wie echter op grond van zijn religieuse ervaring vaststelt, dat de heilsverkondiging van de Schrift haar wezenlijke inhoud uitmaakt, heeft het zwaartepunt verlegd in de mens." [Hier zien wij weer eenzelfde misverstand of moeten wij zeggen: insinuatie, die wij reeds vroeger aantroffen bij de Scholastieken[513] C.] "Voor die is de verlossing en zaligheid van de zondaar de spil, waarom zich alles beweegt" [Wij zagen boven dat het Calvijn bovenal om de zaligheid van de zondaren te doen was[514]. C.]. "Waar deze voorstelling heersend is, krijgt niet alleen de Christologie een eenzijdig soteriologische inhoud, maar daar wordt ook het theocentrisch karakter van de gehele theologie prijs gegeven." Naar het mij voorkomt heeft de theologie van Calvijn een zeer sterk christocentrisch karakter, want wat wij van God weten, weten wij door Christus, wat wij buiten Christus van God denken, heeft niet de minste waarde: "Christus is het beeld, waarin God niet alleen zijn hart ons laat zien, maar ook Zijn handen en voeten. Met het hart bedoel ik die verborgen liefde, waarmee Hij ons in Christus heeft liefgehad. Met Zijn handen en voeten bedoel ik die werken, die voor onze ogen zijn tentoongespreid. **Zodra wij van Christus ons verwijderen, moeten wij noodzakelijk zowel**

[507] a.w. 10.
[508] Opp Calv. I 12 Spiess a.w. blz. 4 Sizoo XIV.
[509] Zie onze blz. 209.
[510] a.w. 101.
[511] Nieuwe Theol. Studiën Jaarg. 15 (1932) blz. 200.
[512] a.w. 99.
[513] Zie onze blz. 159.
[514] Zie onze blz. 109.

in de meest duistere als in de meest vatbare dingen dwalen."[515] "Daarom omdat God **Zichzelf alleen** door **Christus** openbaart, zo volgt hier uit, dat wij alles van **Christus** begeren moeten" "Dat hij (de apostel) zegt dat niemand God ooit gezien heeft, is niet alleen van het uiterlijk aanschouwen van de lichamelijke ogen te verstaan; want hij geeft in het algemeen te kennen, aangezien God in een licht woont, tot hetwelk men niet komen kan, dat **Hij niet anders dan in Christus** (Die **Zijn levend beeld** is) **gekend kan worden**."[516] Hoort u het wel lezer, dat Calvijn niet zegt dat God "waarheden" geopenbaard heeft, maar **Zichzelf** en wel alleen door Christus?

De scholastiek evenwel is theocentrisch, want zij gaat van een Godsbegrip uit. Calvijn ging daar niet van uit, zoals wij gezien hebben.[517] Zou het dan zo vreselijk zijn als onze theologie weer Christocentrisch werd?

Prof. Em. Bruiner wijst er op "boe verkeerd het is een theocentrisch geloof tegenover een christocentrisch geloof te stellen. Slechts het christocentrische geloof is waarlijk het theocentrische, want het is juist de betekenis van de openbaring van God in Jezus Christus, dat eerst hierdoor God zó als het centrum gekend wordt, dat Hij, in plaats van wijzelf, ons middelpunt (centrum) wordt."[518]

Dr. de Groot vervolgt: "Zij ontaardt dan in een wetenschap van de naar verlossing dorstende mens en aan God wordt in haar slechts aandacht geschonken als Redder van zondaren." Welk een scheve voorstelling van de opvatting, die de schrijver bestrijden wil. Een "wetenschap van de naar verlossing dorstende rnens" bestaat niet, kan niet bestaan, en dat heeft Dr. Cramer ook nooit beweerd. Deze schrijft dat Calvijn geen pleidooi wil geven van de letterlijke inspiratie van de Schrift maar veel meer het naar verlossing dorstende hart de vaste grond wijzen, waarop het kan bouwen.[519] Dat is toch wel heel wat anders. Nee, dan wordt

de theologie een wetenschap van de verloste mens,

zoals de theologie van Calvijn was, en dan wordt aan God niet "slechts", maar **in de eerste plaats** aandacht geschonken als Redder van zondaren, en van daaruit opent zich dan de veelzijdige rijkdom van al Gods deugden. Calvijn zegt: "Alles wat God ons belooft met betrekking tot tijdelijke goederen, moet worden verstaan onder deze voorwaarde: voor zover het voor ons Geestelijk heil van nut is; **want het zou een grote wanorde zijn, wanneer het belang van de zaligheid niet vóór al het andere ging**."[520]

En nu volgt er bij Dr. de Groot een fraaie zin: "Wie deze beschouwing in alle ernst aan Calvijn **durft opdringen**, berooft hem van de roem, dat hij meer dan één van de andere reformatoren theocentrisch heeft gedacht en haalt hem in het gezelschap **van de negentiende eeuwse ervaringstheologen neer**. Dr. Cramer schijnt te menen, dat hij hiermee de reputatie van Calvijn een dienst bewijst[521]. In werkelijkheid echter betekent zijn opvatting voor Calvijn een smadelijke degradatie en de miskenning van de voornaamste en vruchtbaarste elementen van zijn theologie."[522] Hierop zeggen wij:

Dr. Cramer dringt Calvijn niets op. De lezer moet zelf maar eens uitmaken wie hier aan Calvijn zijn eigen opvatting tracht op te dringen. Dr. Cramer tracht eenvoudig **eerlijk** de gegevens en feiten in Calvijns geschriften te verklaren, dat doet Dr. de Groot niet, hij klemt

---

[515] Calvijn Inl. Genesis Holl. vert. XXII C.R. 51. 5-8.
[516] Op Joh. 1 vs. 18 vergel. onze bladz. 167.
[517] Zie onze bladz. 69 v.
[518] Dr. Em. Brunner, Vom Werk des heiligen Geistes Tübingen 1935 (74 blz.) blz. 6.
[519] Zie onze blz. 185.
[520] Catechismus v. Genève. Zondag 28. Ed. "Je sera" a.w. blz. 68 (Frans) Karl Müller a w. blz 133 v. (Latijn); Böckel a.w. blz. 150 v. (Duits) en achter in de Waalse kerkboeken.
[521] Dr. Cramer a.w. 141.
[522] Dr. de Groot a.w. 100.

zich vast aan uitspraken van Calvijn en onderzoekt niet hoe die uitspraken te verklaren zijn in het licht van de feiten. En wat die roem betreft, dat Calvijn meer dan de andere reformatoren (hier klinkt weer de reclametoon: tòch beter) theocentrisch heeft gedacht, ik houd het er voor dat die roem een traditie is, die voor het scholastieke systeem bijzonder voornaam en vruchtbaar is, maar die niet overeenkomt met de geschiedenis. En zou Calvijn daardoor gedegradeerd zijn en neergehaald onder de ervaringstheologen? Integendeel daardoor wordt

Calvijn gerehabiliteerd als ervaringstheoloog

Hij wordt daardoor losgemaakt uit een traditie, die hem in het gezelschap van de scholastieken had **neergehaald**, en weer gesteld op de hoogte, waarop God hem geplaatst heeft.[523] Een predikant, die mijn handschrift had gelezen, zei mij, toen hij het mij terug gaf: "ik heb de indruk dat u het Calvinisme op een andere bodem hebt geplaatst." Nee, was mijn antwoord, dat heb ik niet gedaan. Wanneer ik iets gedaan heb, en ik hoop dat ik daarin geslaagd ben, dan is het dat ik gepoogd heb evenals anderen vóór mij, aan te tonen, dat het Calvinisme van Calvijn op een andere bodem **stond**, dan waarop een tot scholastiek ontaarde traditie hem ons enige eeuwen lang heeft voorgesteld.[524]
En nu gaat Dr. de Groot de stelling van Dr. Cramer op de volgende wijze bestrijden. Hier moet ik wel enigszins uitvoerig zijn, lezer, om u te laten zien, hoe Dr. de Groot door zijn wijze van citeren Calvijn iets anders laat zeggen dan hij in werkelijkheid zegt. Wij willen hem daartoe op de voet volgen. Wij laten eerst Dr. de Groot aan het woord en daarna Calvijn.
"Op welke uiterst zwakke gronden Cramer zijn theorie heeft opgebouwd" zo begint Dr. de Groot, "treedt wel heel duidelijk aan de dag, wanneer hij zich beroept op Calvijns redenering in het tweede hoofdstuk van het derde boek van de Institutie. Zijn argumentatie mist hier alle kracht en zijn willekeurige exegese doet de woorden van Calvijn groot geweld aan. Sprekend over het geloof zegt Calvijn daar, dat dit de eigenschap heeft zich allereerst en allermeest vast te klemmen aan de beloften van de Schrift." En dan haalt hij onder aan de bladzijde in het Latijn de volgende plaatsen bij Calvijn aan, die wij met Romeinse cijfers zullen nummeren, dan kunt u ze straks gemakkelijk bij Calvijn zelf terugvinden en kunt u beoordelen of ze, genomen uit het gehele betoog van Calvijn, de woorden van Dr. de Groot bevestigden of niet. Inst. (III. 2.7) (I). Inst. III. 2.29 (II) (III). "Een uitspraak, die voor de stelling van Cramer zou pleiten, wanneer Calvijn niet tot tweemaal toe er op had laten volgen, dat hij **niet ontkennen wil**, dat het geloof alles moet aanvaarden en onderschrijven, wat God spreekt en op welke manier Hij ook spreekt. Het ziet op de gehele waarheid van God, hetzij dat Hij dreigt, hetzij dat Hij hoop geeft op genade. Inst. III. 2.7 (IV); Inst. III. 2.29 (V). Wanneer nu Calvijn deze verzekering inleidt met "wij ontkennen niet", meent Cramer daarin een concessie te beluisteren. Wanneer dit het geval was, zou het reeds voldoende zijn om zijn gehele theorie omver te werpen. Want iemand, die de heilsinhoud van de Schrift van haar overige inhoud onderscheidt, moet zulke concessies juist niet doen. In werkelijkheid echter heeft dit "ontkennen wij niet", hier veel sterker kracht dan Cramer er in lezen wil. Calvijn wil er zich voor vrijwaren, dat anderen uit zijn woorden te verstrekkende conclusies trekken. Hij is huiverig om de schijn op zich te laden als zou hij enig deel van de Schrift van geen belang achten voor het geloof. Daarom knoopt hij aan zijn eerste woord de waarschuwing vast: Ik wil hiermee niet zeggen dat het geloof niet heel de Schrift behoort te omhelzen. Calvijn heeft ook goede redenen om deze waarschuwing enkele malen te herhalen. Dogmatische tegenstanders hebben hem voor de voeten geworpen, dat hij zou doen, wat Cramer hem wil toeschrijven, namelijk **het geloof alleen laten rusten op Gods genadige beloften en het losmaken van de overige Schrift**. Hij klaagt er over, dat lasteraars hem verwijten, dat hij zou ontkennen, dat

[523] Zie § 10.
[524] Zie onze slotsom aan het einde van § 23.

het geloof rust op alle delen van het Woord van God. Inst. III. 2,30 (VI en VII). En als hij in dit verband verachtelijk spreekt van "het geloof van Pighius en dergelijke honden", dan had Cramer daaruit alleen reeds kunnen leren, hoe uiterst gering de waardering is, die Calvijn voor het gevoelen heeft, dat hij hem zoekt op te dringen." Tot zover Dr. de Groot.[525]

Wat zegt Calvijn nu werkelijk op deze plaatsen?

Ik geef u hier de citaten in hun samenhang en onderstreep de plaatsen die door Dr. de Groot zijn aangehaald. Wij krijgen eerst Inst. III hoofdstuk 2 paragraaf 7. Calvijn is bezig een verklaring te geven van het geloof. Hij heeft betoogd dat het geloof is een kennis van Gods wil jegens ons, die uit Zijn Woord verkregen is. En het fundament daarvan is een vaste overtuiging van de waarachtigheid van God[526]. Dan vervolgt hij: "**Maar aangezien het hart van de mensen niet op iedere mogelijke stem van God tot het geloof wordt opgewekt, moet er nog onderzocht worden waarop eigenlijk het geloof in het Woord let." (I)**. Eigenlijk (proprie) is niet hetzelfde als "allereerst en allermeest", zoals Dr. de Groot weergeeft. "Het was de stem van God, die tot Adam zei: Gij zult de dood sterven (Gen. 2: 17), het was de stem van God, die tot Kaïn zei: Het bloed van uw broeder roept tot mij van de aarde (Gen. 4 vs. 10) maar deze stemmen kunnen op zichzelf niet anders dan het geloof schokken: zo ver is het er vandaan, dat ze geschikt zijn om het te bevestigen."
"**Intussen ontkennen wij niet, dat het de taak van het geloof is de waarheid van God te onderschrijven, zo dikwijls Hij spreekt, en al wat Hij spreekt en op welke wijze Hij spreekt; maar wij vragen slechts wat het geloof in het Woord van de Heere vindt, waarop het kan steunen en rusten." (IV)**. Dr. de Groot vat hier en telkens het woord "waarheid van God" bij Calvijn op in intellectualistische zin, terwijl Dr. Dee er op wijst, dat Calvijn deze uitdrukking gewoonlijk in ethische zin bedoelt[527]. Calvijn gaat voort: "Wanneer onze conscientie alleen toorn en wraak aanschouwt, hoe zal ze dan niet sidderen en beven? En toch moet het geloof God zoeken en niet voor Hem vluchten. Dus staat vast, dat we nog geen volle bepaling hebben van het geloof, omdat de wil Gods min of meer te kennen, niet voor geloof gehouden mag worden. Maar als wij nu eens in de plaats van Gods wil, waarvan het woord dikwijls een somber verhaal en een vreselijke tijding brengt, Zijn **goedertierenheid of barmhartigheid** stelden? Dan zullen we zeker dichter bij de aard van het geloof komen, **Want wij worden aangelokt om God te zoeken dan, wanneer wij geleerd hebben, dat de zaligheid voor ons bij Hem is weggelegd: en dit wordt ons bevestigd, wanneer Hij verklaart, dat zij Hem een voorwerp van zorg en naarstigheid is. Daarom is de belofte van de genade nodig, waardoor Hij ons betuigt, dat Hij ons een goedgunstig Vader is, aangezien wij ook niet op andere wijze tot Hem naderen kunnen, en het hart van de mensen op de genade alleen steunen kan" (II)**
Daarom worden op vele plaatsen in de psalmen deze twee: barmhartigheid en waarheid, samengevoegd, zoals ze ook met elkaar samenhangen: want het zou ons niet baten te weten, dat God waarachtig is, wanneer Hij ons niet goedertieren tot Zich trok; en aan de andere kant zouden wij Zijn barmhartigheid niet kunnen omhelzen, indien Hij haar niet door Zijn Woord aanbood. Ik vermeld niet wat in dezelfde zin bij de profeten te lezen is, namelijk dat God barmhartig is en getrouw in Zijn beloften. Want wij zouden lichtvaardig en te vergeefs ons inbeelden dat God ons genadig is, indien Hij het niet van Zichzelf getuigt en ons met zijn nodiging vóórkomt, opdat zijn wil jegens ons niet twijfelachtig of duister zij. En wij hebben reeds gezien, dat het enige pand van Zijn liefde Christus is, zonder Wie, naar boven en naar beneden niets dan tekenen van haat en toorn gezien worden. Daar verder de kennis van Gods

[525] a.w. 101-103.
[526] Zie onze bladz. 19. Inst. III 2.6.
[527] Dr. Dee a.w. 58 en 125 v. Zie beneden in § 19.

goedheid niet veel te beduiden zal hebben, zo Hij Zelf ons daarop niet doet rusten en gerust zijn, zo moet uitgesloten worden alle kennis die met twijfel vermengd is, die niet vast aan zichzelf gelijk blijft, maar met zichzelf in strijd is. Maar het is verre van daar, dat 's mensen verstand, blind en verduisterd als het is, zou doordringen en opklimmen tot het begrijpen van Gods wil, en dat ook zijn hart, zoals het door voortdurende twijfel geslingerd wordt, in die verzekering vast en gerust zou blijven. Daarom moet van elders het verstand verlicht en het hart gesterkt worden, opdat het Woord van God bij ons volkomen geloof verkrijgen mocht. Nu zal de juiste bepaling van het geloof voor ons vast staan, indien wij zeggen [en nu volgt de beroemde definitie van het geloof bij Calvijn]: dat het is een vaste en zekere kennis van Gods welwillendheid jegens ons, welke, gegrond op de waarheid van Zijn genadige belofte in Christus, door de Heilige Geest aan ons verstand geopenbaard en in ons hart verzegeld wordt."[528]

Nu vraag ik u, lezer, is hierin ook maar iets te bemerken van tegenstanders, die scheiding zouden willen maken tussen inhoud en vorm van de Heilige Schrift? Maakt hier Calvijn zelf een onderscheid tussen de verschillende delen van Gods Woord ten opzichte van het geloof, ja of nee? Wordt hier met de stem van God ook soms de letter van de Schrift bedoeld? Is hier in het algemeen een pleidooi te vinden voor de verbale en grafische inspiratie? Mij dunkt, dat kan alleen iemand er in lezen, die "met hand en' tand" die theorie verdedigen wil.

Maar het wordt nog mooier. Wij zijn nu gevorderd tot paragraaf 29 van hetzelfde hoofdstuk. Calvijn zegt hier:

"**Wij zeggen dat het fundament van het geloof is de genadige en onverdiende belofte, omdat op haar het geloof eigenlijk berust. Want ofschoon het oordeelt dat God in alles waarachtig is, hetzij Hij beveelt, hetzij Hij verbiedt, hetzij Hij belooft, hetzij Hij dreigt; ofschoon het zijn bevelen ook gehoorzaam aanvaardt, op Zijn verboden acht geeft en zijn bedreigingen opmerkt: zo begint het [geloof] toch eigenlijk bij Zijn belofte, daarin rust het, daarin eindigt het. (III)**

Want het zoekt het leven in God, hetwelk **niet in geboden**, of in afkondiging van straffen, maar **in de belofte van de barmhartigheid** gevonden wordt en dat slechts in de **genadige** belofte, aangezien de aan een voorwaarde gebonden gelofte, waardoor wij verwezen worden naar onze werken [zoals de papisten doen. C.] niet anders het leven belooft, dan wanneer wij zien dat het door onze eigen macht kan verkregen worden. Indien wij dus willen dat ons geloof niet beeft noch wankelt, moeten wij het schragen door de belofte van de zaligheid, die door de Heere uit eigen beweging en mildelijk en meer terwille van onze ellende dan van onze waardigheid wordt aangeboden. Daarom geeft de apostel (Rom. 10: 8) aan het Evangelie dit getuigenis, dat het is **het woord van het geloof**; aan de **geboden** zowel als aan de **beloften van de wet onthoudt** hij dit getuigenis, daar er niets is, wat het geloof kan stutten, dan die milddadige boodschap waardoor God de wereld met zich verzoent. Daarom vindt men ook bij dezelfde apostel herhaaldelijk een onderlinge vergelijking van geloof en evangelie, wanneer hij leert, dat de dienst van het evangelie hem toevertrouwd is tot gehoorzaamheid van het geloof; dat het evangelie een kracht van God is tot zaligheid een ieder die gelooft; dat daarin de gerechtigheid van God geopenbaard wordt uit geloof tot geloof (Rom. 1: 5, 16 vlg.) En geen wonder immers, daar het evangelie is een bediening van de verzoening (2 Cor. 5: 18) zo is er t.o.v. Gods goedgunstigheid jegens ons, waarvan het geloof kennis moet hebben, geen ander getuigenis hetwelk vast genoeg is. **Wanneer wij dus zeggen, dat het geloof op de genadige belofte behoort te steunen, ontkennen wij niet dat de gelovigen Gods Woord in alle stukken omhelzen en aannemen, maar wij stellen de belofte van de barmhartigheid tot een eigen doelwit van het geloof (V).**

Evenals de gelovigen God wel moeten erkennen als een rechter en wreker van de misdaden en

[528] Inst. III 2.7.

toch eigenlijk zien op Zijn goedertierendheid; want Hij wordt hun voorgesteld als Eén, Die goedgunstig is en barmhartig, ver van toorn, groot van goedheid, vol liefde voor alle mensen, en over al zijn werken zijn barmhartigheid uitstortend (Ps. 86: 5; 103: 8; 145: 8)."
Tot zover Calvijn. Leest u hier uit, lezer, zoals Dr. de Groot doet, dat Calvijn huiverig is om de schijn op zich te laden, als zou hij enig deel van de Schrift van geen belang achten voor het geloof? En dat Calvijn, volgens Dr. de Groot, daarom aan zijn eerste woord de waarschuwing vast knoopt: Ik wil hier mee niet zeggen, dat het geloof niet heel de Schrift behoort te omhelzen?[529] Welke onvooringenomen lezer bemerkt hier niet onmiddellijk, dat Calvijn hier niet spreekt van "de Heilige Schrift" maar van "Gods Woord" en dat alle stukken (partes, delen) van Gods woord geen betrekking hebben op historische of chronologische mededelingen van de Bijbelschrijvers, maar dat hiermee bedoeld zijn: Gods bevelen, verboden, bedreigingen, beloften? Dr. de Groot, Calvijn aanhalende, verandert wat Calvijn "Gods Woord" noemt als met een toverslag (om met Calvijn te spreken)[530] in "de Heilige Schrift" en hij maakt er van dat het **geloof heel de Schrift behoort** te omhelzen. Calvijn zegt echter niet dat de gelovigen alle stukken van Gods Woord behoren[531] te omhelzen, alsof er waren die dit tegenspraken, maar hij komt voor die gelovigen op en zegt dat zij het doen (amplectantur et suscipiant). Waar blijft de Groot nu met de dogmatische tegenstanders die Calvijn voor de voeten zouden hebben geworpen, dat hij zou doen wat Cramer hem wil toeschijnen namelijk het geloof alleen te laten rusten op Gods genadige beloften en het losmaken van de overige Schrift? Geen schijn of schaduw daarvan is hierin te ontdekken! En dan komt Dr. de Groot met de uitval van Calvijn tegen "Pighius en dergelijke honden" aandragen en meent hij, dat "Cramer daaruit alleen reeds had kunnen leren, hoe uiterst gering de waardering is, die Calvijn voor het gevoelen heeft, dat hij hem zoekt op te dringen."[532]
Welnu, juist die passage over Pighius toont allerduidelijkst aan, wat Calvijn in het reeds aangehaalde op het oog had en hoe Dr. de Groot de bedoeling van Calvijn absoluut heeft misverstaan. Hierbij moet men wel bedenken wat wij reeds vroeger schreven, dat op de achtergrond van Calvijns denken en schrijven Rome staat[533]. Pighius was een Roomse tegenstander die de Schrift telkens verdraaide om er de noodzakelijkheid van de goede werken uit te bewijzen. Deze tegenstanders meenden dat het geloof evenzeer rekening moest houden met Gods bevelen, als met Gods beloften. Daarom was het niet voldoende dat het geloof steunde op de beloften van Gods genade, nee het moest ook Gods bevelen doen en goede werken voortbrengen, en die goede werken waren het ten slotte die ons rechtvaardigden voor God. Dat heeft Calvijn ook op het oog als hij (zie boven) spreekt van "aan een voorwaarde gebonden belofte." Welnu, ieder gevoelt, dat wanneer dat waar was, de zekerheid van het geloof wegviel, want wie zal durven zeggen dat hij genoeg gedaan heeft om Gods genade te verwerven?[534] Calvijn heeft zijn leven lang tegen deze dwaling gestreden, zijn geschriften zijn er vol van, ook zonder dat hij zijn tegenstanders met name aanduidt, zijn tijdgenoten wisten best over wie hij het had. Natuurlijk moet het geloof vruchten voortbrengen, maar dat doet het ook en daarom let het geloof voorzeker ook op de andere deden van Gods Woord d.i. van Gods boodschap, maar door het geloof alleen worden wij gerechtvaardigd voor God en die goede werken zijn vruchten van de dankbaarheid, maar geen werken, waardoor wij de zaligheid kunnen verdienen.

Thans zullen wij die plaats over Pighius kunnen verstaan. Het is paragraaf 30 van hetzelfde

---

[529] a.w. 102.
[530] Zie onze bladz. 116.
[531] Zie onze bladz. 89.
[532] a.w. 103.
[533] Zie onze bladz. 94.
[534] Zie onze bladz. 47 en 111.

hoofdstuk en sluit zich onmiddellijk bij het boven geciteerde aan. "**Ik houd mij echter niet op met het geblaf van Pighius of dergelijke honden, wanneer ze te keer gaan tegen deze beperking** [Vert. Corsman-Kuyper: deze vastbinding van het geloof aan de belofte van Gods barmhartigheid C.] **alsof daardoor het geloof verscheurd en alleen een deel daarvan genomen en uitgedrukt werd. Ik beken, zoals ik reeds heb gezegd, dat het algemeen voorwerp van het geloof, (zoals zij het noemen)** [die "zij" zijn de Roomse tegenstanders] **is de waarheid van God, hetzij Hij dreigt, hetzij Hij hoop wekt op genade**. (VI) Daarom schrijft de apostel (Hebr. 11: 9) het aan het geloof toe, dat Noach de ondergang van de wereld vreesde, toen die nog niet gezien werd. Indien de vrees voor de dreigende straf het werk was van het geloof, behoren de bedreigingen mede tot de beschrijving van het geloof. **Dat is wel waar: maar ten onrechte bezwaren de lasteraars ons alsof wij ontkenden, dat het geloof ziet op alle delen van het Woord van God."** (VII).

Hier eindigen de citaten, die Dr. de Groot's uitspraak moeten bewijzen: dat "dogmatische tegenstanders Calvijn voor de voeten hebben geworpen "dat hij zou doen, wat Dr. Cramer hem wil toeschrijven, namelijk het geloof **alleen laten rusten** op Gods genadige beloften en het losmaken van de overige Schrift. Hij klaagt er over dat lasteraars hem verwijten, dat hij zou ontkennen dat het geloof rust op alle delen van het Woord van God."[535]

Zie nu eens, lezer, welke methoden Dr. de Groot aanwendt om zijn theorie te verdedigen. Vooreerst wijs ik er op dat in de laatste aanhaling van Calvijn (VII) "alle delen van het Woord van God" niet hetzelfde is en door Calvijn ook niet bedoeld wordt als de uitdrukking "de overige Schrift" zoals Dr. de Groot Calvijn laat zeggen. Maar dit is een kleinigheid, vergeleken hij het volgende. In de laatste aanhaling bij Dr. de Groot, blz. 102 ligt ongetwijfeld een tegenstelling. Men verwijt Calvijn, volgens hem, dat hij het geloof **alleen laat rusten** op de genadige belofte van God, terwijl Calvijn zelf verklaart dat het geloof **rust op alle delen van het Woord van God**. De argeloze lezer zal nu denken: hoe dwaas om dit aan Calvijn te verwijten, want Calvijn wijst dat verwijt verre van zich, immers hij laat het geloof **niet alleen** rusten op de genadige belofte maar **op alle delen** van het Woord van God. Maar als de argeloze lezer dat denkt, dan loopt hij er in. Vergelijk deze zin van Dr. de Groot nu eens met de laatste twee citaten van Calvijn (VI en VII). Wat blijkt dan? Dat inderdaad Calvijn van oordeel is, dat het geloof **alleen rust** en ook **alleen kan rusten** op de genadige belofte van God. Hierin heeft dus Dr. Cramer gelijk. (Zie aanhaling II en III). Maar nu verklaart Calvijn tevens, dat hij daarmee niet ontkennen wil dat het geloof wel ziet op alle delen van het Woord Gods (bevelen, verboden, bedreigingen enz.). Dr. de Groot heeft in de gauwigheid het woordje **ziet** (respectum habere) veranderd in **rust** (reclinare (II), constat (III) nitatur et recumbat (IV)) en **dan** krijgen wij de tegenstelling. Doch Calvijn zegt dat het geloof die andere delen wel voor een Woord van God **houdt** (onderschrijven, suscribere; omhelzen en aannemen, amplectantur et suscipiant) en er op **ziet** (vert. Corsman: opzicht heeft) maar dat het daarop niet **rust** en niet rusten **kan**, het **rust alleen** op de genadige belofte van God. En nu is de tegenstelling weggevallen, nu hebben de woorden "wij ontkennen niet" een heel andere betekenis dan Dr. de Groot er aan toeschrijft.

Daarmee stelt Calvijn Dr. Cramer in het gelijk en Dr. de Groot in het ongelijk

Wie nog niet overtuigd is van de onwetenschappelijke methode van de schrijver, die op de klank af citeert om zijn insinuaties aannemelijk te maken, leze het vervolg bij Calvijn:

"Want wij willen slechts deze twee dingen aanwijzen, dat het geloof nooit vast staat, voordat het gekomen is tot de genadige en onverdiende belofte van God; en vervolgens, dat wij niet anders door het geloof met God verzoend worden, dan omdat het ons met Christus verenigt"

[535] a.w. 102. v. Zie onze bladz. 226 v.

[De papisten noemen geloof: het aannemen van de waarheden, die God heeft geopenbaard en die door de Kerk worden geleerd, bij dat geloof behoren de werken als deel van het geloof; volgens Calvijn en de andere reformatoren is het geloof een overgave aan Christus, waardoor wij met Hem verenigd worden C.] "Beide deze dingen verdienen wel onze aandacht. Wij zoeken een geloof, dat Gods kinderen onderscheidt van de verworpenen en de gelovigen van de ongelovigen. Indien iemand gelooft dat God rechtvaardig gebiedt, wat Hij gebiedt, en naar waarheid dreigt, zal hij daarom een gelovige genoemd worden? Geenszins. Dus zal de stand van het geloof niet vast zijn, tenzij het gevestigd wordt op Gods barmhartigheid. En waarom handelen wij over het geloof. Is het niet opdat wij de weg van de zaligheid weten mogen? En hoe is het een geloof dat zaligmaakt, anders dan omdat het ons in het lichaam van Christus inlijft? Er is dus niets ongerijmds en gelegen, wanneer wij in de bepaling van het geloof aldus de nadruk leggen op zijn voornaamste uitwerking en wanneer wij vaststellen dat het kenmerk, dat de gelovige van de ongelovige scheidt [namelijk het geloof dat steunt op Gods barmhartigheid, dat ons met Christus verenigt, waardoor wij zeker zijn van onze zaligheid], het grote verschil is, dat de twee soorten van mensen, waartoe zij behoren, van elkander onderscheidt. Kortom deze kwaadwillige mensen hebben in deze leer niemendal te berispen, tenzij zij Paulus met ons in dezelfde berisping willen insluiten, die het evangelie in het bijzonder noemt het Woord van het geloof."[536]

Wat dunkt u, lezer, heeft Calvijn met die "kwaadwilligen" mensen op het oog als Dr. Cramer? En zo niet, immers nee, maar dan is het ook ongeoorloofd deze woorden van Calvijn aan te wenden om Dr. Cramer te bestrijden. Een zaak moet, dunkt ons, wel heel zwak staan, wanneer men haar met dergelijke middelen meent te kunnen verdedigen.

Maar wij zijn er nog niet, lezer, het wordt nog erger. Dr. de Groot zet zijn betoog aldus voort: "Mochten echter nog krassere bewijzen nodig zijn" [met uw verlof: "bewijzen" hebben wij nog niet gehad, doch vooruit dan maar, nu krijgen wij dan zeker "bewijzen!" C.] "dan zijn die te vinden in zijn 24ste leerrede over 2 Timotheus en dan volgen enige citaten uit die leerrede, welke wij weer zullen onderstrepen in het verband waaruit ze genomen zijn. Wij geven tussen [ ] nu en dan een toelichting of opmerking. Het gaat over 2 Tim. 3 vs. 16. Alle schrift enz. De leerrede begint aldus:

"Daar het Woord van God ons Geestelijk zwaard wordt genoemd, hebben wij nodig ons er mede te wapenen, gezien dat de duivel in deze wereld niet ophoudt tegen ons te strijden, om ons te verleiden en ons in zijn leugens te trekken [De listen van de duivel ziet Calvijn voornamelijk in de spitsvondigheden van de papisten, die de gelovigen van de waarheid van God en van de zekerheid van het geloof trachten af te trekken C.] Daarom zegt Paulus hier, om ons te beter tegen dit gedoe te vermanen, dat in de eerste plaats het Woord van God zulk een eerbied verdient, dat een ieder er zich aan onderwerpe, dat men het rustig en zonder tegenspreken leest. En vervolgens voegt hij er het nut bij, dat wij er door verkrijgen, dat ons ook moet aanvuren om het met alle eerbied en gehoorzaamheid te ontvangen [zonder ons te storen aan de leerstellingen of uitleggingen der papisten C.] **En inzonderheid spreekt hij van de Heilige Schrift. Want te allen tijde zijn er fantasten geweest, die hebben willen twijfelachtig stellen wat is begrepen in de Heilige Schrift, hoezeer zij zich schamen te ontkennen dat het Woord van God verdiende zonder enige tegenspraak ontvangen te worden; en te allen tijde zijn er slechte Geest en geweest, die wel op het eerste gezicht beleden hebben dat het Woord van God zulk een gezag in zichzelf heeft, dat de gehele wereld zich daaronder vernedere: en nochtans niet hebben nagelaten tegen de Heilige Schrift te lasteren**." [Mij dunkt, het ligt er dik op, dat Calvijn hier de papisten op het oog heeft, die wel zeiden dat zij Gods Woord eerden, maar ondertussen hun dwalingen daaruit trachtten te verdedigen met verdraaiing van de eigenlijke betekenis van de woorden, en die

[536] Inst. III. 2.30.

duidelijke uitspraken zo uitlegden, dat ze heel iets anders gingen betekenen, Zoals b.v. Pighius, om de vrije wil en de verdienstelijkheid van de goede werken te steunen, leerde dat Paulus in Ef. 1 niet handelde over de uitverkiezing van de gelovigen, maar over de uitverkiezing van hemzelf en zijn overige collega's tot het apostel ambt[537]. [Met die lasteringen bedoelt Calvijn de mening van Pighius, Bolsec en anderen als ware de leer van de uitverkiezing geen Schriftleer[538] C.] "En nu, waar zal het Woord van God gevonden worden, zo men het niet zoekt in de wet en in de profeten en in het Evangelie" [Let wel op de uitdrukking: het Woord van God in de Wet, in de profeten, in het Evangelie, het volgende bevestigt dit C.] "Want daarin heeft God ons Zijn wil verklaard [derhalve is het Woord van God de verklaring van Zijn wil jegens ons d.i. de boodschap van het heil. C.] "**Opdat er dus geen tegenspraak op dit punt zij en men zich niet zou verontschuldigen om te zeggen, dat men wel kan geloven in het Woord van God zonder de Heilige Schrift aan te nemen, heeft Paulus ons inzonderheid hier verklaard, dat, indien wij God willen eren en Hem onderworpen zijn, wij moeten ontvangen wat is begrepen in de Wet en de profeten. En vervolgens, opdat niet ieder zich de vrijheid zou geven te kiezen wat hij wilde en zodoende maar gedeeltelijk aan God te gehoorzamen, zegt hij dat de gehele Schrift dat gezag heeft, waarvan hij spreekt en dat zij nuttig is."[539] Kortom, Paulus spreekt hier uit, dat de mensen niet in stukken en brokken moeten nemen wat ze hebben goedgekeurd en wat ze aantreffen wat hun goed dunkt in de Heilige Schrift: maar dat ze zonder uitzondering vaststellen, daar God heeft gesproken in Zijn wet en proleten, dat men zich daaraan geheel houden moet**.

Wij zien dus nu, welke de bedoeling is van Paulus met deze plaats. Want sprekende van de Heilige Schrift bedoelt hij niet wat wij van hem (Paulus) hebben nòch van de andere apostelen en evangelisten; er was toen nog niets geschreven dan het Oude Testament. Daarom zien wij ook, dat hij wil, dat in de Chr. Kerk de Wet altijd gepredikt wordt en de Profeten, daar dit een leer is die altijd moet blijven, [Het gaat hier dus niet over de letter van de Schrift maar over haar leer, precies wat Cramer beweerde C.]. En hieruit ziet men dat zij, die zouden willen, dat de wet heden werd verworpen en dat men er niet meer over sprak, zijn als honden en zwijnen. Daardoor was het nodig dat ikzelf hen weerstaan heb in mijn leerredenen met grote hevigheid: doordat die deugnieten een algemeen spreekwoord maakten in al hun synagogen en herbergen, zeggende: Wij hebben geen wet en geen Profeten meer nodig. En dit was zo algemeen als het onder de Turken geweest zou zijn. Welnu, wij zien daartegenover dat Paulus de Christenen in toom houdt en aantoont dat, zo wij ons geloof en onze gehoorzaamheid jegens God willen tonen, de Wet en de Profeten over ons moeten heersen, dat wij daar moeten uitmaken (regler) dat het nodig is te weten, dat het een blijvende en onsterfelijke waarheid is en geenszins vervallen (caduque), dat ze niet wisselend is, dat God geen tijdelijke leer heeft gegeven, opdat men er zich enige tijd van zou bedienen, maar Hij heeft gewild, dat zij haar kracht ook in het heden zou hebben en dat eerder de wereld zou vergaan en hemel en aarde zouden ineenstorten, dan dat het gezag van de wet en de profeten zou vernietigd worden.
Ziedaar dus de bedoeling van Paulus, namelijk, dat wij ons in het geheel moeten laten besturen door de Heilige Schrift, en dat wij ons daaraan te houden hebben, en dat wij in geen geval elders enige wijsheid zoeken [zoals in de besluiten van Conciliën en Pausen of in de traditie C.]. **En bovendien, laat ons onthouden (zoals reeds gezegd is) dat hij ons hier generlei vrijheid geelt om te kiezen hetgeen ons aangenaam is, maar dat hij in alles en door alles wil dat wit gehoorzaam zouden zijn. aan God, door goed te vinden alles wat in**

[537] Van de eeuwige uitverkiezing. Consensus Genevensis Opp. CaIv. 8.256. Böckel a.w. 186.
[538] t.z.p.
[539] Zie over het nut onze blz. 109.

de Heilige Schrift begrepen is."[540]

Na aanhaling van de onderstreepte citaten spreekt Dr. de Groot deze ontboezeming uit: "Terecht ziet H.H. Kuyper op deze plaats het bijna fotografisch nauwkeurig beeld van de ethische schriftbeschouwing getekend[541]. Zij bevatten de strengste veroordeling van Cramers opvatting, die denkbaar is."[542]
Hoe iemand ter wereld dàt er in kan zien, is mij een raadsel, tenzij men deze citaten isoleert van hun omgeving en op de klank af toepast op dingen, waaraan Calvijn niet eens gedacht heeft. Maar dat kunnen alleen mensen doen, die "met hand en tand" hun theorie willen verdedigen. En dat hun beschouwing volkomen, maar dan ook volkomen er naast is, blijkt wel hieruit dat Dr. Cramer deze aanhaling van Calvijn volkomen onderschrijft."[543] Dat Calvijn hier volstrekt niet denkt aan de letter van de Schrift, komt duidelijk na uit het vervolg waar hij zegt: "Laten wij goed onthouden dat de Heilige Schrift ons niet kan dienen, zoals het behoort, als wij niet overtuigd zijn dat God haar Auteur is. Want als wij Mozes of één van de Profeten lezen als een geschiedenis van een sterfelijk mens, zullen wij dan een levendmakende kracht van de Heilige Geest gevoelen, die ons aansteekt? Alzo zal de Schrift voor ons zijn **een ding dood en zonder kracht**, tot wij hebben ingezien dat het God is, Die daar spreekt **en ons daar Zijn wil** openbaart. Daarvan moeten wij dus beginnen, wanneer Paulus verzekert dat de Schrift Goddelijk is geïnspireerd geworden."[544]

Menen Dr. de Groot en Dr. H.H. Kuijper werkelijk, dat mannen als Dr. D. Chantepie de la Saussaye, Dr. J.H. Gunning Jr., Dr. Is van Dijk, Dr. J.A. Cramer, om geen anderen te noemen, uit de Heilige Schrift gekozen hebben **wat hun aanstond** en de rest hebben laten liggen? Dat zou een beschuldiging zijn, die bij het onontwikkelde volk misschien veel opgang zou maken, maar die zij voor Gods aangezicht niet zouden kunnen verantwoorden en voor een onpartijdige geschiedvorsing niet kunnen waarmaken.[545] Van de propagandistische waarde van deze laster ben ik echter volkomen overtuigd.
Laten nu de Scholastieken toch niet denken, dat wij het zo aangenaam vinden om steeds tegen de draad in te gaan. Maar wanneer met de geschiedenis op onwaarachtige wijze wordt omgesprongen en dan nog wel tot eer van God, dan doen wij wat het viervoetig vriendje van Calvijn deed, als het zag dat zijn meester werd aangerand.[546]
Wat de propagandistische kracht van bovengenoemde ontboezemingen aangaat, kan Dr. H.H. Kuyper tevreden zijn. Zijn bestrijding van Dr. Cramer en de ethischen in de Heraut, een week-blad dat sedert Dr. A. Kuyper Sr. nooit enige discussie toelaat, tenzij onder Geest verwanten in engere zin, dat het **altijd weet** en **altijd gelijk** heeft, met zijn eenzijdige voorlichting, draagt vruchten. Onlangs sprak ik een Gereformeerd kerklid uit de middenstand, die mij toevoegde: "Daar hebt u b.v. die Prof. Cramer, die weet van Calvijn ook niemendal." Zó wordt het "Gereformeerde volksdeel" (zoals Dr. Colijn het tot in den treure noemde bij het Jubileum van de Vrije Universiteit) voorgelicht en opgevoed!
En thans willen wij u, lezer, een kleine bloemlezing geven[547] van plaatsen uit Calvijn's geschriften waaraan dan getoetst kan worden of Calvijn werkelijk de grafische inspiratie was toegedaan of niet.
Dat is dan de proef op de som. En tevens kunnen wij dan zien

---

[540] Opp. Calv. 54.2.
[541] Vgl. de Heraut No. 2569.
[542] a.w. 104.
[543] Nieuwe Theol. Studiën a.w. bladz. 197.
[544] Opp. Calv. 54.285. Zie onze bladz. 197.
[545] Zie Dr. J.H. Gunning, De Heilige Schrift Gods Woord.
[546] Aan Karel V. De Kerk v. Chr. a.w. blz. 204, 210. Zie onze bladz. 111.
[547] Zie onze blz. 210.

welke inspiratie Calvijn bedoelt

Vooreerst dan **op Matth. 28 vs. 16**.
Ter verdediging van zijn stelling dat Calvijn de grafische inspiratie was toegedaan zegt Dr. de Groot het volgende: "In zijn verklaring van de Evangelien vindt hij (Calvijn) menigmaal gelegenheid om op te merken dat de Geest van God aan ieder van de Evangelisten op zeer gepaste wijze zijn eigen taak gegeven heeft, daarmede alle verschillen in opzet en volgorde tot deze auctor primarius [eerste auteur] herleidend. En als Calvijn n.a.v. Matth. 28 vs. 16 verklaart dat de Heilige Geest **de pen** van de Evangelisten bestuurd heeft, zal zeker ieder moeten toestemmen, dat **de grafische inspiratie** moeilijk duidelijker kan worden geleerd."[548]
En later komt hij hierop nog eens terug: "En bij Matth. 28 vs. 16 heet het, dat de Heilige Geest hun **pennen** zó bestuurd heeft, dat door hun gemeenschappelijk getuigenis het kort begrip van de geschiedenis tot stand kwam, dat wij nu in de Evangelien bezitten."[549]
Nu zou men zo denken: Welnu dat is een schitterend bewijs. Nee, duidelijker kan het niet gezegd worden: **de pen** van de evangelisten bestuurd door de Heilige Geest. Maar dat is toch grafische inspiratie? Heb even geduld lezer en laten wij horen wat Calvijn zelf zegt en of hij hetzelfde daarmee bedoelt als de Neo-calvinisten.
Het gaat hier over de tekst: En de elf discipelen zijn heengegaan naar Galilea enz. U weet dat dit vers onmiddellijk volgt op het verhaal van de wachters die na de opstanding van Jezus gevlucht zijn. Calvijn tekent hierbij aan: "Mattheus gaat voorbij, wat de drie anderen mededelen [namelijk de verschijningen van de Heiland aan Zijn discipelen na Zijn opstanding C.] en verhaalt alleen waar de discipelen tot het apostelambt geroepen werden. Want zij zijn niet van zins geweest (gelijk meermalen bleek) om de gehele geschiedenis van stuk tot stuk te beschrijven; de Heilige Geest, **Die hun pen bestuurd heeft**, is het voldoende geweest, ons door hun gezamenlijke getuigenis het kort begrip te leveren, dat wij hier voor ogen hebben, Zo heeft dan Mattheus datgene gekozen, waaraan ons het meest gelegen is, namelijk dat Christus, na aan Zijn discipelen verschenen te zijn, hen tevens tot apostelen gemaakt heeft, die de bediening van het eeuwige leven tot aan de verste einden van de wereld brengen moesten."

Wat bewijst nu deze plaats?

1. Dat Calvijn geloofde, dat de Heilige Geest de pen van de vier evangelisten bestuurd heeft en dat wij daaraan de vier evangeliën te danken hebben;

2. dat dus ook, volgens Calvijn, de verschillen, die zich in de evangeliën voordoen, zijn neergeschreven onder besturing van de H. Geest ;

3. dat, daar die verschillen menigmaal bestaan in elkaar tegensprekende berichten, van feiten, die onmogelijk tegelijk precies zo gebeurd kunnen zijn (men denke b.v. aan de geschiedenis van Jaïrus, van de hoofdman over honderd, van de blinde bij Jericho enz. enz.) Calvijn met die besturing van de Heilige Geest niet bedoeld heeft, dat deze woordelijke en historische onfeilbaarheid meebracht;

4. dat dus, wat Calvijn verstaat onder besturing van de Heilige Geest, principieel verschilt, ja een tegenstelling vormt, met wat de Neo-calvinisten de verbale of grafische inspiratie noemen, waarbij immers alles precies zó gesproken en zó gebeurd is, als de Bijbel het ons

[548] a.w. 50.
[549] a.w. 124.

verhaalt[550];

5. dat dus de poging van Dr. de Groot om te bewijzen dat Calvijn die neo-calvinistische opvatting van de grafische inspiratie was toegedaan, als mislukt moet beschouwd worden;

6. dat de neo-calvinisten zich voor hun verbale en grafische inspiratieleer niet op Calvijn kunnen beroepen.

Inderdaad, deze plaats bij Calvijn is een prachtplaats!
Maar wij zullen nog een paar steekproeven doen en zien of wat wij hierboven schreven overeenkomt met Calvijns uitleggingen. Slaan wij op: **Op Mattheus 2 vs. 6**. Wij kennen de geschiedenis. Herodes heeft de overpriesters en schriftgeleerden ontboden en vraagt hun waar de Christus zou geboren worden. Dan volgt vs. 6. En zij zeiden tot hem: te Bethlehem, in Judea gelegen, enz.
Calvijn zegt hierbij: "Het lijdt geen twijfel of de Schriftgeleerden hebben deze plaats **getrouw** en **woordelijk**, zoals ze bij de profeet voorkomt, weergegeven. Mattheus vergenoegt zich echter met haar aan te duiden. En daar hij in het Grieks schreef, hield hij zich aan de gewone [Griekse] lezing. Uit deze en soortgelijke plaatsen toch kan men geredelijk het besluit opmaken, dat hij zijn evangelie niet in het Hebreeuws opgesteld heeft. Overigens moet men dit in het oog houden, dat de Apostelen, zo dikwijls zij enig getuigenis van de Schrift aanhalen, **al geven zij het niet woordelijk weer, ja, al wijken zij soms ver van de woordelijke uitdrukking af**, het toch gepast en ter zake bijbrengen. En daarom moet de lezer altijd **op het doel** letten, waarmede de evangelisten deze of gene schriftplaats aanhalen, **opdat hij zich niet te angstvallig aan het één of andere woord hechte**, maar zich met dit ene vergenoegen, dat zij de Schrift nooit ten behoeve van een valse zin verwringen [om b.v. de verdienstelijkheid van de goede werken of de noodzakelijkheid van de Roomse ceremoniën te bewijzen] maar haar altijd in haar eigenlijke en ware betekenis toepassen."[551]
Wat zegt hier dus Calvijn? De schriftgeleerden hebben deze plaats ongetwijfeld volkomen naar het O.T. weergegeven, **getrouw** en **woordelijk**. Zo is het dus precies door hen gezegd. Maar Mattheus volgt de Griekse vertaling, die afwijkt van de Hebreeuwse tekst. Als hij dus zegt dat de Schriftgeleerden tegen Herodes gezegd hebben, wat in de Griekse vertaling staat, dan is dat historisch **niet precies juist**. Dan heeft de Heilige Geest die de pen van Mattheus bestuurde hem dus laten schrijven dat de Schriftgeleerden tegen Herodes zelden, wat ze ongetwijfeld zó niet tot Herodes hebben gesproken. Voorts zegt Calvijn, dat de evangelisten dikwijls het O.T. **niet letterlijk aanhalen, ja soms ver van de woordelijke tekst afwijken**, derhalve wanneer zij een tekst aanhalen en die inleiden met de formule "**gelijk geschreven is**", en zij geven dan een zin aan, zoals die niet of althans niet zo geschreven is, en de pen van de O.T. schrijver is evengoed als de pen van de N.T. schrijver bestuurd door de Heilige Geest, dan toont Calvijn duidelijk, dat wij wel door de leiding van de Heilige Geest door de liefdewil van God de Heilige Schrift hebben ontvangen, zoals wij die hebben, dat daarin wel **de boodschap van het heil** en wat daarmee samenhangt, van Gods wege tot ons komt, maar dat dit niet zó moet verstaan worden, zoals de neo-calvinisten doen, alsof elk woord met onfeilbare juistheid is neergeschreven.

Laten wij bij deze plaats Calvijn verder horen;
"Woordelijk luidt deze plaats bij de Profeet aldus: En gij, Bethlehem Efratha, al zijt gij klein onder de duizenden van Juda, uit u zal Mij voortkomen, die een Heerser zal zijn in Israël. In plaats van Efratha heeft Mattheus Juda, maar de zin is dezelfde. Immers Micha wilde door dit

[550] Zie onze bladz. 175.
[551] Op Matth. 2 vs. 6.

bijvoegsel het Bethlehem waarvan hij sprak onderscheiden van een ander, dat in de stam Zebulon lag. Hier alweer: de Schriftgeleerden hebben tot Herodes gezegd: Bethlehem Efratha. Maar Mattheus schrijft dat ze gezegd hebben: Bethlehem Juda. Hier is het dus alweer **niet precies** zo gezegd, als de Bijbel, als Mattheus het ons verhaalt".
Maar nu voelt Calvijn zelf een moeilijkheid: "Groter moeilijkheid is er in hetgeen volgt in de tekst. De profeet toch zegt, dat Bethlehem **te gering** was om onder de landschappen van Judea gerekend te worden, terwijl Mattheus daarentegen zijn **voortreffelijkheid roemt**, als ware het **één van de voornaamsten**. Dat heeft sommige uitleggers er toe gebracht om de woorden van de Profeet als een vraag te lezen. Beter is echter het gevoelen van anderen, die menen dat Mattheus naar aanleiding van deze verwisseling, waarbij een weinig beduidend en onberoemd stadje tot geboorte van de hoogste Koning verheven werd, **de genade van God heeft willen grootmaken**."[552]
Het is dus de mening van Calvijn, dat Mattheus, om de genade van God groot te maken, schrijft dat de Schriftgeleerden iets tot Herodes gezegd hebben, wat ze niet tot Herodes gezegd hebben. En als hij dan zegt dat de Heilige Geest de pen van de evangelisten bestuurd heeft, dan is het toch zo klaar als de dag, dat Calvijn hiermee niet bedoeld heeft dat "alles precies zó gezegd is en precies zó gebeurd is, als de Bijbel het ons verhaalt."[553] M.a.w. dan hebben we hier

geen onfeilbaar historische mededelingen maar Goddelijk onderwijs

onderwijs van de Heilige Geest, en dan onderschrijf ik volkomen wat Calvijn zegt, dat de Heilige Geest, de pen van de evangelisten bestuurd heeft, zodat wij daaraan de vier evangeliën te danken hebben. Want nu spreekt God tot mij in de geschiedenis van de hoofdman over honderd zoals Mattheus ons die in Hoofdstuk 8 verhaalt, en Gods stem verneem ik ook in dezelfde geschiedenis zoals Lukas 7 ons die mededeelt, hoewel ik niet kan uitmaken hoe deze geschiedenis zich precies heeft toegedragen.
Thans neem ik u mede naar een plaats in de uitlegging van Calvijn op **Matth. 27 vs. 51**. En ziet het voorhangsel scheurde, vgl. Luk. 23-25. Deze kwestie, door Dr. Cramer aangehaald[554], wordt door Dr. de Groot geacht te leggen op het gebied van de tekstkritiek[555]. Laat ons zien. "Lukas heeft op de volgorde van de gebeurtenissen geen acht geslagen, aangezien hij in één adem over het scheuren van het voorhangsel en de verduistering van de zon spreekt, alsof het eerste vóór Christus' dood geschied was; trouwens, de evangelisten zijn, **zoals wij meer dan eens zagen**, ten opzichte van de tijdsorde **niet zeer nauwkeurig**. Ook bestond er geen reden, waarom het voorhangsel scheuren zou vóór het offer van de verzoening volbracht was; toen toch opende Christus als waarachtig en eeuwig Hogepriester, met afschaffing van de schaduwen van de wet, ons door Zijn bloed de weg tot het hemelse Heiligdom, opdat wij niet langer van verre in het voorhof staan, maar met vrijmoedigheid voor Gods aangezicht treden zouden."[556]
Hier dus weer hetzelfde en, zoals Calvijn zelf getuigt, iets wat herhaaldelijk bij de evangelisten voorkomt, namelijk dat geschreven wordt dat iets gebeurd is, wat in werkelijkheid **niet** gebeurd is. Lukas schrijft dat het voorhangsel scheurde vóór dat Christus stierf en dat is niet gebeurd, maar het is wel gebeurd **nadat** Christus gestorven was.
Hier blijkt dus weer duidelijk dat Calvijn de grafische onfeilbare inspiratie nòch kende nòch leerde. En dan helpt het niets of Dr. de Groot al zegt, dat Calvijn aan de menselijke factor het

[552] Op Matth. 2 vs. 6.
[553] Zie onze bladz. 175.
[554] Dr. Cramer a.w. 135.
[555] Dr. de Groot a.w. 129.
[556] Op Matth. 27 vs. 34... Luk. 23 vs. 45. Holl. 566.

volle recht laat wedervaren, want hij is zelf van oordeel dat, niettegenstaande dat, wat de Bijbelschrijvers te boek stelden naar vorm en inhoud beide voor rekening komt van de Heilige Geest.[557] En hier is geen tekstkritiek te bespeuren, maar wel degelijk Schriftkritiek. Want hier hebben geen afschrijvers veranderingen gemaakt in de geïnspireerde tekst, maar hier heeft Lukas zelf bij de fixatie van de geïnspireerde tekst een onjuistheid neergeschreven.
En nu nog tenslotte een plaats waaraan Dr. de Groot veel gewicht hecht voor zijn stelling, maar die, in haar geheel gelezen, zijn stelling omverwerpt.
Op Hand. 1 vs. 16. Dr. de Groot schrijft: "Uit deze overweging moet ook worden verklaard, dat Calvijn zo gaarne de Schrift citeert op naam van de Heilige Geest. Hoe menigmaal zien wij in zijn werken het Schriftbewijs ingeleid met de formule: "gelijk de Heilige Geest zegt." Hij ziet die Geest achter elk Schriftwoord en keert telkens weer tot Hem als tot de eerste en verantwoordelijke auteur terug. De Heilige Geest leert, betuigt, verhaalt, enz. Zulk een wijze van citeren is alleen mogelijk bij een man, voor wie het auteurschap van de Heilige Geest tot rotsvaste overtuiging is geworden en voor wie de leer van de Schriftinspiratie een levend stuk is geweest van zijn geloof en een integrerend bestanddeel van zijn dogmatiek."[558] En hij vervolgt:
"Niet tevreden overigens met zelf deze manier van citeren in toepassing te brengen, dringt Calvijn er ook bij anderen op aan, om hierin zijn voorbeeld te volgen. Lees slechts de opmerking, die hij vastknoopt aan Hand. 1 vs. 16, waar Petrus de profetie over het levenseinde van Judas aanhaalt op naam van de Heilige Geest. Dit is een manier van spreken, waarvan Calvijn wenst dat ze door alle gelovigen mocht worden in praktijk gebracht. Want "deze formule kent aan de Schrift [Calvijn schrijft: schriften] meer gezag toe, omdat zij ons er aan herinnert, dat David en al de Profeten alleen onder leiding van de Heilige Geest hebben gesproken, zodat zij niet zelf hun profetiën hebben gemaakt, maar de Heilige Geest, die hun tong als Zijn instrument gebruikte. En omdat onze traagheid zo groot is, dat zij de Schriften lang zo hoog niet achten, als wij schuldig zijn te doen, hebben wij op deze manier van spreken te letten, opdat wij telkens weer herinnerd worden aan haar Goddelijk gezag." Calvijn laat hier nog op volgen in dezelfde zin "om ons geloof te versterken". Deze woorden laat de Groot maar weg als niet dienstig tot zijn doel. Voor Dr. de Groot valt hier de nadruk op "haar goddelijk gezag", voor Calvijn ligt de pointe juist in "de **versterking** van ons geloof." Dit schijnt een kleinigheid, maar onderzoek eens lezer, welke indruk deze passage op u maakt **zonder** en **met** deze laatste vijf woorden,

Nu schijnt het alweer, op de klank af, of Calvijn de Gereformeerd opvatting van de grafische inspiratie voorstaat. Maar lezen wij nu een eindje verder bij vs. 18: deze heeft verworven een akker enz. dan zegt Calvijn: [ik onderstreep enige uitdrukkingen]
"Het schijnt mij waarschijnlijk toe dat Lukas dit verhaal van het einde van Judas hier tussen **gevoegd** heeft; daarom heb ik het in de tussen-rede ingesloten, om het alzo van de rede van Petrus af te scheiden. Want **waartoe was het nodig** de discipelen deze bekende zaak in herinnering te brengen? Daarenboven zou het ongerijmd zijn aldus tot hen te spreken: dat de akker, die gekocht was van het loon van het verraad, door de Joden **in hun eigen taal** Akeldama was genoemd. Want wat sommigen hierop antwoorden, dat Petrus dit gezegd heeft tot Galilese mannen, die een eigen taal hadden, onderscheiden van die van de Joden, dat is dwaasheid. Het is wel waar, dat er enig verschil in uitspraak was, doch dit was zó, dat zij elkaar wel konden verstaan, zoals de Parijzenaars en de Normandiers. Bovendien, **hoe** zou de naam van **Jeruzalem te pas komen**, daar het op deze plaats was, dat Petrus zijn rede hield. Waartoe zou het ook dienen om onder Joden een woord **van hun taal in het Grieks** over te zetten? Derhalve heeft Lukas **uit zichzelf** deze zin over de dood van Judas ingelast, opdat de

[557] Dr. de Groot a.w. 16, 114.
[558] a.w. 112 v.

woorden van Petrus de lezers niet onverklaarbaar zouden zijn, wegens hun onbekendheid met de geschiedenis."[559]
Wat bedoelt hier dus Calvijn? Petrus **kan** die woorden niet gezegd hebben. Maar Lukas heeft ze ingelast. **Lukas** doet het de lezers dus **voorkomen**, alsof Petrus ze gezegd heeft, **wat niet waar is**, want deze **kan** ze niet gezegd hebben. Ik geloof met Calvijn, dat de Heilige Geest Lukas geleid heeft, maar die leiding houdt dus, ook volgens Calvijn, geen historische juistheid en dus **geen onfeilbaarheid** in. Hebben wij hier nu te doen met tekstkritiek of Schriftkritiek? Het gaat hier volstrekt niet over mogelijke **afschrijvers**, die na de fixatie van de geïnspireerde tekst op onoordeelkundige wijze iets hebben ingevoegd, maar de **Bijbelschrijver zelf** heeft het gedaan. Alzo dus geen tekstkritiek. Calvijn zegt hier ronduit dat de Bijbel, het N. Testament, Lukas, hier schrijft **dat iets gebeurd, gezegd is, wat inderdaad niet gezegd is**. Dat is Schriftkritiek en niets anders. En ik ben het geheel met Dr. Cramer eens: het komt niet in de eerste plaats aan op het groter of kleiner resultaat, maar op het beginsel[560]
Ten slotte wil ik u, lezer, nog gaarne laten horen

het oordeel van Ds. J.G. Ubbink over het boek van Dr. de Groot

"Indien Dr. de Groot, of, indien hij dit uit zichzelf niet gedaan had, zijn promotor, de onderscheidingen, die hij of zijn promotor in mijn boek kunnen vinden, gemaakt had, namelijk, die tussen de **zichtbare Schrift** en haar **Geestelijke inhoud**, en die tussen "openbaring" en "inspiratie": en hij bovendien niet een vooropgezet doel nagestreefd had om, namelijk de tegenwoordige "organische" inspiratie bij Calvijn terug te vinden, want als men iets **wil** bewijzen, **kan** men altoos wel argumenten vinden; maar het hem **alleen om de waarheid** te doen geweest was aangaande Calvijns' **werkelijke** verhouding tegenover de inspiratie-gedachte, zo zou hij niet alleen méér voldaan hebben aan de eis van werkelijke wetenschap, maar ook tot geheel andere resultaten gekomen zijn. Nu is zijn studie, als de **verdediging** van **een bepaald standpunt**, niet uitgekomen boven wat een Opleidingsschool van haar geschoolden verwacht en verlangt."[561]
Dit is scherp maar geheel juist opgemerkt en volkomen verdiend. Het boek van Dr. de Groot is dan ook historisch heel onbetrouwbaar.
"Als Dr. de Groot toe is aan wat hij noemt de waardering van Calvijn van de menselijke factor, dan wijst hij er op, hoe dikwijls vlak naast de krasse uitdrukkingen over de Schrift als "van de mond van God toegevloeid," "dicteren", enz. meermalen in de onmiddellijke nabijheid voorkomen van plaatsen, waarin op de menselijke factor de sterkste nadruk wordt gelegd. Dit zou bewijzen, niet dat Calvijn zich later weer op een vrijer en gematigder standpunt stelde, maar dat de Hervormer **het woord inspiratie zelf niet zo letterlijk mogelijk bedoeld heeft**.[562]
Hier hebben wij niet alleen de boven reeds gewraakte wijze van doen, om iemands woorden, naar het te pas komt, de ene maal deze, en de andere maal een andere betekenis te geven, maar ook nog een ander element, dat Dr. de Groot over het hoofd zag.
Zoals ik boven opmerkte, is er tussen de "organische" inspiratieleer en Calvijns schrift-beschouwing dit grote verschil, dat de eerste zich geheel van de door Calvijn gebruikte krasse uitdrukkingen onthoudt, maar er is ook nog dit verschil, dat Dr. de Groot niet heeft opgemerkt, dat er bij de eerste een grote vaagheid en matheid en niets-zeggendheid en zulk een volkomen hartstochteloosheid is, terwijl bij Calvijn alles concreet en scherp en reëel is, een toon van felle hartstocht en sidderende ontroering als van een ijveraar, een grimmig blaf-

[559] Op Hand. 1 vs. 16 en 18.
[560] Dr. Cramer a.w. 130.
[561] Dr. J.G. Ubbink. Sola fide, a.w. blz. 107.
[562] Dr. D.J. de Groot a.w. blz. 158.

fen als van een sterke hond, die zijn meester verdedigt."[563]
"Calvijn stond, zoals genoegzaam bekend is, zeer vrij tegenover de Schrift. Hij veroorloofde zich dikwijls tegenover haar en haar schrijvers een vrijheid, die wij ons niet meer zouden veroorloven. Ik behoef maar één voorbeeld aan te halen: Bij zijn uitlegging van het Onze Vader merkt hij op bij de vijfde bede: Vergeef ons onze schulden: "Hierbij moet men zich herinneren, zoals ik vroeger gezegd heb, dat Christus bij het ordenen van de gebeden van de zijnen, niet in aanmerking genomen heeft wat eerst of laatst in volgorde zijn moest. Want daar er geschreven staat, dat onze zonden als een muur zijn, die ons de toegang tot God belet, en als wolken, die Hem verhinderen ons te zien (Jer. 59: 2 en 4; en 4: 22; Klaagl. 3: 44) moeten onze gebeden eigenlijk altijd beginnen met de vergeving van de zonden."[564]
Dergelijke opmerkingen zou hij zich niet veroorloofd hebben, als zijn krasse uitdrukkingen de uitwendige Schrift gegolden hadden. Nee, dergelijke menigvuldig voorkomende vrijigheden gelden niet, wat Dr. de Groot e.a. ons willen doen geloven, "de menselijke factor", maar de Schrift zelf, van beperkte mensen als wij geschreven, hun slechts ten dele kennen en profiteren."[565]
Zeer terecht zegt Dr. J.A. Cramer in zijn antwoord aan Dr. de Groot:

Calvijn had geen behoefte aan enige inspiratie-theorie

omtrent de Schrift. De Heilige Schrift had de heilsprediking die zij bevat, als Goddelijke waarheid aan zijn hart bezegeld. Hij had Gods stem daarin gehoord, die hem verzekerde dat zijn zonden hem vergeven waren en dat hij als kind van God was aangenomen, Dat was hem genoeg. Eerst toen het krachtig geloofsleven, dat in de Hervormers met zo wonderbare kracht omhoog welde, ging afnemen en men, om het eens kras uit te drukken, de waarheid van de Schrift niet meer aan de lijve ondervond, eerst toen de onmiddellijke geloofservaring reflexie werd en het geloofsgetuigenis dogmatische uiteenzetting, toen is men behoefte gaan gevoelen, afwijkende van de lijn, door Calvijn aangegeven en daardoor het geloof een ander karakter gevende, aan een inspiratie-leer omtrent de Schrift, en **toen kreeg men dat moeizaam geknutsel, waar de dissertatie van Dr. de Groot bijna op elke bladzijde getuigenis van aflegt**, om de vraag te beantwoorden, in hoeverre de Bijbelschrijvers amanuenses (secretarissen) van de Heilige Geest waren, die schreven wat de Heilige Geest hun dicteerde en in hoeverre zij hun eigen persoonlijkheden bleven met eigen inzicht en denkrichting.[566]

[563] Dr. Ubbink. Sola fide. a.w. blz. 113 v.
[564] Calvijn op Matth. 5 vs. 12. Harmonia's Holl. vert. I. 355.
[565] Sola fide a.w. blz. 114.
[566] Nieuwe Theol. Studiën. Jaarg. 15, 1932 blz. 207.

§ 19 Grond van het geloof en gezag van de Bijbel

Nu moet ik nog een getuige voor onze stelling aanvoeren, namelijk Dr. S.P. Dee, wiens boek over "Het geloofsbegrip van Calvijn"[567] ons waardevolle diensten heeft bewezen bij onze studie. Als gereformeerd predikant is hij de verbale inspiratie toegedaan, maar toch laat hij ons met grote eerlijkheid zien wat Calvijn daaromtrent zegt. En al poogt hij door enkele gevolgtrekkingen de indruk te wekken dat ook Calvijn die leer huldigde, nergens heeft hij daartoe een direct bewijs in Calvijn's uitspraken gevonden. Al zijn die weinige gevolgtrekkingen dan wel enigszins tendentieus, toch is van wat wij noemden "vooringenomen geschiedschrijving" bij hem geen sprake. Eerder kunnen wij beweren dat de uitspraken, die hij van Calvijn aanhaalt meer onze zienswijze begunstigen dan de zijne. In de eerste plaats laat hij zien hoe Calvijn vierkant tegen alle intellectualisme gekant is, zodat hij zelf als een stelling (II) achter zijn proefschrift neerschrijft:

Calvijn's geloofsbegrip is niet alleen niet intellectualistisch, maar biedt zelfs ter bestrijding van het intellectualisme krachtige steun

Wij wezen er reeds op dat hij ook de definitie van geloof, die Calvijn geeft, verre verkiest boven de definitie die wij in de Heidelb. Catechismus lezen en die afkomstig is van Melanchton.[568]
En het is ons vroeger duidelijk geworden dat juist deze laatste definitie het sjibboleth is van de protestantse scholastiek. Zeker weten en dan vertrouwen. Eerst zeker **weten**, en daarna **geloven**. In de Chr. Enc. lezen wij: "Op de vraag: wat is een waar geloof? antwoordt de H. Catech. dat een waar geloof **niet alleen** een zeker weten is, **maar ook** een vast vertrouwen. De nadruk valt beide malen op het toegevoegde bijv. naamwoord. Het geloof is iets stelligs en iets vasts. Ten opzichte van het getuigenis Gods drukt het woord geloof dus uit [let, lezer, op dat woordje **dus!** C.] dat de ziel in haar bewustzijn de vaste en onwrikbare overtuiging bezit van de waarheid en betrouwbaarheid van het haar bekend gemaakte Woord."[569] Hier wordt het geloof weer onmiddellijk betrokken op de waarheid van het Woord d.i. van de Heilige Schrift. Zuiver intellectualisme. Daartegenover verklaart Dee:

Het geloof heeft bij Calvijn nooit de goddelijke waarheid tot voorwerp

Natuurlijk komt de welwillendheid Gods (benevolentia divina) voor hem ook in aanmerking als Goddelijke waarheid, Maar het is het geloof toch niet om **theoretische**, doch om **praktische** kennis te doen. Het geloof zoekt het leven in God.[570]
"Bij Rome heeft het geloof tot voorwerp een hele reeks van geopenbaarde waarheden; Calvijn kent **maar één geloofsobject, één geopenbaarde waarheid: de welwillendheid van God in Christus**.[571]
"Niet in onwetendheid, maar in kennis is het geloof gelegen, en wel kennis niet alleen van God, maar ook van de Goddelijke wil. Want wij verkrijgen de zaligheid niet hierdoor, dat wij bereid zijn als waar te aanvaarden al wat de Kerk voorschrijft, of dat wij de last van

---

[567] Zie onze blz. 1.
[568] Zie onze blz. 162.
[569] Dr. A. Kuyper Jr. Chr. Encycl. II 254. Heel dit artikel over het geloof is gebaseerd op de definitie van de Heid. Catechismus die door Dr. Dee op het voetspoor van Calvijn minder verkieslijk geacht wordt. Deze definitie is dus niet-Calvinistisch.
[570] Dr. Dee a.w. blz. 55.
[571] a.w. 103.

onderzoek en kennis op haar afschuiven; maar wanneer wij weten dat God ons een genadig Vader is door de verzoening, die door Christus is aangebracht, en dat Christus ons is gegeven tot gerechtigheid, heiligmaking en leven. Door deze kennis (cognitie), zeg ik, en niet door de onderwerping van ons gevoelen, verkrijgen wij de toegang tot het Koninkrijk der hemelen. Want wanneer de apostel zegt (Rom. 10 vs. 10) dat men met het hart gelooft ter rechtvaardigheid en met de mond belijdt ter zaligheid, dan geeft hij te kennen, dat het niet genoeg is, indien men met een "ingewikkeld" geloof[572] gelooft wat men niet begrijpt, en niet ook onderzoekt; maar zij eist een ontwikkelde erkenning van Gods goedheid, waarin onze gerechtigheid gelegen is."[573]
"Uit deze woorden blijkt reeds, hoe volkomen vreemd Calvijn aan alle intellectualisme blijft, ondanks de term kennis (cognitio). De grove onkunde die Rome met haar ingewikkeld geloof in bescherming neemt, zou hem niet zo ergeren, wanneer de zaligheid er niet mee gemoeid was. Maar 't arme volk gaat ten gevolge van die onkunde te gronde. Want zonder kennis is er geen zaligheid. **Niet alsof wij een hele reeks van waarheden zouden hebben te kennen om zalig te worden. Daarover rept Calvijn niet**.

Er is maar één waarheid, waarvan Calvijn de kennis noodzakelijk acht. Dat is de genade Gods in Christus Jezus.

Zij is de inhoud van de ware religie, ons in de Schrift geopenbaard. Zonder deze kennis van Gods genade in Christus zijn wij de dieren gelijk. Zonder haar ook geen zekerheid en gerustheid."[574]
Tegen over de scholastieken, die in allerlei toonaarden, zoals wij gehoord hebben, verkondigen dat God **waarheden** aan ons geopenbaard heeft, verdient het onze volle aandacht dat Dee verklaart dat het Woord **waarheid van God** door Calvijn gewoonlijk niet in intellectuele maar in ethische zin gebruikt wordt. Calvijn zegt b.v. "Zo is dit ware geloof, dat eerst een christelijk geloof genoemd kan worden, niets anders dan **de vaste overtuiging van het gemoed**, die ons een zodanige zekerheid **van de goddelijke waarheid** waarborgt, dat God, wat Hij eenmaal door Zijn heilig Woord beloofd heeft te zullen doen, ook houden moet."[575]
Hierbij merkt Dee op: "Blijkens deze laatste woorden betekent Veritas (waarheid) hier **niet** de objectief in de Schrift door God ons geschonken openbaring (waarheid **in logische zin**) **maar** — en deze betekenis heeft het Woord gewoonlijk bij Calvijn — de ethische deugd van **Gods waarachtigheid**, krachtens welke Hij meent en doet wat Hij zegt, zodat wij op Zijn Woord ons ten volle kunnen verlaten."[576] En later zegt hij: "Calvijn zoekt de grond van die zekerheid dan ook nooit in, maar altoos **buiten** het gelovig subject: in Gods woord, in Zijn belofte, in Zijn Goedheid, welwillendheid, mededogen en vooral in Zijn veritas (waarheid) welk woord zoals vroeger reeds opgemerkt werd, gewoonlijk wordt gebezigd **in ethische zin**."[577]

Bezwaren tegen de definitie van geloof in de Heid. Catechismus

Om op de definitie van de Heid. Cat. terug te komen,[578] Dr. Dee noemt op blz. 196 de bezwaren op van deze naast elkaar plaatsing van: "niet alleen" en "maar ook". Het wekt de

[572] Over ingewikkeld geloof zie onze blz. 111 noot 2.
[573] Inst. III 22.
[574] Dr. Dee a.w blz. 24 v. vgl. Calvijn op Jes. 54 vs. 13 en op Hebr. 3 vs. 6.
[575] Op Rom. 10 vs. 11.
[576] Dr. Dee a.w. blz. 58.
[577] a.w. blz. 126 v.
[578] Zie onze blz. 162 en 249 v.

voorstelling, zegt hij "dat het geloof uit twee vrijwel zelfstandige elementen is samengesteld, waarvan het eerste bestaat in de **bloot verstandelijke aanvaarding** van de Schrift als Gods Woord en het tweede in **het vertrouwen op Gods vergevende genade in Christus**." Hij noemt dan drie bezwaren, waarvan het laatste is: "Of het Schriftgeloof is **geen** vrucht van een bijzondere Geesteswerking — dat is ongetwijfeld de strekking van deze definitie, die immers alleen in het tweede lid van de Heilige Geest als auteur melding maakt —; maar dan is het **geen religieus geloof**, dan draagt het het karakter van een op argumenten rustend **menselijk geloof**. Of het Schriftgeloof is wèl vrucht van een bijzondere Geesteswerking, namelijk van het getuigenis van de Heilige Geest, zo doorgaans in Catech. verklaringen en preken onder invloed van Calvijn — dan echter weet men zelf niet goed wat onder dat getuigenis te verstaan zij. Los gemaakt van de Geesteswerking, die het **vertrouwen van de zonden-vergiffenis in ons wekt**, wordt het een onbegrijpelijke factor, die tot allerlei misverstand aanleiding geeft.

De historie heeft dit bewezen. Aan al deze bezwaren komt nu Calvijn's geloofsbegrip tegemoet. Kennis en vertrouwen worden door hem samengebonden in één begrip van "vaste en zekere kennis." De definitie die Calvijn geeft van het geloof is: "een vaste en zekere kennis van Gods welwillendheid jegens ons, welke, gegrond op de waarheid van Zijn genadige belofte in Christus, door de Heilige Geest aan ons verstand wordt geopenbaard en in ons hart verzegeld."[579]

Evenzo staat de welwillendheid van God in organisch verband met alles wat God ons in Zijn Woord geopenbaard heeft. De Schrift is het **gewaad**, waarin Christus ons tegentreedt; de **Spiegel** waarin Gods vriendelijk aangezicht zich aan ons vertoont. En ook wat grond en oorzaak betreft, zijn

Schriftgeloof en vertrouwen op de belofte van de genade èèn

Beide worden **tegelijk** en **op dezelfde wijze** is ons geboren door éénzelfde verlichtende en verzegelende werking van de Heilige Geest. Wellicht, zo vermoedt Dr. Dee, is Calvijn in dit alles door eigen religieuze ervaring beïnvloed.[580] Na al hetgeen wij reeds van Calvijn vernomen hebben is dit voor ons **geen** vermoeden, maar zekerheid.

Hoe staat het nu echter met dat Schriftgeloof?

Verzekert het getuigenis van de Heilige Geest ons van de verbale inspiratie van de Heilige Schrift? Laat ons zien wat Dr. Dee daarvan zegt. "Intussen volgt hier niet uit (namelijk uit enige citaten van Calvijn) dat het getuigenis van de Heilige Geest ons volgens Calvijn onmiddellijk van de inspiratie van de Schrift overtuigt. Trouwens al bezigde hij dit woord in verband met het getuigenis, dan valt daaruit nog niets af te leiden, evenmin als uit het gebruik van de term dictatam (gedicteerd) in de Comm. op 2 Tim. 3 vs. 16 de conclusie mag getrokken worden dat de Heilige Geest ons de Schrift als een Goddelijk **dictaat** erkennen doet. Het getuigenis schenkt ons immers geen materiële bewustzijnsinhoud, het zegt ons niet **op welke wijze** de Heilige Schrift voor ons Gods Woord is geworden, het verklaart ons niet het **hoe** van haar goddelijkheid. De strekking van de geciteerde uitspraken is **alleen** dat de HEILIGE GEEST ons zekerheid schenkt a.g. het feit van die Goddelijkheid, maar dan ook alzo dat Hij ons in alles wat de Schrift zegt, Gods eigen stem doet vernemen."[581]

En hier kunnen wij nu zien hoe deze schrijver ons gevoelen bevestigt. In een noot bij bovengenoemd citaat spreekt hij als zijn mening uit "dat dit bloot formele Geestesgetuigenis in zijn resultaat met een onmiddellijke verzekering van de verbale inspiratie van de Schrift **vrijwel overeenkomt**."

---

[579] Inst. III 2. 7. Zie onze bladz. 229.
[580] Dr. Dee a.w. blz. 196 v.v.
[581] Dr. Dee a.w. 138 v.

En dan laat hij er op volgen: "**Toch zijn beide daarom niet hetzelfde**." Dit laatste stemmen wij onvoorwaardelijk toe: nee, ze zijn in het geheel niet hetzelfde, maar dat ze in resultaat vrijwel met elkaar overeen komen, kunnen wij niet inzien. Dr. Dee, die zelf de leer van de verbale inspiratie is toegedaan, doet zijn best om datzelfde bij Calvijn te constateren. "Natuurlijk" zo zegt hij "is Calvijn ook wel de leer van de verbale inspiratie toegedaan." En om dat te bewijzen beroept hij zich niet op Calvijn zelf maar op Warfield.[582]
En dan gaat hij voort: "Maar deze inspiratieleer **rust** op de Schrift en kan derhalve geen **voorwerp** van het testimonium heten, tenzij dan in die zin, waarin heel de Schrift dat is."[583]
Wij constateren dus dat Calvijn, ook volgens Dr. Dee oordeelt:

het getuigenis van de Heilige Geest verzekert ons niet van de verbale inspiratie

maar dat getuigenis verzekert ons echter wèl van de **Goddelijkheid van de Schrift**. Ik zou liever met Calvijn zeggen: dat God daarin tot ons spreekt, want voor zover ik kan zien heeft Calvijn nooit gesproken van de Goddelijkheid (divinitas) van de Heilige Schrift, wel van haar Majesteit, gezag enz.
En nu kennen wij de scholastieke redenering: De Schrift is Goddelijk, dus **kunnen** er geen dwalingen, ook niet van geografische of historische aard in voorkomen. De uitspraak 2 Tim. 3 vs. 16 "Alle Schrift is van God ingegeven" (theopneustos), staat in de Schrift, Deze uitspraak is **dus** onfeilbaar waar. Het Woord Schrift slaat op de gehele bijbel. Derhalve hebben wij hier het zelfgetuigenis van de Bijbel dat hij onfeilbaar is tot in de woorden toe. De grote fout in deze redenering is dat men decreteert wat het Woord theopneust moet betekenen, inplaats dat men dat eerbiedig aan de Heilige Schrift zelf vraagt en zich gehoorzaam daarvoor buigt. Reeds Calvijn heeft bij de uitlegging van deze tekst — zoals Dr. Dee zeer terecht heeft opgemerkt — niet bedoeld dat wij de Heilige Schrift voor een Goddelijk dictaat zouden hebben te houden.[584] Prof. Honig schrijft: "Het woord "theopneustos" kan **actief** en **passief** worden verstaan en dus zowel betekenen "God ademend" als "**door God geademd**." **Ongetwijfeld** verdient de laatste opvatting de voorkeur. Van inspiratie nu spreken wij in verband met de Bijbel. Wij belijden, dat de boeken van het O. en N. Testament door de Heilige Geest geïnspireerd zijn."[585] Wij begrijpen best waarom de laatste opvatting volgens hem de voorkeur verdient, want daarop rust het gehele scholastieke systeem. Maar waarom zou iemand, die de eerste opvatting meer overeenkomstig de feiten oordeelt, zoals b.v. Dr. J.G. Ubbink, aan het gezag van de Heilige Schrift tekort doen? Calvijn schrijft: "Wij gevoelen dat in de Schrift de **kracht van God leeft en ademt**, door welke wij krachtdadig getrokken en aangevuurd worden.[586]

Dr. Ubbink herinnert ons aan een woord van Dr. A. Kuyper Sr. en het is verbazingwekkend, hoe diens volgelingen hun leermeester zo radicaal hebben kunnen verloochenen. Maar dat is het noodlot van degenen, die een verkeerde weg zijn ingeslagen, zij moeten steeds voort en geraken hoe langer hoe verder van het doel verwijderd. Dr. Kuyper dan heeft in zijn Encyclopedie II § 12 (begin) het volgende geschreven; "De naïeve catechisatie-methode om de inspiratie van de Heilige Schrift door aanhaling van 2 Tim. 3 vs. 16 of 2 Petr. 1 vs. 20 te bewijzen, komt niet voor rekening van onze Gereformeerde theologen. Deze aarzelden zelf

[582] Calvins doctrine of the knowledge of God. Princ. Theol. Rev. 1909 p. 251 v.v. Doch Prof. Doumergue en Prof. J.A. Cramer kennen Warfield ook, maar zijn allerminst door deze overtuigd.
[583] Dr. Dee a.w. 139.
[584] Zie onze bladz. 253.
[585] Chr. Enc. III 42.
[586] Inst. 1 7.5 vgl. het verwijt aan de "Ethischen" blz. 155.

niet het gemis aan bewijskracht van zulk een cirkelredenering aan de kaak te stellen."[587]
In het Gereformeerd Theol. Tijdschrift van Mei 1935 heeft Dr. J.G. Ubbink in zijn gedachtenwisseling met Ds. Post aangewezen dat de leer van de grafische inspiratie rust op slechts één woordje uit de gehele Heilige Schrift, het woordje "theopneustos" van 2 Tim. 3 vs. 16 en aangetoond dat Paulus met dit woord **geen grafische inspiratie** bedoelde. En dat is niet te verwonderen. Want er komen inderdaad in de Heilige Schrift moeilijkheden en verschillen voor, b.v. in de geschiedverhalen, denk aan de blinde te Jericho, de volgorde van de verzoekingen in de woestijn en andere, waar de Schrift tot ons zegt: ik verbied u mij op dit punt voor onfeilbaar te houden, want ik laat u in het onzekere "hoe het precies gebeurd" is. Die leer van de verbale inspiratie, hoewel wij die in eenvoudigen kunnen waarderen, omdat zij **alleen in die vorm** menen God te moeten eren, beschouwen wij voor ontwikkelden en vooral voor theologen als

een vluchtheuvel

om de moeilijkheden, die van alle kanten op hen aanstormen, zich van het lijf te houden. Daar staat men veilig te midden van het verkeer. Maar daar komt men tot stilstaan en zo komt men niet verder. Wil men het doel bereiken, dan moet men, dit doel steeds in het oog houdend, met voorzichtigheid links en rechts oplettende, in het geloof de overkant bereiken.
Wat is het anders dan zich plaatsen op een vluchtheuvel wanneer Prof. Bavinck ten volle erkent dat er moeilijkheden in de Schrift zijn, maar eenvoudig decreteert dat deze niet aan het woord mogen komen? Men moet ze **dus maar niet zien**, men moet maar doen **alsof ze er niet waren**. En waarom? Om een onhoudbare theorie te kunnen verdedigen, waarmee het gehele systeem van de protest. scholastiek staat en valt.
Calvijn zag de moeilijkheden terdege, gelijk wij gezien hebben, maar ging er niet voor op de vlucht. Ze verontrustten hem niet, want de hoofdsom van de gehele Schrift was voor hem de Barmhartigheid van God, in Christus tot ons komende.
Wat is nu de verhouding tussen het getuigenis van de Heilige Geest omtrent de Goddelijkheid van de Heilige Schrift en omtrent de zekerheid van ons heil? Hierop antwoordt Dr. Dee het volgende, en daarmede heeft hij een zeer waardevolle bijdrage geleverd aan onze stelling op blz. 85 v. omtrent het ethisch karakter van Calvijn's theologie:
"Niet ongewoon is de voorstelling, dat het Geestesgetuigenis inzake de Schrift buiten het religieuse leven omgaat, zodat **het geloof in de goddelijkheid van de Schrift vóór** en **onafhankelijk van de heilszekerheid tot stand komt**. En het kan niet ontkend dat Calvijn tot een dergelijke opvatting enige aanleiding heeft gegeven. Toch is dit stellig zijn bedoeling niet. Vroeger zagen we immers dat Calvijn volstrekt niet uitsluitend in betrekking tot de autoriteit van de Schrift, maar evenzeer in verband met de heilsbelofte van een getuigenis van de HEILIGE GEEST spreekt. En deze beide zijn niet twee getuigenissen, die los naast elkaar staan, maar zij vallen samen, zij **zijn één**?' En dan haalt hij deze schone plaats van Calvijn aan: "Zo dan, de ware zekerheid, die de gelovigen hebben van het Woord van God, van hun zaligheid en van de ganse godsdienst, is niet uit het gevoelen van het vlees, noch uit menselijke of filosofische redenen, maar uit de verzegeling van de Geest welke hun conscientiës alzo verzekert, dat Hij alle twijfel wegneemt."[588] Dee vervolgt, en wij verzoeken wel uw aandacht, lezer, voor deze verklaring; het staat niet zo, dat het getuigenis van de HEILIGE GEEST ons **eerst** van de Goddelijkheid van de Schrift overtuigt, **afgezien van de belofte van de Goddelijke welwillendheid**, die zij ons predikt, en dan, na korter of langer tijd, van de inhoud van die belofte. Het formeel beginsel van de Reformatie heeft bij Calvijn

[587] Aangehaald door Dr. J.G. Ubbink, Sola fide a.w. blz. 92. Zie onze bladz. 191.
[588] Op Efeze 1 vs. 13.

over het materiele niet de overhand, zoals Köstlin[589] meent. Beide zijn bij hem dooreengeweven; het waarachtig Schriftgeloof is met het geloof in de belofte één.

De hartgrondige overtuiging van de Goddelijkheid van de Schrift komt niet tot stand dan door de ervaring van de Goddelijke welwillendheid heen.

Dit laatste wil intussen niet zeggen, dat wij op grond van onze ervaring tot de Goddelijkheid van de Schrift **concluderen**. En evenmin heeft omgekeerd de **heilszekerheid haar grond** in het Schriftgeloof."[590]
Hoe geheel in tegenspraak met Calvijn is dan ook wat H. Bavinck schrijft: "Dit getuigenis van de Heilige Geest ten opzichte van de Heilige Schrift gaat vooraf en ligt ten grondslag aan het getuigenis dat de H.Geest aflegt in de harten van de gelovigen."[591] Na wat wij van Calvijn hoorden, is het ons nu toch wel duidekijk geworden dat volgens Calvijn **alleen een gelovige** het getuigenis van de Heilige Geest heeft, en dus:

alleen een gelovige kan de Heilige Schrift voor Gods Woord honden

Dit is nu een **beginsel** van Calvijn — want het is een beginsel en geducht ook — dat verstrekkende perspectieven opent. Laat men met dit beginsel de rijen van de kerkgangers eens afgaan en aan een ieder op de man af vragen, 1: gelooft u dat de Heilige Schrift Gods Woord is? 2: weet u of uw zonden vergeven zijn en u een kind van God bent? Dan zal men eens zien hoeveel bevestigende antwoorden men op de eerste vraag zou krijgen en hoe weinig op de tweede. De mensen van de eerste categorie zou Calvijn niet als gelovigen beschouwen. Maar de tweede categorie zou hij begroeten als broeders en zusters in Christus, dat zijn degenen, die "hun geloof" belijden, Maar dan moeten de mensen van de eerste categorie niet willen meespreken over de Schrift, over de waarheid, want zij weten er niets van, ze moeten ook geen ouderling worden, want "als wij in het algemeen van geloof spreken, zo laat ons weten dat er een geloof is, hetwelk alleen met het verstand gevat wordt, en daartoe lichtelijk verdwijnt, daar het in het hart niet geworteld is en dit is het geloof dat Jacobus (2 vs. 17) dood noemt. Maar **het ware geloof bestaat altijd door de Geest van de wedergeboorte**."[592]

Vergelijk hiermee nu eens lezer, de volgende uitspraken van de scholastiek:
"Het zaligmakende geloof is **een voor waarachtig honden** al wat God in Zijn Woord geopenbaard heeft.
Het geloof onderstelt dat men iets weet, door getuigenis of openbaring en dat men voor waar houdt, het beaamt. Niet het **kennen** zonder meer, wel het **erkennen** vormt het **wezen van het geloof**. Hier wordt het onderscheid tussen **geloofsleven** en **gevoelsleven** openbaar, want de laatste kent niet de geopenbaarde waarheid."[593]
"Alle **gevoelstheologie** staat **principieel** tegen de **openbaringstheologie** over. Zij heeft geen plaats voor de **objectieve religie**. Zij eindigt haar bestaan in het graf van het **subjectivisme**."[594]
Weet u lezer, wat een objectieve religie is? Is dat zo iets als de godsdienst van de Egyptenaren of van de Babyloniërs en Assyriërs, of van de Perzen, of van de Grieken? En komt dan ook aan de beurt de godsdienst van het Christendom? Zijn wij dan niet aangeland in de

[589] J. Köstlin, Calvins Institutio enz. Theol. Stud. und Krit, 1868 S 418.
[590] Dr. Dee a.w. 163 v.v.
[591] Gereformeerd Dogm. 1^1 497^2 632 v.
[592] Op. Joh. 2 vs. 23.
[593] Dr. A. Kuyper Jr. Chr. Enc. II 256.
[594] Prof. Dr. V. Hepp. Chr. Enc. II 317.

godsdienstwetenschap?[595]

Wat is een gelovige volgens Calvijn en volgens de scholastiek?

Op de vraag wat is een gelovige, antwoordt Calvijn: "Kortom, waarlijk gelovig is slechts hij, die met een vaste overtuiging er van verzekerd is, dat God hem een genadig en goedgunstig Vader is, en die van Gods goedertierenheid zichzelf alles belooft; die op de beloften van Gods goedgunstigheid jegens hem vertrouwend, **een ontwijfelbare verwachting** der zaligheid heeft; zoals de apostel (Hebr. 3 vs. 14) met deze woorden aanwijst: indien wij het vertrouwen en de roem der hoop tot het einde toe vasthouden. Want hij bedoelt, dat **slechts hij terecht** op God **hoopt**, die vol vertrouwen roemt, dat hij **een erfgenaam is** van het Hemelse Koninkrijk. Een gelovige, zeg ik, is **slechts hij**, die, steunend op de gerustheid van zijn zaligheid, de duivel en de dood vol vertrouwen tart; zoals wij keren uit die voortreffelijke woorden van Paulus (Rom. 8 vs. 38) Ik ben verzekerd, enz."[596]
En wat antwoordt nu de scholastiek?
"Niettemin houden wij bij de verklaring van de woorden vast aan de pregnante, strikte, door eeuwenoud gebruik gewettigde zin, die zij hebben. En dan is **gelovig** en **een gelovige** hij, die nog steeds **begeert te leven uit het geloof an de Vaderen**; die zijn **onderwerpelijk geloof** en geloven bouwt op de **voorwerpelijke belijdenis** van zijn kerk; nader die zich gelovig vastklemt aan het grote Voorwerp dat de Heilige Schrift ons beschrijft als aan het waarachtig zaligmakend geloof van Gods kinderen eigen: Jezus Christus. **Het geloof in de Schrift, het geloof dat zaligmaakt** (ja werkelijk lezer, zó staat het er! C.) is bepaaldelijk het geloof in de Zoon van God als Christus. En gelovig, een gelovige is dus bepaaldelijk hij of zij, die dit geloof in praktijk brengt, in de kracht van God."[597]
Kunt u, lezer, leven uit het geloof van uw vader? Ik niet. Ik kan niet leven uit het geloof van een ander, alleen uit mijn eigen geloof kan ik handelen en leven. Kunt u het geloof van een ander in praktijk brengen? B.v. van Abraham, of van Petrus of van Paulus?[598] Ik niet. Wat zou Calvijn hierop zeggen?
"Natuurlijk hangt de **zaligheid** van hem, die zich voornamelijk beroept op het feit, dat hij de van het voorgeslacht ontvangen religie trouw bewaard heeft, aan een zijden draad."[599]
"En wij zien aldus dat het volstrekt niet tot verontschuldiging van een dwaling dient, als wij ons op de vaderen beroepen; zoals de papisten dit tegenwoordig als hun schild gebruiken?[600]
"Of wie zal **zó kunnen berusten bij de opvattingen van de voorvaderen**, of de besluiten van het volk, dat hij zonder aarzeling een God aanvaardt (wij zouden hier kunnen zeggen: een leer C.) die hem van de kant van de mensen **overgeleverd** is! Eerder zal **ieder op zijn eigen oordeel afgaan**, dan zich aan het goeddunken van een ander onderwerpen."[601]

Dat Calvijn bitter weinig waarde hechtte aan het aanvaarden van de Heilige Schrift als Gods Woord **op zichzelf, wanneer er geen zekerheid van het geloof w**as, blijkt uit de volgende uitspraak: "En hoewel wij terwille van het onderricht, namelijk wanneer wij willen aantonen, hoedanig de kennis van God in de goddelozen is, toegeven dat er meerdere gestalten van het geloof zijn, zo erkennen en prediken wij toch **slechts één geloof van de vromen**, zoals de Schrift leert. Voorzeker, zeer velen geloven, dat er een God is, en ze menen, dat de

[595] Zie onze blz. 143.
[596] Inst. III 2.16.
[597] Dr. C.N. Impeta, Chr. Encycl. II 264 v.
[598] Een ander noemt de gereformeerden: hen, die leven uit de beginselen van Calvijn, Chr. Enc. I 498. Alweer zo'n wonderlijke uitdrukking. Kan men uit de beginselen van een ander leven?
[599] Aan Sadolet Opp. Calv. 5 913. Holl. 63 Duits 87.
[600] Op. Ezech. 2 vs. 3.
[601] Inst. I 5.13.

evangelische geschiedenis en de overige delen van de schrift waar zijn, zoals het oordeel pleegt te zijn over die dingen, die als oudtijds geschied verhaald worden of die wij zelf niet onze eigen ogen gezien hebben.
Er zijn er ook, die verder gaan; want ze houden Gods Woord voor een zeer gewisse Godsspraak, en zij veronachtzamen zijn bevelen niet geheel en al, en worden door zijn bedreigingen en beloften enigermate geroerd. Aan zulken wordt wel de getuigenis toegekend, **dat ze geloven**, maar in **oneigenlijke zin**: omdat ze Gods Woord niet bestrijden met openlijke goddeloosheid, noch het verwerpen of verachten, maar veeleer enige schijn van gehoorzaamheid vertonen. Maar evenals deze schaduw of dit schijnbeeld **van het geloof van geen betekenis is**, zo is het ook **niet waard geloof** genoemd te worden."[602]
Stel daar nu eens tegenover, wat de scholastiek leert:
"**Kerkelijk gebruik brengt mee**, dat leden van de gemeente (die dus belijdenis van het geloof hebben afgelegd C.) als "gelovigen", naar de aard van de broederlijke liefde en in verbondsmatige zin, worden aangesproken. De **ware gelovige** zal echter slechts hij zijn, die het **ware geloof** bezit."[603] De scholastiek maakt dus onderscheid tussen **ware gelovigen** en **gelovigen naar kerkelijk gebruik**![604] Wat zou Calvijn daartegen toornen die meende, "dat niemand een kind van God genoemd kan worden, **die zichzelf niet bekent zulks te zijn**."[605]
"Daar echter de Heere het verborgene van Zijn wil, dat van de eeuwen en geslachten af verborgen was, de heiligen geopenbaard heeft (Col 1 vs. 26; 2 vs. 2) wordt **het geloof volkomen terecht** herhaaldelijk in de Schrift **kennis** genoemd en door Johannes (1 Joh. 3 vs. 2) een **weten**, wanneer hij betuigt **dat de gelovigen weten, dat zij kinderen van God zijn**. En ongetwijfeld, **dat weten ze zeker**, maar meer versterkt door de **overtuiging van de Goddelijke waarheid**, dan **onderwezen** door **een verstandelijk bewijs**."[606]

In deze uitspraken van Calvijn is **alle** scholastiek en is **alle** intellectualisme uitgebannen. Voor Calvijn bestond er geen geloof dat niet zeker was van de verkregen verlossing en de vergeving van de zonden. Dr. Dee zegt dan ook terecht: ‚Calvijn legt zó sterke nadruk op deze persoonlijke heilsverzekerdheid, dat hij meer dan eens verklaart, dat men **zonder heilsverzekerdheid geen echte gelovige is**"[607] Zo was het bij al de reformatoren, in al de geloofsbelijdenissen en in al de catechismussen in de 16e eeuw. Ook in de formulieren, Denken wij maar aan ons avondmaalformulier waar ons gevraagd wordt of wij deze gewisse gelofte van God geloven **dat al onze zonden — vergeven zijn**, Daarom kon ook, gelijk wij al aantoonden, alleen de gelovige overtuigd zijn, dat de Heilige Schrift Gods Woord is.[608] Wie niet in het geloof stond en toch de Heilige Schrift voor Gods Woord hield, praatte anderen maar wat na en wist er niets van. "Daarom zal dan eerst waarlijk de Schrift voldoende zijn tot de zaligmakende kennis van God, wanneer haar zekerheid door de **inwendige overtuiging van de Heilige Geest** bevestigd zal zijn. Maar dwaas handelen zij, die willen dat de ongelovigen bewezen wordt, dat de Schrift het Woord van God is; want dit kan niet gekend

---

[602] Inst. III 2. 9.10.
[603] Dr. C.N. Impeta Chr. Encycl. II 265.
[604] In de Herv. Kerk wordt deze gedachte helaas ook menigmaal gehuldigd, althans aIs het gaat over kerkorganisatie, stemrecht, benoeming van kerkeraadsleden enz., terwijl men daartegenover van de kansel de kerkgangers meestal als onbekeerden toespreekt.
[605] Op. Rom. 8 vs. 16 vgl. Knodt a.w. blz. 127.
[606] Inst. III 2,14. Zie ook onze blz. 138.
[607] Dr. Dee a.w. blz. 27. Vergel. onze blz, 21. Günter Gloede, een leerling van Prof. Em. Brunner te Zürich, bevestigt tot mijn vreugde geheel mijn hoofdstelling. Hij schrijft dat de heilsverzekerdheid de grondtoon is, die door geheel het geloofsleven, volgens Calvijn, heenklinkt. Zie: Theologie naturalis bei Calvin. Stuttgart 1935 (355 bladz.) blz. 344. Dit prachtige boek kreeg ik eerst in handen bij het nazien van de drukproeven. Tot mijn spijt had ik geen gelegenheid het nog voor deze studie te benutten. Op blz. 344-346 geeft hij 23 citaten van Calvijn over de zekerheid van het geloof.
[608] Zie onze blz. 258.

worden tenzij dan **door het geloof**. Derhalve heeft Augustinus gelijk, als hij zegt, dat **vroomheid en vrede van het hart moeten voorafgaan, wil de mens van zo grote dingen iets begrijpen**.[609]
Daarom ook heeft volgens Calvijn

de Schrift alleen voor de gelovige gezag:

"Dus wij weten nu al, dat het geloof is een kennis van Gods wil jegens ons, die uit Zijn Woord verkregen is. En het **fundament daarvan is een vaste overtuiging van de waarachtigheid van God**. En zolang uw hart met zichzelf over die zekerheid in tweestrijd zal zijn, zal ook het Woord van een **twijfelachtig** en **zwak** of liever van **generlei gezag** zijn."[610]
"Hier", zegt Dr. J.A. Cramer terecht: "Laat Calvijn **het gezag van de Schrift rusten op de geloofservaring**" en hij wijst dan nog op Inst. I 8.1 waar wij lezen: "Indien deze zekerheid, die hoger en sterker is dan elk menselijk oordeel, **niet aanwezig** is, zal het gezag van de Schrift **tevergeefs door bewijzen verdedigd**, of door het eenparig gevoelen van de kerk bevestigd, of door andere hulpmiddelen versterkt worden, aangezien het altijd twijfelachtig blijft, **tenzij dit fundament** gelegd is.[611] Dan gaat deze schrijver voort: "**Volgens Calvijn steunt het geloof niet op het gezag van de Bijbel**, maar steunt het **gezag van de Bijbel op de ervaring van het geloof**. Het gezag van de Bijbel is een axioma, dat wij hebben te aanvaarden om tot het geloof te komen, maar dan bedoelt hij (Calvijn) met het gezag van de Bijbel het **gezag van God, die in de Schrift tot ons spreekt**, welk gezag eerst wordt ervaren, zodat het eerst waarlijk gezag voor ons wordt, wanneer wij door de werking van de Heilige Geest de innerlijke zekerheid hebben verkregen dat God ons genadig is."[612]

Wij wezen er vroeger reeds op[613] dat Calvijn zijn Institutie niet schreef voor geleerden, niet een wetenschappelijke uiteenzetting wilde geven van het Chr. geloof, maar dat hij schreef voor gelovigen. Men denkt en schrijft wel eens dat hij zijn Institutie allereerst voor de theologen geschreven heeft maar dan **ook** voor de gemeente, maar dit is een vergissing. In zijn Woord aan de lezer 1539 en later schrijft hij eerst over de vromen tot wie hij zich richt, en dan na twee derde van die voorrede te hebben geschreven, gaat hij voort: "**Verder** (porro) is in deze arbeid mijn oogmerk geweest degenen, die zich gezet hebben tot de studie van de H. Godgeleerdheid, tot het lezen van Gods Woord voor te bereiden" enz. Dus deze komen in de tweede plaats. Dat hij voor gelovigen schreef komt nu hier weer zo schoon te voorschijn. Want als hij gesproken heeft over het inwendig getuigenis van de Heilige Geest en betoogd dat "wij gevoelen dat **in de Schrift** de niet aan twijfel onderhevige **kracht van God leeft en ademt**[614], door **welke** wij, wel met ons weten en willen, maar in ieder geval **levendiger en krachtdadiger**, dan men van het menselijk willen en weten zou verwachten, getrokken en aangevuurd worden," dan gaat hij voort: "Zodanig dus in de overtuiging, die geen redenering vereist, zodanig de kennis, die op zeer goede grond rust; immers in haar vindt het verstand een meer onbekommerde en standvastige rust dan in enige redenering" — (b.v. de redenering dat de gehele Bijbel woordelijk onfeilbaar is **omdat** in 2 Tim. 2 vs. 16 staat dat al de Schrift theopneust is C.) — "**zodanig ten slotte is het besef, dat slechts uit hemelse openbaring geboren kan worden**" en dan eindigt hij met deze zeer schone woorden: **Ik zeg niets anders, dan wat ieder gelovige bij zichzelf waarneemt, behalve alleen, dat mijn woorden ver**

[609] Inst. I 8.13.
[610] Inst. III 2.6.
[611] Inst. I 8.1. Zie onze blz. 19.
[612] Dr. J.A. Cramer, a.w. blz. 41.
[613] Zie onze blz. 62 en 92.
[614] Zie het verwijt tegen de ethischen, die hetzelfde leerden. Zie onze blz. 155 ook blz. 255.

beneden een waardige uitlegging van het onderwerp blifven."[615]
Hiermede wilde Calvijn zeggen: Mijn lezers, u, die Kinderen van God bent, ik behoef hier niet verder over te spreken, want u weet zelf bij ervaring wat ik bedoel, al blijven mijn woorden, zoals u bij uzelf waarnemen kunt, verre beneden de werkelijkheid.
U begrijpt mij. Maar de anderen weten er niets van en het zou verloren moeite zijn te trachten het hun duidelijk te maken.
Daarom verwondert het ons helemaal niet dat

de leer over de Heilige Schrift voor Calvijn niet één van de voornaamste geloofartikelen

is, ja dat ze voor hem in het geheel geen geloofsartikel is.
Prof. Bavinck mag die leer een articulus fundamentalis (een fundamenteel geloofsartikel noemen, "een geloofsartikel van de ene heilige Chr. Kerk,"[616] en de protestantse scholastiek staat geheel op dit standpunt, Calvijn deed dat niet. Men erkende, men ervoer, men hoorde, dat God in de Heilige Schrift tot ons spreekt door het getuigenis van de Heilige Geest, Of men erkende en hoorde het niet. Het was nutteloos te trachten iemand door redeneringen daartoe te brengen. "Niettemin handelen zij verkeerd, die hun best doen door redetwisten de onwrikbare geloofwaardigheid van de Schrift aan te tonen. Sommige goede mensen vinden het jammer, dat, wanneer goddelozen ongestraft murmureren tegen Gods Woord, zij geen duidelijk bewijs bij de hand hebben. Alsof de Geest niet daarom een zegel en pand tot versterking van het geloof van de vromen genoemd wordt, omdat zij altijd door vele weifelingen heen en weer gedreven worden, totdat Hij hun verstand verlicht!"[617]
Het is te betreuren dat Dr. Dee m.i. veel te veel bij Calvijn zoekt naar begripsbepalingen over het geloof, waardoor hij, alhoewel hij zelf moet schrijven dat, volgens Calvijn, het geloof **in de ervaring** al **niet zijn grond** moge hebben,

het geloof zelf wel ervaring

is,[618] — ik zeg, dat het te betreuren is,[619] dat hij ten slotte geen raad weet met uitdrukkingen van Calvijn als: dat de Heilige Geest ons **in onze harten** overtuigt, dat wij kinderen van God zijn, dat wij het getuigenis van de Heilige Geest **in onze harten gevoelen** en dergelijke, en geen andere verklaring weet, dan dat zulke uitdrukkingen figuurlijk bedoeld moeten zijn.[620]
Nee, Calvijn bedoelde ze niet **figuurlijk** maar echt, als hij o.a. schrijft bij Rom. 5 vs. 1 (hebben wij vrede met God): "Dit is een eigen vrucht **van de rechtvaardigheid van het geloof**. Want zo iemand de gerustheid van het geweten uit de werken wil halen — die zal het tevergeefs beproeven. Want òf het hart is door het verachten en vergeten van het oordeel Gods in slaap gevallen, òf het is vol vrees en verschrikking; totdat het op Christus komt te rusten; want Hij alleen is onze vrede. Zo wordt dan door het woord **vrede de gerustheid van het geweten** aangeduid, welke daaruit komt, dat zij **gevoelt**, dat zij met God verzoend is."[621]
Calvijn geeft zelf toe, zoals wij zagen, dat dergelijke uitdrukkingen nog eigenlijk de heerlijkheid niet weergeven, van wat hij bedoelt. Maar de kinderen van God begrijpen hem wel
Heeft nu Doumergue geen gelijk, als hij spreekt van tweeërlei Calvinisme, één van Calvijn, en

---

[615] Inst. I 7.5.
[616] Gereformeerd Dogm. 1^1 350. I^2 461.
[617] Inst. I 7.4.
[618] Zie § 10 blz. 87 v.
[619] a.w. blz. 129.
[620] a.w. blz. 130 v. 143.
[621] Op Rom. 5 vs. 1.

één dat na hem gekomen is?[622]

§ 20 Een scholastiek systeem

Dit Calvinisme, dat ná Calvijn gekomen is, deze scholastiek nu heeft een systeem opgebouwd, waarin alles sluit als een bus. In dit systeem vindt men o.a.

1. Een kerkbegrip dat principieel afwijkt van dat van Calvijn

De kerk van Calvijn was niet een volkskerk, ook niet een kerk van bekeerden (omdat men de huichelaars niet van de ware kinderen van God kan onderscheiden) maar een kerk van belijders, dat zijn mensen die belijden dat zij kinderen van God zijn.[623] Deze opvatting bleef tot aan de Synode van Dordrecht bestaan. Geen gelovigen naar kerkelijk gebruik[624], maar mensen die hun persoonlijk geloof beleden. Al de catechismussen in de 16e eeuw zijn gemaakt met het doel om de kinderen op te voeden tot het geloof — niet tot een betuiging van instemming met een leer — en volwassenen die tot de gemeente wensten over te komen te onderzoeken of ze in het geloof stonden. Wilt u een paar voorbeelden? De "Vragen en antwoorden om de kinderen te overhoren", de Bazelse Catechismus van Oecolampadius 1526 vangt aldus aan:

— Bent u een christen?
— Ja, God zij geloofd.
— Wilt u een christen blijven?
— Ja met de genade van God.
— Wanneer men echter de christenen ging verdrijven, vangen, doden en verbranden, zou u dan toch nog een christen willen blijven?
— Ja, met de genade van God.
— Wanneer men u echter zei, dat u daar dwaas aan deed, waarom wilt u uzelf beschuldigen, doe wat anderen ook doen, wat zult u dan antwoorden?
— Het is geen dwaasheid dat ik geloof, wanneer ik het christelijk geloof verloochende, zo zou God mij vijandig worden en zou mij in het helse vuur stoten, wanneer ik echter volhard in het geloof en Hem belijdt, zo zal ik het eeuwige leven ontvangen, dat God mij beloofd heeft.[625]

In de Londense vluchtelingen gemeente verscheen in 1553 een boekje in het Latijn van de hand van Joh. á Lasco, dat in 1558 in Emden in het Nederlands vertaald werd uitgegeven getiteld: "Een korte ondersoeckinghe van het geloof over deghene die haer tot de Duytsche Ghemeynte, die te Londen is, begheven willen". Later kwam het in de Nederlandse dienstboeken achter in de Bijbels totdat het vervangen werd door het Kort Begrip. Alleen werd de titel enigszins gewijzigd, daar het nu bestemd werd "voor degenen, die zich aan het Nachtmaal wensen te begeven."[626] Dit was dus wat de opgewassen kinderen moesten belijden, wanneer zij tot het Avondmaal werden toegelaten, wij zouden thans zeggen, wanneer zij werden aangenomen.

Het begint aldus: "Hoe bent u in uw hart verzekerd, dat u een lidmaat van de gemeente van Christus bent?"

---

[622] Zie onze blz. 31.
[623] Zie onze blz. 146. Doumergue Caractére 140, Holl, 131, Duits 183 Inst. IV 1.7.
[624] Zie blz. 261.
[625] F. Cohrs, Die evangelischen Katechismusversuche vor Luther's Enchiridion, Berlin 1900-1902 4 Bd. Deel IV blz. 13-17 K.R. Hagenbach, Oecolampadius und Myconius. Elberfeld 1859 S. 296-301.
[626] Joh. à Laso, Opera Ed. A. Kuyper II, 477-492. Achter in een Bijbel gedrukt te Leyden 1590, Ook bij Prof. Dr. M.A. Gooszen, De Heid. Catechismus a.w. afgedrukt als Londen I.

Antwoordt "Naardien de Heilige Geest tot mijn Geest getuigt dat ik een kind van God de Vader ben, om Jezus Christus, Zijn Zoon."
En onze Heid. Catechismus bedoelt hetzelfde met zijn antwoord op de eerste vraag: *dat ik het eigendom van mijn Zaligmaker Jezus Christus ben.* Dat moest men als zijn persoonlijk geloof belijden. Calvijn was vóór de protestantse biecht, vóór geloofsonderzoek, zijn ouderlingen in Genéve waren zielzorgers.[627]

Volgens de scholastiek is voor de belijdenis van het geloof noodzakelijk: kennis van de Heilige Schrift en van de leer van de Kerk, gepaard met de overtuiging dat men Christus als Borg en Middelaar **nodig heeft** en Hem in oprechtheid **wenst** te dienen.[628] Er is, dunkt ons, toch **nogal een verschil** tussen de belijdenis dat men Christus als Borg en Middelaar **nodig** heeft, en de belijdenis dat men Hem **toebehoort, Zijn eigendom is** en **een Kind van God** is.
Ik beweer niet dat het in dit opzicht in de Herv. Kerk beter is. Wanneer daar predikanten in die Kerk zijn, die menen, dat een bevestigend antwoord op de bekende belijdenisvragen voldoende grond geeft om iemand voor een gelovige te houden, dan zou ik hun willen vragen: Collega, neem er de proef eens van en vraag de leerlingen na het afleggen van hun belijdenis, in particulier gesprek:
"Gelooft u, dat u het eigendom van Jezus Christus bent? (Heid. Cat. antw. 1) Vertrouwt u, dat niet alleen aan anderen, maar **ook aan u, vergeving van de zonden, eeuwige gerechtigheid** en **zaligheid** van God **geschonken zijn**? (idem 11)
Gelooft u, dat de Heilige Geest ook u gegeven is, opdat Hij u door een oprecht geloof aan Christus en al Zijn weldaden deelachtig make? (idem 53).
Gelooft u, dat u een levend lidmaat bent van de gemeente van Jezus Christus, die tot het eeuwige leven is uitverkoren, en dat u dit eeuwig zult blijven? (idem 54)
Gelooft u, dat u in Christus voor God rechtvaardig bent en een erfgenaam van het eeuwige leven?" (idem 59)
Indien u dat deed, dan zou u eens zien, hoevele belijdende lidmaten op die vragen ontkennend zouden antwoorden. Maar dat niet alleen, u zou dan ook eens zien, welk een storm van verantwoordiging u van kerkelijke zijde u op de hals zou laden.
Denkt u dat de reformatoren en Calvijn ook, met hun Catechismussen iets anders bedoeld hebben, dan de kinderen van de gemeente tot zulk een verzekerd geloof op te leiden?
En doet dezelfde vragen eens aan uw ouderlingen en diakenen?
Nee, ook in de Herv. Kerk is de kerkidee van Calvijn ver te zoeken. Toen ik voor jaren in een reorganisatie-bijeenkomst opmerkte dat een presbyteriale kerkinrichting dan pas goed was, wanneer men daarbij bepaalde, dat niemand in een kerkelijk college mocht zitting nemen die niet verklaarde dat het eerste antwoord van de Heid. Catechismus de uitdrukking van zijn persoonlijk geloof was, werd dit door de voorzitter als Labadisme afgewezen: "daarmee kunnen wij ons niet ophouden." Ook in de tegenwoordige reorganisatieplannen is er weinig van Calvijn's kerkidee te vinden. Wanneer b.v. één van de redacteuren van Nieuw Kerkelijk leven[629] bijna smalend spreekt over de mening, die hier en daar uitgesproken wordt, dat de Kerk bovenal "hartsherstel" nodig heeft, d.i. dat er meer bekeerde mensen daartoe moesten behoren, en hij dan vraagt: "Hoe komen wij aan hartsherstel? En welke harten van mijn medeleden van de gemeente zijn het, die dat herstel behoeven? Moet ik dat uitmaken?" dan is dat wel heel wat anders dan Calvijn bedoelde, die geloofsonderzoek voorstond en het de mensen zelf liet uitmaken of zij kinderen van God waren. En wanneer hij dan een kerkbeschouwing van Ed. Thurneysen[630] aanbeveelt, waar deze zegt: "en nu behoort het tot het

[627] Theod. Beza. Het leven van Calvijn.Vóór de Inst. Ed. Ed. Corsman-Kuyper XXVI Kol. 2.
[628] Prof. H. Bouwman. Chr. Enc. I 498.
[629] Mei 1936 6e jaarg. No. 9.
[630] In zijn: "Levende Gemeente en Belijdenis" in de Kerkopbouwgeschriften.

wezen van die Kerk en van haar roeping, dat ze uit beginsel voor iedereen openstaat, die tot haar komen en bij haar behoren wil. Niemand mag uitgesloten worden. De deuren van de Kerk staan wijd geopend voor al het volk. Er heerst geen dwang, waardoor slechts zij er bij zouden mogen behoren, die zichzelf als "bekeerden", als "gelovigen" beschouwen, of door anderen als zodanig beschouwd worden, zodat alleen gestempelden, die "er-zijn", de kerk zouden kunnen vormen" enz. dan staan hij en Thurneysen toch wel heel ver van Calvijn af. Vergelijk hier eens mee wat Prof. Gunning zei: elke poging tot kerkherstel zonder dat persoonlijke bekering bij de gemeente is voorafgegaan, is ijdel.[631]
Gelukkig zijn er andere vertegenwoordigers van de z.g. dialectische theologie, die een geheel andere voorstelling van de kerk hebben, een voorstelling die meer overeenkomt met die van Calvijn.

Prof. Em. Brunner te Zürich schrijft het volgende:
"Men krijgt bij het lezen van zekere theologische geschriften van de tegenwoordige tijd vaak de indruk, dat het de gewichtigste taak van de Kerk is de nadruk te leggen op de on-overwinnelijkheid van de zonde en het bestrijden van de "dwaalleer": dat er in het leven van de christen werkelijk iets nieuws zou ontstaan of dat dit nieuwe op de een of andere wijze kenbaar was. Of dit reformatorisch is of niet, wil ik hier niet onderzoeken;[632] dat het niet Bijbels is, zal elke nauwgezet exegeet van het N.T. mij moeten toegeven. Het accent ligt, ook in de Paulinische brieven, ook in de brief aan de Galatiërs en in die aan de Romeinen, doorgaans daarop, dat de christen niet alleen een gerechtvaardigde zondaar maar ook een vernieuwd mens is, in wie de kracht van de zonde gebroken is die een voor de niet-gelovige zichtbaar nieuwe wandel leidt. Want dezelfde Jezus Christus, Die onze schuld op zich neemt, is het ook, die onze zonde van ons doet en ons uit haar heerschappij bevrijdt. Het N.T. leert geen perfectionisme van de heiliging, maar het leert beslist, dat de christen zijn vernieuwing in Jezus Christus niet alleen **gelooft**, maar dat zij deze vernieuwing en reiniging ook in toenemende mate **ervaart**, op een wijze, dat ook anderen, zoals b.v. de apostel dit van de afzonderlijke leden van de gemeente doet, haar als kenbare werkelijkheid betuigen kan."[633]
"Het verkeerde van de "ervaringstheologie" is niet, dat ze grote stukken van de ervaring vasthoudt, maar als ze het geloof op de ervaring laat rusten. Volgens N.T.-se leer brengt het geloof ervaring voort, niet omgekeerd. Maar het geloof brengt dan toch inderdaad ervaring voort, dit nieuwe dat in de ervaring waarneembaar is. Wie het anders leert, blijft niet op de lijn van het N.T."[634]
"De Kerk is de gemeenschap van hen, die niet alleen de vergeving van de zonden **geloven**, maar die ook, op grond van dit geloof, de vernieuwing van de H.G. **ervaren**. Niet op het altijd-nog-zondaar-zijn, maar op het bevrijd zijn van de macht van de zonde ligt in het N.T., en in **elk christelijk leven** de nadruk. Al mag Luther in zijn strijd aan het openbare liberalisme van de humanisten en aan het verkapte liberalisme van de Katholieke Kerk het historisch recht ontleend hebben dit accent te verschuiven, zo hebben wij dat recht niet. Het is hoog tijd geworden om het uit te roepen, dat in het N.T. niet het jammeren over de nooit te overwinnen zonde, maar de jubel over de beeindiging van de slavernij van de zonde het hoofdthema is. Rom. 7 is een parenthese tussen de beide hoofdstukken, die daarvan spreken dat "met Christus leven" betekent: niet alleen van de schuld van de zonde maar ook van de heerschappij van de zonde verlost te zijn. En wanneer het in het algemeen waar is, dat alles wat van de nieuwe mens gezegd wordt, "echatologisch" Messiaans te verstaan is, zo mag men

---

[631] Irenisch a.w. Voorrede blz. 5. Zie onze blz. 18.
[632] Dr. Em. Brunner verwijst hier naar zijn brochure: Vom Werk des heiligen Geistes, Tübingen 1935 (74 blz.) vgl. onze bladz. 28.
[633] Dr. E. Brunner, Die Kirche, die Gruppenbewegung und die Kirche Jesu Christi 1936 (53 blz.) blz. 26 v.
[634] a.w. blz. 27.

daarbij nooit vergeten, dat het Koninkrijk van de Messias in het N.T. niet maar een toekomstig, maar tegelijk een in het tegenwoordige werkende kracht is."[635]

2. Een goedpraten en verdedigen van de afscheiding en de doleantie,

die, onvooringenomen getoetst aan de Heilige Schrift, aan Calvijn en aan de historie, bezien van uit het standpunt van het geloof, blijken **uit het vlees**[636] te zijn geweest en derhalve niet dienstbaar waren aan de eer van God. Velen hebben zich helaas, door de suggestieve persoonlijke eigenschappen van Dr. A. Kuyper Sr. laten meeslepen, in oprechtheid denkende, dat zij daarmee in de weg van de gehoorzaamheid waren en God daarmee een dienst deden. En wat de afscheiding van 1834 betreft, ook Dr. Kohlbrugge verklaarde aan Dr. Brummelkamp, dat hij met de afscheiding niet mee kon gaan en dat men daar volgens zijn overtuiging "**naar het vlees**" wandelde.[637]

Juist toen mijn gedachten met deze dingen vervuld waren en ik deze bladzijden schreef, hoorde ik een prediking van een Duitse predikant over de verzoeking in de woestijn. Daarin troffen mij zeer sterk deze woorden: De tweede verzoeking, zei hij, bevatte de aansporing "neem de sprong op grond van de Heilige Schrift! U kunt uw geloof tonen. Doe de geloofssprong om uw eigen doel te bereiken, om succes te behalen. Maar Christus zegt: "Nee, gehoorzamen aan God en de uitkomst aan Hem overlaten." Juist, dacht ik, daar ligt de grote verzoeking ook op kerkelijk terrein.

"Gunning kon wachten, Kuyper kon niet wachten" schrijft terecht Dr. O. Noordmans.[638] En wie de correspondentie van Dr. A. Kuyper Sr. in zijn artikelen o.a, gericht tot Dr. J.H. Gunning Jr., leest, moet zichzelf maar eens afvragen of deze uit het geloof, uit de Geest was, of uit iets anders.

Met volkomen instemming lees ik de uitspraak van Dr. K.H. Miskotte: "Ons wordt gevraagd: "de Doleantie was dat een werk van God of een werk van mensen?" Wij kunnen deze vraag, deze uitdaging niet anders beantwoorden dan met een helder en beslist: uit de mensen! hoort u het goed: voor het dilemma gesteld antwoorden wij: wij geloven van dat werk van God niets, geen syllabe!"[639]

Wanneer God in enig land een kerk van gelovigen heeft geplant, dan is het volgens 1 Cor. 1-4 **vleselijk** wanneer een **gedeelte** van die gelovigen, van die kinderen van God zich van de andere kinderen van God afscheidt. Dit geldt natuurlijk ook van andere afscheidingen, zoals b.v. van de vrij-evangelischen en andere kleinere kerken en kringen; ja ook van allerlei verenigingen of bonden in de kerk, die zich in het bijzonder opwerpen als speciale verdedigers van "de confessie" of van "de waarheid."[640] "Het deel dat zich afscheidt", zegt terecht Prof. Gunning "houdt zich dan voor de juiste uitdrukking van het geheel en doet dit zoveel mogelijk gelden."[641] Het independentisme wordt nergens in de Schrift verdedigd.

Hiermede willen wij echter niet zeggen dat het uit het vlees is, wanneer men blijft, althans voorlopig, in de Kerk, waartoe men nu eenmaal behoort. Het is zelfs twijfelachtig of wij in de tegenwoordige omstandigheden wel kunnen aanbevelen in de Herv. Kerk terug te keren. Wij

---

[635] a.w. blz. 28 v.
[636] Zie onze blz. 29 v.
[637] Zie: Dr. W.J. de Wilde, Geschiedenis van afscheiding en doleantie van hervormd standpunt bezien, Wageningen [1935] blz. 36. Een zeer aanbevelenswaardig boek.
[638] Beginselen van kerkorde (kerkopbouw-geschriften Reeks E No. 1) blz. 6.
[639] Zie: kanttekeningen bij het gedenkboek der Doleantie, in de bundel "De Doleantie herdacht, Wageningen 1936 blz. 281. Deze bundel kan ik zeer aanbevelen, evenals die andere bundel opsteIlen, "De Afscheiding herdacht", bij dezelfde uitgever 1934.
[640] Elk kind van God is immers een verdediger van "de waarheid", van die ene waarheid, waarvan Calvijn de kennis noodzakelijk achtte namelijk de genade van God in Christus Jezus. Zie onze blz. 251.
[641] De eenheid der Kerk, Nijmegen 1896, blz. 14.

begroeten niettemin van ganser harte elke "gelovige", die tot de Herv. Kerk terugkeert, omdat hij of zij mede kan helpen het Geestelijk leven in die kerk op hoger peil te brengen. De Herv. Kerk heeft grote en zware schuld aan de afscheidingen door — om met Prof, Gunning te spreken — niet van de persoonlijke bekering uit te gaan.[642] Maar dit rechtvaardigt de afscheidingen geenszins. Achten wij dus het **blijven** in de gescheiden kerken niet uit het vlees, wel is o.i. het verdedigen van die afscheidingen en het stichten of instituteren van nieuwe afdelingen daarvan uit het vlees. En hoe worden ze soms verdedigd! Ds. J.C. Rullmann schrijft het volgende: "In "De opbouw der Kerk op haren grondslag" (1900) belijdt Prof. Gunning de Doleantie in 1886 onbillijk beoordeeld en bestreden te hebben. De Herv. Kerk had vóór alles de beschuldiging van de gereformeerden, dat de Herv. Kerk als Kerk de naam van Christus niet meer belijdt, ernstig moeten overwegen. Dat heeft ze niet gedaan en dat is haar schuld, voor welke Gunning zich mede verantwoordelijk gevoelt. De gereformeerde kerken, zo erkent hij hier, hadden boven de Herv. Kerk het zeer groot voordeel van de belijdenis van de naam van de Drieënige God."[643]
Nu zou een argeloze lezer allicht hieruit opmaken dat Prof. Gunning dus bedoelde, dat de Gereformeerden toch eigenlijk niet zoveel ongelijk hadden de Herv. Kerk te verlaten. Maar wat schrijft Gunning?
"Bij ons te lande is tegen de subjectivistische Herv. Kerk opgetreden de Afscheiding in haar beide groepen, die van 70 en die van 15 à 16 jaren geleden. Beide zijn bij ons (dat is dus bij ons te lande of bij ons, Hervormden, C.) onbillijk beoordeeld. Ik wil mij tot de laatste, die van 1886 bepalen, omdat ook ik, die deze bladzijden schrijf, aan die onbillijke beoordeling en bestrijding deel heb gehad, en wat ik nu wil zeggen, wens aangemerkt te zien als persoonlijke belijdenis van onrecht. Ik spreek alleen van de inhoud, de gedachten, die aan beide zijden tegen elkaar overstonden; niet van de vorm, de wijze, waarop men streed. Ik geloof dat die vorm aan beide zijden — dikwijls verkeerd was. Maar wanneer men **op grond van de Heilige Schrift de pluriformiteit van de Kerk veroordeelt**, kan men dit niet vreemd, nòch veel bespreking waard vinden.
De zaak van een aparte kerk is alleen als reactie tegen haar tegenstandster, maar nooit op **zichzelf goed, omdat de Heere, naar Zijn Woord haar niet wil**: en **het verkeerde van die grondslag** werkt altoos mede, zelfs waar overigens (b.v. bij de Schotse afscheiding onder Chalmers c.s. of bij de Zwitserse onder Vinet c.s.) met veel noblesse gestreden werd."[644]

In "Onze schuld tegenover de Gereformeerden" schreef Prof. Gunning: "Tot de "gereformeerden" heeft de Kerk te zeggen: u roept "de Reformatie moet **ter hand** genomen worden!" Wij antwoorden u:"de Reformatie moet **ter harte** genomen worden. Niet het kunstig **maaksel**, door de "gereformeerden" zo genoemd, maar het werk van de Heere, in de 16e eeuw door onze Vaderen erkend en aangenomen. Niet voor zover de Vaderen **niet** reformeerden en (zoals ze toen niet anders konden) de zielkundige, politieke en wijsgerige overleveringen van de Middeleeuwen nog aanhielden; maar voor zover de Vaderen wel reformeerden, **de Persoon van de Heere, Die opnieuw tot de gemeente kwam**, zichzelf als de levende waarheid in het midden lieten stellen, opdat nu verder **al het zakelijke**, ook **de verstandelijke leervorm, Kerkgedaante**, kortom alle "dingen" (Rom. 8 vs. 32) niet anders dan "**met Hem**", door Zijn vernieuwende werking vernieuwd, ons zouden "geschonken" worden; niet langer geleend, opgelegd maar werkelijke schenking van de vrijmachtige en daarom vrijmakende genade en alzo waarlijk ons eigendom zouden zijn.[645]
Is het niet merkwaardig dat Prof. D. Chantepie de Ia Saussaye reeds in 1870 de doleantie

[642] Zie onze bladz. 28.
[643] Chr. Enc. II. 419.
[644] De opbouw der Kerk op haren grondslag. Nijmegen 1900, bldz. 43 v.
[645] Onze schuld tegenover de "Gereformeerden, Nijmegen 1887, blz. 41.

heeft zien aankomen? "De andere krankheid, waartoe het confessionalisme lichtelijk aanleiding geeft, is het **separatisme**. Men wanhoopt aan het herstel van de Kerk naar het model dat men er zich van gevormd heeft en men zoekt naar dat model kleinere Kerkgenootschappen op te richten. Men **maakt** een nieuwe gereformeerde Kerk, omdat de bestaande niet meer worden kan, wat men meent, dat ze wezen moet.[646]
Hoe fel Calvijn tegen afscheiding was, blijkt o.a. uit de volgende uitspraken.
"Hoe het ook zij, waar de prediking van het Evangelie met eerbied wordt gehoord en de sacramenten niet veronachtzaamd worden" (was dat in de Herv, Kerk soms niet het geval? C.) "daar vertoont zich voor die tijd een geenszins bedriegelijke noch twijfelachtige gedaante van de Kerk; **welker gezag te verachten, vermaningen te verwerpen, raadslagen te weerstreven** of **kastijdingen te bespotten** aan **niemand** ongestraft **vrij staat**; veel minder van haar af te wijken of haar eenheid te verbreken."[647]
De volgende aanhaling is uit een brief aan Farel. Een kostelijk woord, waardoor wij Calvijn in het hart lezen. Men weet dat het in Genève na de verbanning van Calvijn, Farel en Couraut, een ware janboel was. Wij hopen daarop later terug te komen. De getrouwe vrienden van Calvijn meenden dat het nu de tijd was om zich af te scheiden. Farel had er wel oren naar. Maar Calvijn was er fel tegen. Zie hier wat hij aan Farel schrijft:
"Ik zie niet in waarom wij zullen loochenen, dat daar (in Genève), feitelijk ook nu nog, een soort kerk bestaat, zodat de sacramenten van de Heere geheel juist **kunnen** gevierd worden. Daarbij geef ik weliswaar toe, dat een kerk aan een zeer zware ziekte lijdt, wanneer de goddelozen en de gelovigen zo vermengd zijn. Doch daaruit volgt niet, dat voor de vromen het Avondmaal van de Heeren, dat zij naar Zijn inzetting[648] houden, onrein is. Het is volkomen waar, ze hebben **geen wettige predikanten**, die het hun uitdelen. Meer nog, er is gevaar dat zij als hun wettige leraars erkennen diegenen, wier avondmaals-uitreiking zij niet verachten. Daartegenover zeg ik duidelijk, dat daarmee geen getuigenis afgelegd wordt tot billijking van de ambtsbediening van die predikanten, alleen raad "ik hen, zich niet in een strijd te wikkelen, die volkomen onnut is. Want ook Christus en de apostelen erkenden de ambtsvervulling van Kajafas niet, hoewel zij aan de ceremoniën (van dit ambt) met hem en het geheel verdorven volk deelnamen; maar zij lieten het ter wille van de openbare orde gaan, en lieten hem, die nu eenmaal de plaats van een kerkelijke beambte bekleedde, zijn gewone priesterambt verrichten. U weet toch ook, met welke middelen hij in zijn eervolle post was ingedrongen. Wat meer? Wanneer wij ook niet zulk een matiging betrachten, zal de één van de ander in ontelbare scheuringen zich afscheiden[649] en:

nooit zullen schone woorden voor de afscheiding ontbreken[650]

Het heeft ook bij ons in 1834 en 1886 en ook later niet aan schone woorden ontbroken.
Wilt u een voorbeeld van zulke schone woorden, lezer? Lees dan eens hoe b.v. in de Chr. Enc. de afscheiding van 1834 verdedigd wordt: "Aanleiding tot de Afscheiding was o.m. de bekering van de Hervormde predikant Hendrik de Cock. **Daardoor is zij boven alles een werk van God**."[651] Was men nu consequent dan moest men ook oordelen, dat door de bekering van John Wesley het Methodisme boven alles een werk van God is geweest en nog is.

---

[646] Protestantsche Bijdragen I 1870 blz. 403. Zie Prof. A. M. Brouwer, D. Ch. de la Saussaye, Groningen 1905 blz. 187.
[647] Inst. IV 1.10.
[648] Dus niet als een mis.
[649] Dat Calvijn goed gezien heeft blijkt o.a. zeer duidelijk uit het feit dat er, volgens het Kon.. Besluit van 31 Maart 1936 alleen reeds minstens 8 verschillende soorten Gereformeerde kerken in Nederland beslaan, om van de andere kerken maar niet te spreken.
[650] Brief aan Farel 29 Dec, 1538. Schwarz I a.w. blz. 60 v.
[651] Dr. H. Kaajan Chr. Enc. I 60.

Thans nog een passage uit een brief van Calvijn aan Pignet, die hij schreef zeven dagen na de zoëven genoemde brief aan Farel:
"**Mij aangaande, ik zal nooit besluiten scheuring te maken, als ik niet zie, dat de Kerk geheel van de dienst van God en van het woord van de prediking afgevallen is**." [652]
Een vraag: Was de Ned. Herv. Kerk in 1834 en 1886 geheel van de dienst van God en van het woord van de prediking afgevallen? Zo niet, zou dan Calvijn de Afscheiding en de Doleantie hebben goedgekeurd? Calvijn, die van oordeel was: "**Er moet onder de Christenen zulk een afkeer van scheuring zijn, dat zij die altijd, zo immer mogelijk, vermijden?**"[653]

3. Een verdedigen van de zonde van de pluriformiteit van de kerken

Deze zonde wordt het duidelijkst openbaar bij gelegenheid van de viering van het H. Avondmaal. Wij weten dat Christus dit sacrament heeft ingesteld voor Zijn gelovigen. Nu houden alle kerken en enige kringen die zich liever vergadering noemen, op geregelde tijden het H. Avondmaal. Maar nu zegt kerk A: alleen belijdende leden van onze kerk mogen bij ons daaraan deelnemen, maar gelovigen die tot Kerk B of kring C behoren mogen dat niet. Kerk B en kring C zeggen op hun beurt hetzelfde. En zij **menen vast** dat zij daarmee de wil van de Heere volbrengen. Daar is b.v. een kring, die wel een gelovige, die daartoe niet behoort, toelaat om bij de breking van het brood tegenwoordig te zijn, maar als de schotel met brood rondgaat, dan geeft zijn buurman rechts die schotel niet aan hem, maar achter hem om, aan zijn. buurman links. Met de beker gaat het desgelijks. Hij wordt dus bewust overgeslagen. (historisch).
Stel nu eens het geval dat in eenzelfde plaats de verschillende kerken, op dezelfde dag, op hetzelfde uur, H. Avondmaal vieren. Stellen wij ons dan voor dat de Heere Jezus lichamelijk Zijn gemeente kwam bezoeken. Waar meest Hij dan heen? Iedere Kerk zou zeggen: "Woon, o Heiland in ons midden!" Wanneer dan de Heiland ergens binnenkwam en als de Koning de aanzittende gasten overzag en vroeg: "Waar is mijn geliefde dicipel X, of mijn lieve discipelin IJ? en waar is de man, die ik als een verloren schaap gevonden heb en die ik uit een leven van zonde en ongerechtigheid tot een kind van God gemaakt heb?" Wat zou men dan moeten antwoorden? Stel u dan eens voor dat die kerk, waar de Heiland binnengekomen was, zei: "Ja, Heere, ziet U, die discipel is ons niet gevolgd toen wij ons afscheidden, en nu kunnen wij hem toch moeilijk hier toelaten! En die discipelin is uit onze kerk weggegaan en behoort nu tot een andere kerk, en die kunnen wij toch natuurlijk hier niet ontvangen! En die man, van wie U spreekt, die behoort tot het Leger des Heils en U begrijpt, er moet toch orde zijn, en daarom, omdat hij ons niet volgt, kan zo iemand toch niet met ons aanzitten?" Wat zouden wij denken dat de Heiland hierop antwoorden zou? Zou Hij zeggen: "Wel, gij goede en getrouwe dienstknechten, over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik U zetten?" Of zou Hij soms zeggen met tranen in Zijn stem: "U weet dat Ik tot Mijn discipelen, **tot alle Mijn discipelen** gezegd heb: Doe dat tot Mijn gedachtenis! en dat het Mijn bede en wil is dat **zij allen één zijn**, opdat de wereld gelove dat de Vader Mij gezonden heeft. Maar u zegt: zo een Kerk zegt tot iemand; u mag bij ons niet de dood van de Heere gedenken, want wel geloven wij, dat u een gelovige bent en dat de Heiland zich ook voor u in de dood heeft gegeven, maar u behoort niet tot onze kerk of u bent het niet in alle stukken van de leer met ons eens. Zulk een kerk **voldoet**! Zo hebt u dan Gods gebod krachteloos gemaakt door uw inzettingen!" Zou de Heiland dat soms zeggen? En zou Hij dat thans in de hemel soms van ons oordelen?

---

[652] Aan Pignet 5 Jan. 1539, Calv. Opp. X b. 310. A.E Herminjard, Correspondance des Reformateurs dans les pays de langue Française, 9 Tom. Genève 1864-1897. Tom V. p. 214. Doumergue, Calvijn in het strijdperk blz. 345.
[653] Aan Farel 24 Oct. 1538. Calv. Opp. a.w. blz. 275. Schwarz a.w. 1 57. Herminjard a.w. blz. 169. Doumergue a.w. blz. 345.

Ach, waarom hebben wij het woord van de Apostel Paulus vergeten of — wat haast nog erger is — waarom hebben wij zelf de gevallen bepaald, waarin dat woord voor ons geldt: Het oog kan niet zeggen tot de hand: Ik heb **u** niet van noode, en wederom het hoofd tot de voeten; Ik heb **u** niet van node! Maar God heeft **het lichaam alzo samengevoegd** — opdat **geen tweedracht** in het lichaam zij, maar de leden **voor elkander gelijke zorg dragen**.[654]
Ik heb eenmaal, in één van mijn eerste gemeenten, geweigerd een gelovige heilsoldaat, die geen lidmaat was, toe te laten aan de Heilige Dis. Ik heb er later gruwelijk veel spijt van gehad en het als een **zonde** gevoeld en beleden voor God. Het was vóór de opwekking van 1905. Na die tijd heb ik aan heerlijke avondmaalsvieringen deelgenomen aan het einde van Conferenties, waarbij gelovigen van verschillende kerken aanzaten in Beekbergen, Rotterdam, Amerongen, Essen (Duitsland) Mülheim enz. Ik geloof dat deze meer waren naar de bedoeling van onze Heiland.
4. **Een leer van het genadeverbond die geheel afwijkt van de oorspronkelijke leer**, door Zwingli, Bullinger, Leo Judae en ook Calvijn gehuldigd. Hieromtrent moet ik u naar een latere studie verwijzen.
5. **Een verheerlijken van de traditie**, waaruit deze scholastiek is ontstaan. U herinnert zich, wat één van de Enschedese opponenten schreef: "Geven wij daarom wat de Heilige Geest ons gegeven heeft in de eeuwen die achter ons liggen, niet prijs."[655] Herhaaldelijk komen wij bij de scholastieken uitdrukkingen tegen, die hierop neerkomen, dat een teruggaan naar de eerste Chr. Gemeente, dus de gemeente van het N. Testament, is een miskenning van het werk van de Heilige Geest in de historie.[656] Daarmee wordt dus het leersysteem van deze scholastiek eenvoudig weg verklaard voor het werk van de Heilige Geest. Maar dat is behalve een aanmatiging, waarin men Rome navolgt, ook een vergissing. Neen, een teruggaan op de eerste Christengemeente is juist nodig om te controleren of die ontwikkeling, of die traditie werkelijk het werk van de Heilige Geest, of van de menselijke Geest , dus uit het vlees is geweest.
Wij geloven, nietwaar, allen dat God ook in de historie zijn stem laat horen. Heeft God ons dan niets te zeggen gehad in al de opwekkingen gedurende al die eeuwen, te beginnen niet het Montanisme[657] tot op de Groepbeweging?

"In **de oude kerk**", zegt Calvijn, "hebben wij, ondanks alles **de enige grondtrek van de ware Kerk; elke schrede van haar af is een dwaalweg**."[658]
In dit scholastieke systeem wordt **zuiver denken** over God en goddelijke dingen hoger gewaardeerd dan wedergeboorte en gemeenschap met God, daar niet **het geloof** de grondslag is, maar de instemming met een leer, die vastgesteld is op grond van de leer van de woordelijke onfeilbaarheid, met het gevolg, dat kinderen van God, die dichter bij Calvijn staan dan hun rechters, uit hun ambt ontzet en van het H. Avondmaal geweerd worden.[659] En

---

[654] 1 Cor. 12.
[655] Zie onze blz. 9.
[656] Zie onze blz. 8.
[657] Zie: Prof. Engelhardt, Die erste Versuche zur Aufrichtung des wahren Christenthums in einer Gemeinde von Heiligen. Beitrag zur Geschichte des chr. Lebens. Riga 1881 (49 S.) Het Montanisme in de 2e eeuw n. Chr. was, afgezien van zijn excessen, een reactie tegen de toen reeds begonnen vergoddelijking van het ambt. Het kwam op voor het recht van de H. Geest om ook door gewone, dus niet-ambtelijke gelovigen te werken in verkondiging en getuigenis. Alle opwekkingsbewegingen zijn voor dat recht opgekomen en leveren het bewijs dat de H. Geest Zich niet aan het ambt laat binden. Ook hebben alle opwekkingsbewegingen haar excessen, de Hervorming had die ook, maar die excessen zijn niet het wezen van de zaak. Ze zijn als het schuim, dat opspat, wanneer een schip te water gelaten wordt. Straks zet het rustig en kalm zijn reis voort. Vergeten wij echter nooit dat bij de scholastiek de duivel rustig kan toezien, maar hij elke opwekkingsbeweging wordt hij onrustig en werpt hij zijn onkruid onder de tarwe.
[658] Aan Sadolet Opp. C. 5 Holl. 33. Zie onze blz. 112.
[659] Zie onze blz. 154.

dat ligt geheel in de lijn van het systeem. Immers wil men de leer, de kerkinrichting enz. opbouwen op de Heilige Schrift en wel op de letter van de Schrift, dan is er een instantie nodig om uit te maken wat er eigenlijk staat. U herinnert zich dat één van de Enschedese opponenten meende dat de Heilige Schrift als grondslag van een bond of evangelisatie te vaag was.[660] En inderdaad, voor het geloof is dat niet vaag, maar **voor de scholastiek wèl**. Hijzelf zegt: vaag, want onmiddellijk is de vraag: **Hoe leest u?** Nu zouden wij op die vraag onmiddellijk het antwoord gereed hebben: wel **zoals het er staat**! Wanneer er b.v. staat: voor de gehele wereld, dan lees ik "**voor de gehele wereld**" en niet "**niet voor de gehele wereld**." Maar dat is voor de scholastiek niet genoeg. Volgens de **analogie van de Heilige Schrift**, welke uitdrukking prof. Grosheide prefereert boven de schriftuurlijke en Calvinistische uitdrukking "analogie van het geloof"[661], **moet** het één met het ander in overeenstemming gebracht worden. Om dat uit te maken moet er een instantie wezen, kerkenraad, meerdere vergadering en ten slotte Synode. En wee, die zich niet aan het gevoelen van de meerderheid onderwerpt. Die gaat er onherroepelijk uit.

Reeds in 1898 schreef Dr. H.H. Kuijper: "En al gelooft de Gereformeerd kerk dat haar belijdenis de meest zuivere en juiste teruggave is van wat de Schrift ons zegt, zodat voor haar besef Schrift en belijdenis elkaar dekken, ze betwist toch formeel aan geen enkel gelovige het recht daaromtrent met haar van inzicht te verschillen. Alleen zij kan dan niet dulden, dat zulk een (let wel, lezer, een **gelovige**! C.) lid blijft van haar gemeenschap. Dan is de Kerk wel genoodzaakt hem buiten haar gemeenschap te sluiten, niet omdat zij de vrijheid van zijn conscientie dwang wil aandoen, maar omdat de kerk niet in haar midden dulden kan, wie niet met haar instemt in haar belijdenis van het geloof. Zoals de Apostel van de Heeere betuigt: "Verwerp een ketters mens na de eerste of tweede vermaning."[662] En dat wordt gezegd van **een gelovige**! Zou Paulus zo iemand op het oog hebben, als hij spreekt van een ketters mens? Calvijn zou hiermee niet meegaan. Zijn leven, zijn praktijk is althans heel anders. Vooreerst oordeelt hij: "door de voorbeelden van bijna alle eeuwen worden wij er aan herinnerd, dat de **waarheid** niet altijd in de boezem van de **herders** gevoed wordt en het behoud van de kerk niet van hun staat afhangt."[663] Verder ontkent hij: "dat het altijd opgaat, dat die uitlegging van de Schrift waar en zeker is, die door het oordeel van een concilie aangenomen is."[664]

Ook waarschuwt hij tegen **tyrannie** in de kerk. In de zaak van Caroli, die hem valselijk beschuldigd had van ketterij, verzocht men hem en Farel de geloofsbelijdenis van Nicea te ondertekenen. Calvijn, hoewel hij haar beaamde, weigerde. "Wij wilden niet", schrijft hij aan de predikanten van Zürich, "dat zulk een voorbeeld van tyrannie in de kerk zou insluipen, dat men voor een ketter hield, die niet nasprak wat een ander had voorgeschreven."[665] Prof. Doumergue tekent hierbij aan: "Het kenmerk van het intellectualisme is zijn verknochtheid aan woorden en theologische formules. Calvijn echter wantrouwt **woorden** en **theologische formules**."[666] In 1540 kwam Herman van Luik, een wederdoper, van wie Calvijn heel veel last had gehad, in Straatsburg tot hem en vroeg weer in de schoot van de kerk te worden opgenomen. Hij beleed schuld dat hij van de kerk was afgevallen. Men ondervroeg hem over allerlei artikelen van de leer en daarmee gaf hij zijn instemming te kennen. Alleen op het punt van de predestinatie kon hij niet helemaal meegaan. "Hij verzocht echter", schrijft Calvijn aan Bullinger, "dat dit toch geen reden mocht zijn, dat hij met zijn kinderen daarom niet in de gemeenschap van de kerk opgenomen zou kunnen worden. Ik ontving hem met welwil-

---

[660] Zie onze blz. 9.
[661] Zie onze blz. 170v.
[662] De Chr. Vrijheid, Kampen 1898, blz. 49 v.
[663] Inst. IV 9.4.
[664] Inst. IV 9.13.
[665] Brief van 30 Aug.1537. Schwarz a.w. I blz. 26 vgl Doumergue II 217 idem Calvijn als mensch blz. 65. Frans blz. 69, Duits blz. 55.
[666] Calvijn als mensch 63, Frans blz. 67, Duits 53.

lendheid, zoals het behoorde, en daar hij vergiffenis vroeg, reikte ik hem in naam van de kerk de hand."[667] **Zó was Calvijn**. Hij wist hoofdzaken van bijzaken te onderscheiden. Volgens Doumergue is het een karakteristieke trek van de intellectualistische en dogmatische stelsels, dat er geen verschil bestaat tussen de onderscheiden dogma's. Alle zijn even groot, van absoluut belang. Zo spreekt bv. de Encycliek[668] **Mortalium animos** van Augustus 1928 uit: "Ongeoorloofd is het onderscheid, dat men goed gedacht heeft in te voeren tussen de, zoals men ze noemt, fundamentele en niet-fundamentele geloofsartikelen, waarvan de eerste door allen moeten erkend worden, terwijl de laatste aan de vrije instemming van de gelovigen overgelaten moeten worden."

Dit onderscheiden nu tussen de fundamentele en niet fundamentele geloofsartikelen is juist één van de grondbeginselen van Calvijn

Hij drukt zich aldus uit: "Alle artikelen van de ware leer zijn niet van dezelfde soort. Er zijn er die zo noodzakelijk zijn om te weten, dat niemand er meer aan twijfelen mag, dan van enige wetten of principes van de Christenheid. Er zijn anderen, waarover tussen de kerken verschil is en die toch daarom **hun eenheid** niet verbreken. Het zijn de eigen woorden van de apostel, die zegt dat, wanneer wij volmaakt willen zijn, wij van één gevoelen moeten zijn. Overigens indien wij enig verschil hebben, dan zal God ons wel openbaren hoe het is."[669] Een ketter is hij, die de **allernoodzakelijkste waarheden** loochent."[670]
Mij dunkt dat is een zeer gewichtig beginsel van Calvijn. Wanneer wij Calvijn bestuderen dan zullen wij nog meer werkelijke beginselen van Calvijn leren kennen. Veelal noemt men met die naam allerlei gevolgtrekkingen, die men op de wijze van de scholastiek uit sommige uitspraken van Calvijn gemaakt heeft, zonder die gevolgtrekkingen aan Calvijn zelf te toetsen. Calvijn kon uitermate tonen, als men uit zijn woorden consequenties trok, die hij niet voor zijn rekening wilde nemen. Het zou wel eens kunnen blijken dat verschillende "Calvinistische beginselen" niet in overeenstemming waren met Calvijn zelf.

Nog enige uitspraken der scholastiek

Wij kunnen u nog meer tegenstellingen laten zien tussen Calvijn en de scholastiek van onze dagen. Want het helpt weinig of men van die zijde al zegt, dat de gereformeerden met kracht zijn opgekomen tegen de beschuldiging, dat er een kloof zou zijn tussen het Neo-Calvinisme en Calvijn, en of men al poogt het verschil te camoufleren door te beweren dat het Calvinisme van deze tijd **in nieuwe vormen** optreedt **en** rekening houdt met de ontwikkeling van de wetenschap en speciaal van de wijsbegeerte, maar principieel hetzelfde Calvinisme is als in de dagen van de Reformatie.[671] De grote vraag is: Is werkelijk het Calvinisme van deze tijd nog het Calvinisme van Calvijn, of is het **geheel iets anders**, waarmee Calvijn niet accoord zou gaan. Laat ons zien:
Bij Calvijn vinden we een beroep op de geloofservaring van de kinderen van God[672] de scholastieken durven zich daarop niet beroepen, want er zijn kinderen van God, die niet gereformeerd zijn en die hebben natuurlijk niet de zuivere waarheid,

---

[667] Brief aan Bullinger 26 Febr. 1540. Schwarz a.w. I blz. 90.
[668] Een Encycliek is een brief, die de Paus in het Latijn aan alle Rooms-Katholieken richt. Deze wordt steeds genoemd naar de woorden aan het begin.
[669] vgl. Inst. IV 1: 12 (Filipp. 3 vs. 15).
[670] Prof. Doumergue, Calvijn als mensch, blz. 65-67, Frans blz. 69 v, Duits blz. 55 v.
[671] Dr. K. Dijk, Chr. Encycl. IV 339.
[672] Zie onze blz. 264.

Bij Calvijn: vele open vragen, die hij niet tracht op te lossen, vele uitspraken die niet logisch met elkaar overeen te brengen zijn[673] (vandaar het gevaarlijke om consequenties te trekken, zonder ze aan Calvijn zelf te toetsen), bij de scholastiek: een logisch welsluitend geheel, een gedachten-complex waarin alles wat men leert, past in het geheel en waarbij niets onverklaard blijft, alles verdedigd door uitspraken als: "ons **denkend** leven heeft behoefte aan een vast uitgangspunt."[674] "De Gereformeerden hebben daarin alleen voor hun **denken** en leven rust kunnen vinden."[675] Of zoals Prof. Bavinck zegt: "De Gereformeerde **heeft geen rust**, voor hij rugwaarts alles tot het besluit van God heeft herleid en het waarom van de dingen heeft opgespoord en voorwaarts alles aan de eer van God heeft dienstbaar gemaakt."[676] Geen wonder dat hij enige bladzijden verder moet constateren: "Reeds in het einde van de 16e eeuw kwam in de Gereformeerd theologie de **scholastieke methode op**. De eenvoudige behandeling van de dogmata zoals we die bij Calvijn, Hyperius, Sohnius aantreffen, kon op de duur niet voldoen." En nog iets verder: "Op schoolse manier (d.i. op de manier van de scholastieken) wordt dan de dogmatiek behandeld.[677] Het is maar de vraag of men dit als vooruitgang of achteruitgang in het geloof heeft op te vatten. O.i. had men bij de **eenvoudige behandeling** van de dogmata, zoals wij die bij Calvijn aantreffen, moeten **blijven**, dan had men zich niet op een weg begeven, die hoe langer hoe verder van Calvijn afvoerde.
Maar nee, het **denkend leven** van de scholastieken moest **rust** krijgen en dat kreeg het alleen in een systeem, waarin alles logisch sloot als een bus. Calvijn zou daar echter in het geheel niet mee instemmen, Hij vindt dat Paulus terecht in de Corinthiers bestraft "**dat zij het Evangelie in een menselijke filosofie veranderen**."[678] En is het scholastieke systeem wel iets anders dan een menselijke filosofie al noemt men het "systeem van de waarheid"[679] of "het wetenschappelijk systeem van de kennis van God?"[680] (Wat klinkt het zeventiende-eeuwse Hollands toch vromer dan het hedendaagse, niet waar?) En laat men toch nooit op de gedachte komen een "calvinistische filosofie" op te bouwen. Calvijn **gaf** geen filosofie en **wilde** die ook niet geven. Dit staat toch wel historisch vast, menen wij. Men make filosofiën zoveel men wil, maar verbinde daaraan de naam van Calvijn niet. Calvijn zelf zou vriendelijk bedanken voor zulk een ere-auteurschap.
Dat het Calvijn om **het levende en levendwekkende Woord en** niet om de letter te doen was, blijkt wel uit de volgende uitspraak (en welke Calvinist van onze dagen zou zo iets **durven** schrijven, zonder van alle kanten aangevallen te worden?): "Daarom zoals al onze wijsheid besloten is in de Schrift en dat wij niet behoren op andere plaatsen wetenschap te zoeken, noch de leraars uit enige andere fonteinen mogen putten, alzo zal ook degene, die de hulp van de levende stem veracht en zich vergenoegt met de **stomme Schrift**, gevoelen wat groot kwaad het is, het middel van de prediking te verachten, dat van God en Jezus Christus verordend is."[681]

En welke Calvinist zou het volgende durven neerschrijven? Tegenover degenen, die God beschuldigen van onrechtvaardigheid in het stuk van de voorbeschikking, zegt hij: "Laat dus de vermetelheid van de mensen zich bedwingen en niet vragen, wat niet is, opdat ze wellicht niet, hetgeen wèl is, niet vindt. Door deze breidel, zeg ik, zal goed in toom gehouden worden een ieder, die over de verborgenheden van zijn God met eerbied zal willen nadenken. **En toch**

---

[673] Zie ons Hoofdstuk III.
[674] Prof. Dr. H. Bouwman. Chr. Enc. I 275. Zie onze blz. 151.
[675] Dr. K. Dijk, Chr. Enc. IV. 601.
[676] Gereformeerd dogm. I^1 111, I^2 173.
[677] a.w. I^1 blz. 115 v I^2 177.
[678] Inleiding op 1 Cor.
[679] Zie onze blz. 150.
[680] Zie onze blz. 151.
[681] Op 2 Tim. 4 vs. 1.

komen wij hier niet aandragen met het verzinsel van een absolute macht van God, die onheilig is en ons terecht verfoeilijk moet zijn, Wij verzinnen niet dat God wetteloos is, (wiens wil de wet van alle wetten is, de hoogste regel van de volmaaktheid). Maar wij ontkennen, dat Hij schuldig is rekenschap af te leggen; wij ontkennen ook, dat wij geschikte rechters zijn om naar ons eigen gevoel in deze zaak uitspraak te doen."[682]
Onze Enschedese opponent, en zeker menigeen van zijn Geest verwanten, ergert er zich aan, dat wij de leer verkondigen "dat iedereen kan zalig worden, als hij slechts **wil**."[683] Dat doen wij ook met bewustzijn. Want het is Schriftuurlijk: Die wil, die kome en neme het water des levens om niet. Gij hebt niet gewild, wilt gij gezonden worden? enz. Maar wat ons hier interesseert is dat Calvijn het evenzeer leert: "Wanneer de apostel tot de Filippenzen zegt (1 vs. 6) dat hij vertrouwt, dat Hij die in hem een goed werk begonnen heeft, dat voleindigen zal tot op de dag van Jezus Christus, dan is het niet twijfelachtig, of hij duidt door het begin van het goede werk de oorsprong van de bekering aan, welke gelegen is **in de wil**."[684]

Om aan de greep van het woord "wereld" te ontkomen in Joh. 3 vs. 16 en toch maar duidelijk te laten uitkomen, dat daar niet de gehele mensenwereld mee bedoeld kan zijn, die God zou liefhebben, zegt de één: "Er moet bedacht worden dat hier de **kosmos als zodanig** bedoeld wordt."[685] Een ander schrijft: "Gods liefde wil **niet individuen** redden. Het is Hem om zijn wereld te doen."[686]
Dit laatste is een uitvinding die men elkaar grif napraat. Calvijn zegt echter wat anders: "Hij heeft hier ook een algemeen woordje alle (een iegelijk) bijgesteld, eensdeels om **alle mensen zonder onderscheid** tot de gemeenschap van het leven uit te nodigen; eensdeels ook om de ongelovigen alle onschuld te benemen. Daartoe dient ook het woordje **Wereld**, dat hij tevoren gebruikt heeft, Want hoewel in de wereld niets gevonden kan worden, dat de goedgunstigheid van God waardig zij, zo toont Hij zich nochtans **de gehele wereld genadig te zijn**, als hij ze al tezamen **zonder onderscheid** roept tot **het geloof in Christus**, hetwelk niet anders is dan een ingang in het leven."[687]

Wat men elkander ook voortdurend napraat, ja wat in die kringen als een anioma geldt is, dat Christus **niet voor de wereld gebeden** heeft en dat dit een **bewijs** is dat Hij alleen voor de uitverkorenen gestorven is. Nu laten wij deze laatste vraag rusten. Maar wat het eerste betreft, Calvijn zelf wijst er op dat Christus **wel degelijk voor de wereld** gebeden heeft. Wel heeft Hij in het hogepriesterlijke gebed gezegd: "Ik bid niet voor de wereld maar voor degenen, die Gij Mij gegeven hebt," Maar dit betekent niet dat de Heiland niet voor de wereld **wilde** bidden, maar alleen dat Hij **op dat ogenblik** niet voor de wereld bad. Calvijn tekent bij deze plaats aan:
"De Heiland zegt openlijk, dat hij voor de wereld niet bidt, daar hij voor geen anderen zorgdraagt, dan voor Zijn eigen kudde, die hij uit de hand van de Vader ontvangen heeft. Dit zou nochtans ongerijmd kunnen schijnen. Want men kan geen betere regel vinden om te bidden, dan zo men Christus als Leidsman en Leermeester daarin volgt. Nu wordt ons echter geboden **voor alle mensen** te bidden[688] aan de andere kant, ook Christus Zelf heeft daarna **zonder onderscheid voor alle mensen gebeden**, zeggende: Vader vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen! Ik antwoord dat de gebeden, die wij voor alle mensen doen,

[682] Inst. II 23.2. De uitgevers van de Opera Selecta (zie onze blz. 196) wijzen bij deze plaats op nog twee andere plaatsen waar Calvijn hetzelfde zegt. C.R. Opp. Calvin 9 p. 259 en 288.
[683] Zie onze blz. 7.
[684] Inst. II. 3.6.
[685] Dr. A. Kuyper Jr. Chr. Encycl. V 706.
[686] Dr. C. Bouma. Korte verklaring op Ev. Joh. blz. 54. Zie onze blz. 171.
[687] Op Joh. 3 vs. 16.
[688] 1 Tim. 2 vs. 1.

nochthans de uitverkorenen van God alleen aangaan. Wij moeten zowel dezen als genen, en alle mensen in het bijzonder toewensen **dat ze zalig mogen worden** en alzo **het gehele menselijk geslacht in onze gebeden opnemen**, want wij kunnen de verworpenen van de uitverkorenen nog niet onderscheiden. Van het gebed echter, dat hier vermeld wordt, is de strekking een andere en wel geheel op zichzelf staande, daarom mag ons dat niet tot voorbeeld worden gesteld."[689]
In welke uitspraak klopt nu meer een hart vol liefde voor de zielen, een drang om aan te lokken, in deze uitspraak van Calvijn of in die van de scholastiek?

Voorts, de scholastiek leert dat, "het kerkelijk dogma (kan) omschreven worden als de gelovige bezinning over de Schriftopenbaring, door de kerk geformuleerd en **met gezag voorgedragen om te geloven**."[690] En door de gehele Chr. Encycl. heen vindt men deze mening dat de leer geloofd moet worden en **dus voorwerp van het geloof** is. Welnu, wat Calvijn betreft, Dr. Dee verklaart, en bewijst het met de stukken, dat volgens Calvijn **de leer van de kerk geen voorwerp van het geloof is, maar belijdenis van het geloof**.[691] De leer is dus de samenvatting van wat de gemeente gelooft. Precies dus het tegenovergestelde van wat de scholastieken leren.

De scholastiek is van oordeel: "de wedergeboorte gaat aan de bekering vooraf, kan als de **wortel** ervan worden aangemerkt **en leidt tot bekering**, die als **vrucht van de wedergeboorte** beschouwd kan worden. God komt met Zijn eis: "bekeert u" tot alle mensen, maar alleen zij die wedergeboren zijn, kunnen zich bekeren." (Joh. 3 vs, 3, 5)[692]
Calvijn leert precies het omgekeerde:
"Wanneer wij vernemen, dat wij de vergiffenis ontvangen door te geloven, moeten wij de **kracht** en het **wezen** van het geloof in het oog houden; zoals ook Petrus zonder twijfel in den brede uiteengezet heeft, **hoe men in Christus geloven moet**. Dit nu is niet anders dan Hem met een oprechte genegenheid van het hart te omhelzen, zoals Hij ons in het Evangelie wordt voorgesteld. **Het geloof hangt dus met** de belofte samen. Toch schijnt het dat Petrus verkeerd gehandeld heeft, doordat hij, terwijl Christus ons twee hoofdzaken heeft voorgehouden, slechts van één van beiden melding maakt. Want hij maakt volstrekt geen gewag van de **bekering** en het **nieuwe leven**, dat hij toch in een korte samenvatting van het Evangelie allerminst achterwege had mogen laten, Maar het antwoord is gemakkelijk te geven, namelijk, dat hij de wedergeboorte van de Geest onder het geloof begrepen heeft, **zoals zij er toch een vrucht van is**. Want alzo geloven wij in Christus, deels omdat Hij ons door genadige toerekening van zijn gerechtigheid met de Vader verzoent, deels doordat Hij ons door Zijn Geest vernieuwt."[693]
De scholastiek, zegt dus dat het geloof is **vrucht van de wedergeboorte**, maar voor Calvijn is de **wedergeboorte vrucht van het** geloof, Dit blijkt ook uit het opschrift boven Hoofdstuk 3 van het derde boek van de Institutie: **Dat wij door het geloof wedergeboren worden**. En op. Joh. 8 vs. 32 "Nu. komt de wedergeboorte uit het geloof". Vergelijk hierbij ook Art. 24 van onze Ned. geloofsbelijdenis, waar staat "dat dit waarachtig geloof, in de mens gewrocht zijnde door het gehoor van het Woord van God en de werking van de Heilige Geest, hem **wederbaart** en maakt tot een **nieuwe mens**.

Om goed te praten dat er in hun kringen weinig zekerheid van het geloof gevonden wordt,

---

[689] Op Joh. 17 vs. 9.
[690] Prof. Dr. F.W. Grosheide. Chr. Encycl. I 610. Zie onze blz. 151.
[691] a.w. blz. 105.
[692] Dr. A. Kuyper Jr. Chr. Encycl. I 268.
[693] Op Hand. 10 vs. 43.

bezigt men allerlei argumenten. Zo heet het: "En wordt deze geloofsverzekerdheid onder het volk van God" [met uw verlof, zijn dat alleen de gereformeerden? C.] "nog te weinig gevonden, en blijft het oude woord waar: het **geloof** als **zodanig** is **altijd ver**zekerd, de gelovige evenwel niet altijd, dan heeft toch de **gelovige**, in de kracht van het gebed, er naar te staan dat de aard van zijn geloof hoe langer hoe meer met de aard van het geloof in overeenstemming komt."[694]
Elders lezen wij: "Het Avondmaal stond volgens de Hervormers maar niet voor iedereen open. Het is alleen **voor de gelovigen**, die hun geloof **meer** of **minder** kunnen belijden en zichzelf kunnen beproeven."[695] Dat "meer of minder" is niet het gevoelen van de reformatoren.
Hier wordt dus verzekerd, dat men gelovig kan zijn, zonder persoonlijke geloofsverzekerdheid. Een gevoelen dat wijd verspreid is in de kerken van onze dagen, maar dat gelijk wij reeds meermalen konden opmerken, door Calvijn ten enenmale verworpen wordt. "Want Christus behandelt niet de vraag, wat de rank van nature heeft, eer zij met de wijnstok verenigd is; maar hij verstaat veel meer dat wij dan eerst beginnen **wijngaardranken te worden, als wij met hem verenigd zijn**, En voorwaar de schriftuur bewijst op een andere plaats, dat wij, **eer wij in Hem ingelijfd zijn**, een onnut en dor hout zijn."[696]
"Want daarom zijn wij kinderen van God, omdat wij met eenzelfde Geest , die de enige Zoon heeft, begaafd zijn, En merk op dat Paulus dit in het gemeen **aan alle Christenen** toeschrijft, **gelijk er in der waarheid geen geloof is, waar dit pand van de liefde van God jegens ons niet is**."[697]

Zijn deze uitspraken van Calvijn, lezer, op Gods Woord gegrond of niet? Laten dan de onnutte en dorre stukken hout zo bescheiden zijn hun mond te houden over het geloof, en laten ze vooral geen predikant of ouderling worden en zich aanstellen alsof ze het beter weten dan mensen, die wèl in de wijnstok zijn ingeplant en die wel het pand van Gods liefde ontvangen hebben.
Want, niet waar lezer, wij weten dat er velen zijn, die zeker weten dat zij Christus toebehoren en in Hem zijn ingeplant.
Calvijn was er vast van overtuigd, dat men na de arbeid van de apostelen, geen nieuwe leerstukken meer mocht vaststellen. Toch hebben de Gereformeerde kerken in 1905 enige nieuwe leerstellingen vastgesteld o.a. dat het supralapsarisme evengoed gereformeerd is als het infralapsarisme[698], hoewel, zoals wij boven gezien hebben,[699] de Synode van Dordrecht alleen het infralapsarisme als de leer van de Gereformeerd Kerken had verklaard. Vervolgens de leer van de **eeuwige rechtvaardiging**, van de **onmiddellijke wedergeboorte** en van de **onderstelde wedergeboorte** bij de doop.[700] Men mag dat nu **besluiten** willen noemen, maar de Commissie van advies noemde ze **leerstellingen**[701] en Dr. W. Schouten schreef in de Zomer van 1933 in de Zeister (Geref.) Kerkbode een reeks artikelen over "De leerstellingen van 1905".
Laten wij nu eens horen hoe Calvijn denkt over het vaststellen van nieuwe leerstukken. Hij zegt: "Wij stellen dus vast, dat het de getrouwe dienaren niet meer toegelaten is, dat ze **enig nieuw leerstuk smeden**, maar dat ze eenvoudig moeten blijven bij de leer, aan welke God

---

[694] Dr. C.N. Impeta. Chr. Encycl. II 262.
[695] Dr. Joh. Jansen. Chr. Enc. II 257.
[696] Op Joh. 15 vs. 5.
[697] Op Gal. 4 vs. 6.
[698] Over deze woorden zie onze blz. 124.
[699] t.z.p.
[700] Zie Acta van de Generale Synode van de Gereformeerd kerken in Nederland, gehouden te Utrecht 1905. Blz. 84-86.
[701] a.w. blz. 205 v.

allen zonder uitzondering onderworpen heeft. Wanneer ik dit zeg, wil ik niet alleen aanwijzen, wat een ieder mens afzonderlijk, maar ook wat aan de gehele kerk geoorloofd is."[702]
Ik weet wel dat Calvijn bij deze uitspraak het oog heeft gehad op de Roomse Geestelijkheid, maar mij dunkt, het is toch ook een waarschuwing voor alle tijden, ook voor ons. Hij vervolgt: "Bovendien is er een algemene reden, op welke wij hier moeten letten, dat God daarom aan de mensen het **vermogen ontneemt** om een nieuw leerstuk tevoorschijn te brengen, opdat Hij alleen ons in de Geestelijke lering tot Meester zou zijn, gelijk Hij alleen waarachtig is, Die niet kan liegen en bedriegen. Deze reden heeft evenzeer betrekking op de gehele kerk als op ieder van de gelovigen afzonderlijk."[703]
Aan hetzelfde adres zegt hij: "Intussen smeden zij naar willekeur en met verachting van Gods Woord **leerstukken** en eisen, **dat deze geloofd zullen worden**, op deze manier. Immers ze zeggen, dat men **geen Christen** is, tenzij men al hun leerstukken, zowel **bevestigende** als **ontkennende**, vast aanneemt, indien niet met een helder, dan toch met een ingewikkeld[704] geloof; omdat het aan de kerk staat, nieuwe geloofsartikelen te maken."[705] Er zijn er buiten de Roomsen nog wel meer, die bovenstaande voor hun leerstellingen opeisen.

Calvijn heeft er altijd sterk de nadruk opgelegd, dat men bescheiden moest wezen in het onderzoeken van de verborgenheden van God en dat men met de eenvoud van het Woord tevreden moest wezen. "Indien ooit elders in de verborgen geheimenissen van de Schrift ingetogen en met grote matigheid moet worden gefilosofeerd, dan zeker hier (bij de leer van de Drie-eenheid). Waarbij ook grote voorzichtigheid moet worden in acht genomen dat de gedachte of de tong niet verder gaat dan het gebied van Gods Woord zich uitstrekt. Want hoe zou de menselijke Geest naar zijn maatstaf het **oneindig Wezen van God** kunnen afbakenen, terwijl hij niet eens met zekerheid heeft kunnen vaststellen, hoe het **lichaam van de zon** is, dat toch dagelijks met de ogen aanschouwd wordt? Ja wat meer zegt, hoe zou hij onder eigen leiding kunnen doordringen tot het onderzoeken van het Wezen van God, terwijl hij zijn eigen wezen allerminst begrijpt?"[706] "Want wij zullen weten, dat zodra wij **de grenzen van het Woord te buiten gaan**, onze loop **buiten de weg en in de duisternis is**, waar wij **dwalen, vallen** en **ons herhaaldelijk stoten moeten**. En wij moeten er ons niet over schamen iets niet te weten in die zaken, waarin onwetend te zijn getuigt van weten."[707] Dat wil dus zeggen dat er dingen zijn die niet te doorgronden zijn en dan is de belijdenis dat wij het niet weten de hoogste wijsheid. En aan Lelius Socinus schrijft hij; "Ook ikzelf heb, als wie ook, steeds een afschuw gehad van paradoxen en ik heb in het minst geen behagen in spitsvondigheden, maar toch zal niets er mij van af houden om te belijden wat ik uit Gods Woord geleerd heb. Want niets wordt in de school van deze Leraar overgeleverd dan wat nuttig is. Dit is mijn **enige regel van de wijsheid** en moet ze steeds blijven: **aan zijn eenvoudig onderwijs genoeg te hebben**. Indien het u lust om met zulke winderige (aëreas) speculaties omhoog te vliegen, laat mij dan, bid ik u, als nederige leerling van Christus over die dingen nadenken, die tot opbouwing zijn van mijn geloof."[708]
En wat zegt u dan van de volgende scholastiek? Sla, lezer, het 4e deel van de Chr. Enc. eens op, daar zult u van blz. 658 tot blz. 663, bijna 11 kolommen druk, een speculatie vinden over de Raad van God, waarvan ik alleen deze zin voor uw aandacht breng: "Hij (God) bepaalt alleen, wat Hij in Zijn volmaakt wezen overlegd, beraamd, gedacht heeft, en wat Hij denkt is

[702] Inst. IV 8.9.
[703] t.z.p.
[704] Zie onze blz. 11.
[705] Inst. IV 8.10.
[706] Inst. I 13.21.
[707] Inst. III 21.2.
[708] Brief aan Lelius Socinus 1 Jan, 1552. Latijn bij Henry Leben Calvens I bijlage 11 blz. 57, Duits bij Schwarz I a.w. blz. 428 v.a.w. blz. 428 v.

geen idee, waarvan de uitvoering verijdeld kan worden. Zijn raad is krachtdadig en Hij doet al Zijn welgevallen. Echter gaat logisch de gedachte voorop. **Eerst denkt God zich de dingen. Eerst is in Hem de wereldidee, en de voorstelling in Zijn verstand en wel een voorstelling, die uit God zelf opkomt**."[709]

Een ander schrijft: "Het oorspronkelijk verbond wordt in het **Drievoudig Goddelijk wezen** gevonden, want Vader, Zoon en Heilige Geest zijn **elkaars bondgenoten** en leven in een heilige verbondsdrieëenheid."[710]
Verder: "Zijn willen is niet een streven naar een goed, dat Hij zou missen en zonder hetwelk Hij niet zalig zou zijn, want hij is de volzalige en **Hij wil dus allereerst Zichzelf**."[711]
Eindelijk: "Ook strijdt de predestinatie niet met Gods recht en Gods liefde, omdat God de Soevereine God is en Zijn liefde eerst is de liefde van God tot Zichzelf."[712]
Ik voeg hier niets anders aan toe dan: Hoe verheffend!!
Zou Calvijn op bovenstaande scholastiek niet toepassen, wat hij zei van de Roomse: "Alle leer die niet sticht, is te verwerpen, al ware het dat ze geen ander gebrek had?"[713]
Denken wij, ook aan hetgeen hij gezegd heeft: "Laat ons dan van ons werpen alle nieuwsgierige en al te diepzinnige kwesties, die niet stichten."[714]
Of vindt u lezer, dat bovenstaande uitspraken wèl stichten? d.i. opbouwen in het geloof?
Calvijn bleef voor het mysterie in aanbidding staan, de scholastiek poogt met haar logica het mysterie te doorgronden.
Hiertegen waarschuwt Calvijn met grote ernst, en hij beroept zich op Job om te wijzen op het gevaar dat hierin gelegen is.
"Onderzoekt nu" zegt Calvijn "**de bekrompenheid van uw verstand**, of ze bevatten kan wat God bij Zichzelf besloten heeft. Wat baat het dan u door een dwaze naspeuring te doen verzinken in een afgrond, die, zoals de rede zelf leert, verderfelijk voor u zijn zal? Waarom wordt u niet weerhouden althans door eenvrees, door hetgeen de geschiedenis van Job en de profetische boeken verkondigen over de **onbegrijpelijke wijsheid en de geduchte macht van God**? Wanneer uw Geest oproerig is, laat het u dan niet verdrieten de raad van Augustinus te aanvaarden: "U, een mens, verwacht van mij een antwoord? Ook ik ben een mens. Laat ons daarom **beiden luisteren** naar Hem, die zegt: "O, mens, wie zijt gij?" Beter een **gelovige onwetendheid** dan een lichtvaardige kennis."[715]
Paulus zegt: Wie heeft de zin des Heeren gekend of wie is Zijn raadsman geweest?[716]

Vergun mij, lezer, u nog enige staaltjes van deze scholastiek voor te leggen:
"De apostolische kerk werd reeds in de eerste eeuwen **gedeformeerd** en als een onmisbaar heilsinstrument tussen God en de ziel ingeschoven. De kerk werd de middelares door welke God de genade aan haar leden mededeelde. Buiten de kerk was dan ook geen zaligheid. **Reformatie van dat gedeformeerde kerkbegrip** was dan ook dringend nodig. Aanvankelijk werd deze door Luther en Zwingli, maar zuiverder toch door Calvijn aangebracht."[717]
Hoe nu? moest **het begrip van de kerk** gereformeerd worden? Ik dacht dat de **kerk** zelf hersteld moest worden en dat bedoelde Calvijn ook. En voorts hier horen we weer de reclame-toon: Calvijn is toch zuiverder!

---

[709] Dr. K. Dijk Chr. Enc. IV 659.
[710] Dr. A. Kuyper Jr. Chr. Enc. V 550.
[711] Dr. K. Dijk. Chr. Enc. V 733.
[712] Dr. K. Dijk. Chr. Enc. IV 604.
[713] Op. 1 Tim. 1 vs. 4. Zie onze blz. 103.
[714] Op 2 Tim. 2 vs. 14. Zie onze blz. 105 v.
[715] Inst. III 23.5.
[716] Rom. 11 vs. 34.
[717] Ds. Joh. Jansen Chr. Encycl. II 295.

Wanneer Calvijn "Kerk" zegt, bedoelt hij "mensen" "gelovígen", geen "kerkbegrip" of "organisatie" of "instituut". Want de kerk kan er zijn, ook al heeft ze geen gestalte. De papisten, zegt hij, "dwalen niet weinig van de waarheid af, wanneer zij geen andere kerk erkennen, dan wat zij thans met hun ogen aanschouwen. Wij daarentegen beweren dat de kerk kan bestaan, ook zonder dat haar gestalte zich vertoont. Zij morren, wanneer de kerk niet altijd met de vinger wordt aangewezen, Maar hoe dikwijls is het gebeurd, dat ze onder het Joodse volk zo misvormd werd, dat geen gedaante overbleef (denken wij aan Elia). Hoe lang is ze na de komst van Christus zonder gestalte verborgen geweest? Het behoeft voor ons niet twijfelachtig te zijn, dat Christus altijd op aarde geregeerd heeft, sinds Hij ten hemel gevaren is. Maar indien de vromen toen met hun ogen een waarneembare gestalte gezocht hadden, zouden zij dan niet terstond de moed hebben laten zinken?"[718] Hieruit blijkt duidelijk dat Calvijn niet aan enige organisatie denkt, maar aan gelovigen.

Prof. H. Bavinck sprekende over de vraag voor wie Christus gestorven is zegt: "Als er van **velen** sprake is, voor wie Christus gestorven is dan ligt daaraan niet de tegenstelling ten grondslag, die er later dikwijls ondergeschoven is, dat niet allen, maar **slechts velen** zullen zalig worden. Maar de gedachte, waaruit dit spreken van "velen" opkomt, is een geheel andere, namelijk niet voor enkelen is Christus gestorven, maar voor **velen**, voor **zeer velen**." En dan volgt deze redenering: "**De Schrift is niet bevreesd** dat er te velen zullen zalig worden. En **uit diezelfde overweging**, zegt zij, dat God geen lust heeft in de dood van de goddelozen, enz."[719] Wat zegt u daar? De Schrift is niet bevreesd? Wie is de Schrift? Is God niet de Auteur van de Schrift? Moet ik dan lezen dat God niet bevreesd is, dat er te veel zalig zullen worden? God, Die zelf bepaalt hoevelen en wie er zalig worden? Vervolgens: Uit dezelfde overweging? Dus de Schrift overweegt? Dus God overweegt? En omdat hij niet bevreesd is dat er te veel zullen zalig worden, **daarom** zegt Hij dat Hij geen lust heeft in de dood van de goddelozen? enz. Ik geloof dat het goed bedoeld is en dat honderden hier overheen lezen. Maar is het in de grond van de zaak geen dwaasheid?
Met betrekking tot dezelfde vraag zegt een ander: "Dat offer kan niet voor heel de wereld, voor alle mensen zijn, maar moest alleen en uitsluitend voor de uitverkorenen zijn gebracht, zoals metterdaad het geval is. **Hier spreekt ook het rechtsbesef en het rechtsgevoel een woord mee**."[720]
Zijn dit soms geen gevoels argumenten?
Zouden wij nu op onze beurt geen recht hebben om te zeggen: hier **wordt het subject alles, hier beslist de mens**?[721] Wonderlijk doet ook een volgende zin aan: "Hoe gematigd dit uitgedrukt is, alle volgelingen van Augustinus stemmen dan toch hierin overeen, dat hoezeer God voor alle mensen zorgt en hun allerlei weldaden schenkt, Hij toch niet op gelijke wijze de zaligheid van allen wil; dat Hij niet allen eenzelfde mate van genade verleent; en dat Christus, hoewel in zekere zin voor allen gestorven, toch efficaciter alleen gestorven is voor hen, wie Zijn dood werkelijk ten goede komt."[722]
Ik zou zeggen, wat men niet op gelijke wijze wil voor allen, wil men toch inderdaad wèl voor allen, alleen de wijze waarop verschilt; verleent men niet aan allen eenzelfde mate van genade, dan verleent men toch wèl aan allen genade, al is de mate waarin niet dezelfde; als Christus in zekere zin voor iemand gestorven is, dan is hij in elk geval wèl voor hem gestorven. In **zekeren zin** kan toch nooit betekenen: in het geheel niet?

---

[718] Aan Koning Frans I, Sizo XXVII v. Um Gottes Ehre blz. 24 v. vergel. onze blz. 16.
[719] Gereformeerd Dogmat. 2e ed. III 527 v.
[720] Dr. A. Kuyper Jr. Chr. Enc. V 512.
[721] Dr. K. Dijk, Chr. Enc. II 123. Zie onze blz. 161.
[722] Prof. H. Bavinck. Gereformeerd Dogm. III 392, Efficaciter betekent: in werkelijkheid.

Het intellectualisme zit sommigen van de scholastieken zo in het bloed, dat ze het onwillekeurig indragen waar het niet gevonden wordt. Iemand haalt de tweede Helvetische Confessie aan en citeert uit Art. 1, waar staat: "In deze Heilige Schrift bezit de algemeen kerk van Christus de volkomenste uiteenzetting van alles, wat bevorderlijk is **tot het zaligmakend geloof**, en de behoorlijke inrichting van een Gode welgevallig leven."[723] Maar hij vertaalt: "dingen, die betrekking hebben op de zuivere kennis van het zaligmakend geloof" wat toch wel enig verschil maakt.[724]

§ 21 Drie grote gevaren

Ten slotte moeten wij met liefde, maar toch ernstig wijzen op een drietal gevaren, welke die scholastiek met zich meebrengt;

Eerste gevaar:

Het gevoel van zelfgenoegzaamheid

Velen in die kringen leven zonder zekerheid van het geloof genoegelijk voort. Immers, zij zijn gereformeerd, behoren tot de ware kerk, zij doen wat hun is voorgeschreven, zij geloven in de Heilige Schrift als het Woord van God, zij geloven vast al de dogma's die hun zijn geleerd, immers deze zijn "door de kerk geformuleerd en met gezag voorgedragen om te geloven."[725]
Zij komen geregeld onder het Woord in hun kerk; zingen geen gezangen, o foei nee!; verwerpen en bestrijden de algemene verzoening, o gruwel!; het enige is, ze hebben geen zekerheid, dat zij kinderen van God zijn. Maar dat is niet zo slim, ze komen onder de middelen, zij bidden er getrouw om, en voorts wachten zij of het God behagen mocht hen die zekerheid te schenken. Kortom **zij hebben gedaan** wat zij konden. **Daar ligt het gevaar**. Die zekerheid, zeggen ze, is zo gemakkelijk niet te verkrijgen en de mensen die dat zo gauw zeggen, zijn de waren niet.[726] Dat is methodisme, dat is maar gevoelswerk! Nee, dat gesmade methodisme is geen gevoelswerk, dat methodisme stelt de zondaar vlak voor zijn verantwoordelijkheid. Indien het waar is dat Christus bereid is allen die tot Hem komen, niet uit te werpen maar aan te nemen, indien het waar is dat Christus rust belooft en dat Hij roept komt allen tot Mij, indien het waar is dat alle dingen gereed zijn enz. enz. **dan is het de schuld van de zondaar als hij dan nog onbekeerd is**.
De Schrift noemt iemand die onbekeerd sterft: dwaas, b.v. de rijke dwaas, de dwaze maagden. En het Methodisme zegt tot de zondaar, die deze roepstemmen hoort en verstaat, kom, geef u aan de Heiland over, nu, op dit ogenblik![727]
En honderden zijn in deze weg door de Heiland aangenomen. Ik heb wel eens van de kansel gezegd, en sommige hoorders werden er boos om: men spreekt wel eens van zoekende zielen, maar men moest spreken van **een zoekende God** en weerbarstige zielen!
Eens vroeg mij een leerlinge op de catechisatie:
Dominee, wat is eigenlijk Methodisme? Ik begreep dat er bij haar thuis over gesproken was en antwoordde: hier staat het! en ik wees op Luk. 14 vs. 23: Dwing ze in te komen opdat Mijn huis vol worde!
Ik ken een Gereformeerd jongedochter, die in onze samenkomsten tot de Heiland was gekomen en in de blijdschap van het geloof stond. Eens klaagde zij mij, dat het haar zo

---

[723] Zie onze blz. 127. Karl Müller a.w. blz. 170 (Latijn), Böckel a.w. blz. 285 (Duits).
[724] Chr. Enc. I 276.
[725] Zie onze blz. 151.
[726] Zie onze Enschedese opponent blz. 7.
[727] Vergelijk wat wij aanhaalden van Jellinghaus, Hofmeyer en Ch, Finney, blz. 24-26.

moeilijk werd gemaakt èn door haar ouders, die haar niet begrepen, maar, wat nog erger was, ook door haar predikant en zijn ouderling. Nee, werd tot haar gezegd, dat kan niet bestaan, u kunt geen kind van God zijn, dat gaat zomaar niet, enz. Enige tijd geleden schreef zij mij, dat ze nog steeds geslingerd werd, ze wist niet wat ze doen zou, misschien was het beter dat ze maar weer gereformeerd werd, maar schreef ze letterlijk: "dan weet ik dat mijn geloof schipbreuk zal lijden." Dat heeft weinig van zielzorg en meer van het uitblussen van de Geest , waartegen Paulus zo ernstig waarschuwt (1 Thess. 5 vs. 19). Dan was het zeker maar beter om onverzekerd voort te leven, met het gevaar te denken: ik heb gedaan, wat ik kon, wat redelijkerwijze van mij verwacht kan worden!
En mocht men nu tot zo iemand zeggen: Nee, u hebt niet gedaan wat u kunt, dan komt de wedervraag: wat moet ik in 's Hemelsnaam **dan** nog meer doen? En dan gaat men een nieuwe **wet** op de ziel leggen, die ondragelijk kan worden zo men dat werkelijk gelooft, en tot wanhoop leiden kan. Inmiddels zijn al de mensen, die geen zekerheid van het geloof hebben **ongehoorzaam**, want geloof is volgens Calvijn **gehoorzaamheid**. Deze uitspraak is, dunkt mij, geheel "op **Gods Woord** gegrond."

Tweede gevaar: Een gebouw dat staat op

een grondslag, die geen grondslag is,

zal vroeg of laat vallen. Wanneer de Gereformeerd scholastiek steunt op de verbale inspiratieleer en wanneer deze rust op de Gereformeerd **exegese** van 2 Tim. 3 vs. 16, dan zal, indien het blijkt dat deze exegese een fictie is, het duidelijk worden, dat het gehele Gereformeerde denksysteem op een fictie berust, al beroept men zich op Goddelijke autoriteit. Die Goddelijke autoriteit kan dan evenmin te hulp worden geroepen als voor het papale stelsel van de Roomse kerk. Dan valt die autoriteit weg en blijft dus over dat het gehele systeem berust op menselijke overweging "dan beslist hier het subject, dan zit de mens op de troon!"[728] Wannneer aan een volgend geslacht wordt geleerd dat geheel de religie, het geloof, de zaligheid staat en valt met de woordelijke onfeilbaarheid van de Schrift en er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de inhoud, de kern van de Schrift en de uitwendige vorm, dan bestaat er gevaar, dat dat opkomend geslacht, dat er geen propagandistisch apologetisch belang bij heeft om deze scholastiek te verdedigen wanneer het inziet dat die theorie niet in overeenstemming is met de feitelijke toestand van de Heilige Schrift, met die theorie ook het geloof over boord werpt. Prof. Dr. J.H. Gunning[729] wijst op het voorbeeld van de Engelse bisschop Colenzo, die in die theorie was opgevoed en toen hem de ogen opengingen, doordat hij tijdrekenkundige fouten in de Bijbel ontdekte, niet alleen een bestrijder van die theorie, maar ook geheel een ongelovige werd.
Had men indertijd maar geluisterd naar het Woord van Gunning, die dichter bij Calvijn stond, dan de scholastieken van heden: "Zij mogen het dan weten. dat ik de Bijbel, de Heilige Schrift, **zó als zij daar ligt**, houd voor het **waarachtig Woord van God**, voor welks inhoud als één samenhangend geheel ik, **zonder enige onwaarheid** daarin te erkennen en zonder door de onjuistheden die ik wèl erken, enigszins gehinderd te worden, mij van ganser harte buig. Ik ken namelijk aan de Heilige Schrift **dat** gezag toe, hetwelk **zijzelf** eist. Al wat ik omtrent de Heilige Schrift geloof, dat geloof ik, omdat de Schrift, wier gezag voor mij vaststaat, mij beveelt aldus omtrent haar te denken.
Zo verschil ik voorzeker van vele van mijn "orthodoxe" broeders. Maar het verschil is hierin gelegen, dat zij zich veroorloven aan de Heilige Schrift een soort van gezag op te **dringen**,

[728] Zie onze blz. 161.
[729] Zie Dr. J.H. Gunning Jr. De Heilige Schrift, Gods Woord. Antwoord aan Dr. A. Kuyper op zijn "Confidentie" 1873 blz. 48.

welke niet door haarzelve geëist wordt. Ik daarentegen **durf** dat niet te doen. **Ik durf niet**, zoals zij onwillens doen, over de Heilige Schrift **heersen**, maar ben naar mijn innigste overtuiging verplicht, mij door haar te laten heheersen, en vind daar ook al mijn zaligheid in.
"Ziehier het verschil. Welnu, wij wensen en geloven beiden, ons te buigen voor de Heilige Schrift als voor Gods Woord. Wat er nu verder in kwestie is, namelijk of wij haar al of niet onfeilbaar moeten noemen, ziedaar vragen waarover wij niet **vooruit**, dat was dan **buiten de Schrift om**, mogen beslissen, maar wier beantwoording wij aan de Heilige Schrift zelf moeten vragen. Eerst als wij dat eerlijk en eenvoudig doen, en het ja of nee uitspreken naar hetgeen de Schrift zelf ons beveelt, hetzij het alzo met de gevestigde stelsels overeenkomt, hetzij niet, — eerst als wij het omwille van Gods Woord, uit eerbied voor haar eigen getuigenis, des noods er voor over hebben om door 't welmenend misverstand van de gelovigen, voor ongelovig gehouden te worden, eerst dan zijn wij inderdaad en in waarheid aan de Heilige Schrift onderworpen."[730] Maar men heeft niet geluisterd. Toen moest wel geschieden wat Prof. Gunning op een andere plaats van de kerkvaders zegt: "Hier was alweer, gelijk te allen tijde **de behoefte aan heerschappij** bij de kerkvaders in het spel. De verstandelijke orthodoxe onfeilbaarheidstheorie. — Wel te anderscheiden van de onfeilbaarheid in de zin, die de schrift **zichzelf** toeschrijft en welke geen Christen haar ontzeggen kan — het noodzakelijk middel om de kerk geregeld en vast te besturen, was eenvoudig weerspiegeling van de onfeilbaarheid, die men aan het menselijk denken toeschreef. Het verstand, na eens in schijnbare diepe onderwerping het geheel van de Schrift als van God gegeven, te hebben aanvaard, heerste nu verder oppermachtig in de verklaring, rangschikking en begrenzing van die inhoud. — Noodzakelijk moest het verstand, na eerst in naam van de Schrift te hebben geheerst, zich eens **tegen** haar keren. **Het rationalisme is niet van buiten in de kerk gedrongen; het is de wettige dochter van de supranaturalistische orthodoxie. Daling van het Geestelijk leven ging hier, gelijk overal en altijd, met overschatting van het empirische denken, hand in hand**.[731]

Het derde gevaar is

het gevaar van Farizeïsme

Hoe langer hoe meer sluiten de neo-calvinisten zich af van de anderen. Ik heb de tijd beleefd dat Gereformeerde predikanten met hart en ziel meespraken — en uitnemend! — in tentzending en evangelisatie. Sommigen zeiden mij: U begrijpt, dat ik, zoals ik hier gesproken heb, niet in mijn kerk kan spreken. Maar dat is thans **verboden**. Het Deventer kwartet, dat ver in het rond in den lande door zijn uitzendingen zulk een heilzame en stichtelijke indruk gaf van de eenheid van het geloof, moest kapotgemaakt worden. Vroeger hadden wij gemengde jongelings- en meisjesverenigingen en. de predikanten van beide kerken spraken daar op jaarfeesten of gaven lezingen. Dat mag ook niet meer. Men heeft nu eigen verenigingen, eigen scholen, eigen ziekenhuizen, eigen zending, enz. En om ze toch vooral aan de buitenwereld als zuiver voor te stellen, worden ze genoemd te staan "**op gereformeerde grondslag**" dan weten de anderen, die het met deze scholastieke grondslag niet eens zijn, precies, dat ze er niet bij behoren en eigenlijk geen echte, geen goede Christenen zijn. Om nu maar van de verlovingen en huwelijken te zwijgen. **Daar** ligt het gevaar. Ik maak er de leiders geen verwijt van. Kon ik dat maar dan bleef het een persoonlijke zaak. Maar het is mijn overtuiging, dat het noodzakelijk ligt in de consequentie van het systeem. De leiders worden hoe langer hoe meer die kant uitgedreven, het systeem, de consequentie drijft hen onwederstaanbaar voort, Alleen een zich losmaken uit de traditie en weer gaan staan, als kind van God, op **het**

[730] De Heilige Schrift Gods Woord blz. 7 v.
[731] Irenisch a.w. blz. 19 v.

standpunt van het geloof, dat ook het standpunt van Calvijn was, kan hier redding brengen. Prof. Gunning zei dat een dwaling zich vaak eerst tot zijn uiterste consequentie moet ontplooien om als dwaling openbaar te worden.
Dr. W. ten Boom, missionair predikant onder Israel schrijft over het Farizeïsme het volgende: "**Hier** is Zion, **daar** de boze wereld. Bij ons is de kennis, bij u het botte heidendom. Bij ons moet u wezen! Wij hebben het monopolie — het alleenrecht, de alleenverkoop van de waarheden van God!"
"Dat zègt het Farizeïsme niet — o nee — maar dat doet het. Dit monopolie, zo onbarmhartig door Paulus in Rom. 2 gegeseld, heeft het Jodendom om hals gebracht. Niet de Gods woorden hebben dit gedaan, die in de schatkamers van Israël verborgen lagen, niet de onmiskenbare "voordelen", die vele zijn in alle manier", (Rom. 3 vs. 2) (let wel: zijn, ook nog in het heden) maar het monopolisme deed dit, dat deze zegeningen praktisch onbereikbaar stelde voor de buitenstaander. — Ik heb nooit beter de aard van het Farizeïsme leren kennen, dan door een korte toespraak te Warschau van Pastor Landsman, die vele jaren predikant in Zweden is geweest en later één van de corypheën van de Jodenzending. Hij was zelf Israëliet en een diep overtuigd Christgelovige. Hij zei ongeveer het volgende: u, Christenen, denkt dat het Farizeïsme dood is, dat het tot het verleden behoort en alleen maar in de herinnering bestaat. U vergist zich. Ik ben zelf Farizeër geweest. Wij vormden een klein clubje van Joodse jongelingen. En weet u, wat wij het beste konden? Wij hadden een gave om alles wat van buiten kwam in een minimum van tijd kapot te critiseren; een waarlijk demonisch talent om de zwakke plek te ontdekken in alles wat uit de buitenwereld tot ons kwam."
"Toen ik dit hoorde, ontroerde ik. Want die vrees voor de buitenwereld, die een andere vorm is voor speculerend zelfbehagen, is zeker een kenmerk van het Farizeïsme, dat wel op Joodse bodem is geboren, maar daar niet is gebleven. In eens zag ik voor mijn Geestesoog die lange reeks van monopolistische kerkinstituten, die het "alleen weten", en die niet minder monopolitische kleine kringetjes.
"Ik erken dankbaar de buitengewone zegen, die van het instituut van de kerk kan uitgaan en zie allerminst de machtige betekenis over het hoofd van de kleine kringen voor de opbouw van het Godsrijk. Maar ik zie ook de fatale handgreep van de satan, die, als een kerk en als een kring goed en wel bezig is zegen te stichten, deze in een ogenblik in haar tegendeel kan verkeren, doordat de Geest van het monopolisme, van het: "wij zijn het" over hen vaardig wordt. Dan wordt, wat goed begonnen was, wat een aanvankelijke zegen stichtte, een wereld bedreigende vloek. Dan wordt "het bederf van het beste het slechtste" en het woord van Jezus, tot de farizese Joden gesproken, begint ook voor zulk een kerk en groep van gelding te worden. "Mijn huis was bestemd om te zijn een huis des gebeds voor alle volken, maar gijlieden hebt er een moordenaarskuil van gemaakt" (Mark. 11 vs. 17).[732]

Tot zover Dr. ten Boom. O broeders, ziet toch het gevaar waarheen uw eenmaal ingeslagen weg zeker leidt. Of dreigt dit gevaar niet? Is dit gevaar niet dichtbij wanneer wij bemerken, dat eigenlijk alles wat niet van, dit systeem uitgaat, verdacht gemaakt en afgekeurd wordt? En het is volkomen te verstaan dat, wanneer men een systeem van de Chr. leer heeft opgebouwd, dat naar men vast geloof, "naar het woord van God" is, en men dus b.v. aannemen moet, dat Christus Zijn gemeente bestuurt door de ambten in die groep, elke bekering **buiten** die groep feitelijk in twijfel getrokken **moet worden**. Is dit niet de diepste grond van de kritiek die op allerlei buitenkerkelijke Geestelijke bewegingen wordt uitgeoefend? Het is wel heel moeilijk te aanvaarden, wanneer men eenmaal kanalen heeft gegraven, waardoor de stromen van het levende water kunnen binnen komen en waarvan men zeker meent te weten dat ze naar Goddelijk voorschrift gegraven zijn, dat de Heilige Geest Zichzelf andere kanalen graaft. Dan

[732] Dr. W. ten Boom, het Farizeïsme. Uitgave van de Ned. Ver. voor Israël (Overdruk uit de Hope Israëls 1935 N: 4) blz. 16-18.

is de keus: of die bekeringen deugden niet en die andere kanalen (methoden) zijn "niet in Gods Woord gegrond"[733] òf die bekeringen zijn echt en door God gewerkt, maar dan deugen onze kanalen (vormen, instituten) niet, althans niet bij uitstek.
En heel erg is dit, vooral voor het vlees wanneer men denkt en verkondigt, dat de Gereformeerde Kerk "de Kerk van God" is. Ds. P. Prins, Gereformeerd pred. te Deventer; destijds één van de ijverige medewerkers in het Deventer kwartet schreef enige tijd geleden aan zijn vriend Ds. J.J. Buskes Jr., Gereformeerd pred. in Hersteld Verband, het volgende[734]: "Wie van ons dwaalt, bij ons uiteengaan sinds enige jaren, zal niet jij of ik, in laatste instantie God uitmaken, maar op aarde **Zijn Kerk**. Hoe die zich over het lidmaatschap van de C.D.U.[735] heeft uitgesproken, weet je (Middelburg 1933)." Dus "de Kerk van God" heeft zich in Middelburg in de Generale Synode van de Gereformeerd Kerken in Nederland, uitgesproken.[736]

Deze overtuiging is een **reusachtige aanmatiging**, die formeel geheel Rooms is, in elk geval niet-reformatorisch en niet-Calvinistisch. Is hier het gevaar waarop wij doelden, niet alleen niet dreigend, maar zelfs niet acuut geworden? Wel heeft de schrijver enige tijd daarna[737], nadat zijn uitspraak in enige bladen was uitgestald, gepoogd de scherpte daarvan weg te nemen, door zich min of meer gebelgd te tonen, dat zijn vriend hieruit aanleiding vond om hem te vragen of hij werkelijk de Gereformeerd Kerken vereenzelvigde met de Kerk van God op aarde: "Maar mijn beste, hoe kom je nu toch aan zo'n vraag?" Maar de uitspraak zelf neemt hij niet terug, al verklaart hij dat hij zelfs zo niet spreken mag, als Gereformeerd predikant. Immers de Generale Synode te Leeuwarden 1920 heeft nadrukkelijk uitgesproken, dat de "Gereformeerde Kerken in Nederland" nimmer een interpretatie hebben gehuldigd van Art. 27-30. Ned. Gel. Bel. waarin werd uitgesproken "dat de ware Kerk zich beperkte tot haar instituut." En hij verklaart zijn uitspraak in dezer voege dat voor hem de Kerk waartoe hij behoort ook-de-ware-Kerk is. Het zou wel eens interessant zijn te vernemen welke kerken in het oog van de schrijver nog meer **ook-de-ware-Kerk** zijn, want kan hij die niet aanwijzen, dan kan zijn kerk onmogelijk **ook**-de-ware-Kerk zijn, maar blijft niets anders over dan dat ze alleen-de-ware-kerk is, dat is dus precies hetzelfde als "de Kerk van God." Maar nu komt hem de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken van het jaar 1936 te hulp. Ze heeft namelijk een besluit genomen, dat de uitspraak van Ds. Prins volkomen bevestigt, namelijk een besluit t.o.v. het toetreden tot of het lid zijn van de C.D.U. door leden van de Gereformeerd Kerken[738]. Het gaat ons hier natuurlijk niet om deze kwestie op zichzelf, dan wel om de vraag hoe die Generale Synode zichzelf en de Gereformeerd Kerken tegenover de buitenwereld aandient. Welnu in dat besluit vermaant ze "de leden van de Kerken omwille van de Heere en van Zijn Woord zich van zulke organisaties verre te houden; en de Kerkeraden en andere Kerkelijke vergaderingen daarop toe te zien, om daarvan terug te houden of af te brengen met de macht, die hun **als opzieners van de Kerk van Christus**, als haar Koning, gegeven is." Wat dunkt u, lezer? worden hier de Gereformeerd Kerken vereenzelvigd met de Kerk van **Christus**, ja of nee? Het antwoord kan niet anders dan bevestigend zijn. Deze verklaring laat aan duidelijkheid niets te wensen over. "Voorts wijst de Synode nog op de volgende regels voor de oefening van vermaan en tucht." En dan komt de volgende bekende climax: eerst vermaan, dan wanneer dat niet helpt, ontzegging van het H.

---

[733] Dit is de titel van een in-treurig boekje van scholastieke zijde tegen de groepsbeweging, waarvan ik de auteur maar niet noemen zal.
[734] Woord en Geest 1 Mei 1936.
[735] Chr. Democr. Unie.
[736] Vergelijk ook onze blz. 8.
[737] Woord en Geest , 11 Sept. 1936.
[738] Woord en Geest , 9 Oct. 1936.

Avondmaal, vervolgens censuur en, wil men dan nog lid blijven van die Unie; dan excommunicatie.

Ds. Buskes schrijft hierbij: "De Kerkeraad van de Gereformeerd Kerk te X moge zoveel mogelijk geduld hebben, wanneer N[739] lid van de C.D.U. blijft, moet naar het besluit van de Synode de excommunicatie het einde zijn. Dan zal N, nee niet uit de Gereformeerd Kerken, maar uit de Kerk van Christus worden uitgesloten — en dan zullen de domine's van af de Kansel voorlezen[740]: de **dienaren en opzieners van de Gemeente van God** alhier vergaderd zijnde in de naam en macht van onze Heere Jezus Christus, verklaren voor u allen, dat N. — uitgesloten is en uitgesloten wordt mits deze, **buiten de Gemeente van de Heere en vreemd is van de gemeenschap van Christus, van de H. sacramenten en van alle Geestelijke zegeningen en weldaden van God** welke Hij aan Zijn Gemeente belooft en bewijst, zolang hij hardnekkig en onboetvaardig blijft" enz.
Terecht voegt Ds. Buskes hieraan toe:
"Wat zullen wij van dit alles zeggen?
Allereerst dit, dat wij dit besluit voor de Gereformeerd Kerken een ramp achten. Assen begint vruchten te dragen. De Geest van Assen werkt door en vreet voort als de kanker. Wij weten, dat er enkele professoren op de Synode waren, die ernstig gewaarschuwd hebben. De Synode heeft naar hen niet geluisterd."
En iets verder: "Daar komt nog bij, dat de Gereformeerd Kerken de pretentie hebben, de meest zuivere openbaring van het lichaam van Christus te zijn en de pretentie dat zij er eigenlijk alleen zijn mogen en dat alle andere Kerken er niet zijn mogen, Men kan de betekenis van het besluit van de Synode alleen verstaan, wanneer men zich de toestand indenkt — die Goddank geen werkelijkheid is — dat er behalve de Gereformeerde Kerken geen andere Kerken waren. Dat dit niet het geval is, is tegen de wil en de wens van de Gereformeerde Kerken."
Dit is volkomen juist, Laat men toch nooit vergeten dat.onze kerkelijke formulieren geboren, gegroeid zijn in een tijd toen er in ons land slechts één soort gereformeerde d.i. herstelde kerken bestond, juist zoals Calvijn bedoelde. Wanneer nu een deel zich daarvan afscheidt en nu meent, dat men die formulieren in de naam van de Heere, als de eigenlijke daartoe gerechtigden mag gebruiken dan is dat niets anders dan een grote aanmatiging.
Indien de Gereformeerd Kerken werkelijk "de Kerk van God" waren, dan zouden alle ware kinderen van God zich daar thuis gevoelen, doch het is er verre vandaan, dat dit zo is. En geen wonder, want zij zouden zich geheel aan die scholastiek en de daarop gebouwde tuchtaanmatiging moeten onderwerpen. Ik voor mij gevoel mij ten minste meer verwant aan Calvijn dan aan die scholastiek. Vervolgens: dan moesten daar de meeste mensen tot bekering komen want dan was zij immers, volgens Calvijn de Moeder, die de gelovigen baart?[741]
Trouwens, het is, buiten twijfel dat het lichaam van Christus, dat toch is het geheel waarvan alle ware kinderen van God de leden zijn, zich dáár het zuiverste en het krachtigst openbaart, waar de meeste zielen tot bekering komen, want het Koninkrijk van God is niet gelegen in woorden maar in kracht. En nu horen wij daarentegen juist allerlei klachten over gebrek aan Geestelijk leven in de Gereformeerd Kerken.[742]
Voorts, dan moest de Heilige Geest alleen door die Kerk op de wereld werken en wij zien toch duidelijk met onze ogen, — wanneer wij ze tenminste open zetten — dat de Heilige Geest doet als de wind, die blaast waarheen **Hij** wil (Joh. 3 vs. 8); en dat er buiten de Kerken

---

[739] Hij noemt de naam van een achtenswaardig man in één van onze Provinciesteden, maar het heeft voor ons geen belang zijn naam hier te noemen.
[740] Zie het Formulier van de ban of van de afscheiding van de gemeente van Christus.
[741] Inst. IV 1A.
[742] Vergel. onze blz. 163 en vgl.

om vele zielen tot de Heiland bekeerd en tot een nieuw leven gebracht worden.
Verootmoedigend is dit zeker! Was het daarom niet beter, ootmoediger, christelijker, schriftuurlijker met die bekeringen kennis te maken en te onderzoeken of daarin de macht van de Heilige Geest ook te herkennen en of er Geestelijk contact te vinden is, dan ze van uit de verte te veroordelen? Daar hebt u b.v. de groepbeweging. Laat mij uit vele stemmen er één mogen laten horen, één die juist uit gereformeerde kring komt:
"Men moge zich tot deze beweging aangetrokken gevoelen ei daartegen bezwaar hebben, één ding is zeker: onder degenen die door hen zijn bereikt, zijn er duizenden, vooral uit de kringen van de intellectuelen en van de z.g. hogere standen, die alle levend geloof verloren hadden, maar nu door deze beweging de weg tot Christus teruggevonden hebben en hun leven in dienst van God gesteld hebben op een wijze die vele ernstige Christenen uit kerkelijke kringen beschamen moet. Wie gelegenheid heeft gehad in tal van landen de invloed van de Oxfordgroepen na te gaan, kan niet anders dan God uit het diepst van zijn hart danken voor de zegen, die Hij daardoor in duizenden mensenlevens gebracht heeft, ook al mocht hij van oordeel zijn, dat deze stok, waarmee God zo rechte slagen doet, wel heel eigenaardige krommingen vertoont. Maar heeft God in ons, mensen, die Hij tot Zijn dienst gebruiken wil, ooit anders dan kromme stokken?[743]

Ik zou daarom die beoordelaars wel willen toeroepen: "Ziet toe, broeders, wat gij doen zult aangaande deze mensen, opdat gij niet misschien gevonden wordt ook tegen God te strijden. (Hand. 5 vs. 35 en 39). Ook zou ik ze willen herinneren aan het Woord van de Heilige Schrift 1 Joh. 3 vs. 14. Wij **weten** dat wij overgegaan zijn uit de dood in het leven, **dewijl** wij **de broeders** liefhebben.
O, wee ons, indien wij ons niet verblijden over de bekering van een zondaar, wanneer dat niet geschied is naar de Voorstelling die wij daarvan hadden! Wij zouden wonderveel gaan gelijken op een zekere zoon, die zich niet wilde verblijden over de terugkomst van zijn broeder, die zijn leven in zonde buiten 's vaders huis had doorgebracht. Want al nodigde de vader hem persoonlijk uit om ook binnen te komen en al zei hij: **ik heb nooit Uw gebod overtreden** — hij bleef **buiten** staan.
Gelukkig zijn er nog meerdere stemmen, als bovengenoemde, uit dezelfde kringen, die dankbaar erkennen, dat God ook buiten de Gereformeerde kerken werkt en zegent. Maar ze blijven verre in de minderheid en als zij te luide spreken, Wordt hun spoedig het zwijgen opgelegd. Om billijk te zijn willen wij er nog een aan het woord laten, In "Beproeft de Geest en" schrijft Dr. G. Brillenburg Wurth, na een beschrijving gegeven te hebben van de Gerneenschaps- en de Möttlingenbeweging, het volgende (blz. 252): "Wij bedoelen in de eerste plaats ook hier weer eens te laten zien, dat, hoe dankbaar wij ook mogen vasthouden aan wat wij als gereformeerden in ons eigen gereformeerde leven bezitten, wij daarnaast toch dankbaar mogen opmerken, dat Gods Geest óók daarbuiten in onze tijd nog altijd werkt. Dat geschiedt daar misschien in wat anderen vorm en zo, dat wij in bepaalde opzichten menen te moeten waarschuwen. Maar dat hier Gods Geest werkt, lijkt ons toch — niet omdat het ons sympathiek aandoet, maar omdat het, in hoofdzaak althans, overeenstemt met wat God ons in Zijn Woord leert — moeilijk te loochenen.
Maar daar komt bij, hoezeer wij stellig, wat onze belijdenis aangaat, menen te mogen spreken van meerder licht, dat wij bezitten, niettemin kan de aanraking ook met een beweging als deze, evengoed en nog meer dan de voorgaande, ons toch ook wel iets leren. Het is immers lang niet altijd zó, dat met het meerdere licht, dat wij bezitten, nu ook steeds bij ons gepaard gaat een daaraan evenredige mate van bezield, eenvoudig, levend, concreet geloof en warme, toegewijde liefde, En dat maakt, dat velen, vooral in de wereld — en is het zo onbegrijpelijk?

[743] Jonkvr. C.M. van Asch van Wijck. Woord en Daad Jaargang 1936, bladz. 5.

— voor dat meerdere licht van ons nu niet zo heel veel geven".
Waarlijk, dát is een kloek en eerlijk getuigenis, Wat in dit verband de uitdrukking "meerder licht" betekent, ontgaat ons, tenzij wij het in intellectualistische zin hebben te verstaan en dan kunnen wij er inderdaad niet veel voor geven. Naar het ons voorkomt brengt meerder licht, zo het van boven komt, van de Heilige Geest, ook meerder levend, concreet geloof mede, zo niet, dan is het geen meerder licht. Maar die uitdrukking die weer doet denken aan de reclame (toch beter!) zullen wij wel op rekening van het systeem hebben te stellen. Want de schrijver is een man met een ruim hart en een o.i. veelzins juiste blik. Dat toonde hij reeds vroeger in een artikel door hern geplaatst in de Kerkbode van Rotterdam-Zuid en door ons overgenomen in de Gemeenschapsbode[744], getiteld: "Het Methodistisch type". Hij ziet dit type bij verschillende kringen, ook in de onderscheiden kerken, die, al noemen zij zich geen Methodisten, tonen, dat hun "gehele Geestesaanleg en religieuse ligging toch typisch methodistisch mag heten." Hij spreekt dan zijn waardering uit voor wat het inderdaad verdienstelijks bezit. En dan rekent bij daaronder allereerst zijn **krachtig ijveren voor Geestelijke opwaking**. "Het valt", zo schrijft hij "helaas niet te ontkennen, dat in de officiele kerken het Geestelijk leven vaak mat en ingezonken is, dat voor velen daar het gevaar voor vormelijkheid en sleur werkelijk niet denkbeeldig mag worden genoemd, dat spontane Geest drift en levende blijdschap van het geloof daar vaak veel en veel te weinig gevonden wordt.

Wij kunnen het ook zo zeggen: wij vieren jaarlijks ons Pinksterfeest, maar verder ontbreekt inderdaad bij ons de PinksterGeest in engere zin maar al te veel en valt er van Pinkstervuur in het leven van de gemeente en van de gelovigen vaak niet zo bijster veel te ontdekken. En wanneer dan mensen van het meer methodistische type daarover klagen en telkens weer herhalen, dat wij toch weer meer Pinkstergemeente, gemeente vol van de Heilige Geest moeten zijn, moeten wij daar niets op afdingen, maar liever maar eerlijk erkennen, dat zij daar gelijk in hebben." — "Maar behalve hun krachtig ijveren voor Geestelijke opwekking, verdient het ook waardering, dat zij grote **nadruk leggen op de eis van de bekering**. Daarin gaat het immers inderdaad om een factor van heel groot Geestelijk belang. Het Geestelijk leven is nu eenmaal maar niet een organisch groeiproces zonder meer, dat onbewust zich in de verborgen diepten van het zieleleven voltrekt, Nee het blijft waar wat Jezus tot Nicodemus reeds zei: "Gijlieden moet wederom geboren worden", d.w.z. daar moet in ons leven gekend worden een omkeer, de oude mens moet in ons sterven, en inplaats daarvan moet een nieuwe mens in ons opstaan. En dat gaat maar niet vanzelf, Dat betekent niets minder dan een volslagen Geestelijke revolutie, die onmogelijk onbewust voor ons kan blijven, waar een mens wel terdege wat van merken moet en merken zal."
"En niet minder toejuiching verdient de vaak hartstochtelijke drang, dien men hier vindt, om **zielen te winnen voor Christus**, en die hier telkens weer alle krachten doet concentreren op de arbeid van de Evangelisatie, Daarin gaat het om iets, dat in het leven van ons, christenen, doorgaans nog te veel gemist wordt." De schrijver besluit met deze woorden: "Welnu, ook hier stellen vele Christenen van het methodistische type met hun grote liefde voor het verlorene, met hun diepe bewogenheid om de Geestelijke nood van hun medemensen, ons diep beschaamd en kunnen wij, als wij hier niet te hoog voor staan, nog veel leren."
Wij zijn dankbaar voor dit beslist en openhartig getuigenis, dat de Geestelijke nood van ons kerkelijk leven in het algemeen, ook van de Hervormde kerken met juiste trekken tekent. Ik houd mij verzekerd dat er nog velen zijn in de kringen, waartoe de schrijver behoort, die het met hem eens zijn en die dan ook min of meer, misschien zelfs veel in mijn boek zullen aantreffen, wat zij van harte beamen. Hoe sympathiek steekt dit getuigenis af tegenover de woorden van onze Enschedese opponent (zie blz. 9) die van oordeel is, dat uitdrukkingen als

[744] Tiende jaargang, blz. 29 v. Aug. 1932.

"tot Jezus leiden", "de Christus brengen" toch eigenlijk niets zeggen." Wie van deze twee zou dichter bij Calvijn staan? Zou de laatste ooit wel eens gelezen hebben dat Calvijn van mening is: "een herder bouwt eerst dan de gemeente op, wanneer hij niet alleen gewillige zielen tot Jezus leidt, maar wanneer hij ook toont gewapend te zijn om de pogingen af te slaan van hen, die hun best doen om het werk van God te verijdelen."[745]
Het geloof, waar en in welke kring ik het ontmoet, begroet ik van harte als een broeder, maar het intellectualisme en de scholastiek op godsdienstig gebied, waar ik die ook tegen kom, verfoei ik, evenals Calvijn ze verfoeide.

[745] Aan Kardinaal Sadolet. Opp. Calv. 5.388. Kerk van Christus blz. 23 v. Um Gottes Ehre blz. 42.

§ 22 Onverwachte kritiek van Gereformeerde zijde op het Neo-Calvinisme

Dit boek was reeds geschreven, toen ik ten zeerste verrast werd door van gereformeerde zijde een treffende bevestiging te ontvangen van wat ik schreef over de Calvinistische scholastiek. In het maandblad Nieuw kerkelijk leven No. 8 van 1936 blz. 90 schreef Prof. Dr. Th.L. Haitjema één en ander over het boek van Dr. G.C. Berkouwer over Karl Barth. Ik wil daar gaarne iets van aan mijn lezers voorleggen. Hier en daar laat ik als bewijs van instemming enige woorden vet drukken, terwijl ik de vrijheid neem tussen haken een paar opmerkingen te maken. Belangrijk is alreeds wat deze hoogleraar zelf schrijft over de methode van Dr. Berkouwer. "Maar dan moet men niet kritiseren op de manier, waarop Dr. B. het thans doet. Met het al te kennelijk bedoelen **om eigen kerkformatie** en **eigen organisatorische actie en eigen partij-verband** te dekken." Herinnert u zich, lezer, wat ik schreef over propagandisten die in de regel slechte historici zijn? C.[746] Tot eerlijke geschiedschrijving behoort ook dat men de gedachten van iemand die men bestrijdt, juist weergeeft, Hier legt Prof. Haitjema terecht de vinger op een sterk staaltje van propagandistische methode, "Het verbaast mij dan ook niet" zo gaat de schrijver voort, "dat ik reeds van Gereformeerde lezers van Berkouwer's boek hoorde, die met deze belichting van de theologie van Barth niets weten aan te vangen en ook min of meer uitspraken, dat zij niet kunnen aannemen, dat Barth's theologie in dit boekje **zuiver getekend is**." [Dat is wel sterk, dat gereformeerde lezers zelf het zaakje blijkbaar niet vertrouwen. U herinnert zich wat ik schreef over **vooringenomen geschiedbeschrijving**. C.[747]] "De argeloze lezer zij daarom voorzichtig met dit werk, dat door de uitgever zo erg nadrukkelijk als het boek over Barth wordt aangekondigd." [Had ik geen recht te beweren dat men, wat door de calvinistische scholastiek geschreven wordt, niet zonder strenge controle kon aannemen? C.][748]. Nog belangrijker is echter wat de schrijver aanhaalt uit het Maartnummer 1936 van "Libertas ex veritate", het orgaan van de Gereformeerd Studenten-beweging S.S.R. van de hand van één van de Hoofdredacteuren. Dit komt dus van onverdacht gereformeerde zijde. Het spreekt van zelf dat ik hier geen oordeel wens uit te spreken noch tegen, noch voor de theologie van Karl Barth. Het is mij hier alleen te doen om de kritiek van Gereformeerd zijde op het Neo-Calvinisme, Drie aanhalingen geeft de hoogleraar, die ik alle drie met dankbaarheid hier overneem, want daardoor stijgt mijn hoop en verwachting, dat er, ook onder de gereformeerden, broeders zullen zijn, die met een en ander in dit boek zullen sympathiseren.

Wat ik de gereformeerde of protestantse, scholastiek noem, wordt daar het Neo-Calvinisme geheten, maar wij bedoelen hetzelfde, al heb ik met deze benaming niet **alleen** het neo-calvinisme op het oog. Op blz. 104 staat dan: "deze kritiek raakt Barth tenslotte niet. Want ze gaat uit van veronderstellingen, die Barth **niet deelt**." Hier zien wij weer de methode aan het werk om uit iemands woorden gevolgtrekkingen te maken of veronderstellingen daaronder te schuiven, die men dan als **de overtuiging** voorstelt van dengene, die men bestrijden wil. Dat doet ook onze Enschedese opponent als hij verklaart dat mensen zoals wij de Geest van God het werk uit de handen nemen en het geloof aan de mens zelf toeschrijven. (Zie blz. 7). Men denke aan hetgeen ik schreef van Calvijn, die tegen zulk een methode uitermate toornen kon. (Zie blz. 282) De schrijver in het Gereformeerd Studentenblad vervolgt: "De dialectische theologie **wil geen systeem zijn**. Een systeem is **een geheel van gedachten**, dat **zich logisch uit een bepaald beginsel ontwikkelt** en dat consequent moet zijn of in 't geheel niet moet zijn. De **neo-calvinistische theologie**, die Dr. B. voorstaat, **is zo'n systeem**[749], waaraan dus de eis van consequentie mag worden gesteld. [zeer juist! C.]

---

[746] Zie onze blz. 33.
[747] Zie onze blz. 33 v.v.
[748] Zie onze blz. 40 v.
[749] Zie onze blz. 265.

Maar de dialectische theologie is iets geheel anders. Ik zou haar willen noemen: **De systematisering van de gebedshouding**. Deze formule duidt al aan, met welk een paradoxale zaak we hier te doen hebben. Het gebed is de hoogste uitdrukking van het geloofsleven, het geheel afzien van zichzelf, de erkenning door de mens van het feit, dat het **middelpunt** van zijn leven **boven dat leven ligt, in God**." [Precies hetzelfde zouden wij van Calvijn kunnen zeggen. Ook Calvijn **geeft geen systeem en wil geen systeem geven**. Wie een systeem bij hem zoekt, moet noodzakelijk gehele reeksen van uitspraken verwaarlozen of hij raakt vast in de antinomien. Men zou hetgeen Calvijn gegeven heeft kunnen noemen: **de systematisering van de geloofshouding**. Wat hier verder gezegd wordt, zou ook van Calvijn gezegd kunnen worden. C.] "Deze erkenning wil Barth nu ook in de theologie tot gelding brengen: de dingen van het geloof hebben **nooit** hun **centrum in zichzelf**, maar ze verwijzen naar "het ene en enige Middelpunt," de zich openbarende **God**. In dat teken moet ook de theologie staan. Ook zij heeft slechts tot taak om van zichzelf af en **boven zichzelf uit te wijzen**[750]. Doet ze dat, dan staat ze, ondanks de systematiserende vorm, die zijn verwijzing heeft, **in tegenstelling tot het systeem**. Want dit laatste heeft het centrum, het beginsel in zichzelf en ontwikkeld zich van uit **eigen middelpunt**. [zeer juist! C.] De dialectische theologie wil niet zo'n systeem zijn, maar **verwijzing náár, dienst aan de openbaring van God**. Daarom heeft ze bij consequentie ook geen belang [precies als Calvijn C.] Ze heeft er alleen belang bij, dat ze op **haar wijze nazegt** wat God in Zijn openbaring **vóór-zegt**" [precies als Calvijn C.] Op blz. 105: "Dr. B. heeft blijkbaar niet gezien, dat deze eis van **consequentie** voortkomt uit zijn, door Barth niet gedeelde, **neo-calvinistische veronderstellingen**. Dat is jammer, want daardoor is hem ook de gelegenheid ontgaan om het betrekkelijk recht van de dialectische theologie tegenover de neo-calvinistische te erkennen. De eerste verwijt aan de laatste juist **haar systeem-zijn, haar bezit van eigen centrum** buiten het **actuele spreken van God om**. Het neo-calvinisme vindt het archimedische punt in de wedergeboorte, van waaruit dan **heel het christelijke leven** als uit een "**kiem**", "**organisch opbloeit**" (men denke aan Kuyper's biologische terminologie), zonder dat theologisch voldoende rekening wordt gehouden met de eis, dat dit leven, wil het voortbestaan, van ogenblik tot ogenblik het **middelpunt boven zich** moet zoeken, **in de openbaring van Gods genade**, die de zondaar, ook de vrome zondaar, rechtvaardig spreekt. **Alleen daardoor** kan dit leven bestaan, **niet door de kracht van een Inwonend beginsel**".... [zeer juist. Ik herinner u bovendien, lezer, aan wat Calvijn schreef over het smeden van nieuwe leerstukken. (Zie blz. 289 C.)]

Zeer scherp maar volkomen terecht wordt op blz. 106 gezegd: "Wanneer "de Standaard" in zijn polemiek tegen "het Barthianisme" van de **Gode welbehagelijkheid van de christelijke politiek als van een axioma** uitgaat, zó dat een beweging, die dit in twijfel durft te trekken, **reeds daarom van het christelijk erf wordt gewezen**, zonder dat men zich bereid toont een appèl van zijn axioma op de Schrift toe te laten en ernst te maken met de gebedshouding: "Verberg Uw geboden voor mij niet", **dan bewijst deze houding**, dat men het **centrum verlegd heeft van Gods openbaring naar een beginsel**, dat echter slechts in voortdurende **verwijzing náár** en **correctie vanuit** de openbaring een zin heeft...."

Wij zijn zeer dankbaar voor deze kritiek op het Neocalvinisme, waardoor, dunkt ons, één en ander bevestigd wordt van wat wij schreven.

---

[750] Vgl. onze blz. 61.

§ 23 Samenvatting

Voordat wij eindigen willen wij nog eenmaal de vraag onder de ogen zien: Is nu het hedendaagse Calvinisme een ontwikkeling van Calvijn of een afwijking van hem? Het zou toch kunnen wezen dat deze of gene lezer bij zichzelf dacht: "alles goed en wel, u hebt ons wel vele tegenstellingen laten zien, maar het blijft met dat al toch maar waar, dat de kiemen van het latere Calvinisme bij Calvijn zelf te vinden zijn, en heeft men dan het recht om te besluiten dat het Calvinisme van heden iets geheel anders is dan dat van Calvijn?" Wij willen gaarne op die bedenking antwoorden. Met die kiemen heeft men, om van andere dingen te zwijgen, toch voornamelijk de leer van de eeuwige verkiezing en verwerping op het oog. Welnu, zeer zeker heeft Calvijn die leer verkondigd en verdedigd. Maar het maakt toch, dunkt ons, wel een groot onderscheid of men, uitgaande van de zekerheid een kind van God te zijn en vergeving van zouden te hebben, met dankbaarheid, opklimt geleid door het Schriftwoord tot de heerlijke waarheid dat onze zaligheid vast ligt in Gods eeuwige erbarming, dan of men meent die leer als een goddelijke geopenbaarde "waarheid" te moeten aanvaarden, ongeacht of men een kind van God is of niet; en dan daaruit, al voortredenerende, een denksysteem te mogen afleiden, dat men nu als Goddelijke leer voorstelt, die geloofd moet worden.[751] Wij willen kort samenvatten wat de studie van Calvijn ons heeft geleerd.

Het is ons duidelijk geworden, aan de hand van Calvijn zelf en van verscheidene Calvijn-onderzoekers, dat hij bij alles uitging van de **zekerheid van het geloof**. Ook de leer van de uitverkiezing heeft hij steeds voorgedragen in het nauwste verband met die zekerheid, of beter gezegd: van die zekerheid uit. Want hij zag de zekerheid van zijn en ons aller geloof enkel en alleen in de barmhartigheid van God, niet als een eigenschap, maar als een daad van God, waardoor Hij ons tot het leven riep en daarin overbracht. Die leer was voor hem maar niet een "waarheid", die God aan de mensen in de Heilige Schrift geopenbaard had om te geloven, maar de grond van onze zekerheid en onze zaligheid. Calvijn kon zich echter de eeuwige verkiezing, waarop onze zaligheid rust, niet denken, zonder haar keerzijde, de eeuwige verwerping. De leer van de uitverkiezing, zo hebben wij gezien, was voor hem het bolwerk om de zekerheid van het geloof te verdedigen. Tornde men nu aan de verwerping, dan was dat voor hem, als dreigde men de zekerheid van het geloof op losse schroeven te zetten[752]. Vandaar zijn menigmaal scherpe uitdrukkingen. Deze stonden echter in verband met de denkvormen, die Calvijn van Augustinus had overgenomen, die op zijn beurt weer onder invloed van Plato stond[753]. "Nu deelt Calvijn", zegt Prof. J.H.Gunning Jr." met zijn gehele tijd (en met Augustinus) de voorstelling van een fysische Macht van God. Dat is de gedachte, dat aan Gods eigenlijke wil de uitkomst volstrekt beantwoorden moet. Deze raad van God loochenen ook wij niet, mits hij **nooit afgetrokken** beschouwd, d.i. gescheiden wordt van de liefdewil van God, die overreden, lokken, door liefde tot vrije toetreding bewegen wil."[754] Dit laatste vinden wij zeer stellig en zelfs menigvuldig in de geschriften van Calvijn, waar hij onderwijst, uitlegt, troost. Want het is Calvijn, zoals wij zagen, nooit om de leer als zodanig te doen, maar het gaat bij hem altijd om de zaligheid van de zielen en de rust van de conciëntien. Ik zou u een reeks plaatsen kunnen voorleggen, en hoop dit later te doen, waarop de universalisten zich met recht zouden kunnen beroepen. Het is bij hem telkens, zoals wij reeds aanwezen[755]: Het ene is waar, het andere is óók waar, even waar. Maar wanneer de leer van de uitverkiezing aangevallen werd, wanneer, zoals hij zelf zegt "onze tegenstanders door hun

[751] Zie onze blz. 151.
[752] Zie onze blz. 71.
[753] Zie onze blz. 86.
[754] Middelaar blz. 100.
[755] Zie onze blz. 57 en 65.

twistredenen ons dwingen, de weg van de stichting (édification) te verlaten"[756], dan verdedigt hij haar met al zijn energie en blijkt de waarheid van wat Th. Krücke zegt: "zonder twijfel verraadt Calvijn overal zijn filosofische opleiding, maar nergens **geeft** hij een filosofie."[757]
Werd hij echter niet aangevallen, dan drong hij steeds op matiging in het behandeling van die leer aan. Wij willen U twee plaatsen voorleggen.
De eerste is deze: "Daar is geen stuk van de leer dat nuttiger is (met nuttig bedoelt Calvijn: wat het geloof versterken kan[758]) mits het behoorlijk en gematigd behandeld wordt, te weten, gelijk het hier door Paulus behandeld wordt, als hij ons de **onmetelijke goedheid van God**, die daarin is op te merken, voor ogen stelt, en ons tot dankzegging opwekt. Want het is de ware fontein, waaruit de kennis van de barmhartigheid van God moet geput worden."[759]
De tweede plaats is uit een aantekening bij Joh. 3 vs. 16: "Beide dingen worden ons hier onderscheidenlijk geleerd: dat namelijk het geloof in Christus voor een iegelijk levendmakend is en dat Christus daarom het leven meegebracht heeft, overmits de Hemelse Vader het menselijk geslacht, hetwelk hij liefheeft, niet wil verloren laten gaan?[760] En deze orde hebben wij naarstig aan te merken; want als er van de oorsprong van onze zaligheid gehandeld wordt, zo komen, daar aan onze natuur een Goddeloze eergierigheid aangeboren is, ons terstond duivelsche fantasien in de zin, van onze eigen verdiensten. Zo verzinnen wij dan, dat God ons daarom genadig is, omdat Hij ons waardig keurt om aangezien te worden. Maar nu verheft de Schrift overal zijn loutere en blote barmhartigheid, waardoor alle verdiensten te niet gedaan worden. De woorden van Christus willen ook niets anders zeggen, als hij de oorzaak [van onze zaligheid] **in de liefde van God** stelt. Want indien het ons belieft **hoger te klimmen**, zo sluit de Heilige Geest door de mond van Paulus de deur (Ef. 1 vs. 5), lerende dat deze liefde in het voornemen van Zijn wil gefundeerd is."[761]
Met dit laatste wil hij toch zeker wel dit zeggen: Christus stelt met de woorden: Alzo lief heeft God de wereld gehad, enz. **de oorzaak van onze zaligheid in de liefde van God**. Wilt u nu **hoger klimmen dan de liefde van God**, zo doet de Heilige Geest de deur voor uw neus dicht als Hij zegt (Ef. 1 vs 5) dat deze liefde in het voornemen van Zijn wil gegrond is. **Want verder hebt u niet te weten**.
Dit is dus geheel iets anders dan van de predestinatieleer uit te gaan en daaruit een geheel theologisch systeem af te leiden. **Dat hebben de volgelingen van Calvijn gedaan**. Zij hebben de leer van de uitverkiezing losgemaakt van de zekerheid van het geloof. We herinneren u aan het woord van Prof. H. Bavinck, al vroeger aangehaald, dat reeds in de 16e eeuw in de Gereformeerd theologie de **scholastieke methode opkwam**: "De eenvoudige behandeling van de dogmata, zoals wij die bij Calvijn enz, aantreffen, kon op de duur niet voldoen."[762]
Waarom kan dat niet? Zou het niet zijn, omdat toen de zekerheid van het geloof begon te verzwakken en men een andere zekerheid zocht, een "objectieve vastigheid"[763] en men behoefte kreeg het geloof voor het verstand te rechtvaardigen? De leer van de verkiezing werd een stelling, een "waarheid", waar men mee werken kon, waar men van uit kon gaan en waaruit door logische deductie allerlei gevolgtrekkingen, ja een gehele theologische beschouwing kon afgeleid worden. En dat geschiedde reeds vrij spoedig na Calvijn's dood. Prof. Gunning schrijft: "Al ons denken is en blijft hier gebrekkig. Maar wij moeten vasthouden dat de leer van de verkiezing **een troost is voor de mens**, niet een **bespiegeling**

---

[756] Zie: Prefatie voor de Franse vertaling van Melanchton's Loci. Opp. Calv, 9.848. Holl. vert. C.R. 22: 667 v.
[757] Th. Krücke, Die Enstehung und die Bedeutung, von Calvin's Unterricht in der chr. Religion. Reformirte Kirchenzeitung 1878 blz. 229. Aangehaald bij Doumergue IV 21.
[758] Zie onze blz. 108 v.
[759] Op Ef. 1 vs. 4.
[760] Vgl. op onze blz. 285 wal de scholastiek hiervan zegt.
[761] Op Joh. 3 vs. 16.
[762] Zie onze blz 283.
[763] Zie onze blz. 161.

over het wezen van God. Het godsdienstgesprek te Montbeliard (1586) is vooral daarom van betekenis, omdat daar de volstrekte voorbeschikking niet meer als eis van de persoonlijke verzekerdheid, maar als gevolgtrekking uit de objectieve Godsidee gold. — Bij Calvijn zelf staat de leer van de verkiezing niet in het eerste, maar in het derde deel van de Institutie, omdat zij niet tot de Gods-idee, maar tot het Geestelijke leven van de gelovigen behoort."[764]
Wie dus de leer van de uitverkiezing losmaakt van de bodem, waarop ze gegroeid is en waarop ze alleen groeien kan, **verwijdert zich van Calvijn** en wanneer men dan, daaruit voort- redenerende een leersysteem opbouwt, dan krijgt men niet de beschrijving van een levend geloof, maar **scholastiek**. Wij wezen vroeger reeds op een woord van P. Wernle: "Men kan deze leer van de predestinatie niet beoordelen, wanneer men haar uit de samenhang met geheel het levenswerk van haar voornaamste verkondiger losmaakt."[765]
Wat van deze leer geldt, geldt ook van andere heerlijke gedachten, die wij bij Calvijn aantreffen, zoals Gods soevereiniteit, de eer van God, enz. Het is met tal van citaten aan te wijzen, dat Calvijn ook deze zag en besprak als een gelovige, staande in de zekerheid van de verlossing. Verwijdert men zich nu van Calvijn en neemt men deze gedachten over als gevonden "waarheden", waar men nu verder mee werken kan, waar men van uit kan gaan, dan komt men er ten slotte toe b.v. het volgende te schrijven: "Aan die soevereiniteit en aan deze soevereine wil van God is alles in de hemel en op aarde onderworpen. Het is Calvijn geweest die in deze soevereiniteit zijn uitgangspunt genomen heeft" — [Wij hebben gezien dat dit onjuist is. C.[766]] — "Heel zijn systeem wordt beheerst door de eer van God." — [Wij zouden veeleer kunnen zeggen: door de zekerheid van het geloof. Wij weten welk een hoge plaats de eer van God in de gedachten van Calvijn innam, maar hij ging er niet van uit. C.] — "Het is vooral de soevereiniteit van God, welke door Calvijn op de voorgrond gesteld wordt en die hij niet koel-theoretisch en speculatief betoogt, maar met al de warmte van de overtuiging belijdt. In deze belijdenis, waarmee de leer van de predestinatie ten nauwste samenhangt, zijn de gereformeerde kerken Calvijn geheel en al gevolgd en deze leer is van de grootste betekenis voor heel het geloofsleven. De leer van Gods soevereiniteit is het fundamentele leerstuk." — Ja, voor een scholastiek systeem kan de leer van de soevereiniteit van God een fundamenteel leerstuk zijn, men behoeft daarvoor niet in de zekerheid van het geloof te staan, maar voor Calvijn was het in het geheel geen leerstuk in de zin van de scholastieken, als een geopenbaarde "waarheid", die nu geloofd en beleden moet worden. Dan gaat de schrijver voort: "De belijdenis van de verborgen wil van de Heere, die alles omvat, leidt met onloochenbare noodzakelijkheid tot de erkentenis van Zijn geopenbaarde wil, die zowel over het natuurlijke als over het Geestelijke zijn scepter zwaait."[767]
In de aangehaalde woorden, vooral in de laatsten zi, speuren wij weer geheel de scholastieke methode. Stel u voor lezer, eerst moeten wij tot belijdenis komen, dat er een verborgen wil van de Heere is en dan leidt die belijdenis noodzakelijk tot de erkentenis van Zijn **geopenbaarde** wil! Als men dat leest, dan staat men toch even stil. Wij dachten dat het precies andersom was. Wij komen toch, zouden wij zo zeggen, allereerst in aanraking met "de wil, die ons in het Evangelie geopenbaard wordt. Want daar biedt God de hand aan een iegelijk zonder onderscheid" zoals Calvijn zegt.[768] Maar volgens de scholastiek moeten wij eerst komen tot belijdenis van de verborgen wil. Hoe? Wel, volgens het bekende recept: als een dogma, als de gelovige bezinning over een schriftopenbaring, door de kerk geformuleerd en **met gezag voorgedragen om te geloven**.[769] Geloven wij dan eenmaal in die verborgen

[764] Dr. J.H. Gunning, Middelaar 103.
[765] Zie onze blz. 68, vergel. ook blz. 22.
[766] Zie onze blz. 66-70.
[767] Dr. K. Dijk. Chr. Enc. V 230 v.
[768] Op 2 Petr. 3 vs. 9. Zie onze blz. 65.
[769] Zie onze blz. 151.

wil, dan — zo is toch de redenering — brengt ons dat noodzakelijk tot erkentenis van de geopenbaarde wil! Mij dunkt, dat is toch inderdaad zo on-calvinistisch mogelijk.

Calvijn en Calvinisme

Waar is nu het echte Calvinisme? Bij Calvijn, die uitging van de zekerheid van het geloof, die staande in het licht van de goddelijke genade, alles in dat licht zag en beschreef, voor wiens besef God alleen geëerd kan worden door dankbare verloste harten?[770] Bij Calvijn, die oordeelde dat het om God te eren, niet genoeg is dat wij geloven, dat er een uitverkiezing is, maar "**dat God niet door ons wordt grootgemaakt, zoals het behoort, tenzij dat wij bekennen, dat wij door Hem verkoren zijn?**"[771] Bij Calvijn, die van mening was dat het niet nodig was voor de zaligheid, om de leer van de uitverkiezing aan te hangen, omdat deze leer behoorde tot die dingen "waaromtrent de onwetendheid of de twijfel geen gevaar opleverde?"[772]
Of bij hen, die gewichtige uitspraken van Calvijn losgemaakt hebben van die levensbodem en nu met die uitspraken als gevonden "waarheden" gaan speculeren, de leer van de uitverkiezing op de voorgrond stellen, er allerlei logische gevolgtrekkingen uit afleiden en daarvan een systeem opbouwen waarop geheel van toepassing is het woord van Prof. J.H. Gunning, reeds vroeger aangehaald:
Intellectualisme is de heerschappij van het verstand over de andere vermogens van de Geest ?[773]
Dezelfde schrijft ergens, dat het hem niet verwondert, van één van de kloekste verdedigers van deze opvatting, de woorden te lezen: "Het leerstuk van de verkiezing en verwerping kan voor het gezond verstand van ieder gewoon mens wel bestaan." Inderdaad, laat hij er op volgen: "gelijk het door hem en honderden met hem opgevat wordt, is het waterklaar. Van het heilig beven b.v. van Calvijn voor het ontzaglijk mysterie is hier niets nodig."[774]
Wij herhalen nog eens de vraag, heeft Prof. Doumergue nu geen gelijk als hij zegt: "dat er minstens twee soorten Calvinisme zijn, het Calvinisme van Calvijn en het Calvinisme dat na hem gekomen is? Deze twee stemmen dan eens overeen en lopen dan weer uit elkaar. Waar kan men zoal niet uitkomen, als men te werk gaat met losse, uit hun verband gelichte teksten, beroofd van alle begeleidende gedachten, die er een bepaalde zin aan geven."[775]
Wij komen dus, aan de hand van Calvijn, tot dezen

Slotsom,

die o.i. ook voor onze tijd van groot belang is:

Een theologie, die niet uitgaat van de zekerheid van het geloof is geen Bijbelse theologie, maar scholastiek, al behandelt ze Bijbelse gegevens.

Bij Calvijn vinden wij die echt Bijbelse theologie[776] evenals bij de andere reformatoren. Calvijn zou het dus niet eens zijn met de hedendaagse protestantse Scholastiek, waar die ook te vinden was.

---

[770] Zie onze blz, 110.
[771] Vergadering gehouden te Genève. Opp. Calv. 8.112. Holl. vert. 1867 blz. 44.
[772] Praefatie vóór Melanchton's Loci, Opp. Calv. 9.848.
[773] Zie onze blz. 101.
[774] Middelaar blz. 97 v. noot.
[775] Zie blz. 31 v.
[776] Doumergue IV 22. Zie onze blz. 104.

Verder:

Een theologie, die bepaaldelijk de zekerheid van het geloof afwijst, kan geen aanspraak maken op de naam van reformatorische Theologie en kan niet anders dan leiden tot verarming van het geloofsleven van de gemeente.

Laten wij aan Calvijn een voorbeeld nemen.[777]

§ 24 Een koninklijk woord van Calvijn

Wij eindigen met een

Koninklijk woord van Calvijn,

gericht tot Frans I, Koning van Frankrijk in zijn 'voorrede voor zijn Institutie:
"Dan gaan ze ons te lijf met groot geschreeuw als waren wij verachters en tegenstanders van de Vaderen! Maar het is er zover vandaan, dat wij hen verachten, dat als het paste in het kader van mijn opzet, ik zonder enige moeite het beste deel van wat tegenwoordig door ons gezegd wordt, met hun getuigenissen zou kunnen bewijzen. Maar **wij houden ons met hun geschriften zó bezig, dat wij ons steeds herinneren, dat alles het onze is, om ons te dienen en niet om over ons te heersen**, maar dat **wij** van Christus **alleen** zijn, aan Wie men in alles, zonder uitzondering, gehoorzamen moet (1 Cor. 3: 21). **Wie dit onderscheid niet vasthoudt, zal in de godsdienst geen vastheid hebben**. Want veel is er, dat die heilige mannen niet geweten hebben; dikwijls zijn ze het onder elkaar oneens, somtijds zijn ze ook met zichzelf in strijd. Niet zonder oorzaak, zeggen zij, worden wij door Salomo vermaand de oude palen. die onze vaderen gezet hebben, niet te overschrijden (Spr. 22 vs 18). Maar de regel in de grenspalen van de akkers en in de gehoorzaamheid van het geloof is niet dezelfde; want **het geloof moet zo toegerust zijn, dat men zijn volk en het huis van zijn vader vergeet**." (Ps. 45 vs. 11)[778]
Ik noemde dit een koninklijk woord omdat het zo precies aangeeft op **welke koninklijke hoogte het christelijk geloof moet staan**. Het moet op Christus alleen steunen. "Want een huis dat op geen fundament steunt, valt terstond. **Ditzelfde gebeurt ook met hen, die op andere steunsels, dan op Christus rusten**."[779] Het moet ons ook met Christus verenigen, "want **eer wij in Hem ingelijfd zijn, zijn wij een onnut en dor hout**."[780] Die gemeenschap met Christus bestaat, onafhankelijk van de geloofsopvattingen van onze vaderen. Wij mogen veel of weinig aan hen te danken hebben, in elk geval moeten wij in ons geloof **hen vergeten**, dat is, wij moeten niet zien en geen rekening houden met onze afkomst en onze traditie. Ons geloof moet volkomen **los zijn van elke traditie**. De geschriften en uitspraken van onze vaderen kunnen wij **waarderen**, maar die moeten ons **dienen**, niet over ons **heersen**. Ik onderschrijf dit Woord van Calvijn van het begin tot het einde ook met het oog op onze gereformeerde vaderen. Elk kind van God moet en zal dat ook doen, als hij niet, om propagandistische, dus om vleselijke redenen, de echtheid van zijn geloofsgetuigenis wil bewijzen door een beroep op die vaderen. Volgens Calvijn dus moeten de Ned. Geloofsbelijdenis en de Heid. Catech. mij **dienen**. De Synode van Dordrecht of welke Synode ook mag **niet over mij heersen**. Aan de anderen kant moet ook de **Augsburgse Confessie**, die Calvijn zelf ook ondertekend heeft, mij **dienen**. Dat doet ze ook. De geschriften van

---

[777] Zie onze blz. 110.
[778] Aan Frans I Voorrede Inst. Opp. Calv. 16 s. Vert. Sizo blz. XXI Um Gottes Ehre blz. 17 — Spiess a.w. blz. 10 v.
[779] Op Col. 2 vs. 6. Zie onze blz 16.
[780] Op Job 15 vs. 5. Zie blz. 288.

Luther en de andere reformatoren doen dat ook. Is dit niet volkomen schriftuurlijk? Wat schreef Paulus aan de Corinthiers? Daar zei men: ik ben van Paulus, en ik van Apollos en ik van Cefas (1 Cor 1 vs. 12). Nee, zegt Paulus, dat mag u niet zeggen, dat is vleselijk en zo wandelt u naar de mens (3 vs. 3). Maar het is andersom: Paulus is van u, Apollos is van u, Cefas is van u: zij zijn alle uwe (3 vs. 22), doch gij zijt van Christus, en Christus is Gods (vs. 23).
Wat wil dat dus zeggen? Ik ben niet van Calvijn en een ander is niet van Luther, maar Calvijn is van mij, Luther is van mij, Wesley is van mij, Finney is van mij, Gunning is ook van mij, Bavinck is ook van mij, Kohlbrugge is ook van mij en al de gereformeerde vaderen zijn van mij. Zij zijn ook van u, lezer, zo u een gelovige bent, want ze zijn door God aan u en aan mij gegeven, opdat wij zouden kunnen onderzoeken of God ook soms door hun woord en hun leven ons iets te zeggen heeft. Want zij zijn alle evangelie-verkondigers, troosters, zielzorgers, die ons wellicht dienen kunnen, op de weg van het leven, met hetgeen zij van God ontvangen hebben Maar wij zijn niet verplicht ons aan hun woord te binden[781]. Zij zijn alle van ons, maar wij zijn van Christus. En wanneer wij allen stonden op die heerlijke hoogte, **waarop Calvijn stond** en waarop wij naar 's Heeren wil **staan moeten**, dan zouden de verschilpunten in onze geloofsbeschrijving hun belang verliezen en wij zouden komen tot die "hogere eenheid", die door de scholastiek "pro memorie" wordt uitgetrokken[782] maar die is de **enigheid van het geloof**, waartoe God wil, dat wij allen komen zullen.[783] Want in Christus heeft noch besnijdenis enige kracht, noch onbesnedenheid, noch gereformeerd te zijn, noch Luthers of Calvinist, of ethisch of confessioneel of bondsman of wat ook te zijn,

maar een nieuw schepsel

En zovelen naar deze regel wandelen, over dezelve zal zijn vrede en barmhartigheid, want die zijn het Israël Gods.[784]
"**Niets verhindert de zuivere aanroeping van God meer dan getwist en gekijf. Zo wil dan Paulus, dat alle kinderen van God in alle landen en onder alle volken, eendrachtelijk God bidden, nadat de onderlinge twisten gestild zijn**."[785]

[781] Zie onze blz. 47.
[782] Zie onze blz. 153.
[783] Efeze 4 vs. 13.
[784] vgl. Gal. 6 vs. 15.
[785] Calvijn op 1 Tim. 2 vs. 8.

AANHANGSEL

Zie bladz. 24

Litteratuur over de opwekking in Wales

G. Campbell Morgan. De opwekking in Wales. Uitgesproken in Westminster Chapel te Londen 25 Dec. 1904 (16 blz.)
W.T. Stead. The Revival of 1905, Illustrated, Londen 1905 (160 p.)
— Au Pays de Galles, Le réveil religieux, Traduit avec autorisation par H. Rochat, pasteur ù Valleyres. Genève s.d. [1905] (44 p.)
W. Jonker Jr. Het werk Gods in Wales en elders (De Opwekking). Met portret van Evan Roberts. Rotterdam 1905 (70 blz.)
Beriah G. Evans. De opwekkking in Wales. De man — de boodschap — de beweging. Naar het Engels van C.L. v. d. Broek, pred. te Schiedam. Schiedam [1905] (16 blz.)
J.V. Morgan. The Welsh religious revival 1904-05. A retropect and a criticisme, London 1909 (271 p.)

Over de opwekking in Holland

Ds. M. ten Broek. De Geestelijke opwekking in Holland. 2e druk Ermelo 1905 (48 blz.)
— Bidt zonder ophouden. Ermelo 1906 (114 blz.)
Maandblad Jeruel. Rotterdam Jaarg. 1905 en volgende jaren.
Maranatha, de Heer komt. Maandblad onder redactie van Ds. J.G. Smit en J.J. v. Heest. Jaarg. 1905 en volg. jaren.
Ermelosch Zendingsblad (aangevangen door Ds. H.W. Witteveen) Maandblad. Ermelo 1905 en volg. jaren.
Het **Zaterdagavond tweede blad** van het Dagblad "de Nederlander" 1905-1906.
Ds. E.B. Couvée. De Geestelijke opwekking en ons kerkelijk leven. Schiedam 1906 (20 blz.)
— De hand aan de ploeg. Een woord van afscheid en rekenschap. Utrecht 1909 (22 blz.)
Joh. de Heer. Enige herinneringen aan de opwekking in Holland in 1905. Zeist z.j. (63 blz.)

Over de Tentzending

Gruss aus der Zeltmission. Red. Jac. Vetter. (Maandblad) Geisweid in Westf. 1905 en volgende jaren.
Jacob Vetter. Gottes Fuszspuren in der Zeltmission, Geisweid in Westf. 1907 (203 S.)
Jacob Vetter. Achter de enge poort, Wenken en raadgevingen aan pas bekeerde Zionpelgrims. Vertaald door J.J. v. Heest. Amerongen z.j. (48 blz.)
Jacob Vetter, Evangelist. Ein Lebensbild, von seiner Gattin. Geiswerd in Westf. 1922
Openingssamenkomst der Ned. Tentzending 3 Sept. 1906 te Apeldoorn, onder leiding van Prof. Dr. I. van Dijk, Hoogl. te Groningen. [Toespraken van Ds. J.J. van Heest en Prof. Dr. I. van Dijk] (44 blz.)
W. Jonker Jr. De Nederlandsche Tentzending. Rott. z.j. [1909] (15 blz.)
Maranatha. Orgaan der Ned. Tentzending 1910-1920 onder red. van Ds. J.J. v. Heest, Ds. E.B. Couvée, Ds. H.J. Couvée en A. Petermeyer.
H.J. Couvée. Niet-kerkelijke Evangelisatie een eis van onzen tijd. Utrecht 1911 (28 blz.)
R.A. Torrey. Kracht en volheid des H. Geestes. Vertaald door Ds. F. Breen. Rott, z,j. [1906] (90 blz.)
— Hoe brengen wij zielen tot Jezus? Vertaald door Ds. M. ten Broek, Rotterdam, z.j.

[1907] (94 blz.)
— Een woord tot bekeerden. Uit het Engels door A.M.T. z.j. [1908] (12 blz.)
— Zielenwinnen. Naar een uit het Duits vertaalde toespraak. Dusseldorf z.j. [16 blz.]

Al deze geschriften behalve de Zaterdagavondbladen van de Nederlander, zijn aanwezig in de Univ. Bibliotheek te Leiden.

ENIGE TOEVOEGINGEN

Zie bladz. 40

Wanneer wij deze dingen weten, dan maakt het toch wel een wonderlijke indruk, wanneer wij in de bladen lezen, dat de in Engeland wonende leden van de Gereformeerde Kerken in Nederland zich hebben georganiseerd in een vereniging, die zij **Johannes à Lasco** noemden. Zouden die goede mensen wel weten dat hun schutspatroon geloofde dat Christus voor allen gestorven is?

Zie bladz. 41

Men leze b.v. Prof. Dr. Ad. Schlatter, Das Werden der Kirche in der Urchristenheit, Velbert i R. 1927 (38 blz.) en: Prof. Dr. A.M. Brouwer, De Kerkorganisatie der eerste eeuw en wij, Baarn (Libellen-serie) 1936 (134 blz.)

Zie bladz. 120

Hier zien wij toch zo duidelijk mogelijk, dat een overgang tot de Roomse Kerk met wat de Schrift bekering noemt, absoluut niets te maken heeft.

Zie bladz. 270

Tot mijn grote blijdschap en dankbaarheid las ik in de bladen het Manifest, dat door het Belijdenis-front in Duitsland aan de regering aldaar is toegezonden (begin 1937). Daarin lezen wij o.a. deze woorden:
“Kerkvolk” en “kerkelijke kiezers” zijn niet hetzelfde, Het voldoen van de kerkelijke belasting geeft nog niet het recht, over kerkelijke aangelegenheden mee te beslissen! Daarentegen kunnen slechts die gedoopten in de Kerk verantwoordelijk handelen, dus ook kiezen, die in levend contact met Christus staan, die in de omgang met het Woord van God, in het gebed en in de dienst aan de gemeente zich door hun geloof laten leiden!
Ziedaar, lezer, dàt is nu **het echte Calvinisme, ook voor onze tijd**.